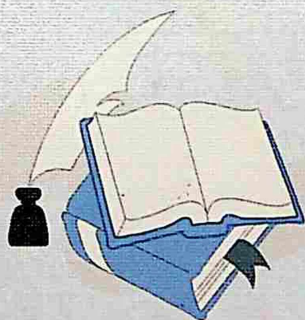

O`Asqarova, M.Nishonov, D.Esonboyeva,
H.Hamraqulova, Z.Qoraboyeva,
N.Abdusamatova, U.Tursunova.

PEDAGOGIKA

NAMANGAN -2011

O'.Asqarova, M.Nishonov, D.Esonboyeva,
H.Hamraqulova, Z.Qoraboyeva, N.Abdusamatova, U.Tursunova

PEDAGOGIKA

(o`quv qo`llanma)

NAMANGAN -2011

Ushbu o'quv qo'llanma pedagogika kolleji o'quvchilari uchun mo'ljallangan. O'quv qo'llanma 2 qismdan iborat bo'lib, nazariy va amaliy jihatdan asoslangan.

O'quv qo'llanmadan kollej o'qituvchilari, malaka oshirish va qayta tayyorlov kursi tinglovchilari va bo'lajak pedagoglar foydalanishi mumkin.

Ushbu qo'llanma NamDU o'quv-uslubiy Kengashining 4-sonli qarori bilan tasdiqlangan.

Muharrir: pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
M.Sobirova.

Taqrizchilar: pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
H.Rahmatova.
pedagogika fanlari nomzodi
M.Boltayeva.

SO'Z BOSHI

Hurmatli kasb-hunar kolleji o'quvchilari! Yangi o'quv yilidan boshlab pedagogika kursiga aloqador fanlarni o'zlashtirishga kirishasiz. O'qitish, tarbiyalash va ma'lumotning mohiyati, mazmuni ularni kishilik jamiyatida tutgan o'rni, maqsadi, vazifalari bilan tanishasiz, o'qitish va tarbiyalash usullarini bilib olasiz.

Siz eng og'ir va mashaqqatli, lekin kishilar qalbidan bir umrga joy oladigan siymo-o'qituvchilik kasbini tanlaganingiz bilan faxrlaning. Siz barkamol avlodni har tomonlama kamol toptirishdek ulkan ishga bel bog'lagansiz. Shuning uchun ham Siz ta'lim-tarbiya borasida insoniyat tomonidan yaratilgan ma'naviy boyliklarni yaxshi bilishingiz, ulardan habardor bo'lishingiz va lozim bo'lsa, ularni yosh avlodga bera oladigan layoqatli, kishi ruhining muxandisi ya'ni mas'uliyatli o'qituvchi bo'lishingiz darkor.

Mazkur o'quv qollanma tort bo'lim yigirma yettita mavzudan iborat bo'lib, kasb-hunar kollejlari uchun pedagogika fanidan o'quv dasturi asosida 3141601-boshlang'ich ta'lim, 3141602-maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar, 3141001-musiqqa ta'limi, 3141901-jismoniy tarbiya va bolalar sporti yo'nalishlari uchun mo'ljallangan.

O'quv qo'llanmani NamDU dotsentlari O'.Asqarova, M.Nishonov, katta o'qituvchilar Z.Qoraboyeva, X.Hamraqulova, N.Abdusamatova, Uchqo'rg'on Pedagogika kolleji direktori, p.f.n. D.Esonboyeva, o'qituvchi U.Tursunovalar hamkorligida yaratildi.

1 BO'LIM.

PEDAGOGIKANING UMUMIY ASOSLARI

1-MAVZU: PEDAGOGLIK KASBINING IJTIMOIIY MOHIYATI

Inson paydo bo'libdiki, tarbiya jarayoni mavjud, tarbiya paydo bo'lgan vaqtdan beri pedagogik faoliyat uzluksiz davom etib kelmoqda. O'qituvchilik, tarbiyachilik kasbi barcha ijtimoiy tuzumlarda sharaflil hamda o'ta mas'uliyatli, qiyin va murakkab kasb hisoblangan.

Mustaqil O'zbekistonimizda uzluksiz ta'lim tizimining isloh qilinishi, ya'ni ta'lim standartlari asosida ta'lim va tarbiya jarayonini qayta tashkil etishga kirishilgan hozirgi kunda o'qituvchi faoliyatiga uning pedagogik mahoratiga alohida e'tibor berilmoqda.

Mamlakatimizda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni bosqichma-bosqich muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'p jihatdan o'qituvchi faoliyatiga, uning kasbiy nufuzini oshirishga bog'liqdir. Shunday ekan, sog'lom, har tomonlama barkamol avlodni yetishtirish uzluksiz ta'lim tizimida mehnat qilayotgan pedagogning saviyasiga, tayyorgarligiga va fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liqdir. O'qituvchi jamiyatning ijtimoiy topshirig'ini bajaradi. Shunday ekan, har tomonlama yetuk mutaxassislarni tayyorlashda o'qituvchi muayyan ijtimoiy-siyosiy, pedagogik talablarga javob berishi lozim. O'qituvchi mustaqillik g'oyasiga e'tiqodli, har tomonlama rivojlangan, ilmiy tafakkuri, kasbga tegishli ma'lumoti bor ya'ni o'z fanining chuqur bilimdoni, pedagogik muloqot ustasi, pedagogik-psixologik va uslubiy bilim va malakalarni egallagan bo'lishi hamda turli pedagogik vaziyatlarni tezda aniqlay bilishi, o'rganishi va baholay olishi zarur.

Bugun pedagogning ma'naviyati, mafkuraviy e'tiqodi va o'quv jarayonini yaxshi bilishi katta ahamiyatga ega.

Birinchiidan, pedagog jamiyatning fuqarosi sifatida o'z mavqei va faol o'rni o'quvchilarga namoyish eta olishi lozim. Xususan, uning jamiyat va o'z jamoasidagi o'rni, tanlagan kasbi, o'qitayotgan predmeti bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi, talab va qoidalarga amal qilishi, me'yor va qonunlarni hurmat qilishi lozim.

Ikkinchiidan, pedagogning e'tiqodi va bilimdonligi uning yangi bilimlar, o'zi tanlagan sohasidagi yangiliklarga nisbatan qiziqishida namoyon bo'ladi.

Uchinchiidan, e'tiqodli va bilimdon pedagog o'ziga xos fikrlash tarzi bilan ajralib tura olishi shart. Chunki, yoshlar Shunday noyob, qaytarilmas, andozasiz fikrlash sharoitidagina mustaqil fikrlashga o'rganadilar va fanni boshqa fanlardan ajrata oladilar.

Bugungi pedagogdan yangicha fikrlash, yangicha munosabatlar talab etilgan ekan. Uning bilimdonligi darajasi masalasi ham o'ta muhim.

Bular quyidagilar:

- Ijtimoiy bilimdonlik

Dars mobaynida sinf bilan samarali o'zaro muomala shaklini tashkil eta olish, yoshlar bilan til toptirish va sog'lom ma'naviy muhitni hosil qila olish qobiliyati.

- Uslubiy bilimdonlik-

Barcha bilimlarini, ko'rgan-kechirganlarni yoshlarga tushunarli, ravon tilda yetkaza olishi, ta'lim texnologiyasi va metodlaridan boxabarlik qobiliyati.

- Kasbiy bilimdonlik

O'z fanini va predmeti sohasi bo'yicha chuqur va har tomonlama mukammal bilimlariga ega bo'la olishi, o'z ustida ishlash qobiliyati.

Amaliyotda eng obro'li, bilimdon pedagoglar birinchi navbatda insoniy bilimdonlik sohiblari bo'lishadi va shundaylarni o'quvchilar yaxshi qabul qilishadi. Chunki zamonaviy o'quvchi ko'plab ma'lumotlarga ega, uning psixologiyasi, talab-takliflarini aniq bilib til topisha olgan shaxsgina pedagogik jarayonda katta yutuqlarga erishadi.

Buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy aytganidek, «Muallimning maqsadi mansab uchun kurash bo'lmasligi, bilmagan ilmlarini aytmashligi, o'zini ko'rsatish uchun dars bermasligi, ochko'zlik va johillik qilib, quruq gap sotmasliklari, g'avg'o ko'tarmasliklari lozim». U muallimlikni olijanob va faxrli kasb deb hisoblaydi. Shu sababdan bo'lsa kerak:

Haq yo'lida kim senga bir harf o'qitmiş ranj ila,

Aylamak bo'lmas oning xaqqin ado ming ranj ila.

Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi, o'z ishining natijasi bilan mo'jizalar yaratadi, ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat bo'lishi mumkin.

O'qituvchining qobiliyatlari

Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson nerv tizimida anatomo-fiziologik hususiyat bo'lishi ham zarur.

Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i lozim:

1. Bilish qobiliyati. - Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi, materialni ipidan ignasigacha biladi, unga nihoyatda qiziqadi, ilmiy tadqiqot ishlarini ham bajaradi.

2. Tushuntira olish qobiliyati - o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, o'quvchilarda mustaqil ravishda to'g'ri fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyati. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga etkaza olishi lozim.

Qobiliyatli pedagog o'quvchilarning bilim va kamolot darajasini hisobga oladi, ularni nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo'rganliklarini

tasavvur etadi. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchining o'miga qo'ya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo'lgan narsalarning o'quvchilarga tushunilishi qiyin va mavxum bo'lishi ham mumkinligiga asoslanib ish tutadi. Shuning uchun u bayon etishning shaklini alohida rejalashtiradi.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati. - o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'lik bo'lgan psixologik kuzatuvchanlik. Bunday o'qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashqi belgilar asosida o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham faxmlab oladi. O'quvchilar bunday o'qituvchi haqida: «Qaramayotganga o'xshaydiyu, hamma narsani ko'rib turadi!», «O'quvchining xafa bo'lganligini yoki dars tayyorlamayotganligini ko'zidan biladi!» - deyдилar.

4. Nutq qobiliyati-nutq yordamida, shuningdek, imo-ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati.

O'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi materialni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham, uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqayotganligi bilan ajralib turadi.

O'qituvchining bayoni o'quvchilar fikri va diqqatini maksimal darajada faollashtirishga qaratiladi, savollar qo'yib, ularni asta-sekin to'g'ri javob berishga undaydi, o'quvchining diqqatini kuchaytiradi hamda fikrini faollashtiradi. («Mana bu yerga alohida e'tibor bering!», «o'ylab ko'ring!» kabi). Shuningdek, o'rinli qochiriq, hazil, yengilgina istehzo nutqni jonlantirib yuboradi va uni o'quvchilar tez o'zlashtiradilar.

O'qituvchining nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuz jihatdan erkin, ifodali, emotsional bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Ayrim o'quvchilar tez gapirishga, boshqalari sekin gapirishga moyil bo'ladilar. Biroq o'quvchilarning o'zlashtirishlari uchun o'rtacha, jonli nutq yaxshi natija berishini esdan chiqarmaslik lozim. Shoshqaloqlik materialni o'zlashtirishga halaqit beradi va bolalarni tez charchatib qo'yadi. Haddan tashqari sekin nutq lanjlik va zerikishga sabab bo'ladi. Haddan tashqari keskin va baqiroq nutq o'quvchilarning asabini buzadi, tez toliqtirib qo'yadi. O'qituvchining zaif ovozi yomon eshitiladi. Nihoyatda ko'p takrorlanadigan bir xildagi imo-ishoralar va harakatlar kishining g'ashini keltiradi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati-birinchi dan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, ikkinchi dan, o'z ishini uyushtirishni nazarda tutadi.

O'z ishini tashkil etish deganda ishni to'g'ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtning o'ziga xos his etish-ishni vaqtga qarab to'g'ri taqsimlay olish, belgilangan muddatga ulgurish hususiyati hosil bo'ladi.

Dars davomida kutilmaganda ortiqcha vaqt sarflash hollari ba'zan uchrab turadi. Ammo tajribali o'qituvchi zarur hollarda darsning rejasini o'zgartira oladi.

6. Obro' ortira olish qobiliyati-o'quvchilarga bevosita emotsional-irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda obro' qozona olishdir. Obro' faqat shu asosdagina emas,

balki o'qituvchilarning fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va xokazolar asosida ham qozoniladi. Bu qobiliyat o'qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir yig'indisiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlariga (dadilligi, chidamliligi, qat'iyli, talabchanligi va xokazolarga), shuningdek, o'quvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish mas'uliyatini his etishga, o'zining xaq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o'quvchilarga etkaza olish kabilarga ham bog'liq.

O'quvchilar qo'pollik qilmaydigan, qo'rqitmaydigan, to'g'ri talab qo'ya oladigan o'qituvchini juda hurmat qiladilar. O'qituvchining bo'shanligi, laqmaligi, savotsizligi va irodasizligini yoqtirmaydilar.

7. To'g'ri muomala qila olish qobiliyati-bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqta nazardan juda samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish, pedagogik nazokatning mavjudligi.

8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati-o'z harakatlarining oqibatini ko'ra bilishda, o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishini tasavvur qila olishda, tarbiyalanuvchida qanday fazilatlarini taraqqiy ettirish lozimligini oldindan aytib bera olishda ifodalanadi. Bu qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga, odamga ishonch bilan bog'liqdir.

9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati - o'qituvchi uchun diqqatning barcha hususiyatlari-hajmi, kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi, safarbarligi kabilarning taraqqiy etgan bo'lishi muhimdir.

Diqqatni ayni bir vaqtda taqsimlash qobiliyati o'qituvchilik uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi materialni bayon qilish mazmuni va shaklini, o'z fikrini (yoki o'quvchining fikrini) diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o'quvchilarni ko'rib turadi, toliqish, e'tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, intizomsizlik hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat o'z xatti-harakatlarini ham kuzatib boradi. Tajribasiz o'qituvchi ko'pincha materialni bayon qilishga berilib ketib, o'quvchilarni e'tibordan chetda qoldiradi; bordiyu o'quvchilarini diqqat bilan kuzatishga harakat qilsa, fikrini jamlay olmaydi.

O'qituvchi yuqorida ko'rsatilgan qobiliyatlardan tashqari bir qancha ijobiy sifatlarga - aniq maqsadni ko'zlash, qat'iylik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi sifatlarga ham ega bo'lishi kerak.

O'qituvchining pedagogik mahorati

Pedagogik mahorat- bu o'quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo'naltirish, talabalarda (o'quvchilarda) dunyoqarash, qobiliyatni shakllantirish, ularda jamiyat uchun zarur bo'lgan faoliyatga moyillik uyg'otishdir.

Pedagogik maqsadning o'ziga xosligini quyidagilarda bilish mumkin:

1. Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya'ni pedagog faoliyatining natijasi jamiyat manfaatlarini bilan bog'liqdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi)ni

ta'minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o'tkazadi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi.

2. Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilishi va bu maqsadga erishish o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olishi zarur. Gyote ta'kidlaganidek: «Ishonch bilan gapir, ana shunda so'z ham, tinglovchilarni mahliyo qilish ham o'z-o'zidan kelaveradi».
3. Pedagogik (ta'lim-tarbiya) jarayonida o'quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki, pedagog maqsadi doimo o'quvchi kelajagi tomon yo'naltirilgan bo'ladi. Buni anglagan holda, mohir pedagoglar o'z faoliyatining mantiqini o'quvchilar ehtiyojlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o'ziga xosligi o'qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to'la anglab, o'z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining «o'sib», uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;
- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondoshishi;
- o'quvchilar qiziqishlarini e'tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon bo'ladi.

1. Inson tabiatning jonsiz moddasi emas, balki o'zining alohida hususiyatlari, ro'y berayotgan voqealarni idrok qilishi va ularga o'zicha baho beradigan takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo'lgan ishtirokchisi hamdir.
2. Pedagog doimo o'sib-o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondoshishda bir xil qolip, shakllanib qolgan xatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.
3. O'quvchilarga pedagogdan tashqari, atrof muhit, ota-ona, boshqa fan o'qituvchilari, ommaviy axborot vositalari ijtimoiy hayot ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o'zida jamiki ta'sirlarga va o'quvchilarning o'zida paydo bo'lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi.

O'quvchi shaxsiga doimo ijobiy-axloqiy ta'sir ko'rsata oladigan kishigina haqiqiy tarbiyachidir. Bunga erishish uchun pedagog o'zining axloqiy sifatlarini doimo takomillashtirib borishi zarur.

O'quvchilarni mehnat, muloqot, o'yin, o'qish kabi faoliyat turlarida ishtirok etishlari tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir mohir pedagog o'zining individual pedagogik tizimiga ega bo'lishi kerak.

Ayrim pedagoglar kasbiy mahorat sirlarini egallash uchun, avvalo, ta'lim-tarbiya metodlarini takomillashtirishga intiladilar. Bu tabiiy hol, chunki aynan metodlar yordamida pedagog o'z o'quvchilarini turli o'quv faoliyatiga jalb qiladi. Shu bilan birga o'quvchilarni bilim olishga qiziqtirishda o'qituvchi tomonidan tanlangan metodlar, usullar va topshiriqlardan boshqa sabablar ham ta'sir etadi. Pedagog faoliyatining muvaffaqiyatli kyechishi uning shaxsi, harakteri, o'quvchilar bilan muomalasiga ham ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Odatda bularning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'siri ahamiyatsizdek tuyuladi. Ammo tajribali pedagog, uning xatti-harakati o'quvchilarga qanday ta'sir ko'rsatayotganligiga ahamiyat berib, unga kerakli tuzatishlar kiritib, takomillashtirib boradi. Shuning uchun ham pedagogik mahoratni o'qituvchi shaxsi sifatlarini majmui sifatida qaralib, uni o'qituvchi yuqori darajada psixologik-pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lishi bilan bog'liq bo'lishini unutmashlik lozim.

Pedagogik mahorat yaxlit tizim sifatida quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi:

- pedagog shaxsini insonparvarlik yo'nalishiga ega bo'lishi, uning qiziqishlari, qadriyat yo'nalishlari va ideallarining oliy maqsad-barkamol avlod tarbiyalab yetishtirishga yo'naltirilganligi;

- mutaxassislik fanlari, o'qitish metodikasi, pedagogika-psixologiyadan mukammal bilimga ega bo'lish;

- pedagogik qobiliyatga ega bo'lish (muloqotga moyillik, ishchanlik, kelajakni tasavvur qila olish, kasbiy mustaqillik, sensor axborotlarni tezlik bilan anglash (yuzidan o'qib olish);

- pedagogik texnikani egallash, ya'ni o'z-o'zini boshqara olish, o'zaro ta'sir etish va hamkorlikda ishlashni uddalash.

Pedagogik mahorat o'ziga bolalar haqidagi, ularning psixologiyasi to'g'risidagi, maktab haqidagi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarni qamrab oladi. Bu bilimlar umumiy pedagogik madaniyatni tashkil etadi, o'qituvchi, tarbiyachi bu madaniyatni egallamasa, hech vaqt o'z ishining chinakam ustasi bo'la olmaydi, yomon, eski usuldan, bir qolipdagi tayyor andozalarni ishlatishdan nariga o'tmaydi.

Biroq, zamonaviy o'qituvchiga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi-maxsus bilimlar va malakalar-bolalarni kuzatish, ularning o'sishdagi muhim narsalarni aniqlay olish, ularni rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli o'zaro ta'sirini chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir tizimga solish malakalari zarur bo'ladi.

Shunday qilib, pedagog-muallim o'z mahoratiga quyidagi bosqichlarda erishishi mumkin:

1. Pedagogika-psixologiya fanlarini chuqur o'rganish.
2. Maxsus fanlar, ularni o'qitilish metodikasini chuqur bilish.
3. Pedagogik amaliyotda faol ishtirok etish va uni samarali o'tkazish.
4. O'z faoliyatini doimo tahlil qilib bo'lish.
5. O'z ustida mustaqil ishlash, malaka oshirish kurslarida o'qib borish.

2-MAVZU: PEDAGOGIKA FANI VA UNING METODLARI

Milliy istiqlol tufayli taraqqiyotning barcha sohalarida jadal rivojlanib borayotgan mamlakatimizda yosh avlodning bilim darajasini jahon andozalari talablariga javob beradigan, fan-texnika yangiliklaridan xabardor, mustaqil fikrlay oladigan, hayotga dadillik bilan kirisha oladigan, tadbirkor, ma'naviy jihatdan barkamol qilib voyaga etkazish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Bu esa, avvalo, pedagogika fanini, ta'lim-tarbiya tizimini zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida (1997y.) ta'lim davlatimiz ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustivor deb e'lon qilinishi pedagogika fani zimmasiga juda katta mas'uliyatli ulug'vor vazifalarni yukladi. Juda boy ilmiy, ma'naviy, madaniy, diniy merosimizni qayta tiklash ularni zamon ruhi talabi bilan uyg'unlashtirib faqat shaxsiy, milliy manfaat kasb etib qolmasdan umumjahon ma'naviy, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ulkan hissa bo'lib qo'shilmog'da.

O'sib kelayotgan yosh avlod va ularning kelajakda qanday kasb-hunar egallashlariga qarab, Respublikamiz kelajagini tasavvur qilsa bo'ladi. Yoshlar farovon hayotimiz mezonidir. Xuddi shu ma'noda yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga jiddiy e'tibor bermog'imiz lozim. Yoshlar ta'lim-tarbiyasi har bir ota-onaning, o'qituvchi-tarbiyachining Vatan oldidagi muqaddas burchidir.

Savol tug'iladi: ular ta'lim-tarbiya borasida nima qilishlari, qanday yo'l tutishlari, nimaga e'tibor berishlari lozim? Bu savollarga ma'lum darajada pedagogika fani javob beradi. Pedagogika fani nima va u qachon paydo bo'lgan? Mazkur savolga javob berishdan oldin tarixiy manbalarga murojaat etaylik. Manbalarda yozilishicha kishilik jamiyati paydo bo'lgach, ijtimoiy hayotda orttirilgan tajribalarni quyi avlodga o'rgatish ehtiyoji tug'ildi. Tajribalarning to'planishi natijasida ta'lim-tarbiyaning dastlabki omillari vujudga keldi. Tabiat, ijtimoiy hayot haqidagi tajribalar asosida ma'lum bilimlar boyib bordi.

Ta'lim-tarbiya ishlari bilan shug'ullanuvchi tarbiyachilar kasb-hunar homiylari sifatida ajralib chiqq boshlashdi. Ularning ta'lim-tarbiya borasidagi faoliyatlari va to'plangan tajribalaridan o'rinli foydalanishlari pedagogika fanining vujudga kelishiga olib keldi. Shu asnodan dastlabki maktab ko'rinishidagi muassasalar vujudga keldi, taraqqiy etdi. Shunday qilib, pedagogika ta'lim-tarbiyaning maqsad va vazifalari, ularning mazmuni, metodlari hamda tashkil etish shakllari haqida ma'lumot beruvchi fanga aylandi.

Demak, pedagogika fani o'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash uchun ta'lim-tarbiyaning mazmuni, umumiy qonuniyatlari va amalga oshirish yo'llarini o'rgatuvchi fandır.

Ba'zan, pedagogika fanining nima keragi bor? Pedagogikadan xabari yo'q, lekin bolalarga yaxshi tarbiya bergan insonlar ko'pku? Yoki aksincha, pedagogika fanini bilgan holda hatto o'z bolalarini risoladagidek tarbiyalay olmaganlar ozmunchami? degan savollar eshilib qoladi.

Shuni unutmaslik kerakki, pedagogika fanining yutuqlarisiz jamiyatni olg'a siljitish g'oyat mashaqqatli kechadi.

Agar pedagogika fanidan xabarsiz bo'lgan kishilar pedagogika fanini o'z vaqtida o'rganib, yutuqlaridan samarali foydalanganlarida bolalarni ham yahshiroq tarbiyalagan bo'lur edilar. Pedagogikadan yaxshi xabardor kishilar esa o'z bilimlarini tajribada ishlata olmaganliklari uchun bolalarni tarbiyalashda muvaffaqiyatga erisha olmaganlar.

Pedagogika fanini ham nazariy, ham amaliy jihatdan puxta o'rganish lozim. Ta'lim tarbiyadan ko'zlangan maqsadni anglash va ular tizimida yangi bilimlar berish bolalarni to'g'ri tarbiyalash shartidir. Bunda tarbiyachining beg'araz mehnati, bolalarni sevishi va ularga jon fido aylashlari tarbiya samaradorligini ta'minlaydi.

Biroq, ijtimoiy jarayonda to'plangan tajribalar tarbiya mazmunini tashkil etsada, ularning hammasini yosh avlodga o'rgatishning imkoniyati yo'q edi. Faqat xalq ta'limi tizimiga kiruvchi bo'g'inlar orqali orttirilgan tajribaning muayyan qismini qamrab olish mumkin edi.

Bu yerda ham muammo tug'ildi. Hozirgi kunda barcha xildagi tajriba shakllari tarbiya mazmunini tashkil eta oladimi? Yosh avlod tarbiyasiga aloqador tajribalarni qanday ajratish mumkin? Kim bunday ish bilan shug'ullanadi?

Tabiiyki, barcha xildagi tajriba shakllari ham tarbiya mazmunini tashkil etavermaydi. Chunki:

- Birinchidan, pedagogika, xususan, o'zbek xalq pedagogikasi taraqqiyotida juda murakkab bo'lgan tomonlar (hatto bu murakkablikning noma'lum qismlari) mavjudki, ularni yoshlar daf'atan o'zlashtira olmaydilar. Masalan; sharq falsafasi yoki mutafakkirlarimizning ma'naviy merosini falsafa, tabiiy va gumanitar fanlar, diniy manbalardan yaxshi xabardor bo'la olmaganligimiz sababli o'rganishimiz qiyin kechadi;

- ikkinchidan, tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlariga ko'ra va ham metodik, ham moddiy asosning etishmasligi sababli to'plangan tajribalarning hammasini olish imkoniyati yo'q va hokazo. Eng muhimi, jamiyat taraqqiyotining ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlariga va kelajakda kutiladigan o'zgarishlarni hisobga olib tarbiya mazmunini shakllantirish darkor.

O'zbek pedagogikasining vazifasi Respublikamizda yashovchi turli millat-elatlarining orzu-istaklariga monand ta'lim-tarbiyaning ham nazariy, ham amaliy muammolarini milliy qadriyatlar asosida to'g'ri hal etib berishdir. Bunda islom dunyosida qalam tebratgan allomalarimizdan tortib, zamondosh olimu fuzalolarimizning ta'limotlaridan hamohang ta'lim tarbiyaga oid qirralarini izlab topishni taqozo etadi. Yosh-avlod dunyoqarashini shakllantirishda istiqloldan avval qoralangan tasavvuf ilmidan ham foydalanish joiz. Negaki, bir mafkura yakka hokimligiga endilikda nuqta qo'yiladi. Erkin fikrlash tizimi yosh avlod ruhini tarbiyalashdagi bosh omillardan biridir.

«Pedagogika» atamasi «Peyne»-«bola»va «aygogeyn»-«etaklamoq» degan ma'noni bildiruvchi lotincha «daydagogos» so'zlaridan paydo bo'lishi quyidagicha izohlanadi: eramizdan oldingi I asrlarda Gretsiyada, quldorlarning bolalalarini ovqatlantiradigan, sayrga olib boruvchi, tarbiyachi-qullarni «pedagog» deb atalgan. U bolalarning kamolga yetishiga mas'ul bo'lgan. Quldorning bolasini yetaklab maktabga olib borgan va olib kelgan. Maktabda ishlovchi o'qituvchilarni

«didaskallar» (didayko-men o`qitaman) deyishgan. Feodalizm jamiyatiga kelib esa har ikki kasbdagi kishilar hamkorligi natijasida ta`lim-tarbiya bilan maxsus shug`ullanuvchilar vujudga kelgan. Ularni chex pedagogi Ya.A.Kamenskiy ta`kidlaganidek, «pedagog» deb nomlaganlar va bu so`z hozir ham ta`lim-tarbiya beruvchi o`qituvchilarga nisbatan qo`llaniladi.

Pedagogika fanining metodologiyasi

Pedagogika fani mustaqil O`zbekiston Respublikasida amal qiladigan uzluksiz ta`lim-tarbiya tizimining nazariy asoslari, qonuniyat va prinsiplari, o`ziga xos yo`nalishlari ta`lim-tarbiya jarayonining shakllanishi, tarixiy taraqqiyot bosqichlarini o`rgatuvchi fandir. Pedagogika fani O`zbekiston Respublikasida ilmning ustuvor sohasi sifatida e`tirof etiladi. Shuning uchun ham, pedagogika fanining metodologiyasi sifatida Jahon va Sharq pedagogik tafakkuri durdonalarini mujassamlashtirgan manbalar, tasavvuf ta`limoti namoyondalarining badiiy va ilmiy asarlari, sharqona ta`lim-tarbiya vositalari va metodlarini o`z ichiga olgan manbalar, milliy istiqloq g`oyasi, O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O`zbekiston Respublikasining «Ta`lim to`g`risda»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «2004-2009 yillarda maktab ta`limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi», dialektik bilish nazariyasi va tabiiy ilmiy majmui e`tirof etiladi.

Yuqorida keltirilgan pedagogika fanining metodologiyasini pedagogik amaliyotga tatbiq etishda jahon pedagogik tajribasida tan olingan va samarali natijalar berayotgan nazariy qarashlar, ilg`or pedagogik texnologiyalardan foydalanish nazarda tutiladi. Ular shaxsning o`quv-biluv faoliyatini liberallashtirish yo`llari, ta`lim mazmunini tanlash va ta`lim-tarbiya jarayonini amalga oshirish prinsiplari, politexnik va kasb ta`limi nazariyasi, ta`limni ijtimoiy foydali mehnat bilan uyg`unlashtirish konsepsiyasi, ta`lim-tarbiya jarayonining fiziologik qonuniyatlariga asoslanib tashkil etilishida namoyon bo`ladi.

Pedagogikaning asosiy kategoriyalari

Pedagogika ta`lim-tarbiya maqsadini jamiyat talablariga va o`quvchilarning yosh hususiyatlariga qarab mazmunan o`zgarib borishini o`rgatadi, mukammal inson tarbiyasining tarkibiy qismlarini va ular o`rtasidagi aloqa va bog`lanishlarni ochib beradi. Shu asnodan ta`lim va tarbiya sohasidagi tajribalarni umumlashtiradi, tarbiyaning kelgusidagi rivojlanish istiqbollari, yo`llarini ko`rsatib beradi.

Pedagogika maktab, kollej va akademik litseylar va maktabdan tashqari muassasalari xodimlarini ham nazariy, ilg`or tajribalar bilan qurollantiradi. Ota-onalarga yoshlarni to`g`ri tarbiya qilish, o`qitishdagi mahoratini yanada takomillashtirish yo`lida amaliy tavsiyalar beradi.

Tarbiya - o`sib kelayotgan avlodlarda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamoloti va dunyoqarashini, insoniy e`tiqod, burch va mas`uliyatni jamiyatimiz kishilariga xos bo`lgan axloqiy fazilatlarini yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Tarbiya bola tug`ilganidan boshlab umrining oxirigacha davom etadigan jarayondir. Shu sababli, tarbiya so`zi ko`p vaqtlarda ta`lim, ma`lumot jarayonlariga kiradigan

ishlarning mazmunini ham anglatadi. Tarbiya-ta'lim va ma'lumot natijalarini o'zida aks ettiradi.

Ta'lim-maxsus tayyorlangan kishilar rahbarligida o'tkaziladigan, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradigan, bilish qobiliyatlarini o'stiradigan, ularning dunyoqarashini tarkib toptiradigan jarayondir.

Agar tarbiya bola tug'ilganidan boshlab, umrining oxirigacha oilada, maktabda va jamoatchilik ta'sirida shakllansa, ta'lim chegaralangan (masalan: sinf xonasi, laboratoriya xonalar) joyda tashkil etiladi. O'qituvchi-tarbiyachi rahbarligida muayyan belgilangan vaqtda olib boriladi.

Ma'lumot ta'lim-tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda shakllangan dunyoqarashlar majmuidir.

Ta'lim, tarbiya va ma'lumot uyg'unlashgan yagona jarayon bo'lib, o'qituvchi-tarbiyachi ularning shakllanishida yetakchilik qiladi. O'qituvchi maktabda dars berar ekan, o'quvchilarni fan olami yangiliklaridan xabardor qiladi, ma'lumotli qilishni maqsad qilib qo'yadi, ayni paytda ularda insoniy sifatlarni shakllantiradi, tarbiyalaydi.

Pedagog o'quvchilarning aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarini tarbiyalash uchun, ularning kundalik xatti-harakat va fe'l-atvorlariga doimo ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy hayot tajribasining ko'rsatishicha, agar inson o'z shaxsiy manfaatini ko'zlab o'qisa, o'rgansa, o'z ustida tinmay qunt bilan shug'ullansa, u oliy ma'lumot olishi mumkin. Lekin haqiqiy mukammal kamolot egasi bo'lishi uchun u ta'lim va ma'lumotdan tashqari, yuksak insoniy fazilatlar asosida tarbiyalangan bo'lishi shart. Ana shu fazilatlariga ega bo'lgan odamni tarbiya ko'rgan odam deyiladi.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi va pedagogika fanlari tizimi

Pedagogika fani yakka holda mukammallikka erisha olmaydi. U ham boshqa fanlar kabi ijtimoiy fan yutuqlaridan foydalanadi va mazmunan boyib boradi. Hozirgi kunimizda umumbashariyat tomonidan yaratilgan bilimlar va kelajak haqida ma'lumot beruvchi nazariyalar ma'lum darajada pedagogika fani uchun manba bo'lib xizmat qiladi. Boshqa fanlar kabi pedagogika har bir insonning ijtimoiy kamolotiga xizmat qiladi.

Tabiat va jamiyatning rivojlanishi qonuniyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarga asoslanadi va o'zi ham ijtimoiy fan sifatida rivojlanib boradi. Shu sababli u falsafa, tarix, iqtisod, psixologiya, sotsiologiya, etika va estetika kabi fanlar bilan uzviy aloqadadir.

Ma'lumki, har bir o'qituvchi-tarbiyachi, o'quvchi o'z ona yurti tarixini bilishi, vatanparvar bo'lishi lozim. Ta'lim-tarbiya tarixi, pedagogika tarixi fanidan xabardor bo'lmay turib, o'qituvchilik qilishi mumkin emas. Pedagogika nazariyasini chuqurroq anglash uchun uning o'tmishdagi taraqqiyotini bilish kerak. Masalan, pedagogika tarixi o'tmishda ta'lim-tarbiya borasida qanday kurashlar bo'lgani va qanday qilib ijobiy yoki salbiy yakunlangani, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlarning o'zgarishi tufayli pedagogik g'oyalar, tarbiya muassasalaridagi ishlarning mazmuni

va metodlari qanday o'zgarib borganini, tarixda ijod etgan olimlarning pedagogik g'oyalari va ularning faoliyatlari bilan tanishtiradi.

O'qituvchi-tarbiyachi o'quvchilarga bilim berish, ma'lumotli qilish, tarbiyalash maqsadida unga tizimli ta'sir ko'rsatadi. Bunda psixologiya va ijtimoiy omillarga asoslanadi. Ya'ni ko'rsatilayotgan ta'sirning samarasini bilish uchun pedagog o'quvchining sezgi, idroki, tasavvur, diqat va tafakkur, fikrlash jarayonining qanday kechayotganini bilishi va ularga asoslanib ta'sir ko'rsatish rejasini belgilaydi.

Demak, pedagogika fani psixologiya va sotsiologiya kabi fanlar bilan ham uzviy bog'langandir. Ma'lum ma'noda o'qituvchilarga xizmat qiladigan psixologiya turkumidagi fanlarni ham pedagogik fanlar tizimiga kiritish mumkin.

Etika va estetika fanlari pedagogikaning tarbiya nazariyasi bo'limi bo'yicha ma'lumot beradi. Bu fan o'quvchining xulqi, odobi me'yorlarini aniqlash, belgilash hamda go'zallikni chin ma'noda tushuntirish, o'quvchi ongida hayotning jozibali, nafis qirralariga bevosita rag'bat uyg'otish borasida pedagogika fani bilan aloqadadir. Fanlarni o'qitish yo'llari ham pedagogika fanining didaktika bo'limiga aloqador. Chunki har qanday fanni o'qitish metodi shu fanning mazmuni, tizimini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirib olinishiga xizmat qiladi. Chunonchi, pedagogika fani bolalar anatomiyasi, fiziologiyasi, bolalar gigiyenasi va bolalar kasalliklari kabi fanlar bilan ham mustahkam aloqada. Bu fanlar bir-biriga chambarchas bog'liqdir. Pedagogika fani ob'ekti yil sayin kengayib bormoqda, natijada uning tarmoqlari ham bir necha guruhlariga ajralmoqda. Ular pedagogika fanlari tizimini tashkil etadi.

Ma'lumki, turli sohada bilim oluvchi o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashning nazariy hamda amaliy tomonlarini yolg'iz pedagogika fanining o'zi mufassal yoritib bera olmaydi. Pedagogika fani tarmoqlari mazkur muammolarni ijobiy hal etishda muhim omil hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda pedagogika bir necha tarmoqlarga bo'lingan. Jumladan, umumiy pedagogika (maktab yoshidagi o'quvchilarni tarbiyalash va o'qitish haqida bahs yuritadi), maktabgacha tarbiya pedagogikasi (maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash muammolari bilan shug'ullanadi), madaniy-oqartuv pedagogikasi (madaniy-ma'rifiy ishlarni boshqarish muammolarini o'rganadi), harbiy pedagogika (armiya sardorlari va o'quvchilarini vatanimizning shon-sharafi va or-nomusi uchun yetuk kurashchi, harbiy qurol-yarog'lardan samarali foydalana oladigan yoshlarni tarbiyalash yo'nalishida) kabi tizim-tarmoqlari mavjuddir.

Pedagogika faqat sog'lom o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi bilangina emas, balki shaxsida qusuri bor bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan ham shug'ullanadi. Bunday tarmoqlarni maxsus pedagogika tizimiga oligofrenopedagogika (aqliy jihatdan orqada qolgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish), tiflopedagogika (ko'zi ojiz bolalarni tarbiyalash), surdopedagogika (kar-soqov bolalarni tarbiyalash) kabi fanlar kiradi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng o'z tarixini, jumladan pedagogika tarixini o'rganish uchun keng yo'l ochildi. O'tmishdagi pedagogik tafakkur daholarining shuhratini tiklash, ularning g'oyalarini hayotga tadbir etishdek ulug' ishlar amalga oshirilmoqda. Darhaqiqat, ota-bobalarimiz yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashga alohida e'tibor berganlar. Yurtboshimiz I.A.Karimov

ta'kidlaganidek: «Islom dini-bu ota bobolarimiz dini, u biz uchun ham iymon, ham axloq, ham ma'rifat ekanligini unutmaylik, Oллоh qalbimizda, yuragimizda».

Pedagogika fanining ilmiy – tadqiqot metodlari

Har qanday fan o'zining ilmiy-tadqiqot metodlariga ega. Bu metodlari orqali o'z mazmunini boyitib, yangilab boradi.

Hayotda va ob'ektiv dunyoni bilish nazariyasida nimani o'rgatish va qanday o'rgatish kerak, kimni va qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud bo'lib, ular o'zaro bog'liqdir.

Nima qilish kerak va qanday amalga oshirish lozim degan muammolar o'rtasida dialektik birlik mavjuddir.

Pedagogika o'z mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik hodisa va jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o'rganadi. Shu ma'noda pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari deganimizda yosh avlodni tarbiyalash, bilimli qilish va o'qitishning real jarayonlariga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish metodlari, uslublari va vositalari majmuini tushunamiz.

Pedagogika o'qitish, bilim berish, tarbiyalash jarayonlarini va ularning mohiyatini quyidagicha o'rganish-bilishni nazarda tutadi:

1) ularning umumiy aloqasi, bir-birini taqozo etishi va o'zaro ta'sir jarayonida bolalarni o'qitish va tarbiyalash, fan, madaniyat, ahloq va san'at, ta'lim va tarbiyaning qayerda amalga oshirilishidan qat'iy nazar uzviy aloqada bo'lishi;

2) ularning to'xtovsiz harakati, o'zgarishi va taraqqiy etish jarayonida vujudga keladigan o'qitish va tarbiyalash vazifalari, metodlarining o'zgarishi, hamma bolalarni bir xil andozada o'qitish va tarbiyalash mumkin emasligi;

3) bolalarning o'sishida ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, aqliy va hulqiy faoliyat, so'z va ish birligi mezonlariga tayanish;

4) bolalar kamolotiga ta'sir etuvchi an'ana, urf-odatlar, ular o'rtasidagi tafovtlarni bilish, aniqlash asosida yaxshi bilan yomon, eskilik bilan yangilik, o'rtasida yuz beradigan nizolarni hisobga olish, o'zaro tanqid va hokazo;

Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari qanchalik mukammal, aqlga muvofiq, to'g'ri tanlansa ta'lim-tarbiya mazmunni yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi.

Hozirgacha mavjud va ishlab chiqilgan quyidagi ilmiy tadqiqot metodlariga tayanib fikr yuritsa bo'ladi: 1) kuzatish metodi; 2) suhbat metodi; 3) bolalar ijodini o'rganish metodi; 4) test, so'rovnomalar metodi; 5) maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi; 6) eksperiment-tajriba sinov metodi; 7) statistika ma'lumotlarini tahlil qilish metodi; 8) matematika-kibernetika metodi;

Kuzatish metodi

Pedagogikaning kuzatish metodi ta'lim-tarbiya jarayonlarining amaldagi holati bilan tanishtiradi, ularning oqibat natijalarini bilishga yordam beradi va shu asnoda yaratilgan yangi kashfiyotlar uchun dalillar, omillar yig'ish imkonini tug'diradi. Bu metodni qo'llanish jarayoni ancha murakkab bo'lib, nazarda tutilgan maqsad qanday

amalga oshayotganligini aniqlash, o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro aloqalari, individual farqlarini qiyoslash uchun ham qo'llaniladi.

Tajribalarning ko'rsatishicha, maqsad asosidagi kuzatuv ma'lum reja asosida yig'ilgan dalillarni haqiqiy tahlil qilish, qiyoslash asosida tashkil etilsagina samarali bo'ladi.

Kuzatishlar faqat oddiy hodisalarni kuzatish, ayrim dalillarni yig'ish, hisobga olish, aniqlash uchungina emas, balki ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilash va mukammallashtirish maqsadida amalga oshiriladi.

Odatda pedagogik kuzatish orqali o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muomalalaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.

Ilmiy kuzatishlar esa nafaqat o'quvchilarning tabiiy faoliyatini, balki ularning ilmiy dunyoqarashlarini shakllanishi, fikrlash jarayoni kuchi, xulosalar chiqarishdagi faolliklarini aniqlaydi, ularni tahlil etadi va tegishli xulosalar chiqarishga imkoniyat tug'diradi. Bunday kuzatishlar pedagogika fani mazmuninining boyishiga sabab bo'ladi.

Suhbat metodi

Ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilash yoki yaratilgan ilmiy farazlarning qanchalik to'g'ri ekanligini aniqlash maqsadida suhbat metodidan foydalaniladi. Odatda, suhbat metodi maktab o'qituvchilar va o'quvchilar jamoasi bilan, ota-ona va keng jamoatchilik bilan yakka va guruhli tartibda ish olib borilganda qo'llaniladi. Bunda suhbat metodini tadbiq etishdan oldin maqsadli reja tuziladi, amalga oshirish yo'llari belgilanadi, natijalar tahlil qilinadi va tegishli xulosa chiqariladi. Shuningdek, tadqiqotchining suhbat olib borish va uni kerakli tomonga yo'naltira olishni bilishi, suhbatdoshining ruhiy holatiga qarab suhbat ohangini moslashtira bilishi g'oyat muhimdir. Bunda:

- 1) suhbat uchun oldindan savol tuzish;
- 2) vaqti va o'tkazish joyini belgilash;
- 3) suhbat ishtirokchilarining soni va kasblaridan xabardor bo'lishi;
- 4) suhbat uchun qulay sharoit va erkin gaplashish imkonini yaratish;
- 5) mahmadona va bachkana bo'lmaslik;
- 6) suhbatdoshning kimligini, harakter hususiyatini esdan chiqarmaslik;
- 7) suhbat natijalarini zudlik bilan tahlil qilish, qiyoslash, tegishli xulosa chiqarish, lozim bo'lsa qo'shimchalar kiritish va maktab hayotiga tadbiq etish pedagogik jihatdan qimmatlidir.

Bolalar ijodini o'rganish metodi

Pedagogik tadqiqot metodlari ichida bolalar ijodini tabiiy holatda o'rganish va ilmiy xulosalar chiqarish metodi mavjud. Bunda maktab o'quvchilarning o'ziga xos individual tartibdagi faoliyatlariga doir ma'lumotlar tahlil qilinadi, xulosalar chiqariladi. Maqsad O'zbekiston yoshlarining tipik obrazlari va ularda ijobiy xislatlarni shakllantirishdir. Shu sababli yoshlarning turli yozma daftarlari, tutgan

kundaliklari, yozgan xatlari, she'r va hikoyalari, hayotiy rejalari, insholari, turli yozma hisobotlari bolalar ijodini o'rganish uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

Oqibatda, maktab o'quvchilari orasidan etishib chiqayotgan qobiliyatli, iste'dodli yoshlarni ertaroq aniqlash, ularning iste'dodlarining namoyon bo'lishi uchun reja va sharoitlar yaratish imkoni yaratiladi. Odatda, bolalar ijodini o'rganish manbai ko'p bo'lib, ular: fan olimpiadalari, mavzular bo'yicha konkurslar, maktablar bo'yicha ko'rgazmalar, musobaqalar, ekskursiyalar va sayllar va hokazo.

Test, so'rovnomalar metodi

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari ichida yetakchi metod so'rovnoma va test savollardan foydalanishdir. So'rovnoma-anketa (fransuzcha "tekshirish" ma'nosini bildiradi) metodi qo'llanilganda yaratilgan ilmiy farazning yangiligini bilish, aniqlash, o'quvchilarning yakka yoki guruhli fikrlarini, qarashlarini, qanday kasblarga qiziqishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida o'tkaziladi.

O'zbekiston, ta'bir joiz bo'lsa Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib test metodini maktab, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga tadbiiq etdi. Test sinovlaridan ko'zlangan maqsad oz vaqt ichida o'quvchilarning bilimlarini yoppasiga aniqlash, baholashdir.

Bunda test savollarini qanchalik aniqlik va aql bilan, fikrlash jarayoniga zarar tegmaydigan qilib tuzish ahamiyatli ekanligini nazarda tutish lozim. Test savollarining o'mi va ularni mazmunan rang-barang qilib tuzilishi, o'quvchilarning mustaqil fikrlarini o'stiradi, kelajakni real baholash imkonini beradi.

Maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi

Respublikamiz rahbariyatining xalq ta'limi yuzasidan qabul qilingan qaror va yo'l-yo'riqlari asosida maktabda bajarilgan va bajarilayotgan ta'lim-tarbiya ishlarini yuritilgan hujjatlar orqali aniqlash metodi ham mavjuddir.

Maktab hujjatlarini tekshirish orqali o'qituvchilar va o'quvchilar jamoasi, ularning pedagogik faoliyati haqida aniq ma'lumotlar olinadi.

Umuman, maktab hujjatlari deyilganda; o'qituvchi va o'quvchilarning soni va sifati; o'quvchilarning shaxsiy hujjatlari, sinf jumallari, kundalik daftarlari, buyruq daftarlari, pedagoglar kengashining qarorlari daftari, maktabning rejadagi pul hisobi va uning sarflanishiga doir hujjatlar, turli inventarlar daftari va boshqalar tushuniladi.

Maktab hujjatlarini tahlil qilishda o'quvchilarning umumiy miqdori, uning o'sishi yoki kamayish sabablari tavsifi, o'quvchilarning fanlar bo'yicha o'zlashtirish darajasiga, sinfda qolishning oldini olish, rag'batlantirish va jazolash choralari, turlariga, maktabning moddiy bazasiga e'tibor beriladi.

Ularni tahlil qilish, hisobotlarni ko'zdan kechirish, to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlash, o'quvchilar faolliklarining o'sishi bilan taqqoslash, ilg'or pedagogik tajribalarning umumlashtirilishi va joriy etilishi va nihoyat, o'qituvchi-tarbiyachilarning ilmiy-pedagogik faoliyatlarini tekshirish, tegishli chora, tadbirlar belgilash maqsadida o'tkaziladi.

Eksperiment-tajriba sinov metodi

"Eksperiment" so'zi lotincha "sinab ko'rish", "tajriba qilib ko'rish" ma'nosini anglatadi.

Odatda eksperimental-tajriba ishlari ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiqi jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bunda ham ilmiy farazlarning didaktik yoki amaliy ahamiyatiga e'tibor beriladi.

O'tkaziladigan tajriba ishlari ta'lim va tarbiya o'rtasidagi qonuniy aloqalarni aniqlash, natijalarni hisobga olish asosida yangi metodlarni tadbiq etishga, ta'lim-tarbiya samaraligini oshirishga qaratiladi. Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonining borishini, tuzilishi va natijalarini oldindan ko'ra bilish imkoniyatini beradi.

Eksperiment metodi sharoitga qarab 3 xilda o'tkaziladi:

- 1) tabiiy eksperiment;
- 2) laboratoriya eksperimenti;
- 3) amaliy tajriba.

Pedagogik eksperiment o'z mazmuniga ko'ra didaktik, tarbiyaviy, maktabshunoslik muammolari yuzasidan o'tkaziladi.

Pedagogik eksperiment tajriba ishlarini o'tkazishda quyidagi talablar mavjud:

- 1) ishning aniq, ilmiy jihatdan asoslangan farazini aniqlash va kutilishi lozim bo'lgan natija uchun reja belgilash lozim.
- 2) ilmiy ish yoki pedagogik faoliyat uchun aniq ob'ekt belgilash, amalga oshirish borasida qo'shimcha metodlarni aniqlash.
- 3) tajriba ishi o'tkazish vaqtini va muddatini belgilash.
- 4) tajriba uchun lozim bo'lgan asbob-uskuna va boshqa hokazolarning tayyor turishi;
- 4) eksperiment natijalarini zudlik bilan tahlil qilish va tegishli xulosa chiqarish va tavsiyalar berish kerak.

Statistika ma'lumotlarini tahlil qilish metodi

Pedagogik tadqiqot statistika ma'lumotlarisiz, ularning tahlilisiz o'zligini namoyon eta olmaydi. Chunki nafaqat ilmiy izlanishlar borasidagi, balki xalq ta'limi sohasidagi, jumladan, ajratilgan mablag'larning oshirilishi, xalq ta'limi muassasalarining doimo o'sib borishi, darslik va o'quv qo'llanmalari, xo'jalik shartnomalari va ulardan tushayotgan mablag'larni statistika metodi orqali aniqlanadi.

Respublikamizning deyarli barcha ta'lim-tarbiya muassasalari statistika ma'lumotlari bilan qurollangan, kelajak rivojlanish rejalariga ega.

Respublikamizning mustaqil bo'lguniga qadar statistika sohasidagi chalkashliklar, atayin ortirib, qo'shib yozishlar xalq ta'limi tizimida ham mavjud edi. Ularning nazorati bo'shligi va ob'ektiv emasligi xalq ta'limi sohasidagi chuqur islohot o'tkazilishiga olib keldi. Demak, statistik ma'lumot aniq, hayotiy bo'lsa bajarilayotgan ta'lim-tarbiya yoki ilmiy tadqiqotning qimmati yuqori bo'ladi.

3-MAVZU: O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIM TIZIMI

Xalq ta'limi tizimi deb, muayyan mamlakatning ichki va tashqi kamolotiga ta'sir ko'rsatuvchi hamda ma'lum bir qoidalar asosida tashkil etilgan barcha ta'lim-tarbiya muassasalarining tuzilishiga aytiladi.

O'zbekiston xalq ta'limi tizimi Respublikamizni ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlantirishning ustivor sohasi hisoblanadi. Shuningdek, u ta'lim sohasidagi Davlat siyosatini, umuminsoniy qadriyatlarni, xalqning tarixiy tajribasini, madaniy va fan sohasidagi ko'p asrlik an'analarini, jamiyatning istiqboldagi rivojini hisobga olgan holda ish yurgizadi.

Xalq ta'limi tizimi Respublikamizning aql-zakovat va ilm borasidagi kuch-quvvatini, jamiyat, oila va davlat oldidagi o'z mas'uliyatini anglaydigan har jihatdan barkamol, erkin shaxsni shakllantirish maqsadini ko'zlaydi.

Mustaqil Respublikamiz Konstitutsiyasining 18 va 41-moddalarida ta'kidlaganidek, Respublikamizda yashovchi barcha fuqarolar jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar bilim olish huquqiga ega. Shuningdek, bepul umumiy ta'lim olishi davlat tomonidan kafolatlangandir. Bu huquq ilm olishning hamma turlari tekinligi, yoshlarga umumiy majburiy o'rta ta'lim berishning amalga oshirilishi, o'qitishni hayot bilan, unumli mehnat bilan bog'lab olib borish, o'quvchilarga va talabalarga Davlat stipendiyalari va imtiyozlar berish, maktab darsliklarini tekin berish (qisman), maktabda davlat tilida o'qitish imkoniyatlarini yaratib berish bilan kafolatlanadi.

Mustaqillikka erishganimizning dastlabki yillarida, ya'ni 1992 yil 2 iyulda Mustaqil O'zbekistonning «Ta'lim to'g'risida»gi birinchi qonuni qabul qilindi. Mazkur qonun avvalo, ta'limda ilgari erishilgan muvaffaqiyatlarni saqlab qolishga xizmat qildi. Aniqrog'i, eski tuzumdan yangisiga o'tishda ko'prik vazifasini o'tadi. Shu bilan birga ta'lim tizimiga qator yangiliklar kirib keldi. Oliy va o'rta maxsus bilim yurtlariga test tizimi joriy qilinishi, kasb-hunar bilim berishga e'tiborni kuchaytirilishi kabilar shular jumlasidandir.

Yangi davr talablariga javob beradigan, xalq ta'limi tizimini tubdan isloh qilish zaruriyati paydo bo'ldi va natijada 1997 yil 29 avgustda O'zbekistonning yangi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni qabul qilindi. Ilgari qabul qilingan qonunlardan farqli o'laroq, ta'lim ijtimoiy taraqqiyot sohasida ustivor deb e'lon qilindi va xalq ta'limi tizimi tuzilishining quyidagi yangi qoidalari joriy qilindi:

Ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik harakterda ekanligi

Buning mohiyati shundaki, barcha xalq ta'limi tizimi muassasalarda berilayotgan ta'lim va tarbiya insonlarni moddiy va ma'naviy kamolotini, aql-zakovatini o'sishi, insoniy faoliyatini rivojlanishi, o'zligini bilish va xaq-huquqlari uchun kurashadigan chin vatanparvar bo'lib etishishlarini maqsad qilib qo'yadi.

Ta'limning uzluksizligi va izchilligi

Xalq ta'limi muassasalarida berilayotgan ta'lim va tarbiya uzluksiz (ya'ni bir-birini to'ldiradi) o'zaro bog'liq. Har bir ta'lim bosqichi o'quv reja va dasturlari

asosida keyingi ta'lim turlariga moslangan va davomiyligini ta'minlaydi. Bu o'z navbatida bir maktabdan ikkinchisiga, bir oliy o'quv yurtidan ikkinchi oliy o'quv yurtiga ko'chib o'tish imkoniyatini yaratadi. Ta'lim o'quv rejasi va dasturi, Davlat ta'lim standartlari asosida tizimli, izchil tashkil etiladi.

Umumiy o'rta, shuningdek o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining majburiyligi

1930 yilda boshlang'ich, 1949 yilda etti yillik, 1958 yilda sakkiz yillik, 1970 yilda o'rta umumiy majburiy ta'limga asos solindi. 1984 yildan boshlab, o'n bir yillik majburiy ta'limga o'tildi.

Mustaqillik sharofati bilan mazkur masalada ham o'zgarish sodir bo'ldi. Yangi qonun umumiy o'rta (I-IX sinf) ta'lim, ya'ni IX sinf va keyingi uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar (litsey yoki kollej) ta'limini majburiy deb tasdiqladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining yo'nalishini: akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi

Qonun yosh avlodni qiziqishlari, iste'dodi, imkoniyatlarni hisobga olgan holda hayotda o'z yo'lini tanlashiga keng imkoniyat yaratdi. Oliy o'quv yurtlari qoshida tashkil etiladigan, akademik litseyda o'qish yoki kasb-hunarga moyilligini, layoqatlarini, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantiradigan, tanlagan yo'nalishlari bo'yicha bir yoki bir necha zamonaviy kasb egallash imkonni beradigan kasb-hunar kollejlarda o'qishni tanlash ixtiyoriydir.

Ta'lim tizimining dunyoviy harakterda ekanligi.

Respublikamizdagi barcha ta'lim muassasalarida dunyoviy bilimlar beriladi. U ilmiy asoslarga ega bo'lib, fan, texnika, madaniyat va ma'rifatning eng yangi muvaffaqiyatlari va inson aql-zakovati haqida ilmiy bilimlar beriladi. Ular o'quvchilarni ob'ektiv dunyoni bevosita bilish, ular haqida xaqqoniy fikrlash, tegishli xulosalar chiqarish, o'zining jamiyatda tutgan o'rni va vazifalarini aniqlab olishga, biron bir kasbni ongli egallashlariga yo'naltirilgandir.

Davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining 41-moddasida shunday deyilgan: «Har kim bilim olish huquqiga ega. Bepul umumiy ta'lim olish davlat tomonidan kafolatlanadi. Maktab ishlari davlat nazoratidadir». 42-moddada: «Har kimga ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g'amxo'rlik qiladi» deyilgan.

Ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv

Bu printsip o'quvchilarning iste'dodi, qobiliyatini hisobga olgan holda tabaqalashtiradi (biror bir fanga chuqurlashtirilgan yoki ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga qaratilgan dastur). Olib boriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlar yosh avlodni ma'naviy boy, ruxan tetik, jismonan baquvvat, axloqan pok, tafakkuri keng va

mehnatsevar bo'lib voyaga yetishi uchun barcha moddiy va ma'naviy sharoit hozirlaydi.

Bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish

Ta'lim-tarbiya muassasalarida ta'lim olayotgan bilimdon va iste'dodli o'quvchilarni rag'batlantirish ko'zda tutilgan. Respublikamiz tajribasida bilimdon, iste'dodli o'quvchilar uchun stipendiya, turli ko'rinishdagi maqtov yorliqlari, moddiy yordam shakllari tashkil etilgan. O'quvchilar turli tanlov, konkurslarga qatnashadilar va bilimlarini namoyish qiladilar. G'oliblar taqdirlanadi va xatto oliy o'quv yurtiga imtihonsiz kirish, biror kasb bo'yicha guvohnomalarga ega bo'lish huquqlariga egadirlar.

Ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish

Ta'lim muassasasi mustaqil yuridik shaxs bo'lib, qonunlarda belgilangan tartibda barpo etiladi. Ta'lim muassasasi davlat ro'yxatidan o'tkazilgan vaqtdan boshlab, yuridik shaxs huquqini qo'lga kiritadi.

Ta'lim muassasalariga muayyan maqom (gimnaziya, litsey, kollej, oliy o'quv yurti, akademiya va shu kabilar) berilishi, ta'limni boshqarishga tegishli idoralar tomonidan attestatsiya asosida amalga oshiriladi. Ta'lim muassasalari o'zaro bitim tuzishga, o'quv tarbiya komplekslari va o'quv, ilmiy-ishlab chiqarish birlashmalari va uyushmalari tarkibiga kirishga xaqlidir. Bunday kompleks va birlashmalar tarkibiga kiruvchi muassasalarning vazifalari, huquqlari va majburiyatlari nizomlarda belgilanadi.

Xalq ta'limi tizimidagi ta'lim-tarbiya muassasalariga tavsif

O'zbekiston Respublikasida ta'limning yagona tizimi (11-18 modda) amal qilib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Maktabgacha ta'lim;
2. Umumiy o'rta ta'lim;
3. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi;
4. Oliy ta'lim;
5. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
6. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
7. Maktabdan tashqari ta'lim;
8. Oiladagi ta'lim va mustaqil ravishda ta'lim olish;

Ta'lim tizimida o'quv rejalari va dasturlari, ta'lim bosqichlari va shakllarining izchilligi, ta'limning standartlariga mos kelishi ta'minlanadi.

Maktabgacha ta'lim

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom, yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Bu ta'lim olti-etti yoshgacha oilada, bolalar bog'chasida va mulk shaklidan qat'iy nazar boshqa ta'lim muassasalarida olib boriladi. Bundan ko'zlangan maqsad, bolaning bilimga qiziqishini ta'minlashdan, ma'naviy-axloqiy tarbiyalashdan, dastlabki mehnat

ko'nikmalarini, ilmga muhabbat qo'yishni o'stirishdan, salomatligini mustaxkamlashdan iboratdir.

Umumiy o'rta ta'lim

Umumiy o'rta ta'lim bosqichlari quyidagicha:

boshlang'ich ta'lim (I-IV sinflar);

umumiy o'rta ta'lim (V-IX sinflar);

Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir. Maktabning birinchi sinfiga bolalar olti-yetti yoshdan qabul qilinadi.

Umumiy o'rta ta'lim bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi. Bolalarning qobiliyati, iste'dodini rivojlantirish uchun ixtisoslashtirilgan maktablar tashkil etilishi, o'quvchilar tanlovi bo'yicha kurslar joriy etilishi va fanlar chuqur o'rgatilishi mumkin. Bunday kurslarning dasturlari umumta'lim muassasalari tomonidan tasdiqlanadi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi olish maqsadida har kim umumiy o'rta ta'lim asosida akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qitishning yo'nalishini ixtiyoriy ravishda tanlash huquqiga ega.

Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari egallagan kasb-hunar bo'yicha ishlash huquqini beradigan hamda bunday ish yoki ta'limni navbatdagi bosqichda davom ettirish uchun asos bo'ladigan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini beradi.

Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus o'quv yurtidir.

Kasb-hunar kolleji o'quvchilarining kasb-hunarga moyilligi, mahorat va malakasini chuqur rivojlantirishni, tanlagan kasblar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisos olishni ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus kasb-hunar o'quv yurtidir.

Oliy ta'lim

Oliy ta'lim yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minlaydi. Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash oliy o'quv yurtlarida (institutlar va oliy maktabning boshqa ta'lim muassasalari universitetlar, akademiyalarda) o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi asosida amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim ikki bosqichga: davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi oliy ma'lumot to'g'risidagi hujjatlar bilan dalillanuvchi bakalavriat va magistraturaga ega.

Bakalavriat oliy ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'yicha puxta bilim beradigan, o'qish muddati kamida to'rt yil bo'lgan tayanch oliy ta'limdir.

Magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha bakalavriat negizida kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'limdir. Fuqarolar ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni shartnoma asosida olishga xaqlidir.

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim jamiyatning yuqori malakali ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarga bo'lgan ehtiyojini ta'minlashga qaratilgan. Ta'limning bu turi oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot muassasalarida (aspirantura, doktorantura va mustaqil tadqiqotchilik) olinishi mumkin.

Ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash, ilmiy darajalar va unvonlar berish tartibi qonun hujjatlarida belgilanadi.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash kasb bilimlari va ko'nikmalarini chuqurlashtirish hamda yangilashni ta'minlaydi

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan belgilanadi.

Maktabdan tashqari ta'lim

Bolalar va o'smirlarning yakka tartibdagi ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish uchun davlat organlari, jamoat birlashmalari, shuningdek, boshqa yuridik va jismoniy shaxslar madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarida maktabdan tashqari ta'lim muassasalarini tashkil etishlari mumkin.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalariga bolalar, o'smirlar ijodiyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari, bolalar-o'smirlar sport maktablari, san'at maktablari, studiyalar, kutubxonalar, sog'lomlashtirish muassasalari va boshqalar kiradi.

Turli xildagi maktabdan tashqari muassasalar faoliyatiga davlat tomonidan ko'mak beriladi va nazorat qilinadi.

Oilada mustaqil ta'lim olish

Davlat oilada ta'lim olishga va mustaqil ravishda ta'lim olishga ko'maklashadi. Ta'lim oluvchilarga vakolatli davlat muassasalari tomonidan uslubiy, maslahat va boshqa yo'sinda yordam ko'rsatiladi.

O'quvchilarning bilim va iste'dodlarini vatanparvarlik sifatlarini shakllantirish va tarbiyalab voyaga etkazish maqsadida chet tillarni amalda o'rganish borasida sharoitlar yaratildi, chet tillarni chuqur o'rgatadigan maktab, litsey va gimnaziyalar ochildi. Vatan tarixini chuqur biladigan, jaxon madaniyati tarixidan xabardor o'quvchilarni tarbiyalab voyaga etkazish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Din va madaniyat tarixi bo'yicha maktab rejalariga yangi fanlar kiritildi va xokazo.

Ta'lim tizimida barcha pedagoglarni davlat talablari darajasida o'qitishni, majburiy hisoblangan fanlarning reja va o'quv dasturlari asosida olib borishlari, tarbiyalanuvchi va ta'lim oluvchilarning insoniy qadr-qimmatlarini hurmat qilish, vijdon erkinligi, axborot erkinligini, o'z qarash va e'tiqodlarini erkin ifoda etishlariga sharoit yaratib berish mas'uliyati yuklatildi.

Ta'lim oluvchilarga davlat standartlariga, yosh va individual hususiyatiga, iste'dod va qiziqishlariga muvofiq ta'lim berish tavsiya etildi.

Oldingi qabul qilingan qonunlardan farqli o'laroq, yangi qonunda pedagog shaxsini, uning ijtimoiy mavqeini hurmatlash kiritildi.

O'qituvchi-tarbiyachilarni, ularning sha'ni va qadr-qimmatlarini himoya qilish, malaka oshirish, qayta tayyorlashdan o'tish, ta'lim shakli, metodi va vositalarini tanlashda tashabbus ko'rsatish, pedagogik mehnatda tanilgan o'qituvchi-tarbiyachilarni davlatimiz orden va medallari bilan mukofotlash, ularni qishloq, shahar, tuman, viloyat va Respublika oliy organlariga saylash umumxalq vazifasi deb topildi.

Shu bilan birga ularning axloq-odob qoidalariga rioya qilishlari, bola, o'quvchi va talaba shaxsining qadr-qimmatini xurmatlashlarini, ma'naviy, tarixiy, madaniy-milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xurmat, atrof muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish ruxida tarbiyalash mas'uliyati yuklatilgan va xokazo.

Xalq ta'limi tizimini isloh qilish, kadr tayyorlash jarayoniga zamon talab qilayotgan tub o'zgartirishlarni kiritish maqsadida 1997 yil 29 avgustda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida» O'zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilindi.

Qonunda islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish belgilab qo'yilgan. Birinchi bosqich-o'tish davri bo'lib, u 1997-2001 yillarda, ya'ni 4 yil davomida joriy etiladi.

Ikkinchi bosqich - 2001-2005 yillarni o'z ichiga oladi. Bunda milliy dasturni keng miqyosda to'liq amalga oshirishga erishish ko'zda tutilgan.

Uchinchi bosqich - 2005 va keyingi yillarga mo'ljallangan bo'lib, unda to'plangan tajribalarni tahlil etish va umumlashtirish asosida o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarni e'tiborga olgan holda kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish nazarda tutilgan. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» o'z omillari, kadrlar tayyorlashning milliy modeli, asosiy yo'nalishlari va tamoyillariga ega.

4-MAVZU: BARKAMOL SHAXS TARBIYASINING MAQSAD VA VAZIFALARI. SHAXSNING O'SISHI, SHAKLLANISHI VA TARBIYASI

Pedagogikada rivojlanish va tarbiyaning o'zaro bog'liqligi muhim muammolardan bo'lib, u ko'p munozaralarga sabab bo'ladi. Shaxsning rivojlanishi qiyin, murakkab jarayon, u ko'plab ichki va tashqi ta'sirlar va omillar orqali ro'yobga chiqadi.

Inson hayot ekan, butun umri davomida o'sib, rivojlanib, o'zgarib boradi. Bolalik, o'smirlik va o'spirinlik yillarida kamol topishi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Rivojlanish deganda biz shaxsning ham jismoniy, ham aqliy va ma'naviy kamol topish jarayonini tushunamiz. Pedagogika va psixologiya fanlari rivojlanishni biologik va sotsial hususiyatlari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan bir butun narsa deb hisoblaydi. Odam bolasining shaxs sifatida rivojlanishi har tomonlama kamol

topishining samarali bo'lishiga erishish maqsadida pedagogika fani rivojlanishning qonuniyatlarini, unga ta'sir etuvchi omillarni shuningdek, shaxs kamolotida ta'lim va tarbiya hamda faoliyatning ta'siri, ahamiyatini aniqlaydi va tahlil qiladi. Ma'lumki, odam shaxs sifatida dunyoga kelmaydi, balki uning shakllanishi avvalo hayot sharoitlariga bog'liqdir. Shaxs hayot davomida murakkab rivojlanish jarayonini boshdan kechiradi, natijada shaxsga aylanadi. Shu sababli shaxsni ma'lum ijtimoiy tuzumning mahsuli deb tushunishimiz lozim.

Har bir jamiyatda shaxsning shakllanishi, kamol topishi muammolariga to'g'ri yondoshish uchun shaxsning tabiatini, tuzilishini, uning xulq-atvorini va unga ta'sir etadigan sabab va vositalarni bilish zarur.

Shaxsning rivojlanish jarayoni bir qancha omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Bular irsiyat, ya'ni biologik omil hamda muhit, ta'lim va tarbiya, shaxs faoliyati (ijtimoiy omil) shaxsni shakllantirishning asosiy omillari deb tushuniladi. Ma'lumki, shaxs, inson tirik organizmdir, shu sababli uning hayoti biologiyaning umumiy qonunlariga, yoshlar anatomiyasi va fiziologiyasining maxsus qonunlariga bo'ysunadi.

Shaxsning, ayniqsa, bolaning jismoniy rivojlanishi, sog'lig'pi biologik omilga bog'liqdir. Biologiyaning asosiy tushunchasi bo'lgan irsiyatning, ya'ni bolaning nasl-nasabining roliga olimlarimiz alohida e'tibor bermoqdalar. Har bir bola insonlarga xos tug'ma hususiyatlar bilan dunyoga keladi. Shunday ekan, odam bolasi tug'ilgandan so'ng unda shaxs bo'lib shakllanish, yetuk inson bo'lib voyaga yetishi imkoniyati mavjud bo'ladi. Bola o'zining avlod-ajdodlaridan ko'pincha biologik belgilarni meros sifatida qabul qilib oladi, hatto ayrim kasalliklar ham nasldan-naslga o'tadi. Biologik omillar shaxsning jismoniy rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Shunday ekan, sog'lom ota-onadan sog'lom farzand dunyoga kelishini unutmashimiz lozim.

Oilaning sog'lomligini, ota-onaniig totuvligi, bir-birini tushunishi, qo'llab-quvvatlashi o'zaro izzat-hurmati belgilaydi.

Shaxs ijtimoiy hayotning mahsuli ekan, u albatta bolani o'rab olgan muhit ta'sirida rivojlanadi. Shaxsning hayoti davomida muhit unga yo'ijobiy, yo'salbiy ta'sir ko'rsatishi, rivojlanish imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin.

Muhit-bu shaxsga ta'sir etuvchi tashqi voqea va hodisalar yig'indisidir. Bular: tabiiy muhit (geografik, ekologik) ijtimoiy muhit (shaxs yashayotgan jamiyat) va boshqalar kiradi. Bular orasida ijtimoiy muhitning, ya'ni shaxs yashayotgan jamiyatning inson kamoloti uchun belgilangan imkoniyatlari muhimdir. Shaxs rivojlanishiga erishish har bir jamiyatda amalga oshirilayotgan tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Faqat tarbiya orqali insondagi rivojlanish imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish mumkin. Tarbiya jarayonida aniq maqsad va reja asosida shaxsga ta'sir etiladi. Buning natijasida muhitdagi voqealarning to'g'ri ijobiy ta'sirini amalga oshirish imkoni tug'iladi. Muhit bera olmagan narsalar tarbiya orqali hosil qilinadi, hatto tarbiya tufayli shaxsda tug'ma kamchiliklarni ham o'zgartirib shaxsni kamolga yetkazish mumkin. Bundan tashqari tarbiya muhitning salbiy ta'siri tufayli tarbiyasi izdan chiqqanlarni ham qayta tarbiyalaydi. Rivojlanish shaxs faoliyatidan tashqarida bo'lmaydi. Shu sababli odam faoliyati uning rivojlanishi uchun asos bo'ladi.

Pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan har qanday faoliyat hoh o'yin, mehnat, o'qish, sport va boshqalar shaxsning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shaxs ulg'aya borgan sari uning faoliyati ham mazmunan, ham shaklan o'zgarib boradi, turli yosh davrlarida esa faoliyat turlari ham o'zgarib boradi. Shu sababli bola hayotida o'yin, o'quvchi hayotida o'qish, kattalar hayotida mehnat faoliyatlari katta ahamiyatga egadir.

O'quvchi va talabalarning rivojlanishida o'quv jarayonlarining ahamiyati va ta'siri beqiyos kattadir. Bilimlarni o'zlashtirish ularning tafakkurini o'stiradi, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning asosiy vositasi bo'lib qoladi. Bu jarayonda ularda ijtimoiy hulq mezonlari shakllanadi. Shaxs qaysi yoshda bo'lishidan qat'iy nazar, ularning rivojlanishida mehnat faoliyatining ahamiyati kattadir. Ayniqsa, mehnat insonning ham jismoniy, ham ma'naviy kamol topishida muhim manba hisoblanadi. Mehnat jarayonida uning ishtirokchilari bir-birlari bilan aloqada bo'ladilar, o'zlarining nimaga qodir ekanliklarini ko'rsatishga harakat qiladilar. Mehnat orqali shaxsning axloqiy sifatleri tarkib topadi, ularda vatanparvarlik, mas'uliyat, intizomlilik, faollik ortadi. Ular o'z-o'zini tarbiyalashga astoydil kirishadilar. O'z-o'zini tarbiyalashga ota-ona, o'qituvchining tarbiyaviy ta'siri yanada samarali bo'ladi. Tarbiya bilan rivojlanishning o'zaro bir-biriga ta'siri va munosabatlari mavjud, chunki qayerda tarbiya jarayoni muammolari to'g'ri hal etilsa, u shaxs kamolotiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Kamol topgan shaxs tarbiyaning roli va imkoniyatlariga ishonch bilan qaraydi.

Tarbiya shaxsning rivojlanishini ta'minlashi uchun boladagi rivojlanishning mohiyatini tushunish, bilish faoliyatining o'zgarish sabablarini aniqlash zarur. Tarbiya haqiqatan rivojlantiruvchi omil bo'lmog'i uchun tarbiya jamiyatning tarbiya oldiga qo'ygan talablarini, shaxsning o'ziga xos hususiyatlarini bilishi zarur. Pedagogika fani shaxs rivojlanishida tarbiyaning yetakchiligini e'tirof etish bilan birga ularning o'zaro bir-biriga ta'sirini tan oladi.

Shaxsning rivojlanib kamol topishi, hayotning hamma bosqichlarida bir xil bo'lmay, balki yosh hususiyatlari va hayot tajribalariga qarab har xil bo'ladi. Tarbiya jarayonida o'sayotgan avlodning yosh va o'ziga xos hususiyatlarini bilish va hisobga olish juda zarur. Ma'lumki, bir xil yoshdagi bolalarning, o'quvchi-talabalarning har birining o'ziga xos hususiyatlari mavjud.

Insonning kamol topish jarayonini faqat irsiyat, ijtimoiy muhit va ta'lim tarbiyaga bog'lab o'rganish, talqin qilish ham haqiqatga unchalik to'g'ri kelmaydi. Chunki ijtimoiy taraqiyotda shaxsning o'zi ham faol ishtirok etadi.

Aytish mumkinki, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya-shaxsning o'zi faol ishtirok etgandagina uning tug'ma layoqatini uyg'otadi, iste'dod, qobiliyatlarini o'stira oladi. Agar kishi o'z ishini sevsa, uning shu sohada iste'dodi tezroq va kuchliroq ro'yobga chiqa boshlaydi. Shunday hollar ham uchraydiki, ba'zan kishi bir soha bilan qiziqadiyu, uning qobiliyati boshqa sohada ro'yobga chiqadi. Bunday hodisalar ko'proq hali kishining qobiliyatlari to'la ro'yobga chiqmagan va shakllanib bo'lmagan hollarda yuz berishi mumkin.

Qobiliyat va iste'dodning ro'yobga chiqishida insonning muayyan faoliyatga qiziqib qarashi bilan bir qatorda uning o'z ustida ishlashi ham muhim ahamiyat kasb

etadi. Iste'dodli kishilar o'z iste'dodlari-iqtidor kuchini to'la ro'yobga chiqarish uchun o'z ustilarida tinmay ishlashlari, mehnat qilishlari shart. Masalan, mashhur yunon notig'i-nutq ustasi Demosfenning (eramizdan oldingi IV asr) omma orasidagi dastlabki nutqlari muvafaqiyatsizlikka uchragan, uni hatto mashara qilishgan. Demosfen duduq, ovozi xasta, qisqa-qisqa nafas oladigan kishi edi. U doimo bir yelkasini uchirib turar edi. Lekin u aktyor Satiming maslahati bilan o'z nutqini takomillashtirishga kirishadi. Demosfen o'z kamchiliklarini bartaraf etish uchun irodalilik va qat'iyatlilik ko'rsatadi: u og'ziga mayda toshlar va sopol parchalarini solib so'zlarni talaffuz qilishni mashq qildi, dengiz bo'yida to'lqinlar shovqinida nutq so'zladı, qoyalarga chiqib baland ovoz bilan she'rlar o'qidi, oyna oldida turib yuz harakatlarini bir maromga keltirdi. Uy shiftiga qilichni osib qo'ydi, u odati bo'yicha yelkasini har uchirganda qilich sanchilardi. Demosfen haftalab uydan chiqmay notiqlikni o'rgandi. Uydan chiqmaslik uchun sochini yarmini qirdirib tashladi. Bunga o'xshash misollarni ko'plab keltirish mumkin. Masalan, Alisher Navoiy, Ibn Sinolarning qunt bilan kitob mutolaa qilganlari, A.V.Suvorov, Amir Temurlarning harbiy san'atni egallash borasidagi mehnatlari fikrimizning dalilidir.

Bolalarning yosh davrlari

Bolalarni to'g'ri tarbiyalash, samarali o'qitish uchun bola rivojlanishiga doir o'zgarishlarni, yosh davrlarga xos hususiyatlarni bilish va hisobga olish lozim. Chunki ularning o'sishi, rivojlanishi, ruxiy jihatdan taraqqiy etish turli yosh davrlarda turlicha bo'ladi. O'qituvchi, tarbiyachi bolani har tomonlama bilishi lozim.

Bolaning yoshi, individual hususiyatlarini doimo o'sishda, rivojlanishda, o'zgarishda olib qarash va fikr yuritish lozim.

Tibbiyot, bolalar anatomiyasi, fiziologiyasi, psixologiyasi, pedagogika fanlari tavsiyalariga ko'ra bolalarning yosh davrlarini quyidagicha guruhlashtirish qabul qilingan.

1. Go'daklik davri-tug'ilgandan to 1 yoshgacha bo'lgan davr.
 2. Yasli davri-1 yoshdan 3 yoshgacha
 3. Maktabgacha tarbiya yoshi-3 yoshdan 6-7 yoshgacha
 4. Maktab yoshidagi kichik o'quvchilar-6-7 yoshdan 11-12 yoshgacha
 5. O'rta maktab yoshidagi o'quvchilar (o'smirlar)- 12 yoshdan 15-16 yoshgacha
 6. Maktab yoshidagi katta o'quvchilar (o'spirinlar)- 16 yoshdan 18 yoshgacha
- Ma'lum bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik va ruxiy hususiyatlar yosh hususiyatlari deb ataladi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, yosh hususiyatlari va davrni ikkinchi bir yosh hususiyatlaridan ajratuvchi chegara yo'q.

Biz faqat boladagi o'zgarishlarga nisbatan qiyoslab davrlarga ajratamiz.

II BO'LIM.

DIDAKTIKA. TA'LIM NAZARIYASI

5-MAVZU:TA'LIM NAZARIYASI, MAQSAD VA VAZIFALARI

Didaktikaning predmeti-ta'lim jarayoni va uning qonuniyatlaridir. Didaktika o'ziga xos tadqiqot sohasiga va tadqiqot predmetiga ega bo'lganidek, uning o'ziga oid tushunchalar tizimi ham mavjud. Har bir tushuncha ma'lum didaktik hodisaga taalluqli bo'lib, ular vositasida didaktik hodisalarning asosiy belgilari umumlashtiriladi. Demak, didaktik tushunchalar pedagogik fikrlash shakli, shuningdek, didaktik hodisalarni bilish, tadqiq qilish, bayon qilish hamda amaliyotda foydalanish vositalaridir.

Didaktikaning ayrim muhim tushunchalari didaktikaning kategoriyalari deb ataladi.

Ma'lumot-ta'lim va tarbiya jarayonida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan ilmiy bilimlar, bilim olish ko'nikma va malakalari, hamda ular asosida tarkib topgan dunyoqarashlar, ahloqiy fazilatlar, shuningdek, shaxsning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish yig'indisidir.

Ta'lim-ma'lum maqsadga qaratilgan o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradigan, o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi faolliklariga asoslangan jarayondir. O'qitish o'qituvchining faoliyatini, o'qish esa o'quvchining bilim olish faoliyati jarayonini bildiradi.

Bilimlar-insoniyatning asrlar davomida ijtimoiy-tarixiy amaliyot jarayonida to'plagan umumlashgan tajribasidir.

Ta'lim jarayonida biror fan sohasida insoniyat tomonidan o'rganilgan va egallangan bilimlarni barchasini o'rgatishning imkoniyati yo'q. Shuning uchun o'quv jarayonida fanlarning poydevori, asoslari eng asosiy, muhim narsalar o'rganiladi.

Ko'nikmalar olingan bilimlarga asosanib qo'yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlarning yig'indisidir. Ko'nikma hosil qilish uchun aqliy va jismoniy mehnat qilish usullarini bilib olish, hosil qilingan bilimlarni amalda qo'llay bilish kerak bo'ladi.

Malaka-ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi. Malaka qanchalik puxta bo'lsa, odam ishni shunchalik tez va to'g'ri bajaradi.

Insoniyat tomonidan asrlar davomida to'plangan ma'lumot va bilimlar har bir yangi avlod tomonidan o'zlashtirilib, boyitilib borilishi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim. To'plangan ma'lumot va bilimlarni o'zlashtirish o'ta murakkab jarayon bo'lib, u faqat ilmiy jihatdan asoslangan holda maxsus tashkil etilishi lozim. Lekin, har bir jarayon ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi, Shuning uchun, o'z qonun-qoidalariga, hususiyatlariga ega. Ta'lim jarayonini qonun-qoidalarini o'rganish, tahlil etish va yangi bilimlar yo'nalishlarini izlab topish, ularni o'zlashtirishning samarali metodlarini ishlab chiqish masalalari bilan pedagogikaning didaktika bo'limi shug'ullanadi. Ta'lim jarayonini, insonning bilish qobiliyati va tafakkuri hodisalarini falsafa, psixologiya, fiziologiya fanlari ham o'rganadi. Ammo,

didaktika bu masalalarga maxsus fan sifatida yondoshadi va izlanish ishlarini olib boradi. Didaktika ta'lim, uni tashkil etish, bilimlarni o'zlashtirilishi, ta'lim mazmunini aniqlash, ta'lim usullari, qoidalari kabi barcha masalalar bilan shug'ullanadi.

Didaktika fan sifatida o'z tadqiqot predmeti va metodlari hamda aniq maqsadlariga ega. Didaktika ko'p asrlik tarixiga ega.

Didaktika yosh avlodni «nimaga o'qitish», «nimani o'qitish» va «qanday o'qitish» kabi savollarga javob beradi. Didaktika, o'z navbatida ayrim o'quv fanlarga oid o'qitish va o'qish metodi va uslublari bilan uzviy bog'liqdir. U o'qitishning barcha fanlarga oid umumiy qonuniyatlarini aniqlab borishi bilan birga, har bir o'quv fanini o'qitish metodlari uchun asos bo'lib hizmat qiladi.

Ilmiy didaktikaning asoschisi chex pedagogi Yan Amos Komenskiy hisoblanadi. Uning «Buyuk didaktika» (1632 yil) asari o'qitishni rivojlantirishga g'oyat katta ta'sir ko'rsatdi. Sharqda pedagogik fikrlar rivojiga mutafakkirlar: Imom al-Buxoriy, Abu Iso at-Termiziy, Muxammad Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oni, Ibn-Sino, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Xojib, Kaykovus, Umar Xayyom, Ahmad Yugnakiy, Alisher Navoiy va boshqalar katta xissa qo'shdilar. O'zbekistonda didaktika fanining rivojlanishi Ismoil G'asprali, Mahmudxo'ja Bexbudiy, Munavvar-qori Abdurashidxon o'g'li, Muhammadsharif So'fizoda, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Muhammadrasul Rasuliy, Ishoqxon Ibrat, Sadriddin Ayniy, Abdurauf Fitrat, Oqilxon Sharofiddinov, Siddiq Rajabov kabi pedagog va olimlarning nomlari bilan bog'liq. Umumiy didaktika-barcha o'quv fanlari, ma'lumot darajalari asosida ta'limning maqsadi, mazmuni, qonuniyatlari, qoidalari, metodlari, tashkiliy shakllari natijalarini o'rganuvchi fandir.

Xususiy didaktika umumiy didaktika bo'yicha o'rganilgan bilimlarni, masalan, ta'lim qoidalari, ma'lumot mazmuni bo'yicha hosil qilingan tasavvurlarni inkor etmaydi. Aksincha, xususiy didaktika bo'yicha o'rganiladigan bilimlar umumiy didaktikada hosil qilingan tushunchalarni to'ldiradi, ularni yanada oydinlashtirishga ko'maklashadi. Binobarin, umumiy va xususiy didaktika o'zaro uzviy bog'liq pedagogik fanlardir.

-Ta'lim individual harakterga ega. Ta'lim manbalarida (darslik, ko'rsatma-qurol, o'qituvchi nutqi) berilgan bilimlar sinfdagi barcha o'quvchilar uchun bir xil bo'lsa-da, ularni o'quvchilar turlicha o'zlashtirishadi;

-Ta'lim chegaralangan. Unda kishilar tomonidan kashf etilgan bilimlar o'zlashtiriladi. Bilish jarayoni esa cheksizdir. Unda tabiat, jamiyat va inson tafakkuri qonuniyatlarining hali o'rganilmagan sohalari kashf etiladi.

Maktabda bilim va malakani o'zlashtirish uzviy harakterga ega. Bugungi o'rganiladigan bilim oldin o'zlashtirilgan bilimlarni taqozo qilsa, kelajakda o'zlashtiriladigan bilimlar uchun asos sanaladi.

Didaktika ta'lim bilan bog'liq barcha muammolar bilan shug'ullanar ekan, shu bilan birga ta'lim dialektikasiga ham o'z e'tiborini qaratadi.

Ta'lim dialektikasi deganda ta'limning ob'ektiv holatda rivojlanishi tushuniladi. Ta'lim shunday bir jarayonki, u doimiy holatda o'zgarib boradi. Jamiyat taraqqiy etib borgan sari ta'lim ham jamiyat maqsadlarini ko'zlagan holda o'zgarib

boradi. Fan va texnika olamida insoniyat tomonidan erishilayotgan yutuqlar ham ta'limning yangilanib borishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Respublika ta'limi hozirgi kunda katta o'zgarishlarni boshidan kechirmoqda. Uning oldidagi maqsadlar o'zgarib bormoqda, qolaversa, ta'limga oxirgi yillarda yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etilishi ham fikrimizga dalil sifatida xizmat qila oladi. Ta'limning rivojlanishi qonun-qoidalarini o'rganish to'g'ridan-to'g'ri didaktikaning vazifasini tashkil etadi.

Ta'lim sohasida ro'y berayotgan o'zgarishlar o'z navbatida uning barcha ichki bo'g'inlariga ham ta'sir etmay qo'ymaydi; ya'ni ta'lim metodlari, tashkil etish shakllari, vositalari va bo'g'inlarining o'zaro aloqalari ma'lum miqdorda o'zgaradi. Natijada ta'lim mazmunini o'quvchi tomonidan o'zlashtirilish darajasi, bilimlarning shakllanish doirasi, natijalar samarasi ham yangi ko'rinishga ega bo'ladi. Bilimlarni egallash bosqichlari har bir shaxsning psixologik hususiyatlariga tayanadi, ya'ni shaxsning ma'lumotlarini sezish, idrok etish, anglash, umumlashtirish, xulosa chiqarish va amalda qo'llash kabi hususiyatlari har xil bo'ladi.

O'qituvchi quyidagi vazifalarni bajarishi lozim bo'ladi:

1. O'quvchilar bilish qobiliyatiga asoslanib, o'qish uchun qo'zg'atuvchi sabablar (motivlar) yaratish;
2. Berilayotgan ma'lumotlarni idrok etish uchun sharoit yaratish;
3. Ta'lim jarayonida bolalar ongida mavjud bo'lgan bilimlarga va shakllangan tajribalariga sayanib, ma'lumotlarni anglash, taqqoslab, tahlil etish va xulosalar chiqarishga undash;
4. O'quvchilarning olgan bilimlarini, amaliyotda qo'llash orqali ularda ko'nikma va malakalarni hosil etish hamda ularni mustahkamlash va takomillashtirish;
5. Bilimlar, ko'nikma va malakalarni doimiy amaliyotda qo'llanishini ta'minlash;
6. Ta'lim natijalarini tahlil qilish va o'quvchilarning keyingi istiqbolini tashhis etish va rejalashtirish.

6-MAVZU: TA'LIM JARAYONINING PRINSIPLARI

Ta'lim jarayonini izchillik bilan tizimli ravishda tashkil etishga o'qituvchi tomonidan o'z faoliyatini didaktik talablar doirasida tashkil etishga ta'lim qoidalari yordam beradi. Pedagogik adabiyotlarda ta'lim qoidalari o'qituvchi faoliyatiga qo'yiladigan talablar sifatida izohlanadi. Ammo ta'lim jarayonida ham o'qituvchi, ham o'quvchilar ishtirok etishadi, shu sababli ta'lim qoidalari jarayonining ikkala sub'ektiga- ham o'qituvchi, ham o'quvchiga daxldor. Ta'lim qoidalari o'quv-tarbiya jarayoniga qo'yiladigan ijtimoiy talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarishda rioya qilinadigan qoidalar sifatida amal qiladi. Shundan kelib chiqqan holda, ta'limni tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga qo'yilgan pedagogik talablar ta'lim qoidalari, deb ataladi. Ta'lim qoidalari ta'lim ishtirokchilari tomonidan so'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan talablardir.

Ta'lim qoidalarining vujudga kelishi, rivojlanishi pedagogika fani tarixi bilan bog'liqdir. Ilk bor ta'lim qoidalarini O'rta Osiyoda yashab ijod etgan buyuk

allomalarimiz Abu Nasr Forobiy, ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy asarlarida uchratish mumkin. Maktab tarixida shakllangan ta'lim qoidalarini izohlash, tizimga solish va pedagogik talablar sifatida asoslash esa buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy nomi bilan bog'liqdir. U o'zining mashhur «Buyuk didaktika» asarida pedagogik amaliyotdagi qoidalarning ko'pchiligini chuqur o'rganib, tajribadan o'tkazib izohlab berdi.

Buyuk ro'rsatgan pedagog tabiatga moslab o'qitish g'oyasidan kelib chiqib, ko'rsatmalilik, tushunarlik, izchillik, faollik bilim malakalarining puxtaligi. Ta'lim qoidalarini tartibga solish va ulardan amaliyotda foydalanishning mezonlarini o'rganish hali ham davom etmoqda.

U yoki bu didaktik hodisaga oid qarashlarini didaktik qoidalar qatoriga kiritishning o'ziga xos mezonlari mavjud. Shunday o'lchovlarga quyidagilar kiradi:

Umumiylik. Ta'lim qoidalari o'quv-tarbiya jarayonining barcha turlariga-ta'limning mazmuni, vositalari, metodlari, tashkiliy shakllari, natijalari uchun mushtarakdir. Binobarin, bolalarning real bilish imkoniyatlariga mos keladigan ta'lim mazmunini belgilashda, ta'limning turli me'yoriy modellarini (o'quv dasturi, darslik, o'quv qo'llanmalari) yaratishda, ta'limning tashkiliy shakllari, vositalari, metodlarini tanlashda ta'lim qoidalariga rioya qilinadi.

Amaliyot uchun yaroqlilik. Ta'lim qoidalari pedagogik amaliyotga yo'nalgan. Ta'limning hozirgi zamon talablari darajasida tashkil etish, boshqarish va nazorat etish ehtiyojlariga mos bo'lmagan qarashlarni, ta'lim qoidalari qatoriga kiritish mumkin emas.

Ta'limning samaradorligini oshirishga yo'nalganlik

Ta'lim qoidalarining barchasiga rioya qilish va ularni amalga oshirish yo'li bilan o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligi oshiriladi.

Ta'limning samaradorligini oshirishga oid tadbirlar va ularni o'quv-tarbiya jarayoniga tadbir etish yo'li bilan qo'lga kiritiladigan yutuqlar ta'lim qoidalari asosida oldindan belgilanadi.

Ta'lim qoidalari maqomi. Har bir qoidaning o'z o'mi bor. Ularning birtasini boshqasi bilan almashtirish mumkin bo'lmaganidek, birini ikkinchisi o'mida qo'llash ham mumkin emas. Shu bilan birga, ta'lim qoidalaridan biri ikkinchisi uchun o'lchov sanaladi. Masalan, ilmiylik qoidasini ta'limning turli bo'g'inlarida-boshlang'ich, o'rta, maxsus va sh.k.maktablarda amalga oshirish uchun tushunarlik qoidasiga rioya qilinadi. Tushunarlik qoidasi, bir tomondan, o'quv-tarbiya ishlarining ta'lim darajalariga qarab asta-sekin murakkablashtirib va qiyinlashtirib borishni taqozo etsa, ikkinchi tomondan, o'quvchilarning o'z ichki imkoniyatlari-faollik, ongllilik kabi qator omillarni hisobga olishni talab etadi. Xuddi shunday, sistemalilik - izchillilikka, mustaqillik - faollikka, ko'rgazmalilik -ongllilikka olib keladi. Yuqoridagilarga ko'ra ta'lim qoidalari tizimini quyidagicha belgilashni ma'qul, deb topdik:

- ilmiylik-tushunarlik;
- sistemalilik-izchillik;
- mustaqillik-faollik;

- ko'rgazmalilik-onglililik;
- hayot bilan bog'liqligi, aloqadorligi-puxtalik.

Ta'limning ilmiyligi va tushunarligi

Ta'limning ilmiyligi va bolalar uchun tushunarligi qoidalari o'zaro bog'liq, bir-birini to'ldiradigan didaktik tamoyildir.

Fan va o'quv-fani o'rtasidagi aloqadorlik hamda ularning farqlarini sharhlamasdan turib, bu qoidaning mohiyatini to'g'ri tushunish mumkin emas.

Maktablarda o'qitiladigan har bir o'quv fanida o'ziga oid fanning umumiy asoslari bayon etiladi. Fan va o'quv fanlari o'zaro tubdan farq qiladi. Fan o'zini o'rganuvchi barcha kishilar uchun umumiy hisoblanadi. Haqiqiy fanda sinfiy, irqiy chegaralar bo'lmaydi. O'quv fani esa o'quvchilarning yosh hususiyatlari, aniq bilish imkoniyatlari, qiziqishlarini hisobga olish asosida yaratiladi. Ma'lum yoshdagi o'quvchilarga mo'ljallab tuzilgan o'quv fani, masalan, boshlang'ich sinflarda o'zlashtiriladigan fizika elementlarini, 8-sinflarda o'tish bolalar uchun zerikarlidir. Bulardan ko'rinadiki, ilmiylik qoidasi amalga oshirish tushunarlilik qoidasidan kelib chiqadigan talablarga rioya qilishni taqozo qiladi,

Ta'limning ilmiyligi va tushunarligi qoidalarining o'zaro aloqadorligi asosida quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi: o'quv rejalari, dasturlari, darsliklarini hozirgi zamon fan-texnikasi, san'at va adabiyoti yutuqlari bilan uzluksiz boyitib, yangilab turish: o'quv fanlari, ularga oid o'quv materiallarini o'quv yillariga ratsional bo'lish; o'quv dasturlari darsliklardagi ortiqcha, ikkinchi darajali narsalarni bartaraf etish.

Ilmiylik qoidasi o'quv fanlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilishni talab etsa, tushunarlilik qoidasi o'quv predmetlarini bolalarning yosh, individual hususiyatlari, hayotiy tajribalari, tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni taqozo qiladi.

O'quv fanlarini o'rgatishda bolalarning real bilish imkoniyatlarini hisobga olish maqsadida qator qoidalarga rioya qilinadi: yaqindan-uzoqa, oddiydan-murakkabga, osondan-qiyinga qarab borish. Bu qoidalarning birinchisi-yaqindan uzoqa qarab borish-vaqt karakteristikasiga, oddiydan murakkabga qarab borish-ob'ektiv, osondan qiyinga-sub'ektiv ahamiyatga ega.

Ta'limning tizimligi va izchilligi

Tizimlilik va izchillik qoidalari ta'limning ilmiyligi va tushunarligi qoidalari bilan uzviy bog'liq didaktik tamoyillardir. Zero, tizimlilik qoidasiga o'rganilayotgan o'quv fanining tizimini (masalan, o'rta, umumta'lim maktablarida o'qitilayotgan biologiya kursi tizim sifatida botanika, zoologiya, anatomiya fanlaridan iborat) hisobga olish asosida, izchillik qoidasiga bo'lgan bilimlarning bolalar uchun tushunarli bo'lishi qoidasiga bog'langan holda amalga oshiriladi.

Tizimlilik va izchillik qoidalarini o'zaro bog'langan holda amalga oshirish uchun quyidagi qoidalarga rioya qilinadi:

- O'quv fani mantig'i va uni o'zlashtirish qoidalarga qat'iy rioya qilish;

-Ta'limni bolalarning qiziqishlari, yosh va individual hususiyatlarini hisobga olgan holda rejalashtirish;

-Ta'limda o'rganilgan, o'rganilayotgan va bundan keyin o'rganiladigan bilimlar o'rtasida vorislik o'rnatish;

-Har bir mavzu, har bir o'quv faniga oid etakchi g'oyalarni ajratish, o'quv fanlari bo'limlari, shuningdek o'quv fanlararo aloqani o'rnatish;

-Ta'limni bolalarning shaxsiy tajribasi, kuzatishlari va real bilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etishni boshqarish;

-Sinfda, sinfdan tashqari va maktabdan tashqari o'quv ishlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash;

-Ta'lim jarayoni bo'g'inlari, omillari, ketma-ketligining o'zaro aloqadorligi asosida o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etish, boshqarish.

Mustaqillik va faollik

Mustaqillik va faollik o'zaro sabab va natija shaklida bog'langan didaktik hodisalardir. Ta'limda bolalarning mustaqilligini ta'minlamasdan turib, ularni faollikka erishib bo'lmaydi.

Ta'limda o'quvchilarning faolligi mustaqillik orqali belgilanadi, mustaqillik tufayli o'quvchi ta'limning faol sub'ektiga aylanadi. Ta'lim jarayonidagi mustaqillik faollik uchun shart-sharoit vazifasini o'taydi. Faollik esa o'z navbatida bolalarda mustaqillikni tarbiyalash uchun asos bo'ladi.

Kishining mustaqil aqliy faoliyat ko'rsatish, mustaqil o'rganish orqaligina fan asoslarini puxta egallashi hech kimga sir emas. O'quvchilarga kitob ustida ishlay olish malakalari, dastavval boshlang'ich sinflarida hosil qilingan. Bu malakalar yuqori sinflarda yanada takomillashtiriladi.

Har qanday faollik zaminida mustaqil aqliy faoliyat yotadi. Faollik to'g'risida gapirilganda, o'qituvchi hikoyasi, suhbat, tushuntirilishi, ma'ruzasini diqqat bilan tinglashi: turli xil yo'llar: ko'rgazmali qurol, mustaqil ish, muammolar, texnik vositalar yordamida o'quvchilarning faolligini oshirish ijtimoiy va ma'naviy hayotda faol ishtirok etish: moddiy ne'matlarni ishlab chiqarishda ma'naviy boyliklarni o'zlashtirishda ijodkorlik, tashabbuskorlik ko'rsatish tushuniladi. Demak, faollik tushunchasi xoh o'quv-tarbiya, xoh ijtimoiy va ma'naviy hayot to'g'risida bo'lmasin, insonning ongli aqliy faoliyatini ifodalash uchun ishlatiladi.

O'quvchilarning ta'lim jarayonida mustaqilligi va faolligi quyidagi qoidalarga rioya qilish yo'li bilan ta'minlanadi.

- Har bir materialni o'rganishga kirishishdan oldin o'quvchilarga uning maqsadi, hayot uchun zarurligini tushuntirish kerak. Maqsad oldindan anglangan natija bo'lib, bolaning barcha xatti-harakatini, intilishlarini yagona yo'lga soladi. Maqsadni anglash ta'limning istiqbolliligini ta'minlaydi.

- O'rganilayotgan o'quv mavzularining mazmuni, bolalarning individual hususiyatlari, real bilish imkoniyatlarini hisobga olib muammolar, muammoli savollarni o'rta tashlash, qo'yilgan muammo, savol, topshiriqlar mohiyatidan kelib chiqib, ta'limni tashkil etish va boshqarish bolalarda mustaqillik va faollikni tarbiyalaydi.

- O'quv materiallarini o'rgatish jarayonida bolalarga analiz va sintez qilish, taqqoslash, abstraktsiyalash, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarishni o'rgatish. Bola aqliy faoliyat metodlarini o'rgana borgan sari, o'z oldiga qo'yilgan muammolarni ham tezlik bilan bajarish sirlarini egallaydi. Bu o'z navbatida, bolada o'zlashtirilgan bilimlardan amaliyotda foydalanish qobiliyatlarini o'stiradi. Ta'limning barcha bosqichlarida, darsning barcha etaplarida mustaqil ishlarni tashkil etish, bolalarga fan sohasida qo'llanadigan metodlarni o'rgatish bilan o'quvchilarda o'z kuchiga, o'z bilish imkoniyatlariga ishonchi tarbiyalanadi.

Ko'rgazmalilik va onglilik

Ko'rgazmalilik-ta'limda onglilikni ta'minlash vositasidir. K.D.Ushinskiy «ko'rgazmali o'qitish haqida» nomli maqolasida «ko'rgazmali o'qitishning o'zi nima?» degan so'roqga shunday javob beradi: «Bu shunday o'qituvchi, u mavhum tasavvur va so'zlarga emas, balki bolalar bevosita idrok qilgan yaxlit obrazlarga asoslanadi, bu obrazlarni bolalar muallimning rahbarligi ostida o'qish jarayonining o'zida bilib olishganmi, yohud ilgari mustaqil kuzatish natijasida bilib olishganmi, baribir. Xullas, murabbiy bolaning qalbidan tayyor obrazlar topib, o'z ta'limini ana shu obrazlar bilan asoslaydi».

Endi ko'rgazmalilik qoidasini onglilik qoidasi bilan yonma-yon qo'yib o'rganishga ehtiyoj bormi, degan savolning tug'ilishi tabiiydir.

Ta'limda ko'rgazmali qurollardan foydalanish, o'quvchining tafakkur darajasiga ko'ra belgilanadi. Kichik maktab yoshidagi (7-11 yosh) bolalarda yaxlit fikrlash ustun bo'lib, ular rasm, jadvallar asosida narsa-voqealarning mohiyatini chuqurroq anglaydi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda aniq-obrazli, harakatchan-obrazli fikrlash shakllarini taraqqiy etganligi ta'limda ko'rgazmali qurollardan ko'proq foydalanishni taqozo etadi.

Bolaning yoshi ulg'ayib, ijtimoiy tajribasi osha borgan sari, unda tafakkurning abstraktsiyalash, umumlashtirish, ajratish kabi sifatleri rivojlanadi, bola induktiv va deduktiv xulosalar chiqarishni o'rganib oladi. Katta maktab yoshidagi (11 va undan yuqori yosh) bolalar bilimlarni ta'riflar, aksiomalar, xulosalar, farazlar shaklida qabul qila oladi. Bu yoshdagi bolalarda ratsional, nazariy fikrlashning o'sganligi ko'rgazmali qurollar turini o'zgartirishni taqozo etadi. endi ko'rgazmali qurol sifatida turli chizmalar, simvollar belgilar, diagrammalardan foydalanish imkoniyati tug'iladi. Ana shularni barchasi ko'rgazmalilik qoidasi onglilik qoidasi bilan uzviy «bog'liqligini isbotlaydi va ularni yonma-yon tavsiflashni talab etadi.

Ko'rgazmalilik qoidasiga ko'ra narsa, hodisaarni o'rganish, ularni kuzatish, sezishdan boshlanadi. Kuzatish, sezish, ongda ma'lumotlarni to'plash, narsa-hodisalar to'g'risidagi hissiy yaxlit tasavvurlarni shakllantirishga olib keladi. Ta'lim jarayonida bilish hissiy yaxlit tasavvur hosil qilish bilan chegaralanmaydi. O'qituvchi bolalarni qonun-qoida, ta'rif, aniqliklarni sezishdan ularning mohiyatini aniqlashga, tasavvurlardan tashqari tushuncha darajasida o'zlashtirishga olib boradi. Demak, ta'lim jarayonida ham hissiy bilishdan ratsional bilishga va aksincha ratsional bilishdan hissiy bilishga-omillar to'plash, tajribalar o'tkazish orqali olib boriladi.

Didaktik adabiyotlarda onglilik deganda, o'rganilayotgan mavzuga oid qonuniyat, ta'rif va omillarni asosli egallash, xulosa va umumlashmalarni chuqur, atroflicha faxmlash, mavzu yuzasidan bilimlarni izchil va to'g'ri bayon qilish, bilimlarning ishonch va e'tiqodga aylanishi, o'rgatilgan bilimlardan turmushda mustaqil foydalanish, bilish kabilar tushuniladi. Bulardan ko'rinadiki, onglilik ko'p qamrovli qoida bo'lib, u ta'limda ilmiylik va tushunarlilik, mustaqillik va faollik kabi kategoriyalar bilan bog'liq bo'lish bilan bir qatorda o'quv-tarbiya jarayonining maqsadi, vositalari, natijalariga ham aloqadordir.

Onglilik bilimlarni ongli o'zlashtirishga yo'nalgan qoidadir. Bilim va malakalarni ongli o'zlashtirish quyidagicha xususiyatlarga ega: ta'limning maqsadi, hayot uchun zarurligini anglash; materiallarni ongli egallash va ularni o'zaro farqlay bilish, bilimlarning o'zaro uzviy bog'liqligi.

Bu qoidalarni pedagogik amaliyotga tadbiiq etishda quyidagi talablarga rioya qilinadi:

- ta'limda bolalarning hissiy bilishdan ratsional va aksincha, ratsional bilishdan hissiy bilishga o'tishlarini ta'minlash;

- ta'lim jarayoni uning bosqichlari, bo'g'inlari, omillari, ketma-ketligini, bolalarni sezishi va anglashiga erishish;

- o'zlashtirilgan bilim, shakllangan malakalarni bolalarga o'z so'zlari bilan aytib berishni o'rgatish;

- bilimlarni o'rganilgan mavzuga doir omillarga, hayotga, ishlab chiqarishga joriy eta bilish qobiliyatini o'stirish;

- mexanik yodlab olishni chegaralash;

- bolalarda o'quv fanlariga munosabatini tarbiyalash va nihoyat;

- ta'lim manbalari-ko'rgazmali qurol, darslik, o'qituvchi nutqini uyg'unlashtirish.

7-MAVZU: TA'LIM MAZMUNI. TA'LIM MAZMUNI HAQIDA TUSHUNCHA

Ta'limning mazmuni uning vazifalaridan kelib chiqadi. Ta'limning mazmuni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimidir. O'quvchi ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash jarayonida aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantiradi, dunyoqarashi, ahloqi shakllanadi, hayotga, mehnatga tayyorlanadi. Ta'lim mazmuniga insoniyat to'plagan barcha ijtimoiy tajribalar kiradi. Uning mazmuni, xajmi, ijtimoiy tuzumning iqtisodiy talab va ehtiyojlari, fan-texnika taraqqiyoti darajasi bilan belgilanadi. Ya'ni uning mazmuniga tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkuri haqidagi bilimlar, hozirgi zamon fani, texnikasi, madaniyati, ishlab-chiqarishdagi yangiliklar kiritiladi. Ta'limning mazmuni o'zgaruvchan, u doimo yangilanib turadi.

Bugungi kunda ta'limning mazmuni O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi» da belgilangan vazifalardan kelib chiqadi. Ta'lim mazmuni jamiyat umumiy o'rta ta'lim oldiga qo'yayotgan talab-buyurtma asosida belgilanishi kerak. Ya'ni shakllanayotgan inson

nimani bilishi, o'rganishi, qanday insoniy fazilatlariga ega bo'lishi haqidagi savollarga javob berishi kerak.

Ta'lim jarayoni o'quvchilarda: bilimdonlik, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tırishqoqlik, tashabbuskorlik, ziyraklik, intizomlilik, qiziquvchanlik kabi xislatlarni shakllantiradi. Tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkuriga munosabati ham ta'lim mazmunini belgilashga, ta'lim olishga yordam beradi. O'quvchi o'zida shakllangan munosabatlarga asoslanib tevarak-atrofdagi narsalarni, voqealarni baholaydi; oq-qorani ajratadi, ilmiy va g'ayriilmiy hodisalarning farqiga boradi.

Ta'lim mazmuniga kiritilgan o'quv materiali yuqori ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi, ta'lim jarayonining imkoniyatlariga mos bo'lishi (ta'limni tashkiliy shakllari, qonuniyatlar, tamoyillari, usullari, o'quvchilarning umumiy rivojlanishi darajalariga, maktabning o'quv-metodik hamda moddiy holati hisobga olinishi) lozim.

Shuningdek, ta'lim mazmunini belgilashda maktabda o'qitiladigan barcha fanlarning o'ziga xos xususiyatlari va fanlararo aloqa hisobga olinishi shart.

Ta'lim mazmuni ilmiy asoslagan DTS, o'quv rejalari, dasturlari va darsliklarida ifodalanadi. Xususiy metodika nuqtai nazari bo'yicha «ta'lim» aynan bir o'quv fani asosida o'qitish va o'qish faoliyatlarini birgalikda amalga oshirishni anglatadi.

Pedagogika fani nuqtai nazaridan qaralganda esa «ta'lim» o'qituvchi va o'quvchi ta'sirining majmui bo'lib, uning natijasida o'quvchining aqliy salohiyati (intellekti), ruxiyatini rivojlantirish ma'nosini bildiradi.

Bilim-tabiatda, jamiyatda, inson ongida amal qilinadigan qonuniyatlarning turli belgilar (masalan, yozuv) vositasida moddylashtirilgan ko'rinishidir. Bilimlar qarash, g'oya, ta'rif, qoida, aniqlik, aksioma, teorema, omil va boshqa shakllarda beriladi;

Ta'lim jarayoni tarkibiga ko'ra, o'ta murakkab didaktik hodisadir. Agar bu jarayonga o'qituvchi faoliyati nuqtai nazaridan yondoshsak, «o'qitish jarayoni», o'quvchilar faoliyati nuqtai nazaridan, esa «o'quv jarayoni» iboralari ishlatiladi.

O'qitish eng qadimiy faoliyat turlaridan biridir. U mehnatning ijtimoiy taqsimlanishi natijasida alohida kasb sifatida ajralib chiqqan. Kishilar o'qituvchilik kasbiga maxsus tayyorlanadi.

Ta'lim ma'lum bosqichlar asosida amalga oshiriladi: o'rganiladigan narsa-hodisalarni bevosita yoki bilvosita idrok etish; oldin o'rganilgan bilimlarni xotiraga, ya'ni esga tushirish; bilimlarni amalda qo'llash, fikrlash, ularning umumiy va xususiy alomatlarini ajratish.

Hozirgi an'anaviy maktabda asosiy e'tibor bilimlarni o'zlashtirishga, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratiladi. Bu o'quv- tarbiya jarayonini tashkil etish tajribasining eng zaif tomonidir. Ma'lumot mazmunining barcha elementlariga rioya qilib, ta'lim jarayonini tashkil etish yo'li bilangina har tomonlama rivojlangan yoshlarni yetishtirib chiqarish mumkin. Ta'limning asosiy mazmunini uning vazifalari oydinlashtirib beradi. Asosiy vazifalarga aqliy tarbiya bilan bog'lik bo'lgan vazifalar kiradi. Bu vazifalar ichiga ilmiy va texnikaviy bilimlar, hamda ular bilan bog'lik bo'lgan malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish, ajdodlarimiz qoldirgan

tarixiy va madaniy qadriyatlarida hayotning ma'nosi, jamiyatda insonning tugtan o'ri, ta'lim-tarbiyasi, odob - axloqi haqidagi xikmatli fikrlar borki, bular bugungi halq ta'limi taraqqiyoti uchun va milliy maktab yaratishi borasida yoshlarimizda insonparvarlik, poklik, imon-e'tiqod, muruvvat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, millatlararo do'stlik munosabatlari, qaxramonlik, mardlik singari tuyg'ularini tarbiyalaydi.

Ta'limni standartlashtirish-insoniyatning ijtimoiy ongida ro'y bergan tub o'zgarishlar tufayli kelib chiqqan zaruratdir. Chunki, axborotlar almashinuvi maksimal chegaraga yetgan davrimizda dunyoning bir burchagida yashayotgan kishi ikkinchi qutbda sodir bo'layotgan voqealarni bilibgina qolmay, ularning ne boisdan aynan shu tarzda ro'y berganini anglashi va his qilishi zarurdir. Bir sayyorada bir vaqtda yashab turib, bir-birini tushunmaslik ba'zan insonlar o'rtasidagi munosabatlarni boshi berk ko'chaga kiritib qo'yishi mumkin. Shuning uchun ham iqtisodiy axvoli va taraqqiyot darajasi turlicha bo'lgan davlatlarda yashovchi barcha kishilarning fikrlash darajasini iloji boricha bir xil holatga keltirish extiyoji paydo bo'ldi. Bu holat ta'lim standartlari deb atalmish tushunchani yuzaga chiqardi.

Standart-ta'limda yaratilgan me'yoriy reja, dastur, darsliklarni o'zlashtirish ekvivalenti, ya'ni ta'lim mazmunini o'zlashtirish darajasidir. Standartni ishlab chiqishda o'quvchini haddan tashqari zo'riqtirib yubormaslik talablariga rioya qilish, ya'ni u o'quvchi yoshiga mos, uni o'zlashtirishga qurbi etadigan darajada bo'lishi kerak. Bunda albatta, ta'lim oluvchining qiziqishi, xoxishi, extiyoji hisobga olinishi lozim. Ta'lim standartlarini o'zlashtirishda shaxsga muhim ahamiyat berilishi, unga yakka tartibda yondashilishi maqsadga muvofiqdir. Standartlarni o'quv jarayoniga tatbiq etishdan oldin o'ta puxtalik bilan tajriba-sinovdan o'tkaziladi va shu asosda bosqichma-bosqich o'quv jarayoniga kiritib boriladi.

Davlat va jamiyat ta'lim muassasalari oldiga muayyan ijtimoiy buyurtmalar qo'yayotgan ekan, o'sha muassasalar tomonidan tayyorlanadigan kadr egallashi lozim bo'lgan ijtimoiy sifatlarining minimal chegarasini ham ko'rsatib berishi tabiiydir. Tarbiyalanuvchi yoki ta'lim oluvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka yoxud ma'naviy sifatlarning eng quyi miqdori ilmiy asoslarda belgilab berilgan rasmiy pedagogik hujjat-davlat ta'lim standarti hisoblanadi. Standartlarda belgilangan natijalarga erishilmasa, yo o'sha ko'rsatkichlarni egallay olmagan bola, yoxud yoshlarda muayyan miqdordagi bilim, ko'nikma, malaka va ma'naviy sifatlarni shakllantira olmagan pedagogikani mukammal deb bo'lmaydi.

Bundan ko'rinish turibdiki, davlat ta'lim standarti (DTS) nazorat vositasi, ayni vaqtda, ta'lim muassasalarida ko'zlangan ko'rsatkichlarni qo'lga kiritish uchun zarur bo'lgan sharoitni belgilash o'lchovi hamdir. Davlat ta'lim standartlarining ko'rsatkichlari qo'lga kiritish uchun zarur bo'lgan sharoitni belgilash o'lchovi hamdir. Davlat ta'lim standartlarining ko'rsatkichlari amaldagi mavjud ta'lim mazmunidan emas, balki shakllantirilayotgan o'quvchiga singdirilishi lozim bo'lgan sifatlarning jahon bo'yicha zarur deb hisoblangan miqdoridan kelib chiqadi.

Davlat ta'lim standartlarining ikki asosiy vazifasini alohida ta'kidlab ko'rsatish lozim. Bunday standartlar umumiy o'rta maktabda o'quvchilarga beriladigan ta'lim mazmunining majburiy minimumini hamda bitiruvchilarning tayyorgarlik darajasiga

qo'yiladigan talablar majmuasini belgilab beradi. Ta'lim mazmunining majburiy minimumi o'quv dasturlari va darsliklarda to'liq o'z ifodasini topishi shart. Bitiruvchilarning tayyorgarlik darajasiga ko'ra o'quvchi muayyan bosqichda egallashi shart bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning minimal miqdori belgilanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga DTS ni joriy etish talablari rivojlangan g'arb mamlakatlari tajribasiga asoslanadi. Ammo, shuni ham aytish kerakki, hali dunyodagi birorta jamiyatda ta'limni standartlashtirish keng ko'lamda amalga oshirilayotgani yo'q. Chunonchi, mazkur yumushga birinchi bo'lib qo'lgan Fransiyada bu ish hanuzgacha sinov darajasida, AQSHda esa DTS yaratishga endigina kirishilmoqda. Yaponiya va Germaniya ta'lim muassasalarida mazkur muammoni hal etish rejalashtirish bosqichida turibdi. O'zbekistonda ta'lim standartlari masalasiga davlat miqyosida yondashildi va uni ilmiy yo'sinda hal etishdan tashqari, ta'lim-tarbiya amaliyotiga joriy qilish maqsadida uzoq vaqt izlanishlar olib borildi, tajriba-sinovlar amalga oshirildi.

O'quv rejasi - davlat hujjatidir. Unga barcha umumta'lim maktablari so'zsiz amal qiladi. Bu hujjatda sinflar bo'yicha o'rganilishi lozim bo'lgan o'quv fanlari va shu fanlar uchun ajratilgan o'quv soatlari ko'rsatiladi. Bu hujjat maktabning yagona o'quv rejasi hisoblanib, u halq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Alohida aniq bir fanning o'quv rejasi - shu fanni o'qitish uchun ajratilgan soatlar va o'quv yilining tuzilishini belgilab beruvchi davlat hujjatidir.

O'quv fan dasturi - har bir alohida fan uchun o'quv dasturi tuziladi. Dastur o'quv rejasiga asoslanadi. Fanning maqsadidan, o'quv rejasi bo'yicha ajratilgan soat va bilim hajmi uning tizimi mavjud jamiyatning g'oyaviy-siyosiy yo'nalishini o'zida aks ettiradigan davlat hujjatidir.

O'quv dasturida bir sinfda alohida fanlar bo'yicha o'quvchilarga beriladigan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi belgilab beriladi. Dasturda fanning mazmuni, mavzu ketma-ketligi ikkinchi mavzu birinchini to'ldirishi, izchillik bilan yoritiladi va ma'lum mavzular orqali ko'rsatiladi. O'quv dasturida shu fan bo'yicha o'quvchilarga berilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar kichik mavzularda ifodalanib, mavzu maqsadi qisqacha izohlanadi.

Fanning maqsadi va vazifasidan kelib chiqqan holda boblarga bo'linadi. Boblar katta-katta mavzularga, katta mavzular esa kichik mavzularga bo'linib, shu mavzu yuzasidai o'quvchi qanaqa bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashgirishi lozim bo'lsa, uning mazmuni qisqacha ifodalanib beriladi. O'quv dasturining o'zini amal qilinishi kerak bo'lgan printsiplari mavjud,

1. Dasturning aniq bir g'oyaga asoslanganligi.

Mustaqil jamiyatimiz taraqqiyotining tamoyillariga asoslangan holda isloh qilingan har bir sohadagi fan, texnika, ishlab chiqarish, ijtimoiy munosabatlarda erishilgan yutuqlar darajasini ilmiy asosda aks ettirishi lozim.

2. Dastur ilmiylik printsiptiga asoslanadi.

Har bir ta'lim va tarbiya g'oyalari, ilmiy jihatdan tekshirilgan, ishonchli dalillar, kuzatishlar, manbalar va materiallar asosida kiritiladi.

3. O'quv dasturi- aniq mazmun va mantiqiy g'oyalarni o'zida aks ettirishi lozim.

Dasturda fanning maqsad va vazifalari undagi bilim asoslari misollar va masalalar orqali o'rgatiladi. Aks holda o'rgatilyotgan bilim asoslarini nazariy jihatdan tushunish qiyin bo'ladi.

4. Nazariya bilan amaliyotning birligi printsipti. Talabalar olgan nazariy bilimlarini, amalda qo'llay olishi ko'nikmasini shakllantirish nazarda tutiladi.

5. O'quv dasturini tuzishda fanning tarixiy saboqlari inobatga olinadi.

Vaqt o'tishi bilan fan olamida yangi-yangi kashfiyotlar, ma'lum bir ilmiy qonun-qoidalar paydo bo'lib, fan takomillashib boradi. Dastur fanning kelajakdagi istiqbolini o'zida qisqacha ifodalaydi.

6. O'quv dasturi davlat tomonidan tasdiklangan reja asosida bakalavr, magistr, litsey, gimnaziya, kollejlarga alohida-alohida tuziladi.

Darslik.

Darslik o'quv jarayonining asosi. Darslik o'quvchining uydagi muallimi, har bir fanning mazmuni, maqsadi, vazifasi darslikda yoritiladi, darslik, ya'ni fan ob'ektiv borliq o'rtasidagi muhim qonuniyatli bog'lanishlarini aks ettiradi, darslikdagi bilimlar tizimi o'zaro ichki, mantiqiy bog'lanishlarga ega bo'lib, ular didaktika talabiga muvofiq ravishda bayon qilingan. Darslik quyidagi talablarga amal qilgan holda yaratiladi:

1. Har bir o'quv fani uchun yaratiladigan darslikda ilmiy bilimlar tizimi va uning hajmi dastur talablariga sinf o'quvchilarining yosh hususiyatlariga mos kelishi kerak.

2. Darslikda bayon qilingan ilmiy bilimlarning nazariy asoslari, g'oyaviy yo'nalishlari tizimli va izchil bo'lishi talab qilinadi. Ular hayotdan olingan, ishonarli bo'lishi lozim. Keltirilgan fakt va dalillarning ishonchli bo'lishi, ular to'g'ri taxlil, aniq ta'rif etilishi tegishli xulosalar chiqarilishi lozim. Shu holdagina o'quvchilardagi ilmiy dunyoqarash, eng yaxshi insoniy fazilatlar tarkib toptiriladi.

3. Nazariy bilimlar ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'langan bo'lishi kerak.

4. Darslikda mavzu sodda, ravon tilda yozilishi, hamda tegishli qoida va ta'riflari berilishi kerak. Darslik ichidagi va muqovasidagi chizilgan rasmlar va bezatilishi o'quvchining yoshiga mos, fanning harakteriga monand bo'lmog'i zarur.

5. Mavzulardagi fikrlar aniq va qisqa bo'lishi, ilmiylikka asoslanishi kerak.

Mamlakatimizda pedagogika ilmi ham, amaliyoti ham yangilanib bormoqda. Ma'lumki, har qanday millatning yangilanishi yoshlar tarbiyasidan boshlanadi.

Pedagogika o'quvchilarning ruhiy, jismoniy, genetik va mintaqaviy o'ziga xosliklarini to'liq hisobga olgandagina yuqori samaradorlikka erishishi mumkin.

Hozirgi davrda yaratilyotgan darsliklarning asosiy kamchiligi millatimiz bolalarining psixologik o'ziga xosliklarini, fikrlash tarzini to'liq hisobga olishga erisha olinmayotganida, deb bilamiz. Bizning mutaxassislarimiz didaktik vositalar orqali o'quvchilarga hamma gapni aytib berishga odatlanib qolishgan. Holbuki, o'quvchini o'qitish kerak emas, uni o'zini o'qiydigan holatga olib kelish lozim. Toki bolaning o'zi izlanmas ekan, ta'limda yutuqa erishish mumkin emas. Demak, yaratilyotgan didaktik vositalar jumboqli harakterga ega bo'lishi, o'quvchilarni o'ylanishga, izlanishga, sinab ko'rishga da'vat qiladigan tarzda tuzilishi lozim.

O`quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish

Kadrlar tayyorlash milliy modeliga muvofiq uzluksiz ta`lim tizimida o`quv adabiyotlari ta`lim turlari uchun tasdiqlangan davlat ta`lim standartlari (yoki davlat talablari) va fanlar bo`yicha uzviy bog`langan o`quv dasturlari asosida tayyorlanadi. Bunda muayyan fanning o`quv adabiyotlari mazkur ta`lim turida o`qitiladigan boshqa fanlar bilan bog`liqligini va boshqa ta`lim turlarida ushbu fanning o`quv dasturlaridagi xarakterlikni ta`minlash lozim. O`quv adabiyotlari belgilangan tartibda har tomonlama ekspertizadan o`tkaziladi.

Har bir ta`lim turi uchun yaratilayotgan o`quv adabiyotlariga psixologik-pedagogik, uslubiy-didaktik, sanitariya-gigiyenik va boshqa talablar alohida belgilab qo`yiladi.

Uzluksiz ta`lim tizimining barcha turlarida fundamental bilimlardan iborat bo`lgan umumta`lim fanlar bo`yicha o`quv adabiyotlari asosan an`anaviy bosma shaklda tayyorlanadi.

Elektron o`quv adabiyotlari bilim oluvchilarning tasavvurini kengaytirishga, dastlabki bilimlarini rivojlantirishga va chuqurlashtirishga, qo`shimcha ma`lumotlar bilan ta`minlashga mo`ljallangan bo`lib, ko`proq chuqurlashtirib o`qitiladigan fanlar bo`yicha yaratiladi. Uzluksiz ta`lim tizimida fan va texnologiyalarning rivojlanishi sari mazmuni tez o`zgaruvchan, chuqurlashtirib o`qitiladigan, umumkasbiy va maxsus fanlar bo`yicha asosan kam adadli elektron o`quv adabiyotlari tayyorlanadi.

O`quv adabiyotlarining mazmuni bilim oluvchilarda mustaqil va erkin fikrlash, olingan bilimlarni bosqichma-bosqich boyitish, mukammallashtirib borish, mustaqil ta`lim olish, yangi bilimlarni o`quv adabiyotlaridan izlab topish ko`nikmalarini hosil qilishni ta`minlashi kerak.

O`quv adabiyotlarining shakllari

O`quv adabiyotlari – muayyan ta`lim turi (yo`nalishi yoki mutaxassisligi) o`quv rejasida qayd etilgan fanlar bo`yicha tegishli o`quv dasturlari asosida zarur bilimlar majmuasi keltirilgan, o`zlashtirish uslublari va didaktikasi yoritilgan (shu jumladan, xorijiy tarjimalar) manba bo`lib, ikki xil shaklda tayyorlanadi:

- An`anaviy (bosma) o`quv adabiyotlar – ta`lim oluvchilarning yoshi va psixofiziologik xususiyatlari, ma`lumotlar hajmi, shriftlari, qog`oz sifati, muqova turi va boshqa ko`rsatkichlarni hisobga olgan holda qog`ozda chop etiladigan manba;

- Elektron o`quv adabiyotlar – zamonaviy axborot texnologiyalari asosida ma`lumotlarni jamlash, tasvirlash, yangilash, saqlash, bilimlarni interaktiv usulda taqdim etish va nazorat qilish imkoniyatlariga ega bo`lgan manba.

O`quv adabiyotlarining turlari

Uzluksiz ta`lim tizimi o`quv tarbiyaviy jarayonida o`quv adabiyotlarining quyidagi turlari qo`llaniladi: darslik, o`quv qo`llanma, lug`at, izohli lug`at, ma`lumotlar to`plami, leksiyalar kursi, leksiyalar to`plami, metodik ko`rsatmalar, metodik qo`llanmalar, ma`lumotlar banki, dayjest, sharh va boshqalar.

Darslik – davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi uslubiyati va didaktik talablari asosida belgilangan, milliy istiqlol g'oyasi singdirilgan, muayyan o'quv fanining mavzulari to'liq yoritilgan, tegishli fan asoslarini mukammal o'zlashtirilishiga qaratilgan hamda turdosh ta'lim yo'nalishlarida foydalanish imkoniyatlari hisobga olingan nashr.

U yoki bu ta'lim turining maqsad va vazifalarini qamrab olgan, bilim oluvchilarning yoshi va boshqa xususiyatlarini hisobga olgan o'z darsliklari bo'ladi. Darslikda nazariy ma'lumotlardan tashqari, amaliy-tajriba va sinov mashqlari bo'yicha zarur ko'rsamalar beriladi.

O'quv qo'llanma – darslikni qisman to'ldiruvchi, muayyan fan dasturi bo'yicha tuzilgan va asoslarining chuqur o'zlashtirilishini ta'minlovchi, ayrim bob va bo'limlarni keng tarzda yoritishga yoki amaliy mashq va mashg'ulotlar echimiga mo'ljallangan nashr.

O'quv qo'llanmada muayyan mavzular darslikka nisbatan kengroq yoritiladi. Masalan, «Mexanika»- fizika fanining mexanika qismiga bag'ishlangan o'quv qo'llanma. «Fizikadan masalalar to'plami»- fizika fani bo'yicha masala va mashqlar yechishga mo'ljallangan o'quv qo'llanma va hokazo.

Lug'at – aniq bir tartibda joylashgan so'zlar (yoki so'z birikmasi, idiomalar va hokazo) to'plami, ularning mazmuni, ishlatilishi, kelib chiqishi, boshqa tildagi tarjimai to'g'risida ma'lumot beruvchi yoki so'zning tushunchasi, u bilan belgilanuvchi predmetlar haqida axborot beruvchi nashr.

Izohli lug'at – so'zlarning mazmunini izohlaydigan, har bir so'zning grammatik, etimologik va stilistik tavsifi berilgan, ularni qo'llashga oid misollar va boshqa ma'lumotlar keltirilgan, qo'shimcha adabiyot sifatida foydalaniladigan nashr.

Ma'lumotlar to'plami – foydalanishga qulay shaklda yaratilgan muayyan fanni yoki ta'lim yo'nalishini o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan, isbot talab qilmaydigan ma'lumotlar, ilmiy ko'rsatkich va o'lchamlar, turli belgi va raqamlardan, ilmiy, ijtimoiy-siyosiy, amaliy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalardagi qisqa ma'lumotlardan tashkil topgan nashr.

Ma'lumotlar to'plamida bir qator muhim ilmiy-amaliy masalalarni yechish namunalari keltirilishi lozim.

Leksiyalar kursi – fanning o'quv dasturi bo'yicha undagi barcha mavzularning asosiy mazmuni qisqa yoritilgan, birlamchi yangi bilimlarni olishga qaratilgan, foydalaniladigan asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar ko'rsatilgan, o'z-o'zini nazorat qilishga oid savollar turkumi, mavzuga tegishli tayanch atama va iboralar keltirilgan nashr, leksiya kursining nomi tegishli fan nomi bilan ataladi.

Leksiyalar to'plami – muayyan fanning o'quv dasturi bo'yicha undagi ayim mavzularning asosiy mazmuni qisqa yoritilgan, birlamchi yangi bilimlarni olishga qaratilgan, foydalaniladigan asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar ko'rsatilgan, o'z-o'zini nazorat qilishga oid savollar turkumi, mavzuga tegishli tayanch atama va iboralar keltirilgan, davriy ravishda ilmiy-tadqiqot izlanishlar asosida yangilanib turiladigan, ta'lim muassasalarining ilmiy (pedagogik) kengashi tavsiyasi bo'yicha chiqariladigan kichik adadli tarqatma material.

Metodik (uslubiy) ko'rsatma – muayyan fanning o'quv dasturi bo'yicha kurs ishlari (loyihalari), laboratoriya va amaliy ishlarni bajarish tartibi aniq va batafsil ifodalangan hamda ushbu fan bo'yicha talabalarda zarur amaliy ko'nikmalar hosil qilishga mo'ljallangan, ta'lim muassasalarining ilmiy (pedagogik) kengashi tavsiyasi asosida nashr etiladigan kichik adadli tarqatma material.

Metodik qo'llanma – o'qituvchilar (professor-o'qituvchilar) va bilim oluvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda bir darsning maqsadi, dars o'tish vositalari va ulardan foydalanish usullari, darsning mazmuni, amaliy mashg'ulotlar, qo'shimcha topshiriqlar, va boshqalar haqida tavsiyalar bayon qilinadigan, ta'lim muassasalarining ilmiy (pedagogik) kengashi tavsiyasi asosida chop etiladigan nashr.

Sharh – jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadigan me'yoriy-huquqiy hujjatlarni, shuningdek, bahsga loyiq asarlarni, g'oyalarni, fikrlarni va ta'riflarni izohlovchi, muayyan masalalar echimini ko'rsatuvchi, keng ommaga mo'ljallangan qo'shimcha adabiyot sifatida foydalaniladigan nashr.

Dayjest – ilmiy, ilmiy-uslubiy, o'quv, davriy, adabiyotlar, hukumat va turli tashkilotlar faoliyatiga tegishli qonunlar qarorlar, nizomlar mazmunining qisqacha bayoni va sharhi keltirilgan, sohalarga oid ma'lumotlar to'plami sifatida foydalaniladigan doimiy nashr.

Elektron darslik – kompyuter texnologiyasiga asoslangan o'quv uslubini qo'llashga, mustaqil ta'lim olishga hamda fanga oid o'quv materiallar, ilmiy ma'lumotlarning har tomonlama samarador o'zlashtirilishiga mo'ljallangan bo'lib:

- o'quv va ilmiy materiallar faqat verbal (matn) shaklda;
- o'quv materiallar verbal (matn) va ikki o'lchamli grafik shaklda;
- multimedia (ko'p axborotli) qo'llanmalar, ya'ni ma'lumot uch o'lchamli grafik ko'rinishda, ovoqli, video, animatsiya va qisman verbal (matn) shaklda;
- taktil (his qilinuvchi, seziladigan) hususiyatli, o'quvchini «ekran olamida» stereo nusxasi tasvirlangan real olamga kirishi va undagi ob'ektlarga nisbatan harakatlanish tasavvurini yaratadigan shaklda ifodalanadi.

Ma'lumotlar banki - axborot texnologiyalarining imkoniyati va vositalari asosida yaratilgan, statik va dinamik rejimi tuzilgan, tovush va rangli tasvirlar bilan ta'minlangan, katta hajmdagi axborotlarni o'z ichiga qamrab olgan va ularni turli ko'rinishda (jadval, diagramma, gistogramma, matn, rasm, va hokazo) bera oladigan, o'quv jarayonida bilim oluvchilar tomonidan o'z ustida mustaqil ishlashi va o'z bilimlarini nazorat qilishi uchun qo'llaniladigan, doimiy ravishda to'ldirib boriladigan, keng doirada foydalanishga mo'ljallangan, tegishli vakolatli davlat tashkilotida qayd etilgan sohalar bo'yicha ma'lumotlar to'plami.

O'quv adabiyotlariga qo'yiladigan talablar

Ta'lim turlarining hususiyatlaridan va nashr shaklidan qat'iy nazar barcha o'quv adabiyotlar quyidagi umumiy talablarga javob berishi kerak:

davlat ta'lim standartlari (davlat talablari) asosida tayyorlanishi;

ta'lim-tarbiya jarayoniga hamkorlik pedagogikasi va o'qitishning interaktiv uslublarini tadbiq qilishda ko'mak berishi;

tegishli o'quv fanining nazariy amaliy rivojlanishida, uzoq va yaqin o'tmishdagi boy intellektual merosimizning o'rni va ahamiyatini ko'rsatishi; intellektual insonparvarlik g'oyalarning aks ettirilishi, insonning tabiat va ijtimoiy hayotda o'ta mas'uliyatligini anglatishga qaratilishi;

vatanparvarlik va milliy g'urur hissini shakllantirishi, mustaqil va ijodiy fikrlashga yo'naltirish;

ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishi, ta'lim va tarbiya uzviyligini ta'minlashi;

bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish, qiziqish uyg'ota oladigan va mustaqil fikrlashga yo'naltira oladigan hususiyatlarga ega bo'lishi;

bilim oluvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilishi, mustaqil ta'lim olishga qiziqish uyg'otishi;

yuqori darajada umumlashtirilgan va zamonaviy ilmiy bilimlarga asoslangan ma'lumotlar (qonunlar, ayniyatlar, tasniflar, va hokazo) dan tashkil topishi;

illyustratsiyalarga boy, ko'rgazmali tasvir va badiiy-uslubiy jihatdan amaliy faoliyatga qaratilgan bo'lishi;

bilim oluvchilarning yoshi va psixofiziologik hususiyatlarini hisobga olishi; bilimlarning mutlaqligi va nisbiylikini yorqin ifodalashi;

ta'lim oluvchilarning bilimi, uquvi va ko'nikmalarini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'lishi;

ta'lim va tarbiyani ijtimoiy hayot, unumli mehnat bilan uzviy bog'lanishiga e'tibor berishi;

fan va texnika yutuqlarining ahamiyatini ifodalashi, ilmiy masalalarning mantiqiy ketma-ketlikda, fanning o'quv dasturiga muvofiq bayon etilishi;

yaxlitlikni idrok qilish hissi shakllanishi uchun barcha ma'lumotlar mantiqiy bir tizimda berilishi;

matn jozibali shaklda bayon etilishi.

Asosiy tushuncha va xulosalarning ta'riflari nihoyatda aniq va ravshan yozilishi, atamalarning umumiylikiga erishish.

Sanab o'tilganlardan tashqari har bir ta'lim turining o'quv adabiyotlariga o'ziga xos bo'lgan talablar qo'yiladi.

8-MAVZU: TA'LIM JARAYONINING METODLARI

Ba'zi didaktik metodistlar ta'lim metodlarini o'quvchilarni bilmaslikdan bilishga borish yo'li, ayrim olimlar esa, ularni o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'zaro bog'lovchi metodlar, deb qarashadi. Ta'lim metodlarini o'quv ishlari majmui, shuningdek, ta'lim mazmuni shaklida qarash g'oyasi ham bor. Bu qarashlarning qay biri asosida ta'lim metodlarining mohiyati, o'quv-tarbiya jarayonidagi funksiyalarini batafsilroq tasavvur etish mumkin? Didaktikada hali ham eng munozarali muammolardan biri ta'lim metodlari tasnifi masalasidir.

Ularni ta'lim manbalari, didaktik vazifalar, mantiqiy fikrlash shakllariga qarab tasnif etish moyilligi mavjud. Ta'lim metodlarini tasnif etishda shu yo'nalishlardan

qay biri ma'qul? Yoki ta'lim metodlarini tasnif etishning boshqa mezonlari ham mavjudmi? Adabiyotlarda «o'qitish metodlari», «o'qish metodlari» kabi terminlar qo'llanadi. Shunday bo'lgach, «ta'lim metodlari» iborasini ishlatishga ehtiyoj bormi? Metod termini yunonchadan tarjima qilinganda ma'lum bir maqsadga erishish yo'li, faoliyat usuli ma'nolarini anglatadi. Ta'lim metodi deganda ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan hamkorlikdagi faoliyat usullari tushuniladi. Ularga ko'ra ta'lim mazmunini o'zlashtirishga mos faoliyat tanlanadi.

Ta'lim metodlari o'quv-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi bo'lib, ularsiz ta'lim maqsadi, vazifalarini amalga oshirish, o'quv materiallari mazmunini o'zlashtirish mumkin emas.

Ta'lim metodlari ham o'quv materiali mazmuniga, binobarin, bolalarning ma'lumoti, taraqqiyoti, tarbiyasiga, shuningdek, o'qitish, o'qish faoliyatlarining bir-biriga kirishuvi va shu asosda o'zaro ta'sirning yuzaga chiqishiga yo'nalgan. Ta'lim metodi vositasida o'qituvchi va o'quvchining faoliyati o'zaro muvofiqlashadi. Ta'lim metodi-o'qituvchi va o'quvchilarning ma'lumot mazmuniga yo'nalgan faoliyatini tartibga solish yo'lidir. Ta'lim metodlari tarkiban o'qitish metodlari va o'qish metodlaridan iborat.

1. Og'zaki bayon metodlari. Hikoya, suhbat, ma'ruza ta'limning bilimlarni og'zaki bayon qilish metodlari sanaladi. Bu metodlar evristik suhbatni hisobga olmaganda, asosan, o'quvchilarning xotirasiga mo'ljallab tashkil etiladi, tuzilish jihatidan ularning tarkibi bir xil: o'qituvchi tushuntiradi, bolalar tinglaydi.

Hikoya. Hikoyaning bir necha xil turi mavjud: kirish hikoyasi- o'quv materialini o'rganishga bolalarni tayyorlash maqsadida o'tkaziladi. Kirish hikoyasi badiiy asarlar bilan tanishtirish, yangi mavzuga oid omillarni eslash, ularni dastlabki tahlil etish bilan daxldor metoddir; bayon shaklidagi hikoya- yangi o'quv materialini bevosita idrok etish bilan aloqador metodi sanaladi. Bayon shaklidagi hikoyada o'qituvchi o'quv materiali mazmunini turlicha aytadi, uning asosiy va ikkinchi darajali xususiyatlarini izohlaydi; yakunlovchi hikoya-undan darsning oxirida o'rganilgan mavzuga yakun yasash maqsadida foydalaniladi.

Ma'ruza. Ma'ruza o'rta umumta'lim maktablarining yuqori sinflarida, kollejlarda, oliy o'quv yurtlarda foydalaniladigan ta'lim metodi bo'lib, unda o'zaro ta'sir o'qituvchining bayoni va bolalarning tinglashi, ayrim omillar, asosiy g'oya va bog'lanishlarni yozib olish shaklida amal qiladi. Ma'ruza uchun vaqt bolalarning tayyorgarlik darajasi, o'quv materiali xajmiga ko'ra belgilanadi.

Ma'ruza jarayonida o'quvchilarning faolligi, tashabbuskorligini oshirish maqsadida o'qituvchi o'z nutqini ko'rgazmali qurol, muammo va topshiriqlar bilan uyg'unlashtiradi. O'quv materialiga oid iboralarga izoh berish, ayrim o'rinlarda o'quvchilarning o'zlariga xulosa chiqarishni taklif etish talabalarning o'quv-biluv faoliyatining samarasini oshiradi.

Suhbat. Suhbat o'qituvchi o'quvchining o'zaro ta'siri dialog shaklidagi ta'lim metodidir. Unda mavzu mazmuniga xos, atroflicha o'ylangan, bir-biriga bog'liq savollarni qo'yish va savollarga javob izlash hamda javob qaytarish yo'llari bilan o'qituvchi va o'quvchi faoliyati o'zaro muvofiqlashadi.

Suhbat mohiyati jihatidan ikki turli bo'ladi: evristik suhbat; katoxezistik suhbat. evristik suhbat o'quvchilarning tafakkuriga mo'ljallangan metod bo'lib, unda o'zaro ta'sir o'qituvchi savollari bolalarning javoblari shaklida amal qiladi. evristik suhbat uzoq tarixga ega bo'lib, undan qadimgi Gretsiyada Suqrot mohirona foydalangan.

U hozirgi ilmiy-didaktik tadqiqotlarda «izlanish suhbat» ham deb yuritaladi. Evristik suhbatning qator ijobiy tomonlari mavjud; ijodiy yo'l bilan o'quv materialini o'rganish; o'zlashtirishning individual harakter kasb etishi.

Katoxezistik suhbat o'quvchilarning xotirasiga, binobarin, qayta esga tushirish faoliyatiga mo'ljallab o'tkaziladi. O'tkazish maqsadiga ko'ra katoxezistik suhbatning quyidagicha turlari mavjud:

Yakunlash suhbat. Bunday suhbatda mashg'ulotda qilingan ishlar bo'yicha umumiy va yakuniy xulosa chiqariladi.

Mustahkamlash suhbat-yangi mavzu tushuntirilgandan keyin o'tkaziladi, so'ngra yangi mavzu intellektual va amaliy topshiriqlar bajariladi.

Takrorlash suhbat ikki yoki undan ortiq mavzu bo'yicha o'tkaziladi. Takrorlash yo'li bilan malakalar takomillashtiriladi. Umumlashtiruvchi suhbat katta bo'lim o'tilgandan so'ng, o'quv boshida, oxirida tashkil etiladi.

Kirish suhbat yangi mavzuni o'rganishdan oldin o'tkaziladi. Nazorat suhbat bilimlarni sinab ko'rish maqsadida tashkil etiladi.

Ko'rgazmalilik metodi

Ko'rgazmalilik didaktikada eng asosiy qoida bo'lib, uning yordamida ko'ruv o'quvi va tafakkur o'zaro uyg'unlashadi. Ko'rgazmali metodlarning quyidagicha turlari mavjud:

-Illyustratsiya metodi og'zaki bayon qila turib, rasmlar, chizmalar, jadvallar, doskadagi yozuvlarga diqatni tortish.

Demonstratsiya metodi-kinoapparat, LETI kabi texnik vositalar asosida, shuningdek, televizor ko'rsatuvlaridan, videotasvirdardan foydalanib, turli tasvirlarni namoyish qiladi.

Tabiiy ko'rgazmalar-narsalarning o'zi, predmetlar, turli jonivorlarning mulyajlarini ko'rsatish. Ko'rgazmali metodlar eshitish va ko'rishni o'zaro uyg'unlashtirish vositasi hisoblanadi. Shu tufayli ulardan bilimlarni og'zaki bayon qilish metodlari bilan yonma-yon foydalansh ta'limning samaradorligini oshiradi.

Muammoli izlanish metodlari

Muammoli izlanish turidagi metodlar o'quvchilarning tafakkuriga, binobarin, ularning ijodiy faoliyatiga yo'nalgan ta'lim metodidir. Bu metodlar asosida o'quv-tarbiya ishlari tashkil etilganda o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ta'siri quyidagicha umumiy ko'rinishga ega bo'ladi.

Muammoli izlanish metodlari ham maktab tajribasida sof holda qo'llanilmaydi. Muammolarni qo'yish, ularni izohlashda suhbat, hikoyadan ham foydalaniladi. Shuningdek, ma'ruza o'qib turgan paytda turli o'quv topshiriqlari, muammolar ham hal etiladi. Ko'rgazmali qurollar vositasida bolalarga eksperimental (sinov)

topshiriqlar beriladi. Ana shularga ko'ra muammoli-izlanish metodlarining quyidagi turlari farqlanadi.

Muammoli hikoya o'rganilayotgan mavzu doirasida hikoya boshida, hikoya davomida, hikoya oxirida bolalar oldiga muammolar qo'yib, ularning mavzuga qiziqishlarini oshirish yo'lidir.

Muammoli ma'ruza: ma'ruzadan oldin o'quvchilarni mavzuga qiziqtirish maqsadida yoki ma'ruza oxirida o'quvchilar oldiga muammolar qo'yish yo'li bilan ta'lim maqsadiga erishishdir.

Mustaqil ta'lim metodlari

Mustaqil ishlar ta'limning barcha bosqichlarida o'tkaziladigan, o'qituvchining bevosita ishtirokisiz, ammo uning ko'rsatmalari, rahbarligida bajariladigan intellektual va amaliy topshiriqlardir. Hozirgi paytda mustaqil ishlarning quyidagi turlaridan foydalaniladi.

Darslikdagi qoidalar va ta'riflar ustida mustaqil ishlash: darslikdagi qoida va ta'rifni o'qish va ularga oid omillarni ajratish; o'qituvchi topshirig'iga ko'ra to'plangan omillarni tahlil etish va xulosa chiqarish; darslikning ayrim sahifalarini tanlab o'qish va shu bilimlardan amaliyotda foydalanish yo'llari to'g'risida qisqacha xisobot tayyorlash; qoida, ta'riflarni mantiqiy qismlarga ajratish va terminlarga qo'shimcha adabiyotlardan o'rganilgan mavzu doirasida material to'plash; ma'ruza, hikoya, suhbat paytida o'qituvchi chiqargan xulosalarni darslikdagi qoida, ta'riflarni solishtirish.

Darslikdagi amaliy materiallar ustida mustaqil ishlash: darslikdagi mashq, misol va masalalar variantlarni o'zaro musobaqalashib bajarish; darslikdagi amaliy materiallar asosida turli diagramma, jadval, chizmalar tayyorlash; laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish rejasini tuzish.

Mashg'ulotlarda turli mustaqil ishlarni bajarish bolalarda mustaqillikni tarbiyalaydi. Mustaqillik esa shaxsiy sifat hisoblanadi. Mustaqil ishlash metodlaridan foydalanishda qator qoidalarga rioya qilinadi; o'quvchilarni mustaqil ishlashga tayyorlash; mustaqil ishlarning tushunarli bo'lishi; mustaqil ish uchun yetarli vaqt ajratish; mustaqil ish natijasini tekshirish.

Didaktik o'yin metodi

Keyingi yillarda ilg'or o'qituvchilar tajribasida didaktik o'yinlardan ta'lim metodlari sifatida foydalanish odat tusini olib bormoqda. Didaktik o'yinlarning samaradorligi shundaki, ular vositasida o'quv-tarbiya ishlari hayotga yaqinlashtiriladi, shuningdek, ularning har birida bilimlarni og'zaki bayon etish, ko'rgazmali, amaliy metodlarning elementlari qo'llaniladi. Shu hususiyatlariga ko'ra didaktik o'yinlar sintetik harakterga ega. Ularning quyidagicha turlari mavjud:

Simulyativ o'yin-ta'limni hayotda bo'lib o'tgani ijtimoiy voqealarga tenglashtirish, ularni qiyosiy tarzda tashkil etish va boshqarish metodidir. Bu o'yindan tarix, geografiya darslarida unumli foydalaniladi; bir o'qituvchi Amir Temur, boshqasi Boyazid, qolganlari sarkardalar, askarlar rolda ishtirok etadi, shu yo'l bilan ta'lim bo'lib o'tgan tarixiy voqeaga qiyoslab tashkil etiladi.

Simulyativ o'yinlarning bir ko'rinishi insenirovka (rollarga ajratib o'qish) metodidir. Boshlang'ich sinflarda badiiy matnlar, yuqori sinflarda badiiy asarlarni rollarga ajratib o'qitish an'anasi maktablarimiz tajribasida uzoq tarixga ega. Adabiyot o'qituvchilari «Tuya bilan bo'taloq» asarini o'qitganda bir o'quvchi yozuvchi, ikkinchi o'quvchi tuya, uchinchi esa bo'taloq so'zlarini o'qib ishtirok etishadi.

Situativ o'yinlar ham asta-sekin maktab tajribasida o'z o'rnini olib bormoqda. Mehmon kutish, kasalni davolash, harid qilish kabi turli haetiy vaziyatlar mohiyatidan kelib chiqib, ta'limni tashkil etish va boshqarish situativ o'yinlar sirasiga kiradi.

Amaliy metodlar

Ta'limning amaliy metodlarida o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'siri bolalar oldiga qo'yiladigan topshiriqlar hamda ularni qabul qilish shaklida amal qiladi.

Amaliy metodlarning quyidagicha turlari mavjud:

Laboratoriya tajribasi o'quv ustaxonasida turli topshiriqlarni bajarish, o'quvishlab chiqarish tsexida, o'quvchilar brigadasida ishlash ham amaliy metodlar sirasiga kiradi. O'quvchilar turli mehnat quollaridan qaychi, pichoq, chizg'ich, tsirkul' va boshqalardan foydalanib qirg'ish, o'lchash kabi ishlarni bajaradilar.

Elektron hisoblash mashinalari, ovozni yozib olish va eshittirish apparatlari bilan ishlash, o'quv materiallari asosida komp'yuterlarda dasturlar tuzish amaliy metodlarning yangi turlari sanaladi.

Amaliy metodlarning eng qadimiy turi mashqdir. Mashq-o'rganilgan bilimlarni turli o'quv sharoitlariga tatbiq etish yo'lidir. Mashq vositasida turli malakalar-inteluktual va aqliy, xususiy (masalan, matematika bo'yicha) va umumiy (masalan, barcha o'quv fanlariga oid) malakalar tarkib toptiriladi.

9-MAVZU: TA'LIMNI TASHKIL ETISH SHAKLLARI

Ta'lim tarixida ta'limni tashkil etishla turli shakllardan foydalanilgan. Markaziy Osiyo hududida qadimdan shakllangan machitlar huzuridagi maktablarda o'quv mashg'ulotlari asosan ruhoniylar tomonidan tashkil etilib, ta'lim guruhli yoki yakka tartibda amalga oshirilgan. XVI asr oxiri va XVII asrning boshlarida buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670) ta'lim tarixida birinchi bo'lib sinf-dars tizimini ishlab chiqdi. Ya.A.Komenskiyning yangi ta'lim tizimi qisqa vaqt ichida barcha mamlakatlar ta'limidan o'rin oldi. Hozirgi davrda sinf-dars shakli ta'limni tashkil etishning asosiy shakli sifatida qo'llanmoqda.

Dars-bevosita o'qituvchi yetakchiligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan o'tkaziladigan o'quv mashg'ulotidir.

Dars mashg'uloti asosan 45 daqiqaga mo'ljallangan bo'lib, qat'iy jadval asosida olib boriladi.

Darsning asosiy belgilaridan biri ilmiylikdir. Darsda o'rganiladigan bilimlar hozirgi zamon fani yutuqlarini o'zida aks ettirishi, ta'lim jarayoni maqsadi hamda bolalarning real bilish imkoniyatlariga mos bo'lishi zarur.

Dars ijodiy jarayon

Dars-jamoa mehnati jarayoni. Darsni ijodiy tashkil etish, vaqtdan unumli foydalanish, mashg'ulotlarni o'z vaqtida o'tkazish bolalarda jamoa bo'lib ishlay olish ko'nikmalarini shakllantirish, o'zaro yordam va bolalar o'rtasida hamkorlik o'rnatish yo'llari bilan mashg'ulotlar jamoa mehnati jarayoniga aylantiriladi.

Dars ta'limning boshqa shakllaridan o'zining ichki va tashqi hususiyatlariga ko'ra farq qiladi. Muayyan yoshdagi va ma'lum tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar guruhi, rejim, dars tartibi, mashg'ulotlarni ma'lum xonada o'tkazish kabilar darsning tashqi hususiyatlari, darsning maqsadi, ta'lim mazmunini his qilish, qiziqish, anglash, tushunish uning ichki hususiyatlari sanaladi. Dars ana shu ikki xil tashqi va ichki hususiyatlarning o'zaro uyg'unlashuvi asosida tashkil etiladi.

Darsga qo'yiladigan talablar

Didaktik yoki ilmiy talablar sirasiga quyidagilar kiradi.

1. Har bir darsning maqsadini aniq belgilash
2. Darslarning optimal mazmunini, o'rganiladigan bilimlar ko'lami, shakllantiriladigan ko'nikma va malakalarni oldindan aniqlab qo'yish.

3. Darsni tashkil etishga oid ta'lim metodlarini, vositalarini tanlash, o'quvchilar bilish faolligini rag'batlantirish, o'quv topshiriqlari, mustaqil ishlarni ta'limga tatbiq etish.

4. Ta'lim qoidalarini (ilmiylik, faollik, izchillik, fanlararo aloqa va h.k) og'ishmay amalga oshirish.

Darsga qo'yiladigan tarbiyaviy talablar qatoriga quyidagilar kiradi:

1. Darsda o'rganiladigan o'quv materiallari bo'yicha tarbiyaviy xulosalar chiqarish.

2. Nazariy bilimlar asosida ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish.

3. Bolalarda o'qishga oid ijodiy motivlarni uyg'otish, bilish, o'qish-o'rganishga havas ishtiyoq, qiziqishni shakllantirish.

4. Dars jarayoniga, pedagogik takt qoidalariga rioya qilish.

Darsga qo'yiladigan tashkiliy talablar jumlasiga quyidagilar kiradi.

1. Dars uchun puxta yo'nalgan konspekt yoki reja tuzish.

2. Darsning bosqichlariga (dars bosqichlarining o'zaro bog'liqligi, darsda amalga oshiriladigan ishlar, o'quv topshiriqlarining o'zaro aloqadorligiga) rioya qilish.

3. Dars tezligini o'quvchilarning tayyorgarligiga moslashtirish.

4. Dars uchun ajratilgan vaqtdan to'laqonli foydalanish.

Yangi o'quv materialini o'rganish va mustahkamlash darslari

Yangi o'quv materialini o'rganish va mustahkamlash darslari ta'lim jarayonining eng ko'p qismini ishg'ol qiladi. Bu dars turining asosiy vazifasi turli o'quv fanlariga oid qonuniyatlarni, g'oyalarni, omillarni o'rgatish va ularni dastlabki mustahkamlashdir.

Bilimlarni o'zlashtirish keng tushunchadir. O'zlashtirishniig uch xil darajasi mavjud: bilimlarni idrok etish, ma'nosiga tushunish, xotirada saqlash darajasida o'zlashtirish; bilimlarni o'xshash sharoitlarga tatbiq eta olish darajasida o'zlashtirish. O'quvchilar yangi o'quv materialini o'rganish va mustahkamlash darslarida bilimlarni o'z so'zlari bilan aytib bera bilish, o'rganilgan bilimlarga doir omil keltira olish, bugun o'rganilgan bilimlarni oldin egallagan bilimlardan ajrata bilish darajasida o'zlashtirmog'i lozim.

Bu dars turida quyidagicha vazifalar hal etiladi; o'quv materialining asosiy g'oyasi, maqsadni anglash; shu bilimlarning inson faoliyatidagi ahamiyatini fahmlash; yangi o'quv materialiga oid bilimlarni idrok etish; ularning asosiy hususiyatlarini tushunish; o'rganilgan bilimni qayta esga olish yo'lini, uni amaliyotda qo'llash yo'llarini egallash.

Yangi bilimlarni o'rganishda deduksiya va induksiya

O'quv materiallari, asosan, ikki xil yo'l bilan o'rganiladi; deduktiv yo'l, induktiv yo'l.

Yangi o'quv materiali deduktiv yo'l bilan o'rgatilganda bolaning aqliy faoliyati ta'rif, qoida, xulosalar, umumlashmalardan amaliyotga qarab boradi. Avval asosida materialning umumiy tomonlari izohlanadi, keyin materialning xususiy tomonlari izohlanadi. O'quv fanlari (masalan, matematika)ga oid materiallarni izohlashda deduksiyadan foydalangan ma'qul.

Yangi bilimlarni o'rgatishning ikkinchi yo'li induksiyadir. Bundan oldin omillar asosida o'quv materialining hususiyatlari alohida tahlil etiladi. So'ngra qoida, qonuniyat, ta'rif, aksioma shaklida xulosalar chiqariladi.

Yangi o'quv materialini o'rganishda o'quvchilarning oldin o'rgangan bilimlari, hosil qilingan malakalari, hayotiy tajribalariga tayanish ta'limning samaradorligini oshiradi. O'rganilgan bilimlarni, malakalarni, tajribalarni esga tushirish va undan bilimlarni ongli o'zlashtirish vositasi sifatida foydalanish turli yo'llar bilan amalga oshiriladi: yangi mavzuni o'rganish uchun kerakli bilimlarni, malakalarni o'qituvchining o'zi eslatadi va yangi bilimlar o'zlashtirilgan mavzuning davomi sifatida tushuntiriladi: oldin o'rganilgan materialni o'quvchilardan birontasi esga tushirib aytib beradi, o'qituvchi o'quvchi fikriga bog'lab o'z tushuntirishlarini boshlaydi; o'tilgan mavzu yuzasidan sinf jamoasi bilan suhbat o'tkazadilar, keyin yangi mavzuni tushuntirishga o'tiladi; o'tilgan mavzuga oid mustaqil ish tashkil etiladi, bajarilgan mustaqil ish ustida suhbat o'tkaziladi, so'ngra mavzuni izohlashga kirishiladi.

Muammoli darslar

Yangi o'quv materialini o'rganish va mustahkamlash darsning yana bir turi muammoli darslardir. O'quvchilarning mustaqil aqliy faoliyati bunday darslarning psixologik zamini sanaladi. Bu darslarga ham an'anaviy darslarga o'xshab qator pedagogik talablar qo'yiladi. Ilmiylik, sistemalilik, izchillik, onglilik va didaktik talablar sanaladi. Shu bilan birga, muammoli darslarning o'ziga xos hususiyatlari ham mavjud. Muammoli dars ta'limning boshqa turlari, tizimlarini, metodlarini

tamomila inkor etmaydi. Uning asosiy hususiyati ta'lim jarayonining ma'lum bo'limida yangi bilimlarni o'rganish jarayonida yangicha bilim, yangicha faoliyat ko'rsatish metodlarni ijodiy egallash bilan harakterlanadi.

Muammoli darslar quyidagicha tashkil etiladi: -darsning boshlanishi, bu bosqichda bolalarning o'quv materialiga qiziqishlarini oshirishga oid ishlar qilinadi, mavzuga doir muammo yoki muammolar qo'yiladi;

-qo'yilgan muammo ustida o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda ishlashi. Bu bosqichda o'quvchilar muammo, uni bajarish bo'yicha o'z fikrlarini o'rtaga tashlashib fikrlashadi;

-muammoni yechish metodini tanlash. Bu bosqichda bolalar ayrgan metodlar(farazlardan) biri tanlanadi;

-tanlangan metod asosida ko'plab muammo bajariladi;

-muammo yuzasidan xulosa chiqariladi, chiqarilgan xulosa yangi o'quv sharoitiga tatbiq etiladi.

O'tganlarni takrorlash va malaka hosil qilish darslari

O'quv fanlari bo'yicha o'rganilgan bilimlarning puxtaligi ko'p jihatdan takrorlash va malaka hosil qilish darslarini tashkil qilishga bog'liq. Bunday darslarda oldin o'rganilgan bilimlarga, qoida va ta'riflarga takroriy duch kelinadi. O'rganilgan o'quv materialiga takroriy qaytish va shu mavzuga oid omil to'plash, tahlil etish, solishtirish asosida olib boriladi, mavzu bo'yicha yetarli mashq qilinadi. Mashq qilish, bilimlarni turli o'quv sharoitlariga tatbiq etish yo'li bilan o'rganilgan bilimlar takroriy tasavvur etiladi. Ana shunga ko'ra bu dars turi oldin o'rganilgan bilimlarni qayta esga tushirish va esga tushirilgan bilimlarni turli o'quv sharoitlariga tatbiq etish shakli sanaladi.

O'qituvchining darsga tayyorlanishi

Har qanday darsning samarasi uning natijasi, ya'ni o'quvchilarda shakllangan bilim, ko'nikma va malakalar darajasi bilan o'lchanadi, lekin bu natija ko'p jihatdan dars o'tuvchi shaxs-o'qituvchining tayyorgarligiga bog'liqdir.

Dasrga bo'lgan o'qituvchining puxta tayyorgarligi ta'limning samarasini ta'minlaydi, shuning uchun dasrga kirishdan oldin o'qituvchi ham psixologik, ham fani bo'yicha puxta tayyorgarlik ko'rishi lozim.

Psixologik jihatdan tayyorgarlik deganda quyidagilarni tushunishimiz lozim. Dars murakkab jarayon bo'lib, unda turli psixik hususiyatlarga;harakterga, irodaviy hislatlarga, xotiraga, diqqatga, tafakkur va temperamentga ega bo'lgan o'quvchilar ishtirok etishadi. Dars davomida yuqorida qayd etilgan hususiyatlar u yoki bu ko'rinishda o'quvchilar tomonidan namoyon etiladi. Qolaversa, darsning har bir daqiqasida hech kim, hech qaysi yo'l bilan oldindan rejalashtira olmaydigan vaziyatlar yuzaga chiqadi. Ammo, o'qituvchi psixik jihatdan har qanday vaziyatda o'zini yo'qotmasdan muammoni to'g'ri yo'l bilan hal etishga tayyor bo'lishi lozim. Buning uchun har bir o'qituvchi bo'lajak darsning muhitini tasavvur etishi va unga o'zini oldindan tayyorlashi lozim bo'ladi.

Fan bo'yicha tayyorgarlik deganda esa quyidagilar tushuniladi; darsni tashkil etishdan oldin o'qituvchi belgilangan sinfda o'z fani bo'yicha o'quv dasturidan qaysi mavzuni o'tishi lozimligini ko'rib oladi. So'ng ushbu mavzu bo'yicha Davlat ta'lim standartlariga murojaat etib, nima to'g'risida o'quvchilarga bilim berishni aniqlab oladi. Mavjud darslik yoki adabiyotlar, shuningdek, ko'rgazmali yoki boshqa ta'lim vositalari o'quv dasturi talablariga qanchalik javob berishini aniqlab, mavzuni yoritishga yordam berish imkoniyatlarini bilib oladi. Darslikda bayon etilgan o'quv materiali bilan tanishib, uni bugungi kun vazifalari hamda sinf o'quvchilarining bilim darajasiga moslashtirib, zaruriyat bo'lsa o'zgarishlar, tuzatishlar kiritadi. O'quvchilarni mashq qildirish uchun amaliy vazifalarni belgilaydi, so'ng mavzu yuzasidan xulosalar chiqarish, qonun-qoidalarning ta'rifini belgilab oladi. O'quvchilar dars davomida va uyda olib boriladigan mustaqil ishlari uchun vazifalar tayyorlaydi. Dars turi hamda uning davomida qo'llaniladigan metodlar aniq belgilab qo'yiladi. Shu bilan birga dars mavzusini oldingi o'tilgan mavzular bilan hamda fanlararo aloqalarni ayrim o'quvchilar bilan yakka tartibda olib boriladigan ishlar rejalashtiriladi va dars rejasini yozishga kirishiladi.

Kundalik dars rejasi (konspekti) o'qituvchi tomonidan har bir darsga alohida yoziladi.

Yangi pedagogik texnologiyalar

Pedagogik texnologiya nima? Nega bu so'z birikmasiga «yangi» so'zini qo'shimcha qilib, «yangi pedagogik texnologiya» deb ataymiz? U nima uchun bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida zaruratga aylandi? Nega endi shuncha yillardan beri kunimizga yarab kelgan ta'limni tashkil etish amaliyotidan voz kechinshimiz kerak, o'quv jarayonida qo'llab kelinayotgan loyihalashga yangicha yondashish nima uchun zarur bo'lib qoldi?

Bu kabi savollarga javob berish uchun, eng avvalo, mamlakatimizda «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida ta'lim-tarbiya sohasida olib borilayotgan tub islohotlarning asosiy yo'nalishlarini aniqlab olmoq lozim. Bu yo'nalishlar:

- ta'lim mazmunini, tizimini isloh qilish;
- ta'lim-tarbiya boshqaruvini isloh qilish;
- ta'limning bozor iqtisodiyotiga asoslangan mexanizmini yaratish;
- ota-ona, o'qituvchi-o'quvchining ta'lim jarayoniga bo'lgan yangicha qarashlarini shakllantirish;

- va nihoyat, bu tub islohotlarning bosh harakatlantiruvchi kuchi - yangi pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishdan iborat.

Xulosa qilib aytsek, yangi ta'lim tizimi, mazmuni, o'quv rejasi, o'quv dasturlari, darsliklar asosida o'quv jarayonini loyihalashtirishga ham yangicha yondashish, uni yangicha tashkil etish zaruriyati tug'ilmoqda.

Prezidentimiz Islom Karimov alohida ta'kidlaganlaridek, biz «Mamlakatimizning istiqboli yosh avlod qanday tarbiya topishiga, qanday ma'naviy fazilatlar egasi bo'lib voyaga etishiga, farzandlarimizning hayotda nechog'li faol munosabatda bo'lishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bog'liq ekanini

hamisha yodda tutishimiz kerak». Shu sababli ham birinchi navbatda, ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish, chuqurlashtirish, takomillashtirish, xususan, ta'lim mazmuniga nafaqat bilim, ko'nikma va malaka, balki umuminsoniy madaniyatni tashkil etuvchi - ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak-atrofga munosabatlarni ham kiritish g'oyasi kun tartibiga ko'ndalang qilib qo'yildi.

Bu g'oyani, fikrimizcha, ijtimoiy hayotning quyidagi komponentlari ro'yobga chiqarishi mumkin:

- faoliyat turlari (moddiy-amaliy, ijtimoiy, ma'naviy);
- ijtimoiy ong shakllari (axloq, san'at, siyosat, falsafa, fan va boshqalar.);
- ijtimoiy munosabatlar tizimi (moddiy va mafkuraviy);
- moddiy ijtimoiy va tabiiy borliq (keyingi avlodlarga meros qilib qoldiriladigan boyliklar).

Dars jarayonida, ta'lim-tarbiyada o'quvchi asosiy harakatlantiruvchi kuch, ta'lim jarayonining sub'ekti bo'lishi kerak, ya'ni o'qish, o'rganish, mutolaa qilish o'quvchi zimmasiga o'tishi kerak.

O'qituvchining vazifasi esa o'qitishdan o'qishni o'rgatishga, bilim berishdan o'quvchilarning bilimlarini mustaqil egallashlariga ko'maklashishdan iborat bo'lishi kerak. U o'quvchida ehtiyoj tug'dirishi, muhit yaratishi va uni mas'uliyatni his qilishga yo'llashi kerak. Har bir dars oldiga ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi, ya'ni bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lgan uchyoqlama maqsadlar qo'yiladi. Darsni tashkil qilish shakli o'quvchilarning o'zaro aloqalariga bog'liq bo'lib, u maqsadlarga, o'quv materiallari hususiyatlariga, ta'lim metodlariga va o'quv imkoniyatlariga bog'liq, bunga erishish uchun o'qituvchi rahnamoligida o'quvchilar bilan birgalikda harakat qiladilar. Xuddi mana shu jarayonni didaktikada «o'quv jarayoni» deyiladi. O'quv jarayonining tarkibi uch qismdan iborat deb qaraladi;

1. Motivatsiya.
2. Bilish faoliyati.
3. Boshqarish faoliyati.

O'quv jarayoniga bunday yangicha qarashning tub mohiyati shundan iboratki, o'qitishda ichki motivatsiyadan (diqqatni tortish, ichki tuyg'u, istak, zaruratni shakllantirish) kelib chiqish kerak. O'quv jarayonida asosiy harakatlantiruvchi kuch - o'quvchi uchun ham, o'qituvchi uchun ham ichki motivatsiya bo'lishi kerak.

O'quvchilarda tashabbuskorlik va mustaqillikni, bilimlarni puxta va chuqur o'zlashtirishni, zarur malaka va ko'nikmalarni, ularda kuzatuvchanlikni, tafakkur va bog'lanishli nutqni, xotira va ijodiy tasavvurni tarbiyalashga imkon beruvchi didaktik prinsip-bu ta'limdagi faollikdir. Faollik mezonlari onglilik prinsipi bilan bevosita aloqador. Chunki faollik bor joyda onglilik bo'ladi.

Bunday tizimda o'quvchi ham, o'qituvchi ham ta'lim-tarbiya jarayoniga birgalikda mas'uldirlar. Ular birgalikda har bir o'quvchining bilim va qobiliyatini, individual ehtiyojlarini aniqlaydilar. Bunday holatda o'qituvchi faqat «baholovchi» emas, balki yangi bilimlar yetkazuvchi manbaga aylanadi.

Jahon pedagogik leksikoni qatoridan allaqachonlar «innovatsiya» tushunchasi keng o'rin olgan. Bu tushuncha «yangilik», «isloh» tushunchalarini anglatadi. Keng ma'noda qaraganda ta'lim tizimidagi har qanday o'zgarish bu - pedagogik

innovatsiyadir. Dastlab bu tushunchalar ijtimoiy-iqtisodiy va texnologik jarayonlarga nisbatan qo'llanar edi, so'ngra ta'lim tizimidagi har qanday yangiliklarga nisbatan ishlatiladigan bo'ldi. Pedagogik yangiliklarning texnologiya deb atalishi boisi ham shunda. Hozirgi davrga kelib pedagogik innovatsiya fani shakllandi. Pedagogik innovatsiya-pedagogik yangiliklar, ularni baholash va pedagogik jamoa tomonidan o'zlashtirish, nihoyat, uni amaliyotda qo'llash haqidagi ta'limot sifatida qaraladi.

Bu ta'limot uch yo'nalishni o'z ichiga oladi. Birinchisi, pedagogik neologiya (yunoncha «neo» — «yangi» va «logos» — «ta'lim», ya'ni yangilik haqidagi ta'limot) deyilib, bunda pedagogika sohasida har qanday yangiliklar o'rganiladi, umumlashtiriladi.

Ikkinchisi, pedagogik aksiologiya (yunoncha «aksioma» - «isbotlanmaydigan ta'limot» ma'nosini anglatadi) deb nomlanib, bunda pedagogik yangiliklar ichidan eng samaralilari tanlab olinadi.

Uchinchisi, pedagogik praksologiya (yunoncha «praks» - «harakat» va «logos» - «ta'lim», ya'ni «amaliyotda qo'llash haqidagi ta'limot» ma'nosini anglatadi) deyiladi. Bunda tanlab olingan pedagogik yangiliklarni amaliyotda qo'llash, muayyan samaraga erishish masalalari tushuniladi.

Har qanday pedagogik yangilik zamirida biron-bir g'oya yotadi. g'oya asosida esa o'qituvchining bolalar bilan o'zaro harakati yotadi, ya'ni: sinfda psixologik birlik vaziyatini yaratish; har bir o'quvchi o'z shaxsini o'zi namoyon etishini ta'minlash; har bir metodik yondashuv uchun o'ziga xos muloqot yo'lini tanlash; o'quvchilar tashabbusini zimdan boshqarib borish va boshqalar. Bunda o'qituvchi har bir o'quvchi qalbiga kirib borish uchun o'zining didaktik usullari, tashkiliy shakllari orqali yo'l topadi. Darsdagi o'quvchilar faoliyatiga nafaqat o'qituvchi, balki o'quvchilar ham rahbarlik qiladi. Avvalo a'lochi o'quvchi, keyin boshqa o'quvchilar ham o'qituvchi topshirig'iga binoan nima ish qilganini aytadi va qolgan o'quvchilarni orqalaridan ergashtiriladi. Bunday «izohli boshqaruv» o'quvchi maktab ostonasiga qadam qo'ygan kundan boshlanishi kerak.

Bularning hammasi didaktik topilmalar, pedagogik kashfiyotlar, bir so'z bilan aytganda, yangi pedagogik texnologiyalardir.

Pedagogik texnologiya, o'quvchilar qay tarzda, qanday usullar bilan o'qitilsa, natija samarali bo'ladi, degan savolga javob beradi. U o'zining muayyan tizimiga ega bo'lib, bunda komponentlarning ketma-ketlili, o'zaro bog'liqligi, bir butunligi saqlanadi.

Pedagogik texnologiyaning boshqaruvchanligi shundan iboratki, bunda ta'lim jarayonini rejalashtirish, tashxis qilish, natijalash, tuzatish va o'zgarishlar kiritish imkoniyatlari mavjud. Bunda ta'limdan kutilgan natijaga erishiladi, vaqt tejiladi, bu esa pedagogik texnologiyaning samarasi demakdir. Pedagogik texnologiyaning jo'nligi-ishlangan model boshqa pedagoglar qo'llanganda ham xuddi o'shanday samara berishi kerakligini bildiradi. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha yondashib, ijodkorlik, bunyodkorlik tatbiq etilsagina, ta'lim samarasi yangi bosqichga ko'tariladi, ya'ni:

-bolaning talabi, moyilligi, istak-hohishi uning imkoniyatlari darajasida qondiriladi;

- o'quvchining o'quv mehnatiga mas'uliyati, javobgarligi oshadi;
- bilimlarni mustaqil egallash malakalari shakllanadi;
- shaxsning jamiyatda o'z o'rnini tezroq topib olishi uchun muhit yaratiladi.

Buning uchun bugun biz o'quvchiga «sen buni bilishing kerak» degan majburlovchi da'vatdan «menga bu zarur va men buni bilishga, uni hayotga qo'llashga qodirman» degan ichki ishonch va intilishni uyg'otishga o'tishimiz kerak.

10-MAVZU: O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA, MALAKALARINI HISOBGA OLISH VA BAHOLASH TIZIMI

Yoshlarni tarbiyalash jarayonida ma'naviy-intellektual rivojlantirish sifatlarini aniqlashning aniq maqsadi va vazifalari ishlab chiqilgan.

O'quvchi va talabalarning bilimini, aqliy kamolotlarini nazorat qilish va baholash davlat miqyosidagi muhim ahamiyatga egadir. Shu bilan birga, nazorat va baholash jarayonini o'quvchi bilimini boyitishga, ular shaxsini rivojlanishiga va tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Bilimlarni nazorat qilishda qo'yilgan ball va baholar o'quvchi va talabada qanday taassurotlar qoldirganini, ular o'rtoqlarining o'qishdagi yutuq va kamchiliklariga qanday munosabatda bo'lishlarini doim kuzatib borish lozim. O'quvchi va talabalar bilimini nazorat qilish va baholash o'quv yili davomida muntazam amalga oshirilishi uchun reyting tizimi joriy qilinib, ba'zan, tasodifan tekshirishlarning oldini oladi va tartibli, doimiy baholash uchun imkoniyatlar ochib beradi.

Pedagogika fani bilimlarni o'z vaqtida nazorat qilish va baholashning uchta vazifasi borligini alohida uqtiradi.

1. O'zlashtirishni nazorat qilish va baholash natijalariga qarab Davlat ta'lim standartlari qanday bajarilayotganligini nazorat qilinadi va vazifalar belgilanadi.

2. Bilimlarni nazorat qilish va baholash natijasida o'quvchi, talabalarda bilimlar yanada kengayadi. Bu bilan o'quv yurtlari oldida turgan ta'limiy maqsad bajariladi.

3. Ta'lim sohasidagi yaxshi natijalar yoshlar tarbiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi. Ularda ko'tarinki rux, o'z kuchiga bo'lgan ishonch va qiziqishlar paydo bo'ladi. Shuning uchun ham o'zlashtirishni nazorat qilish ta'lim tizimining ajralmas qismidir. Nazorat jarayonida uning yozma, og'zaki va amaliy metodlaridan keng foydalanilmoqda. O'qituvchi o'quvchini faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, metod, o'qitish shakllari va vositalarini takomillashtirib boradi. Shu boisdan ham, «pedagogik texnologiya», «didaktik texnologiya», «ta'lim texnologiyasi» atamalari qatoridan «pedagogik innovatsiyalar» atamasi mustahkam o'rin olmoqda.

Vaqtga ko'ra nazorat metodlari

O'zaro ta'sir natijasida nazorat etish vaqt nuqtai nazaridan uch turli bo'ladi. Joriy nazorat-har bir darsda uzoq va yaqindan o'tilgan o'quv materialining o'zlashtirilishini tekshirish demakdir.

Unda nazorat savollar berish, qoidalar, ta'riflarga oid ma'lumotlar keltirish, berilgan materiallarni tahlil etish, mavzularning mazmunini ochib berish, qisqa muddatli munozaralar tashkil etish, o'quv topshiriqlarini bajartirish kabi metodlardan foydalaniladi. Joriy nazorat qisqa muddatda o'tkazilishi bilan harakterlanadi.

Oraliq nazorat-o'quv fanining bir bo'limi, katta qismi o'tib bo'lingandan keyin tashkil etiladigan tekshirishdir. Unga alohida o'quv soati ajratiladi. Oraliq nazoratda o'rganilgan bo'lim mazmuniga mos savollar tizimiga javob olinadi, o'quv tizimi topshiriqlari bajartiriladi, uzoq muddatni oladigan munozara o'tkaziladi. Savollar, o'quv topshiriqlar tizimi, uzoq muddatli munozara, og'zaki yoki yozma hisobot kabilar davriy nazorat metodlari hisoblanadi.

Yakuniy - nazorat - o'quv fani to'liq o'rganilgach, chorak oxirida, o'quv yili so'ngida tashkil etiladi. Unda o'quv fani mazmunini o'ziga to'liq qamrab oladigan metodlardan foydalaniladi. O'quv fani doirasida qo'llangan termin va tushunchalarga (og'zaki yoki yozma) izoh yozish, o'quv faniga oid yetakchi g'oyalarni hayotga, ishlab chiqarish, amaliyotga tatbiq etish, o'quv fanining inson hayotida tutgan o'rmini baholash, o'quv fani doirasida o'rganilgan nazariy va amaliy bilimlariga o'z munosabatini bildirish kabi metodlar nazoratning samaradorligini oshiradi.

O'quvchilar miqdoriga ko'ra nazorat metodlari

O'quvchilar miqdoriga ko'ra nazoratning uch xil ko'rinishi farqlanadi: individual tekshirish-alohida o'quvchiga mo'ljallangan nazoratdir. A'lochi o'quvchiga mo'ljallangan o'quv topshirig'i o'rta tayyorgarlikka ega bo'lgan bola uchun qiyin bo'lganidek, o'rta o'zlashtiradigan o'quvchi uchun tuzilgan o'quv topshirig'i a'lochi o'quvchi uchun juda ko'p sanaladi. Ko'rinadiki, individual nazorat har bir o'quvchining bilimi, tayyorgarlik darajasiga qarab tayerlanadi. Demak, individual nazorat metodi sifatida tanlangan suhbat, savol, topshiriq, mustaqil ish, laboratoriya mashg'uloti va Shu kabilarning bajaruvchisi-ijrochisi oldindan belgilanadi.

Tabaqalashgan nazorat-sinf jamoasini bilim, malakalarni o'zlashtirish darajasi, real bilish imkoniyatlariga qarab kichik jamoalarga ajratish va jamoalarning har biriga mos metod, vosita tanlab tekshirishni o'tkazishdir. Sinf o'quvchilari, ularning individual hususiyatlari asosida kichik jamoalarga ajratiladi. Eng yuqori o'zlashtiruvchi bolalar o'ta murakkab, yaxshi o'qiydigan o'quvchilar jamoasi nisbatan oson, past o'zlashtiruvchilar jamoasi esa yanada osonroq topshiriqlarni, mustaqil ishlarni bajaradi.

Yalpi nazorat- sinf jamoasining barchasiga mo'ljallangan tekshirishdir. Masalan, diktant shunday metodlar sirasiga kiradi.

III-BO'LIM.

TARBIYA NAZARIYASI

11-MAVZU: TARBIYA JARAYONINING MOHIYATI

Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining bir qismi bo'lib, u tarbiyaviy jarayonning mazmuni, metodi va tashkil etilishi masalalarini o'rganadi. Jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti o'sib kelayotgan barkamol avlod tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni ham qaytadan ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Tarbiya nazariyasi O'rta Osiyo faylasuflarining tarbiya haqidagi fikrlariga va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya fanlari ma'lumotlaridan foydalanadi. Tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo'limlari: pedagogikaning umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi, maktabshunoslik bilan uzviy bog'langandir.

Hozirgi zamon pedagogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy ta'sir ko'rsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarning aniq bir maqsadga qaratilgan, bir - biri bilan hamkorlikda qiladigan munosabatlari va o'zaro ta'sir ko'rsatishi ekanligi alohida ta'kidlanadi.

Tarbiya aqlli, odobli, mehnatsevar, bilimli, sog'lom, e'tiqodli, dili pok, ruhi komil, har tomonlama ma'naviy rivojlangan, vatanparvar, baynalminal, insonparvar barkamol shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi. Tarbiya mahalliy, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar, milliy an'analar va mintaqalararo hususiyatlarni hisobga olgan holda olib boriladi.

Tarbiya jarayonida kishining turli qobiliyatlari rivojlanadi, harakteri, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik hislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi.

Hamma davrlarning ilg'or kishilari tarbiyaga yuqori baho berganlar. Xalq donishmandlari va mutafakkirlaridan Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zavqiy, Furqat, Avaz O'tar, Hamza, Abdulla Avloniy inson kamolotini ilm-fan va tarbiyada deb bildilar.

Tarbiya jarayonida kattalar, tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilar jamoasi o'zaro munosabatda bo'ladi. Bu munosabat o'zaro tushunish, ishonch, hamkorlik asosida qurilishi lozim.

Tarbiya jarayonining qonuniyatlari

Tarbiyaning maqsadini pedagoglar ham, ota-onalar ham yaxshi bilishlari lozim.

Umumta'lim maktablarida tarbiyaning asosiy maqsadi sifatida shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi asos qilib olinadi. Shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi, bu uning ayrim qirralari yoki hislatlarining to'laqonligi, jismoniy, axloqiy, siyosiy, estetik qarashlari yig'indisini o'z ichiga oladi.

Tarbiya moddiy boyliklarni ishlab chiqarish usuliga, jamiyatning ijtimoiy tuzilishiga, siyosiy tizimga, mafkuraga bog'liqdir.

Tarbiyaning shaxs rivojlanishi bilan birligi va o'zaro bog'liqligi uning muhim qonuniyati hisoblanadi.

Shaxsning rivojlanishi tarbiyaning sifatiga bog'liqdir. Ayni chog'da tarbiyaning mazmuni, shakli va metodlari shaxsning rivojlanish darajasiga bog'liq. Tarbiya jarayoni murakkabdir. Shuning uchun ham u tarbiyachidan bolaning ruhiy holati, aqliy va jismoniy imkoniyatlarini hisobga olib, mehribonlik bilan yondoshishni talab qiladi. Tarbiyachi tarbiyalanuvchi shaxsini diqqat bilan o'rganishi, ularni tushunishi, hurmat qilishi lozim.

Tarbiyalanuvchilarning hayotiy faoliyati jamiyat uchun qanchalik foydali, maqsadga muvofiq va ularning munosabatlari oqilona tashkil qilinar ekan, tarbiya jarayoni shunchalik samarali amalga oshiriladi.

Insonni uning atrofini qurshab turgan vositalar: oila, ota-onasi, maktab, do'stlari, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san'at, adabiyot, tabiat va hokozalar tarbiyalaydi. Shaxsning rivojlanish va shakllanish jarayonini boshqarib borishi kerak. Shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar o'rtasida bir-biriga hurmat munosabatlari, bolalar fikriga e'tibor berish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish lozim.

Shunga ahamiyat berish lozimki, amalda tarbiyaviy jarayon umumxalq ishi va uzluksiz bo'lsin, barcha yoshdagi bolalarni qamrab olsin, turli ijtimoiy, jamoat va davlat institutlari va muassasalarning shaxs kamolotini shakllantirish borasidagi harakatlari mujassamlashishi ta'minlansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tarbiyada inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquqi va erkinligi e'tiborda tutilishi zarur.

Tarbiya muayyan maqsad bilan rejali ravishda amalga oshiriladigan davomli ishdur.

Yosh avlodga har bir tarixiy davrdagi jamiyatning o'ziga xos ishlab chiqarish metodi va ijtimoiy munosabatlarga muvofiq tarbiya beriladi. Bu tarbiyaning asosiy qonuniyatidir.

Tarbiya jamiyat hayoti bilan bog'liq, jamiyat o'zgarib rivojlanishi bilan tarbiya ham o'zgarib, rivojlanib boradi.

Tarbiya jarayoni hayotiy, amaliy hususiyat kasb etmog'i lozim. Tarbiyaviy jarayonning barcha qatnashchilari; pedagoglar, ota-onalar, jamoatchilik, yoshlar tashkilotlari va mehnat jamoatlari- hamma kasbiy-pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lishlari lozim.

Tarbiya jarayoni qoidalari

Tarbiya nazariyasida ham pedagogika fanida bo'lgani kabi, yangi vujudga kelayotgan qarashlar bilan eskirib borayotgan qarashlar o'rtasida kurash ketgan. Tarbiya nazariyasidagi va amaliyotidagi muhim yo'nalishlarni tanqidiy o'rganmay turib, tarbiya nazariyasining asosiy masalalarini tushuna olish qiyin. Keng tarqalgan biri avtoritar (boshqalarga ko'r-ko'rona bo'yin suyish) tarbiya nazariyasi edi. Avtoritar tarbiya XVI asrda paydo bo'lib, hozirda Ispaniyada, Lotin Amerikasining ba'zi mamlakatlarida yaqqol ifodasini topgan. Avtoritar tarbiyani ilmiy ravishda

asoslab berishga uringan nemis pedagogi Fridrix Gerbart (1771-1841) bola tug'ilganda «yovvoyi sho`xlikka» xos bo'lish fikrini olg'a suradi. Shu bilan u tartib buzgan o'quvchilar uchun jarima jurnalini tashkil etishni taklif etadi. U tartib buzgan o'quvchilarni ovqatsiz qoldirish, burchakka turg'izib qo'yish, kartserga qamash, jarimaga tortish kabi jazolashni turlarini joriy etadi.

Avtoritar tarbiyani birinchi bo'lib J.J.Russo tanqid qildi va o'zi erkin tarbiya nazariyasini ilgari surdi.

O'zbek maktablarida ta'lim-tarbiya bir-biridan ajralmas deb hisoblanadi. Sinfdagi har qanday ish doimo tarbiyaviy ishdir., biroq tarbiyaviy ishlarni ta'lim berish bilan cheklash mumkin emas.

Tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama o'stirish, uning ongi va xulq-atvorini tarkib toptirish jarayonidir.

Tarbiya – ma'naviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojarini nazarda tutgan holda, o'qituvchining o'quvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqotidir.

Tarbiya – tarbiyachi xohlagan sifatlarni tarbiyalanuvchiga singdirish uchun tarbiyalanuvchining ruhiyatiga muayyan suratda ma'lum bir maqsadga qarata va muntazam suratda ta'sir qilishdir. Bu xildagi ta'rif tarbiya tushunchasiga kiradigan hamma narsani, chunonchi: muayyan dunyoqarash, ahloq, ijtimoiy xulq-atvor qoidalarini singdirish, muayyan harakter va iroda, odat va ahloq yaratishni o'z ichiga oladi.

Tarbiya – shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkonini beradi.

Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq bo'lgan ikki faoliyatni – o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida o'quvchining ongi shakllana boradi, his va tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan va ijtimoiy aloqalarga xizmat qiladigan xulqiy odatlari hosil bo'ladi.

Tarbiya jarayonida bolalarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirish g'oyat muhimdir.

Faoliyat jarayonida bola tashqaridan kelayotgan tarbiyaviy ta'sirga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoji va hohishlarini ifodalaydi.

Tarbiya jaaryonida o'quvchining onginigina emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stirib borish, unda jamiyatning shaxsga qo'yadigan ahloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarni hosil qilish lozim. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga (ta'lim jarayoni asosida), hissiyotiga (darsda va sinfdan tashqari ishlarda) va irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jaaryonida) muntazam ta'sir etib boriladi. Agar o'quvchini tarbiyalashda bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Shuning uchun tarbiya jarayoni ko'p qirrali va murakkabdir. Maktabdagi tarbiya jarayoni to'xtovsiz davom etadigan jarayon bo'lib, unga o'qituvchi tarbiyachi rahbarlik qiladi va u tarbiyaning ayni vaqt uchun zarur bo'lgan maqsadini, shu maqsadni hal qilishga xizmat etadigan faoliyatini belgilaydi. O'quvchilarning shu faoliyatiga ishtirok

etishini ta'minlab, ular o'rtasida ijtimoiy, jamoa va o'rtoqlik aloqalari va munosabati uchun sharoit yaratadi.

O'quvchilarni faoliyatda qatnashishlari orqali ularning mustaqilligi ijodiy tashabbuskorligi o'sib borishiga erishiladi. Ana shu jarayonda bolaning qarashlari, e'tiqodlari va voqea hodisalarga o'z nuqtai nazarini vujudga keladi va mustahkamlanib boradi. Bular bolaning atrof-muhitning ta'siriga nisbatan qanday munosabatda bo'lishini belgilaydi.

Shunday qilib, maktabdagi tarbiya inson shaxsini tarkib toptirish va kamolga etkazish jarayonidan iborat bo'lib, uning mazmuni ta'limdagidek alohida predmetlarda emas, balki o'quvchilarning hayot-faoliyatlari va o'zaro munosabatlaridan tashkil topadi. Mana shulardan tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari kelib chiqadi.

Tarbiya jarayonida pedagogik talab

Pedagogik talab tarbiya jarayonida boshlang'ich usuli bo'lib, tarbiyalanuvchining muayyan faoliyatini rag'batlantirishni yoki to'xtatishni va aniq amaliy hamda insoniy sifatlarni namoyon qilishni ta'minlaydi.

Talab qilish usuli o'quvchilarning ko'pgina ahloqiy sifatlarini shakllantirishga yordam beradi, shu bilan birga tarbiyalanuvchilarda o'ziga nisbatan mas'uliyat va talabchanlikni rivojlantirishda alohida vazifani bajaradi.

Yagona pedagogik talablarni qarab chiqar ekanmiz, faqat bizning jamiyatimizdagina xalqning ma'naviy-siyosiy birligini mustahkamlashda pedagogik talab tarbiya jarayonining ta'sirchan usuliga aylanishi mumkin.

O'qituvchi o'quvchilar bilan ishlar ekan, ularni faoliyatini tashkil etar ekan, o'z ko'rsatmalari bilan o'quvchilarning ayrim harakatlarini rag'batlantiradi. O'quv va tarbiyaviy ishlar jarayonida ularga muayyan mulohazalar bildiradi, tanbeh beradi yoki rag'batlantiradi, yakun yasaydi. Uning ayrim buyruqlari qisqa va lo'nda bo'lib, sezilar-sezilmas majbur qilishga o'xshab ketsa-da boshqalari achamiz keng tushintirish yo'l-yo'riqlar shakliga ega bo'ladi. Bir xillari o'quvchilarni faqat ishga jalb qilish zaruriyati tufayli, boshqalari bolalarning ayrim ko'nikma va malakalarini o'zlashtirishga tuzatish kiritish ehtiyoji bilan vujudga kelgan; ayrimlari o'quvchilarning keraksiz va noto'g'ri harakatlarini to'xtatsa, boshqalari muvaffaqiyatli harakatlarni mustahkamlaydi va qo'llab quvvatlaydi. Pedagogning talabisiz o'quvchilarning o'quv va ijtimoiy foydali faoliyatini tashkil etishni tasavvur etib bo'lmaydi.

Tajribali pedagog bolalar huzuriga keng harakatlar dasturi bilan birga boradi, o'z tarbiyalanuvchilaridan har biri qachon nima qilinishini aniq muayyan tarzda biladi. Zero, talablar ana shu dasturni ularning ishlari va xatti-harakatlarida amalga oshirish vositasidir, xolos. Tarbiya jarayonida pedagogik talablarning asosiy turlari va shakllarini qarab chiqamiz.

Pedagogning talablari vositasiz talablar bo'lishi mumkin, bunda tarbiyachi ulardan muayyan harakatlarga erishishni kutadi.

Pedagogning talablari vositali talablar bo'ladi, bunda o'qituvchi o'z talablari bilan bolalarda o'z do'stalriga nisbatan navbatdagi talablarni keltirib chiqaradi.

Talablarning asosiy shakllari, bu usulning u yoki bu shaklini tanlash pedagogik vaziyatni ikkita asosiy shartdan, ikki omilda vujudga keladi.

Birinchi omil – kimdan talab qilinsa, o‘shaning talab qiluvchiga munosabatidir.

Ikkinchi omil – bu tarbiyalanuvchining pedagog rag‘batlantiradigan faoliyatiga munosabatidir. Umuman olganda, bu munosabatlarni biz ijobiy, betaraf va salbiy munosabatlar deb ta‘riflaymiz, holbuki amalda bu munosabatlarning juda ko‘pdan-ko‘p ko‘rinishlari ham bo‘lishi mumkin.

Endi talab shakllariga to‘xtalib o‘tamiz.

Talab to‘ppa-to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, bunda o‘qituvchining murojaati qat‘iy, dadil ohangda ifodalangan aniq ko‘rsatmaga ega bo‘lishi mumkin.

To‘ppa-to‘g‘ri talab o‘quvchilar bilan ishlashning birinchi kunlarida ayniqsa ta‘sirchan bo‘ladi. Samimiy, oshkora, ishonarli, qizg‘in va qat‘iy talab bo‘lmasa, tarbiyaviy jarayonni boshlab bo‘lmaydi, binobarin, kimda-kim ikkilanuvchilardan berilgan va dani shuvab ketuvchilardan ish boshlashni o‘ylasa, u xato qilgan bo‘ladi. Shuni ham aytib o‘tamizki, to‘ppa-to‘g‘ri talab ko‘pincha o‘quvchining pedagogga yoki u boshlangan faoliyatga betaraf munosabatda bo‘lishi sharoitida ishlatiladi. Bunday vaziyatda to‘ppa-to‘g‘ri, vositasiz talabning quyidagi qoidalariga rioya qilish ayniqsa muhimdir.

Birinchi qoida: odatda talab, ijobiy bo‘lishi, ya‘ni mutlaqo muayyan xatti-harakatni keltirib chiqarish, bolalarning u yoki bu harakalarini shunchaki ta‘qiqlamasligi, to‘xtatmasligi lozim.

Albatta, o‘qituvchining ta‘qiqlashlaridan ayniqsa o‘quvchilar belgilangan xulq-atvor qoidalarini har-xil tarzda buzgan hollarda foydalaniladi. Biroq pedagoglar talablarning asosiy mazmunini ta‘qiqlashlar tashkil etmaydi.

Ikkinchi qoida: to‘ppa-to‘g‘ri talab yo‘l-yo‘riq tarzda, ya‘ni bir xil ma‘noli, aniq va tushinarli bo‘lishi lozim. Dastlabki paytlarda o‘quvchilarning yangi harakatlarini rag‘batlantirganda talab yo‘l-yo‘riq berish bilan qo‘shilib ketganday bo‘ladi, ularni aniq ta‘riflab beradi.

Uchinchi qoida: pedagog har qanday oqilona, aniq va tayyorlangan to‘ppa-to‘g‘ri talabi albatta bajarilishi, oxirigacha etkazilishi kerak.

Shuni esda tutish kerakki, o‘xshash pedagogik harakat qonunning namoyon bo‘lishi natijasida har bir yangi talabning bajarilishi pedagogni keyingi talablarining kuchli va ta‘sirchanligini oshiradi, o‘quvchida tarbiyachiga aql-idrok bilan aniq bo‘ysunish odatini shakllantiradi. Va aksincha: har bir bajarilmagan talab shundan keyingi talablarning samaradorligini pasaytiradi.

Talab mazmun jihatdan ham, shakl jihatdan ham rivojlanib boradi. Pedagogik vaziyat qandaydir o‘zgarmas bir narsa emas. U yoki bu usullarni tatbiq etib, bolalar faoliyatida muvaffaqiyatga erishib, pedagog shu bilan birga vaziyatning zarur yo‘nalishida rivojlanishni boshqaradi. Pedagog to‘ppa-to‘g‘ri talablarni qo‘yar ekan, bolalar bilan muayyan munosabatlarga kirishadi va ayni vaqtda ularda bajariladigan faoliyatga munosabatni shakllantiradi.

Vositali talablarda tarbiyachining maqsadi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalanmaydi, pardalangan shaklda bo‘ladi va rag‘batlantiruvchi omil sifatida faqat talabning

o'zidan emas, balki psixologik omillardan-bolaning turli kechinmalaridan, his-tuyg'ularidan foydalanadi. Vositali talablarni uch guruhga bo'lish mumkin.

Birinchi guruh pedagogning tarbiyalanuvchiga bo'lgan ijobiy munosabatini ifodalash bilan bog'liqdir. Bular iltimos, ishonch, ma'qullashdir. Ularni ijobiy talablar deb ataymiz.

Ikkinchi guruh tarbiyachining bolalarga bo'lgan munosabatini yaqqol ifodalaydi, balki tarbiyalanuvchilarning rag'batlantiruvchi munosabatlariga asoslanadi. Bular maslahat, sha'ma, shartli talab va o'yin shaklidagi talabdir. Ularni bartarf talablar deb ham ataymiz.

Vositasiz talablarning uchinchi guruhi tarbiyalanuvchining faoliyatiga, uning u yoki bu axloqiy sifatlarining namoyon qilishga salbiy munosabatni namoyish qiladi. Bular – fosh qilish, ishonchsizlik bildirish va do'q qilishdir.

Iltimos – u pedagoglar bilan o'quvchilar o'rtasidagi do'stona munosabatlarni rivojlantirishga asoslanadi va umumiy ishda ularni hamkorligini amalga oshirish vositasi hisoblanadi. Iltimos qilish muomalaning boshqa turlaridan shu bilan farq qiladiki, ishni bolaning o'zi batamom o'z hohishiga qo'yib beradi. O'quvchi har qanday vazifani pedagogning majbur qilishi orqali emas, o'z ixtiyori bilan bajarayotganini his qilsin.

Ishonch bilan talab qilish – eng kuchli tarbiyaviy vositadir. U inson faoliyatining qudratli omillarini harakatga keltiradi: o'zining boshqa kishilar uchun foydali ekanligini his qilish, o'rtoqlari ishonchini oqlash istagini paydo qiladi. Ko'pincha bu - ancha murakkab va mas'uliyatli ba'zan faxrli topshiriq bo'ladi.

Talab ma'qullash muayyan sifatda bolalar faoliyatining kuchli omiliga aylantiradi. Ba'zan tarbiyalanuvchi alohida murakkab vazifalarni hal qilishda qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'ladi, pedagogning ma'qullashi dastlabki qadamlardayoq uning muvaffaqiyatini ta'minlaganday tuyuladi, o'z kuchiga ishonch uyg'otib, bundan keyingi intilishlar manbai bo'lib xizmat qiladi. Talab-maslahat-iltimos kabi, maslahatni ham majbur qilib, tiqishtirmaydilar, tanlash huquqi bolaning o'zida qoladi. Bu shakl ishga ongli munosabatni rivojlantiradi, pedagogni katta yoshdagi o'rtoq deb bilishga o'rgatadi. Uning obro'si keng bilimlarda, katta hayotiy tajribada, mahoratda yashirilib yotganligiga asoslanadi. Shu bilan birga maslahat – bu hamma narsani ipidan ignasigacha tasvirlab beradigan yo'l-yo'riq emas, balki ko'pincha yechimlarni mustaqil izlashga undashdan iboratdir.

Vositasiz talabning bu shakli yana shunisi bilan foydaliki, u bolalarni muayyan vaziyatlarda, ayniqsa qiyinchiliklarda o'quvchilar bilan maslahatlashishga o'rgatadi. O'z navbatida pedagoglar o'zlariga bolalar maslahat uchun murojaat qilishini qadrlashishini, o'zaro aloqani kuchaytirishga xizmat qiladi.

Talab-sha'ma – bolalarni muayyan xatti-harakatlarga rag'batlantirishning yashirin shaklidir. Sha'ma ilgari ishlatilgan, yaxshi tanish bo'lgan talablarni, ma'nosi ochib berilmaydigan talablarni o'ziga xos shartli qisqartirishidir. Muayyan sharoitda sha'ma talabning «yashirin»shakli bo'lib, u faqat ikki kishiga ayon bo'ladi xolos. Boshqalarning diqqatini jalb qilmaydi.

Tarbiya jarayonida maqsadni amalga oshirish uchun foydalanadigan asosiy pedagogik talablarni shakli ana shulardan iborat u yoki bu talabning tanlash

pedagogning o'zboshimchalik bilan ish ko'rishga bog'liq bo'lmay, balki, pedagogik vaziyatni qanday sodir bo'lishiga bog'liqdir.

12-MAVZU: TARBIIYA METODLARI

Bola o'qishni, tarbiya olishni istaydi, katta bo'lib jamiyat hayotida faol ishtirok etishni xohlaydi. Pedagog uni qay usulda, qanday munosabatlar sharoitida, qanday pedagogik jarayonda tarbiyalashi lozimligini bilishi kerak. Shu bilan birga bola o'zini o'zgartirishda faol ishtirokchi ekanligini ham unutmash lozim.

O'qituvchi-do'st, murabbiy, yo'l boshlovchi bo'lgandagina o'quvchilar o'zlarining ichki olamlarini ochib ko'rsatadilar.

Yuqorida aytganimizdek, tarbiya tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar bilim va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar, tarbiyalanuvchilar-bilim va tajriba o'rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada faol faoliyat ko'rsatmasalar, tajriba va bilim o'rganmaydilar.

Demak, tarbiya metodi tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyat va o'zaro ta'sir ko'rsatish usullaridir. Shaxsni shakllantirish maqsadida, bolaning ongi, his-tuyg'ulari, irodasi, xulq-atvori va munosabatlari tizimiga ta'sir ko'rsatish uchun tarbiya metodlari ishlatiladi. Ilmiy adabiyotlarda tarbiya metodlarini tarbiya usullari, deb ham yuritiladi.

Ta'lim metodlari, o'qituvchi sinfda birinchi marta sinf xonasini tozalash uchun shanbalik uyushtirmoqda. Bolalarga ish bo'lib berishdan oldin u lattani qanday qilib xo'llash, partalarni va polni artish haqida gapirib, ko'rsatib beradi. O'qituvchining so'zi bu erda uslub bo'lib hisoblanadi. Metod va uslub bir-biri bilan o'zaro bog'liq va pedagogik jarayon mohiyatiga ko'ra bir-biriga o'tib turishi mumkin.

O'quvchilarning jamoa va individual faoliyatlarini maqsadga muvofiq tashkil qilish uchun tarbiya shakllaridan foydalaniladi. Masalan, sinf majlisi, yig'ilishi, ertalabki saflanish, klub ishlari va boshqalar.

Tarbiya vositalari biron-bir tarbiyaviy masalani maqsadga muvofiq yo'l bilan hal qilishni tashkil etish uchun ishlatiladi (ko'rsatmali qo'llanmalar, kitoblar, radio, televidenie). Yana o'quvchilar jalb qilingan faoliyat turlari ham tarbiya vositasi bo'lishi mumkin. Kinofil'mlar, san'at asarlari, o'qituvchining jonli so'zi, bolalar o'yini, mehnat, sport, badiiy havaskorlik, ijtimoiy va boshqa faoliyat turlari tarbiya vositalari bo'lishi mumkin. Tarbiya vositalari tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish uchun o'qituvchi-tarbiyachining tarbiya tizimiga kiritilishi lozim. Masalan, maktab kutubxonasi tarbiya vositasi bo'lishi uchun o'qituvchi va kutubxonachi yozuvchilar bilan uchrashuv, o'qilgan kitoblarni muhokamasini uyushtirishlari lozim.

Tarbiya natijasi tarbiyaviy jarayonning usullari, uslubi, vositalari va shakllaridan mohirona foydalanishga bog'liq.

Tarbiyachilar ta'sir etishning bola shaxsiyatiga maqbul metodni, tanlab olishlari, uning shaxsini o'zgartirish uchun kerakli sharoit yaratishlari lozim.

Tarbiya metodlari har bir bolaga, bolalalar jamoasiga alohida munosabatda bo'lishni nazarda tutadi.

Shunday qilib, tarbiya jarayonida o'qituvchi yakka o'quvchi yoki sinf jamoasi manfaati yo'lida biron-bir tarbiyaviy masalani hal qilish uchun o'quvchilarning yosh va individual hususiyatlarini, tarbiyalanganlik darajalarini, pedagogik vaziyat harakterini hisobga olgan holda ta'sir etishning turli-tuman metod, uslub va shakllarini majmuasiga tarbiya usuli deyiladi. Tarbiyaning metodlari, vositalari asrlar davomida shakllanib takomillashadi, o'zini oqlagan urf-odatlar an'anaga aylanadi. Binobarin, tarbiyada har bir xalqning o'z udumi, usuli tarixan shakllangan va tajribada sinalgan dunyoqarashi, tarbiya vositalari bo'ladi, shuning uchun tarbiya milliy va tarixiy zamindan uzilmasligi kerak.

Xalq pedagogikasining tarbiya metodlari

Xalq pedagogikasi chinakam o'zbekcha axloq, odob va tarbiyaning barcha qirralarini o'zida mujassamlashtirgan. Unda turli xil tarbiya metodlari va vositalaridan foydalaniladi, bu metod, vositalar nihoyatda rang-barang bo'lib, ko'p tomonlari bilan ilmiy pedagogikadan ustunlik qiladi. Chunki bu metodlar ilmiy pedagogikaning shakllanishida ham o'z ta'sirini o'tkazgan.

Xalq pedagogikasida qo'llanilgan juda xima-xil tarbiya metodlari quyidagi tarzda umumlashtirish mumkin.

1. Tushuntirish (o'rganish, odatlantirish, mashq qildirish).
1. Namuna (maslahat berish, uzr so'rash, yaxshiliklar haqida so'zlash, o'rnak bo'lish).
2. Nasihat berish, o'git (undash, ko'ndirish, iltimos qilish, yolvorish, tilak-istak bildirish, ma'qullash, raxmat aytish, duo qilish, oq yo'l tilash va hokazolar).
3. qoralash va jazo (ta'qiqlash, ta'na, gina, tanbeh berish, majbur qilish, koyish, ayblash, uyaltirish, qo'rqitish, nafratlantirish, ont-qasam ichirish, urish, kaltaklash va hokazolar).

Agar sinchiklab qaralsa, yuqorida keltirilgan to'rt xil metod umum bir yaxlitlikni ifodalaydi. Oldin bolaga umumiy manzara tushuntiriladi. Bolalar narsa va hodisalarga tushunmaganlarida tarbiyachi namuna metodidan foydalanadi, yoshlarning mustaqil kuzatuvchanligiga e'tibor beriladi. Unda ham tushunmaganlar kattalarning nasihati, o'giti orqali narsa va hodisalarning mohiyatiga yetadigan bo'lishadi. Bordi-yu unda ham bolalar tushunishmasa, yoki tushunishni istashmasa, unda qoralash va jazolash metodlaridan foydalanishga to'g'ri kelgan. Lekin bu so'ngi chora ekanligini xalq yaxshi tushungan. Hozirgi zamon ilmiy pedagogikasi qoralash va jazoni so'nggi chora, aniqrog'i kam samara beradigan chora ekanligini isbotlagan.

Xalq pedagogikasining nodir namunalari, tarbiya metodlari va tarbiyaviy ta'sirlar muayyan vositalar orqali amalga oshirilgan. Mehmon kutish, mehmonga borish, turli mehnat jarayonlari, xasharlar, turli gurunglar (choyxona, to'y marosimlari) sayllar, turli nishonlashlar (tug'ilgan kunni nishonlash, yigitlar bazmi, qizlar bazmi), musobaqalar, turli marosim va boshqalar o'ziga xos tarbiya vositasi vazifasini bajargan.

Inson qalbiga bugun ekilgan yaxshilik urug'i oradan o'n yillar o'tgach unib chiqadi, buni ilmiy asoslab oldindan ko'ra bilish kerak.

Tarbiya metodlarini o'rganish, tahlil qilish, bu metodlardan pedagogik jarayonda foydalanish ko'nikma va malakalarni egallashni osonlashtirish uchun ularni shartli ravishda bir necha guruhga bo'lib olamiz: ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar, faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq va tajribalarni shakllantirish metodlari, o'z-o'zini tarbiyalash metodlari hamda rag'batlantirish usullari, jazolash metodlari.

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar

Bu guruhga o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, e'tiqodni, ma'naviy va siyosiy g'oyalarni shakllantirish maqsadida ularni ongi, hislari va irodasiga ta'sir ko'rsatish metodlari kiradi.

Bu guruh metodlarining mohiyati shundaki, ular orqali jamiyat o'quvchilar ongiga qanday talablar qo'yayotgani yetkaziladi. Yoshlarning dunyoqarashlarini shakllantirish, hayot mazmunini tushunib olishlariga ko'maklashish maqsadida ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar ishlatiladi.

O'quvchilarda siyosiy ongliklik va ijtimoiy faollik, ya'ni davlatni ichki va xalqaro siyosatini tushunish va idrok qilishni tarbiyalash lozim.

Tushuntirish bu ijtimoiy ongni shakllantirishda eng ko'p ishlatiladigan metoddir. Tushuntirishning mohiyati o'quvchiga qo'yilgan talabni, voqealarni, harakatlarning ijtimoiy, axloqiy, estetik mazmunini yoritadi va o'quvchilarga duyoviy bilimlarni egallashda, ongli intizomni, yuksak madaniyatni milliy g'ururli qilib tarbiyalashda yordam berishdan iborat.

Tushuntirishda o'quvchilarga mamlakatimiz fuqarosining o'z davlatiga nisbatan huquqlar va burchlar bilan bog'langanligi, u yashash va axloq me'yorlariga ongli rioya qilishi, mehnat va jamoada faollikni, ma'naviy etuklik haqida axborot beriladi. Bunda davlat bayrog'i, gerbi, madhiyasi, konstitutsiyasiga sadoqat ruhida tarbiya berishning ahamiyati katta. Shu sababli o'quvchilarga bayroq, madhiya, konstitutsiya haqida tegishli ma'lumotlar beriladi.

O'quvchilarga xalq, davlat oldidagi fuqarolik burchi, ya'ni o'zining Vatan oldidagi huquq va burchlarini bilish, ularga qat'iy amal qilish, qonunchilik, umumbashariy axloq me'yorlari buzilishiga murosasiz munosabatda bo'lish tushuniladi.

Suhbat va hikoya. O'quvchi shaxsini g'oyaviy va axloqiy shakllantirishda o'qituvchining jonli so'zi eng ta'sirli metod hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning mazkur sinf uchun dolzarbligi, bolalarda axloqiy ishonch uyg'otishning suhbat mazmuniga bo'lgan munosabatlarini va suhbatdan kutilayotgan natijani hisobga olish lozim.

Suhbat jonli, ommaviy, ishonarli bo'lishi katta ahamiyatga ega. Suhbat metodi sifatida o'quvchilarning hayoti, fan va texnika, etika-estetika va boshqa sohalardagi tasavvur va tushunchalari doirasini kengaytirishga yordam beradi. Suhbat samarasini o'quvchilarning ijobiy yoki salbiy javoblariga qarab bilish mumkin.

Suhbat turli mavzularda uyushtirilishi mumkin: etik mavzular (kishilarning jamiyatdagi axloq mezonlari, o'zini tutish qoidalari), estetik mavzularda (tabiat go'zalligi, shaxslararo munosabatlar, inson go'zalligi), siyosiy mavzularda (davlatning ichki va tashqi siyosati, dunyo voqealari), ta'lim va bilishga oid mavzularda (koinot, hayvonot dunyosi).

Suhbat davomida o'quvchilarning dilidagini aytish jasoratini uyg'otish, ularning fikrlarini tinglash, suhbatda faol qatnashishga erishish, ya'ni o'quvchilarni fikrlashga majbur qiluvchi savollar berish, mavzu bo'yicha o'z bilimlarini tahlil qilishga, tortishishga va haqiqatni anglashga erishishlari juda muhimdir.

Hikoya. O'quvchilar odatda hayotdan va badiiy adabiyotdan olingan aniq misollar bilan to'liq hikoyalarni qiziqib tinglaydilar. Ularga axloq mezonlari, tarix qoidalari, Vatanimizning tabiiy boyliklari, ajoyib mehnatkash kishilari, tarix, adabiyot, san'at haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot, radio, televidenie, gazeta va jurnallardagi maqolalar ham qimmatli manba bo'ladi. Suhbat ham, hikoya ham o'quvchilarning yoshiga mos mavzularda, ular tushunadigan so'zlar orqali o'tkazilishi kerak. Eng yaxshisi, suhbat va hikoya mavzusini o'quvchilarning o'zlariga tanlasin, bunda suhbatning zavqliligi ta'minlanadi, o'quvchilar mavzuga befarq qaramaydilar. O'qituvchi suhbat mavzusini oldindan e'lon qilib, masalan: mehnatsevarlik yoki rostgo'ylik, halollik mavzularida suhbat o'tkazish uchun mavzuga oid maqolalar, matallar va maqolalar to'plashni topshiradi, bunda o'quvchilarning o'tkaziladigan tadbirda faolliklari yanada ortadi.

Namuna. O'quvchilar o'z atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni ko'rishlari, o'qituvchilari, ota-onalari, oilaning katta yoshli a'zolari va boshqalarning fe'l-atvor, yurish-turishida bolalarga yetarli darajada namuna ko'rsatishlari nihoyatda muhimdir.

O'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi, ayniqsa, katta ta'sir ko'rsatadi. Ular o'qituvchining darsda va hayotda o'zini qanday tutishini, atrofdagi kishilar bilan qanday muomala qilishini, o'z vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar.

O'quvchilar yaqin kishilarining xulq-atvoriga taqlid qiladilar. Xulq-atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning, ba'zan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchi va ota-onalar har qanday holatda ham o'zlarini tuta bilishlari kerak, chunki qayerda bo'lishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozim. Kattalarning so'zi bilan yurish-turish va xatti-harakatlarida tafovut bo'lmasligi kerak. Katta yoshdagi kishilarning, o'qituvchi va tarbiyachilarning bolalarga yaqin bo'lishlari, ularni o'zlariga moyil qila bilishlari, ular bilan yaqin aloqaga ko'nika olishlari ham ularning o'mak bo'lishdagi kuchini oshirishga yordam beradi.

Namunadan xalq pedagogikasida ham keng foydalanilgan.

Ota-bobolarimiz o'z farzandlarini hamma yaxshilardan, donolardan, ulug' kishilardan ibrat olishga da'vat qilib kelganlar. Masalan: "Qush uyasida ko'rganini qiladi". Juda oddiy ibora ostida qancha fikrlar jamlanib yotganligini hamisha ham faxmiga boravermaymiz. Bu bilan xalq, uyingda tartibli bo'l, aks holda bolang ko'chada tartibsiz bo'ladi. Bola oldida birovlarining g'iybatini qilma, bolang g'iybatchi bo'ladi, demoqchi.

Bunga o'xshash fikrlarni yana ko'plab keltirish mumkin.

Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish metodlari
Bola rivojlanishining, uning o'zligini belgilashning asosiy omili-bu faoliyatdir. Faoliyat nuqtai nazaridan yondoshish qoidasi maktab hayotining hamma jabhalarida ta'lim-tarbiya jarayonlariga singib ketadi.

Faoliyat o'quvchilarning bilimlarini mustaqil egallashga undaydi, ularni qaysi ixtisosga moyilliklarini aniqlashga, ijodiy faoliyat tajribasini, hissiy qadriyat munosabatlarini o'zlashtirishga yordam beradi, ularning mustaqilliklarini oshiradi.

O'quvchilarni birinchi sinfdan boshlab qo'llaridan kelgan ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanishlariga erishish lozim. Bunday mehnat ko'pchilik, jamoa bo'lib bajarilganida yaxshi natija beradi.

Mashq va o'rgatish metodlari

Mashq bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq ravishda va har tomonlama tashkil qilish, ularni axloq mezonlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikda tarkib topadi va keyin mustahkamlanib boradi.

O'qituvchilar, ota-onalar bolalarda ijobiy odatlar shakllanishini kuzatib borishlari kerak. O'quvchilar odatlarni yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular orqali hosil qiladi. Odat ehtiyojga aylanadi. Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish o'quvchi uchun ongli, ijodiy jarayondir. Mashq natijasida ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, axloqiy tajribasi kengayadi. Odatsiz tarbiya-poydevorsiz binoga o'xshaydi, odat esa muntazam mashq orqali mustahkamlanadi.

O'rgatish-ijtimoiy xulq-atvorning odatiy shakliga aylantirish maqsadida tarbiyalanuvchilarning bajarishlari uchun rejali va izchil tarzda tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

O'rgatish bir necha izchil harakatlar yig'indisidir. O'qituvchi bu harakatlarni ko'rsatib berishi, tushuntirishi, kuzatishi lozim (sinfda navbatchilik qilish).

Tarbiya amaliyotida mashq qilishning turli xillari mavjud: faoliyatda mashq qilish; kun tartibi mashqlari, maxsus mashqlar.

Faoliyatda mashq qilish mehnat, ijtimoiy faoliyat, jamoadagi faoliyat va o'zaro munosabat odatlarini tarbiyalashga qaratilgandir. Kun tartibi mashqlari maktabda, oilada o'ratiladigan kun tartibiga amal qilish, shu bilan bog'liq o'z istak va harakatlarni boshqarish, ish va bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish odatiga o'rgatadi. Maxsus mashqlar madaniy xulq, malaka va ko'nikmalarini hosil qiladi va mustahkamlaydi.

Topshiriq. O'quvchilarning mehnat topshiriqlarini jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga egadir. O'quvchilar o'z kuchlarini umumishga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar. Mehnat qilish bolani характери va irodasini o'stiradi.

-Bola faoliyatining shakllanishida burchga mas'uliyat hissini tarbiyalash lozim.

-O'quvchilar hayotiy faoliyatida tarbiyaviy jarayonning asosini tashkil qilishi zarur, qiziqarli, to'laqonli, bolalar yosh jihatlariga mos hayot iqlimini yaratish, mehnat, xayriya, ijtimoiy-fodali, ijodiy, ko'ngilochar va shunga o'xshash tadbirlar tashkil etilishi lozimligi, natijada o'quvchilar o'zlari yoqtirgan ishga qo'l ursinlar, muvaffaqiyat hissini tuyib, o'zlariga ishonchlari ortsin, axloqan barqaror bo'lsinlar. Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini jamoa foydasi uchun ommaviy, guruh, alohida shakllari va uslublari orqali tashkil etish mumkin. To'garak, klub ishlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar, yigit va qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Pedagogik talab. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim metodlaridan biridir. Talab turli vazifalarni bajarishi, ijtimoiy xulq-atvor mezonlarini ifodalashi, u yoki bu faoliyatda bajarilishi zarur bo'lgan aniq bir vazifa sifatida namoyon bo'lishi, turli ko'rsatma sifatida namoyon bo'lishi, u yoki bu harakatlarga undovchi bo'lishi mumkin.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari

O'quvchida o'z-o'zini tarbiyalashga ehtiyoj, ya'ni o'z ustida ongli, batartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblasa bo'ladi. O'quvchilarni, ayniqsa, o'rta va katta yoshdagilarni o'z bilim va malakalarini mustaqil oshirishlariga yo'llash kerak.

O'z-o'zini tarbiyalash o'quvchilarning o'z-o'zini idora qilish organlari faoliyatida qatnashishlari, ularning ijtimoiy-faollik mavqeini shakllantirishning ta'sirchan vositasidir. O'quvchilar o'qishda, tarbiyada, dam olishda o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanadilar, o'z-o'zini tarbiyalash tashabbuskorlik va mustaqillikka undaydi.

Maktabda o'quvchilarning mustaqil faoliyati, ishi pedagogik jamoa bu ishga tayyor bo'lsagina o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida o'zaro chuqur hurmat, xayrihohlik, ishonch bo'lgan sharoitdagina tashkil topishi mumkin. Barcha o'z-o'zini idora qilish tashkilotlari o'z faoliyati yuzasidan vaqti-vaqtida hisobot berib turishi, so'z bilan ish birga saqlanishi, har kim huquqlari va vazifalarini bajarishda ijtimoiy rag'batlantirilishi e'tiborda bo'lishi kerak.

O'z-o'zini tarbiyalash sifatleri bola bunga tayyor bo'lganda, u o'zini shaxs deb anglay boshlagach, amaliy ishlarda mustaqillik ko'rsata boshlagan vaqtda paydo bo'ladi. o'z-o'zini tarbiyalashda (axloqiy, jismoniy, hissiy-irodaviy va intellektual) maslahat va ko'rsatmalar berilishi lozim. Bunda o'quvchilarning o'zlariga xatti-harakatlariga tanqidiy ruhda munosabatda bo'lishga o'rgatish juda muhimdir. O'quvchilar o'zlari muayyan vaqtda belgilangan vazifalarni baholash uchun majburiyat oladilar va ularni kun tartibiga yozib qo'yadilar.

Shundan keyin vaqti-vaqti bilan o'zlari va ota-onalari oldida olgan majburiyatlarini bajarilishi haqida hisobot beradilar. Bu esa ularning o'z xatti-harakatlari uchun javob berishga, mas'uliyatlarni his etishlari uchun yordam beradi.

O'z-o'zini tahlil qilish. O'z shaxsini tahlil qilishga, xatti-harakatlari haqida o'ylashga o'rgatadi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun o'quvchi o'zining yurish-turishi, intizomi, ijobiy odatlarini ortib borish va aksincha, salbiy odatlarni kamayib borishi haqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O'z-o'zini baholash. O'quvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlashish zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin o'quvchini bunga yetarli tayyorlash mumkin. Buning uchun irodali bo'lishi, o'zining o'quvchilik ijtimoiy burchini tushunishi, o'qish va tarbiya olish uchun sabablar, motivlar asos bo'lishi, ya'ni tahsil va tarbiyalanishni hohlashi, o'zini o'rtoqlarining, yaqin kishilarining ko'zi bilan ko'rish va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi lozim.

O'z-o'zini baholash o'quvchi uchun o'zining imkoniyatlarini hisob-kitob qilish, baholash, o'ziga chetdan turib holisona baho berish, o'zidan qoniqish hosil qilishda yordam beradi.

Rag'batlantirish va jazolash metodlari

O'qituvchi bolalarning har biri o'sib, ulg'ayib, kamol topib borayotganidan xursand bo'layotganini sezishi kerak. Faqat shundagina bola o'zining olg'a siljib borayotganini ko'ra biladi, o'z-o'ziga, o'z kuchiga ishonadi. Uni hurmat qilishadi, unga ishoniladi, unga quloq solishadi, u jamoaga kerak, u o'qituvchini qiziqtiradi, ular bir-birlariga ishonadilar. Bunga erishish uchun rag'batlantirish usulidan foydalanish lozim. Chunki rag'batlantirish bolaga ishonishga, unda bo'lgan qobiliyat va fazilatlarning kuchini e'tirof etishga asoslangan. Rag'batlantirish o'quvchining ko'nglini ko'taradi, quvonch keltiradi, yanada yaxshiroq bo'lishga intilishga yordam beradi. Maktablar tajribasida rag'batlantirishning quyidagi turlari qo'llanadi:

1. O'quvchining kuchi etadigan, mas'uliyatli topshiriq berish orqali bolaga ishonch bildirish; bunda o'quvchi o'z qadr-qimmatini bilan faxrlanadi;

2. Maqtash (ota-onalar, bolalar jamoasi oldida);

3. Esdalik sovg'asi (kitob, ruchka, o'quv asbobi va boshqalar);

4. Maqtov yorlig'i berish;

5. Stipendiya bilan taqdirlash;

6. Hurmat taxtasiga fotosuratni qo'yish;

7. Ma'suliyat va jamoaning minnatdorчилиги;

8. Safda birinchi o'rinda turish;

9. Musobaqalarda bayroq ko'tarish;

11. Gazeta-jurnal va radio-televidiniyelarda e'lon berish.

Har qanday rag'batlantirish pedagogik talablarni hisobga olgan holda qo'llanishi lozim. Ya'ni rag'batlantirish haqiqiy xizmatga muvofiq bo'lishi, ketma-ket bo'lmasligi, haddan oshirib maqtash, boshqa o'quvchilarga taqqoslab, ularni kamsitishga yo'l qo'ymaslik, rag'batlantirishga bo'lgan talabchanlikni bo'shashtirmaslik va hokazo.

Jazolash-bu tarbiyalanuvchilarning xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berishdir.

Jazo ham o'quvchining va butun sinf manfaati uchun qo'llanadigan oxirgi tarbiya metodi. Jazo choralarini qo'llashda jismoniy jazo: urish, kaltaklash mumkin

emas, bolani qo'rqitish, g'azablantirish ham yaxshi natija bermaydi, o'quvchi qo'rqanidan yolg'on gapirishga o'rganadi, ikkiyuzlamachi bo'lib qoladi.

Maktablarda qo'llashi mumkin bo'lgan jazo choralariga quyidagilar kiradi:

Tanbeh berish eng yengil jazo chorasidir. O'qituvchi bolaga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

Ogohlantirish-noma'qul xatti-harakatlarning oldini olish uchun qo'llaniladi.

Hayfsan berish-agar tanbeh va ogohlantirish kutilgan natijani bermasa, o'quvchi belgilangan intizomni buzaversa, o'quvchining aybi qay darajada va uning intizomni qanday sharoitda buzganini e'tiborga olib, unga hayfsan e'lon qilish mumkin.

Uyaltirish-qizartirish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus, sharm-hayodir. Odatda odamda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, avvalo o'zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu hislarni ehtiyotkorlik bilan o'stirish lozim, lekin hadeb uyaltiraverish va qizartiraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rnida foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

Jazo yaxshi o'ylab qo'llanishi lozim, qiziq ustida tinimsiz jazolash ham mumkin emas. Jazolar yakka karakterli, ya'ni bitta bo'lsin, o'quvchilarning aybiga mos, muvofiq bo'lsin, tez-tez qo'llanilmasin, jazolanuvchi ongida jazoni haqqoniy ekanligi aniq bo'lsin va ular o'z ayblarini sezsinlar. Jamoada muhokama qilish va jamoa tomonidan qo'llab-quvvatlangan jazo berilsa, uning ta'sir kuchi yana oshadi. Barcha hollarda ham jazo tarbiyalanuvchining jismoniy va ruhiy azob-uqubatlarga solmasligi, uni taxqirlamasligi, sha'nini bukmasligi kerak.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yuqorida ta'riflab berilgan tarbiyaning umumiy metodlari o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlarini hammasini qamrab olmaydi.

Pedagogika fani va amaliyoti har doim rivojlanib boradi, shuning uchun tarbiya jarayoni ham takomillashib boraveradi.

Tarbiyaning metodini muvaffaqiyatli qo'llanishiga, bu metod mazkur sinf jamoasining tarbiya tizimidan qanchalik o'rin olganiga, qo'llanilayotgan tarbiya vositalari qanchalik javob berishiga bog'liqdir.

13-MAVZU: O'QUVCHILAR JAMOASI VA UNING O'QUVCHIGA TA'SIRI

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarida o'quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash-tarbiya nazariyasining yetakchi g'oyasidir.

Jamoa deyilganda umumiy maqsad sari intilgan va birgalikdagi faoliyat uchun jipslashgan o'quvchilarning guruhlari tushuniladi. Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat: talablar qo'yish, faollarni tarbiyalash, o'quv, mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish, sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijobiy an'analarni yaratish va kuchaytirish.

Jamoada bir-biriga g'amxo'rlik qilish, o'zaro yordam, faqat o'zi haqida emas, balki boshqalar haqida ham o'ylashga intilish, jamoa manfaatini o'z qiziqishidan ustun qo'yish ko'nikmalari hosil bo'ladi. Jamoada o'rtoqlik va do'stlik xissi tarkib topadi. O'quvchilar jamoasini tuzayotib, tarbiyalayotib maktab o'qituvchilari uning har bir a'zosini shaxsini shakllantiradi. Jamoadagi o'quvchilarning o'zaro munosabati o'zaro javobgarlikni xis etish, topshiriqlarni bajarishda barcha a'zolarning tengligi bilan ajrab turadi, Chunki unda o'quvchilar o'zaro yaqin muomalada bo'ladilar, hamma vaqt birgalikda harakat qiladilar, butun jamoa qo'ygan maqsadni hal etishda qatnashadilar.

Har bir sinf kichik jamoa bo'lib, o'z faollariga ega bo'lsa-da, bu jamoa maqsadlarning birligi va umumiy ishlarni tashkil etish bilan bog'liq bo'ladi. Shuning uchun har bir o'qituvchi tarbiyaviy ishni sinfdagi jamoa munosabatlarining rivojlanish darajasi(bosqichi, davri)ni aniq belgilashdan boshlaydi. Sinf rahbari jamoasining o'z ish uslubi bilan rivojlanishiga to'sqinlik qilmasligi uchun vaqti-vaqti bilan jamoaning rivojlanishi darajasi aniq qabul turadi.

Tarbiya nazariyasi jamoa rivojlanishining uch daraja bilan belgilaydi. Dastlab pedagogning kuch-g'ayrati natijasida sinfda o'rnatilgan muayyan talablar; tartib, intizom bilan o'quvchilarning uncha katta bo'lmagan qismi sinf rahbarining harakatlarini qo'llab-quvvatlashi bilan izohlanadi. Past darajadan yuqori darajagacha boradigan yo'l uzoq bo'lib, muayyan qiyinchiliklarni bartaraf etish bilan kechadi. Ayni paytda jamoani shakllantirish yuzasidan olib boriladigan ishlar juda qiziqarlidir.

Umuman o'quvchi tarbiyasining asosiy natijalari bu ish qanchalik muvaffaqiyatli o'tishiga bog'liq bo'ladi. Agar o'quvchilar jamoasi barpo etilmagan bo'lsa, o'quvchi maktabni hech afsuslanmay tark etadi. Xatto keyinchalik maktab yillarini eslamaydi ham. O'quvchilarni inoq jamoaga birlashtirgan mohir sinf rahbari qo'lida tarbiyalangan odam baxtlidir. Ulg'ayayotgan kishi, fuqaroning hayotidagi mavqeini shakllantirishda, uning hayot yo'lini belgilashda o'z vazifasini anglash sinf rahbarining bolalar jamoasini barpo etish yuzasidan olib boradigan faol va qat'iy faoliyatining zarur sharti hisoblanadi.

Jamoani rivojlanish bosqichlari

Birinchi bosqich. O'quvchilar jamoasi bilan ishlashning dastlabki davri bo'lib, hali jamoa tashkil etilmagan, shaxsga nisbatan jamoaning pedagogik talabi bo'lmaydi, har bir o'quvchi o'zi uchun o'zi javob beradi. Bu bosqichda bolalar tarqoq bo'lib, ularda yakdil fikr va sinf rahbari tayanish mumkin bo'lgan ta'sirchan faollar bo'lmaydi. Shuning uchun bu bosqichda salbiy hodisalar ochiq muhokama etilmaydi. Rivojlanishning bu davrida o'qituvchining talabi kat'iy, jiddiy, izchil bo'lishi kerak. Bu pedagogik talablar ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadning, pedagoglar bilan o'quvchilarning birgalikdagi har tomonlama sobit qadam faoliyatining, o'zaro ma'suliyatli munosabatlarning mavjudligi bilan muhimdir.

O'qituvchining o'quvchilar oldiga qo'ygan pedagogik talablari ularning yoshi va imkoniyatiga mos, yetarlicha jiddiy bo'lishi kerak. U xushmuomala, mehribon bo'lish bilan birga, o'quvchilarning xulq-atvor me'yorlariga kat'iy rioya etishlarini

jamoaning muvoffaqqiyati sifatida tushunishlariga g'amxo'rlik qilishi zarur. O'qituvchi pedagogik talablarni qo'yish asosida o'z atrofiga faollarni - jamoaning eng yaxshi a'zolarini to'plab boradi.

Faol o'quvchi-bilim olishga qiziquvchi, sinf, maktab obro'sini har doim saqlab qolishga harakat qiluvchi, o'qituvchining talablarini qo'llab-quvvatlovchi jamoa a'zolaridir.

Shunday qilib, birinchi bosqichda pedagogning eng muhim vazifasi sinf jamoasining yadrosi bo'lgan faollarni shakllantirish va tarbiyalab ulug'vor vazifalarga intilishdan iborat.

Ikkinchi bosqich. Faollar bilan tarbiyaviy ishlarni tashkil etish uchun astoydil ishlash, ularni jinslashtirish va o'zaro aloqada ishlashga o'rgatish bilan tavsiflanadi. Jamoani boshqa a'zolariga ko'ra faollardan intizomga kat'iy amal qilishni ko'proq talab etish, ularni o'qishda va intizomda, jamoatchilik ishida ham boshqa o'quvchilarga namuna ko'rsatishga o'rgatish zarur. Buning uchun faollarni tez-tez yig'ish, muhim masalalar bo'yicha maslahat yig'ilishlarini o'tkazish, o'z maktabining ishlari hamda istiqbollari haqida suxbatlashish, ular bilan birgalikda kundalik masalalarni xal etish, faollar ichida rahbarlik ishiga layoqatli bolalarni tanlash vazifalari bajariladi. Faollarga beriladigan imtiyozlar adolatli bo'lishi va u o'quvchilar tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, bu uning jamoa oldidagi xizmatlari natijasi ekanligini o'quvchilar his etishlari ko'zda tutiladi. Faollarga qo'yiladigan talablarning susayishi, o'rinsiz maqto'vlar sinfda yomon vaziyatni keltirib chiqaradi.

Pedagoglar faollar e'tiborini jamoa tizimlari bilan ishlashga qaratadilar. Faol boshlang'ich jamoaga tayangan holda maktab hayotiga ko'plab o'quvchilarni jalb etadi. Faollar rivojlanishning bu bosqichida xali bo'sh va beqaror bo'ladi, biroq shunday bo'lishiga qaramay pedagog tarbiyaviy vazifalarni hal qilishda ularga tayanadi.

Bu bosqichda sinf rahbarining muhim vazifasi faol jamoa tizimlari bilan ishlashga o'rgatish jamoani yanada mustahkamlashdan iboratdir.

Ikkinchi bosqichda pedagogning talablari faollarning jamoaga bildiradigan talablariga qo'shiladi. Pedagog faollardan barcha o'quvchilarni ijtimoiy-foydali faoliyatga jalb etish vositasi sifatida foydalaniladi, jamoaning birligini rivojlantirishga ko'maklashadi; faollar o'quvchilarga topshiriqlar beradi, ularning o'zi nazoratida amalga oshiradi va topshiriqlarni bajarishni talab etadi.

Uchinchi bosqich. Jamoa hayotining barq urishi, jamoada o'zaro munosabatlar shakllanish, jamoaning shaxsga ta'sir doirasini kuchayishi bilan tavsiflanadi.

Faollar hamda o'z-o'zini boshqarish tizimlari tomonidan ta'sir etilgan ijtimoiy faoliyatning natijasida jamoa rivojlanadi. U yoki bu pedagogik talabni bajarish jarayonida o'quvchilar jamoa bo'lib ishlash tajribasini orttiradilar.

Bu bosqichda o'quvchilar qo'llab-quvvatlaydilar. Pedagogning fikri yashirin shaklga kirib boradi. O'qituvchi shaxsga sinf jamoasi orqali ta'sir etadi. Bunday pedagogik ta'sirlar natijasida o'quvchi shaxsi ham, jamoa ham tarbiyalanib boradi.

Pedagogning har bir shaxsga qo'yadigan pedagogik talabi jamoaga qo'yadigan vazifalarga qaraganda ta'sirliroq, sezilarliroq bo'ladi.

Uchinchi bosqichda o'zaro bir-biriga bog'liq ikki masala: jamoatchilik fikri va an'analarini yuzaga chiqarish xal etiladi. Bu bosqichda o'quvchilar o'rtasida o'zaro do'stlikni shakllantirish katta ahamiyatga ega. Pedagogning o'quvchilarga munosabati ham nihoyatda do'stona, samimiy bo'lishi kerak. Bu davrga kelib sinf rahbari tarbiyalanuvchilarning harakteri, qiziqishi, talabi bilan tanish, ruhiy holatini yaxshiroq biladigan bo'ladi.

Jamoani rivojlanishi chinakam o'z-o'zini boshqarish, ko'p qirrali jamoa faoliyati va ahloqiy qimmatga ega bo'lgan jamoa munosabatlari bilan izohlanadi. Bunday jamoada shaxsni tarbiyalash jarayoni iroda, o'z-o'zini anglash, burch hissi, shaxsning shunga o'xshash ahloqiy fazilatlarini takomillashtirish, kamchiliklarni o'z-o'zini tanqid ruhida baholash va ularni tuzatishi, o'z qadr-qimmatini anglab yetish (o'z-o'zini tarbiyalash rejasini ishlab chiqish, o'z-o'zini tarbiyalash vositalarini egallash, o'z-o'ziga majburiyat qabul qilish, o'z-o'zini nazorat qilish), ijtimoiy - foydali faoliyatda o'z-o'zini tarbiyalash ishini amalga oshirishga intilishni uyg'otadi. Bunday jamoada shaxsning ijobiy fazilatlarini to'la ravishda ro'yobga chiqadi. Jamoaning shaxsga nisbatan yuksak talabchanligi kuzatiladi.

O'quvchilar jamoasini tarbiyalash

O'quvchilar jamoasini tarbiyalashning eng samarali yo'li, ularning umumiy qiziqishlari asosida talablar qo'yish va istiqbolni belgilashdir. Talablar pedagogik jihatdan puxta ishlab chiqilgan taqdiridagina ijobiy natija beradi:

O'quvchi shaxsiga qo'yiladigan pedagogik talablar har bir jamoa a'zosini xurmat qilish bilan qo'shilishi kerak. Bu pedagogik odobni muhim qismi bo'lib, har bir sinf raxbari yoddan chiqarmasligi shart. Sinfning ya'ni jamoaning eng yaxshi o'quvchilariga ko'proq talablar qo'yiladi, bu bilan ularga alohida ishonch va xurmat bildiriladi.

Pedagoglar jamoasi talablarni muayyan sinfning aniq sharoitini hisobga olgan holda qo'yadi. Har yili o'quvchilarga ma'lum bir chorakda, yarim yillikda yoki o'quv yili davomida qanday talablar qo'yish maqsadga muvofiqligi belgilab olinadi. O'quvchilardan erishilgan narsani emas, balki vazifa qilib qo'yilgan narsani talab qilish kerak.

Talablar aniq bo'lib, bajarish imkoniyatlari hisobga olinadi. O'quvchilar o'zlaridan nima talab qilinayotganligini aniq tushunishlari lozim.

O'quvchilarni talablar: mazmuni bilan tanishtirib, ularning ahamiyatini muntazam suratda nazorat qilib borishdan iborat. O'quvchilar jamoasini tarbiyalashda istiqbollarni qo'yishning ahamiyati juda katta. Agar jamoa oldida qiziqarli, aniq maqsad bo'lmasa, uni tashkil etish va jipslashtirish usulini topib bo'lmaydi. Istiqbollarni belgilashning ikki asosiy usuli bor:

1. Asosiy pedagogik talabni o'qituvchining o'zi o'quvchilar oldiga qo'yadi. Bunda u ana shu vazifalarni xal etish yo'llarini ko'rsatadi va jamoa a'zolarini qiziqitirishga intiladi;
2. Jamoa a'zolari qiziqarli tadbirlarni ilgari suradilar, sinf rahbari bu tashabbusni qo'llab-quvvatlaydi, hamda amalga oshirish usullarini topishga yordam beradi.

Birinchi usul o'quvchilar jamoasini tarkib toptirishning dastlabki bosqichida qo'yilib- yaqin kunlarga mo'ljallangan istiqbol deyiladi. Ikkinchisi ancha yuqoriroq bosqichda sinf faollari tomonidan qo'yilib- o'rta kunlarga mo'ljallangan istiqbollar deyiladi. Agar belgilangan istiqbolalrmi jamoani barcha a'zolari qo'ysa- bu uzoq muddatli istiqbollar deyilib, jamoani shakllanganligini bildiradi.

O'quvchilar jamoasi o'sib va mustahkamlanib borishi bilan jamoa oldiga o'rtacha va uzoq istiqbollar qo'yiladi. Masalan: otaliqqa olingan bog'cha uchun o'yinchoqlar yasash, hosil bayramini o'tkazish, jonajon o'lka bo'ylab yozgi sayohatni uyushtirish va boshqalar.

Jamoa doim faoliyatda olg'a intilishda bo'lishi uchun uning oldiga yangi, qiziqarli istiqbollar qo'yish talab etiladi. Jamoa hayoti jo'sh urib turmasa, keyin bu aloqalarni qaytadan tiklash juda qiyin bo'ladi.

O'quvchilar jamoasini shakllantirishda an'analar muhim o'rin tutadi. Jamoani hech bir narsa an'anachalik mustahkamlay olmaydi. An'analarni tarkib toptirish, ularni saqlab qolish- tarbiya ishining muhim vazifasidir. An'analari bo'lmagan maktab yaxshi maktab bo'lishi mumkin emas. Mavjud an'analarni shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin:

A) kundalik turmush an'analari,

B) bayram an'analari

Kundalik turmush an'analari o'quvchilarning o'quv faoliyatini bir-biriga o'zaro yordamning har xil turlari, mehnat faoliyatini- yosh meva ko'chatlarini parvarish qilish, hayvonlarni boqish, yolg'iz yashovchi keksalarga yordamlashishni va boshqa yumushlarni o'z ichiga oladi.

Bayram an'alariga Navro'z, Mustaqillik bayramlari, bitiruvchilar kechasi, «Savodxonlik bayram»lari kiradi.

Har kaday holatda ham bayramlar yorqin, qiziqarli, quvnoq, tantanavor o'tishi kerak. Asosiy maqsad o'quvchilar o'tkazilayotgan tadbiring ahloqiy mazmunini tushunsagina, ularga ongli munosabatda bo'lsagina, uning ta'siri kuchli bo'ladi.

Jamoani rivojshlanish bosqichlarida, jamoa a'zolarini xilma-xil faoliyati jarayonida har bir maktabda o'ziga xos an'analar yuzaga keladi. Bu yangi an'analar shu maktabda olib boriladigan o'quv-tarbiyaviy ishlar bilan bog'liq bo'ladi, uning hayotini jonlantiradi va bezaydi. Shuning uchun yangi an'ananing kelib chiqishida bolalarning faol ishtirok etishiga katta imkoniyatlar beriladi.

14-MAVZU: O'QUVCHILARDA ILMIY DUNYOQARASH ASOSLARINI SHAKLLANTIRISH

O'sib kelayotgan yosh avlodning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish hamma davrlarda bo'lgani kabi, hozir ham millatning ilg'or kishilari diqat markazida bo'lib kelmoqda.

Xo'sh, dunyoqarashni o'zini qanday tushunish kerak? Dunyoqarash-bizni o'rab olgan borliq nima, u qanday rivojlangan, tabiatda qanday inson o'rin tutadi, uning ongi qanday paydo bo'ldi va kamol topdi, jamiyatning yaralish tarixi qanday, insoniyat turmush darajasini qanday qilib yaxshilash mumkin va shu kabi masalalarga kishilarning turlicha qarashlari, munosabatlaridir. Inson o'z faoliyatida ma'lum ilmiy bilimlardan, qonuniyatlardan, tushuncha va g'oyalardan foydalanadi. Ana shu bilimlarga asoslanib, tabiat, jamiyat va inson tafakkuri hodisalarini baholaydi, ularni o'ziga talqin etib, ma'lum xulosalarga keladi.

Har qanday odam o'zining yashashdan maqsadi nimaligini, hayotning ma'nosini bilishga intiladi. Bu insonning ijtimoiy ehtiyojidir. Ana shu ehtiyoj o'quvchiga ham xos bo'lib, u o'zining shu ehtiyojini qondirish bilan tevarak-atrof hayoti to'g'risida bilimlarga, tabiat va jamiyat haqidagi mulohazalarga ega bo'la boshlaydi. Umuman shaxsning turli xil ehtiyojlari uning faolligini ta'minlaydi, qiziqishlari, mayl va talablarini belgilaydi. Ana shu ehtiyojni qondirishga qaratilgan faoliyat shaxsning e'tiqod va qarashlari, kundalik xulq-atvor motivlarini hosil bo'lishiga yordam beradi.

Qarashlar va e'tiqodlar tizimi bo'lgan dunyoqarashning mohiyatidan shunday xulosa chiqarish kerakki, o'quvchining va umuman maktabning ishida muayyan tizim bo'lgandagina ilmiy dunyoqarash tarkib topishi mumkin. Asta-sekin to'plangan bilimlar yozma shaklda avlodlardan-avlodlarga qoladi. Turli davrlarda o'qimishli, ziyoli, bilimdon kishilar dunyo ilm-faniga, umuminsoniy madaniyatiga salmoqli hissalarini qo'shganlar.

Ekspluatatsiyaga asoslangan quldorlik, feodalizm, kapitalizm kabi sinfiy jamiyatlarda davrning o'qimishli, ziyoli, bilimdon kishilari dunyo ilm-faniga, umuminsoniy madaniyatiga salmoqli hissalarini qo'shganlar. Gippokrat, Demokrit, Platon, Arximed, Gegel, Marks, Engels; Sharqda ilk o'rta asrlarda musulmon dunyosi al-Kindiy, ar-Roziy, G'azzoliy, Farobiy, Beruniy, Xorazmiy, Ibn Sino, Ibn Rushd (Averros), Bahouddin Naqshband, Najmiddin Kubro, Ahmad Yassaviy shular jumlasidandir.

Kaykovusning "Qobusnoma", IV asrdagi hind faylasufi Beydaboning "Kalila va Dimna" asarlari, "Ramayana", "Maxabhorat" dostoni, Yusuf Xos Hojibning "qutadg'u bilig", Nosir Hisravning "Saodatnoma", Sa'diyning "Guliston va Bo'ston", Abdurahmon Jomiyning "Bahoriston", Navoiyning "Mahbub ul qulub", Ahmad Donishning "O'g'illarga nasihat" bundan tashqari o'tmishning "Chor darvesh", "Ming bir kecha", "Qur'oni karim", "Hadisi sharif"dagi asarlarda ham juda katta, qimmatbaho va boy ma'naviy-madaniy meros bo'lib, sharq va g'arb xalqlari ming yillar mobaynida bulardan bahramand bo'lganlar.

XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib Turkiston rus mustamlakachilari tomonidan bosib olindi. Bu davrda milliy-ma'naviy merosga, madaniyatga past nazar bilan qarovchi shovinistik siyosat hukmron edi. Shunday bo'lsada bu davrda Said Ahmad Siddiqiy (Samarqand), Furqat, Muqimiy, A. Donish, Avaz O'tar o'g'li, Hamza, Abdulla Avloniy (Toshkent), Ibrat, Fitrat, Behbudiy, Munavvar qori, Cho'lpon, qori Niyoziy va boshqalar bola tarbiyasiga oid ko'plab asarlar yozdilar, yoshlarni ilm-ma'rifatli qilishga intildilar.

Ayniqsa, Abdulla Avloniyning 1913 va 1917 yilda ikki marotaba nashr qilingan "Turkiy guliston yohud axloq" asari XX asr boshlaridagi pedagogik fikrlar taraqqiyotini o'rganishda katta ahamiyatga molikdir.

Asarning "Yaxshi xulqlar" bobining birinchi qismi "Fatanat" atalib, Avloniy Fatanatni "Aql egasi bo'luv demakdir" deb ta'riflaydi, ayni zamonda Firdavsiy, Nosir Xisrav, Rudakiy, Sa'diy, A. Navoiy kabi Avloniy ham aqlga katta e'tibor beradi. U "Hukamolardan biri aqlning quli nafsning jilovini ushlasa, seni yomon yo'llarga kirishdan saqlar"- deb uqtiradi.

Avloniyning fikricha, sog'lom fikr, yaxshi axloq, ilm-ma'rifatga ega bo'lish uchun badanni tarbiyalash zarur. Badanni sog'lom va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qimoq, o'qitmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdir.

"Aql-deydi: u-piri komili, muroshidi yagonasidir. Ruh ishlovchi, aql boshlovchidir. Inson aql va idroki sohasida o'ziga keladigan zarar va zulmlardan saqlanur, er yuzidagi hayvonlarni asir qilib, bo'ynidan boylab iplarining uchini qo'llariga bergan insonlarning aqlidir".

O'zbekiston o'z mustaqilligining qo'lga kiritgan hozirgi sharoitda qadriyatlarimizni tiklashga, tariximizni o'rganishga, o'zligimizni anglab yetishga ahd qilgan va yosh avlod uchun xuddi mana shu durdona asarlar qo'l kelishi muqarrardir.

Dunyoqarash. Dunyoqarash faqat insongagina xos hususiyat bo'lib, hayvonot dunyosi, boshqa narsa, buyumlar va mavjudot uchun bu hol yotdir, ularda ham dunyoqarash bo'ladi, deb o'ylash bema'nilik bo'lur edi.

Avvalo ta'kidlash lozimki, ilmiy dunyoqarash turli kishilarda, kasb egalarida turlicha-to'larok, mukammolroq, chuqurroq yoki yuzakiroq, chalaroq, sayoz va xomroq bo'lishi mumkin. Bunda kishilar tomonidan oldingi ajdodlardan meros bo'lgan ma'naviy boyliklarni, bilimlarni va hozirgi mavjud bilimlarni o'zlashtirish darajalari muhim ahamiyatga egadir.

Hozirgi sharoitda kishilarning ongi, dunyoqarashida yangicha fikrlash, yashashni tarbiyalanmasa, mustaqillikning g'oyasi, mazmuni va mohiyatini tushuntirilmasa, ko'zda tutilgan natijaga erishib bo'lmaydi.

Shuning uchun hozirgi eng muhim dolzarb masala xalqning ongidagi eskicha dunyoqarashni o'zgartirish iqtisod, siyosat, madaniyat jabhalarida yangicha fikrlashni o'rgatish, mustaqillikni mustahkamlash sharoitida o'z haq-huquqlarini anglash va noxush holatlarni hayotga kirib qolmasligiga, unga qarshi kurashishga tayyor turadigan ilmiy dunyoqarashli shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Oddiy kuzatish uy hayvonlariga, hatto vahshiy hayvonlarga ham xos bo'lib, ular ham ovqat topib yeyishni, o'yini, egasini tanishni, xavf-xatardan qo'rqishni

biladilar. Bu hol shartli reflekslar yoki birinchi signal tizimlari deyilib, bunday holat jonli kuzatish bo`lib, odamlarga hayvonlarga ham bir xil ta`sir qiladi. Tafakkur, fikrlash esa insonga xos bo`lib-bu ikkinchi signal tizimidir.

Aql har bir insonga xos tug`ma hususiyat bo`lib, miya sog` bo`lsa, aql ham yaxshi ishlaydi, aksincha miya kasallangan bo`lsa, aql past, zaif bo`lib, aqli rivojlanmagan odamning yoshi katta bo`lsa ham aqli yoshidan orqada qolib ketishi, tevarak-atrofni, dunyoni bilish, oldingi avlodlar tomonidan yaratilgan ilmlarni va mavjud bilimlarni o`zinikiga aylantirib o`zlashtira olishga qiynaladi. Chunki ilm va bilim bir xil narsa emas. Ilm mavjud bor, yaratilgan narsa, bilim esa kishi tomonidan bilib olinadigan, o`ziniki qilib olinadigan narsadir. Aql, did va ilm nazariyaga; farosat, tamiz, bilim amaliyotga, tajribaga talluqlidir.

Shuni anglamoq zarurki tafakkur va til haqidagi muammo bilish bilan chambarchas bog`liq bo`lib tasavvur, tushuncha, aql, idrok, tafakkur jami bir bo`lib, ong degan pedagogik tushunchani beradi.

Dunyoni bilishda ijtimoiy-tarixiy amaliyot, tafakkur va u bilan bog`liq bo`lgan til materialistik dialektikaning bilish nazariyasi uchun asosdir.

Dunyoni bilish, idrok qilish tashqi dunyoni inson sezgilari orqali aks ettirishdan boshlanadi.

Sezgi kishini o`rab olgan moddiy dunyo predmet va hodisalarining ongimizda aks etishidir.

Hissiy bilish sezgidan tashqari, hissiy qabul qilish va tasavvur kabi shakllarga ega bo`lib, ular ham voqea - hodisalarni chuqurroq bilishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, bilish, ilmiy dunyoqarash jonli kuzatishdan abstrakt tafakkurga va undan amaliyotga o`tish orqali amalga oshadi.

Ilmiy dunyoqarash ijtimoiy-tarixiy hodisa sifatida doim vorislik asosida rivojlanadi. O`tmish dunyoqarashlari yangi davr dunyoqarashining ildizini tashkil etib, uni kerakli hayotbaxsh ozuqa bilan ta`minlab turadi.

Har bir tarixiy davrning dunyoqarashi o`ziga xos bo`lib, mavjud tarixiy davrda u yoki bu ta`limotni nima uchun hukmron bo`lganligini bilish uchun oldingi davr dunyoqarashini, tarixini, rivojlanishini va uning o`sha ta`limot qanday qilib shu holatga kelib qolganligini o`rganmoq zarur. Demak, jamiyatda yangicha tafakkur yuritmoq yangicha dunyoqarash, fikrlash uchun albatta o`tmishni bilish zarur, chunki yangicha tafakkur osmondan emas, balki ajdodlardan meros qolgan vorislik asosida vujudga keladi.

Yoshlarni tarbiyalashda, ularni axloq-odobli, tartib-intizomli qilishga, ota-onaga mehribon bo`lishlarida, matonatli, chidamli, mehnatsevar, vatanparvar, insonparvar bo`lib shakllanishida mas`uldir. Dunyoqarashning shakllanishida har bir ota-ona ularni yoshlik chog`idan sabr-toqatli, bardoshli, quntli, qanoatli bo`lishga o`rgatmoqlari shartdir.

Kishining dunyoqarashini, fe`l-atvorini mavjud muhit belgilar ekan, demak yaxshi odamni kutish uchun shu muhitni yaxshi odam shakllanadigan yaxshi muhitga aylantirish kerak.

Ilmiy dunyoqarash xususida gap borganda avvalo, o`quvchilar, yoshlar, unga zid, qarama-qarshi turgan diniy, fantastik, mifologik, ateistik va boshqa g`ayri ilmiy

dunyoqarashlar borligi uchun ham ilmiy dunyoqarashni shakllantirish zarurligini tushunmoqlari, bu haqda to'g'ri fikr yuritishni o'rganmoqlari kerak.

Dunyoqarash dunyoni bilish orqaligina shakllanadigan juda murakkab dialektik jarayondir. Bilish dunyoning turli tomonlari haqidagi turli fanlar bergan ishlar orqali amalga oshadi. Shuning uchun ilmsiz kishilarda dunyo to'g'risida ilmiy dunyoqarash bo'lmaydi.

Dunyoqarash kishilarning olam va uning o'zgarishi, rivojlanishi haqidagi ilmiy, falsafiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, estetik, diniy tasavvurlarning yig'indisidan iboratdir. Dunyoqarash ayrim kishilarning, ijtimoiy g'ururning, sinf yoki umuman jamiyatning faoliyati yo'nalishini va voqelikka munosabatini belgilaydi. Ilmiy bilimlar dunyoqarash tarkibiga qo'shilgach, insonning yoki g'ururning tevarak atrofidagi ijtimoiy va tabiiy borliqqa bevosita amaliy yo'l tutish maqsadiga xizmat qiladi.

Dunyoqarash ijtimoiy borliqning in'ikosidir. Unda ijtimoiy turmush aks etadi va u muayyan tarixiy davrda insoniyat erishgan bilimlar darajasiga hamda ijtimoiy tuzumga bog'liq bo'ladi.

Dunyoqarashning har bir turi o'ziga xos xususiyatga egadir. Mifologiya qadimgi jamiyatda keng avj olgan xalq og'zaki ijodi-naql va afsonalarda gavalantirilgan voqelikning fantastik in'ikosidir.

Mifologik dunyoqarash tabiat kuchlarini jonlantirib xudolar, afsonaviy qahramonlar tarzida, bir xil buyumlar sifatini ikkinchisiga ko'chirish, ularni hissiy obrazlar, alohida vujudlar shaklida tasvirlashga asoslanadi.

Mifologik tarzda fikrlovchi kishi har qanday o'zgarishlar va jasadlar ko'rsatishi, o'zi uchun keng shakl maydoniga ega bo'lishi mumkin va g'ayri tabiiy kuch haqida tasavvur borligi uchun unda din elementlari ham mavjud bo'ladi.

Diniy dunyoqarashning o'ziga xos xususiyati shundaki, u tabiiy va ijtimoiy hodisalar mohiyatini ularning o'zidan emas, balki tabiatdan tashqarida xudoning qudratiga ko'nikib hamma narsada va har yerda ilohiy kuchlarning ta'siri, mo'jizaviy kuch bor deb tushuntiradi.

Falsafiy dunyoqarashning o'ziga xos xususiyati, u dunyoni qanday bo'lsa, shundayligicha, hech bir yot narsani aralashtirmay, uydimalashtirmay, mubolag'asiz tushuntiriladi.

U kishilarga tabiat, jamiyat, inson tafakkuri rivojlanishining eng umumiy qonuniyatlari haqida bir butun yaxlit ma'lumot berib, mifologiyadan farqli ravishda insonni qurshab olgan moddiy olamni hech kim tomonidan yaratilmaganligini, abadiylikni, insoniyat jamiyati taraqqiyoti sabablari va mohiyatini, o'ziga xos xususiyatlarini va qonuniyatlarini to'g'ri, ilmiy asosda tushuntirib beradi.

Dunyoqarash pedagogik jarayon sifatida

Bilimni egallash murakkab ziddiyatli jarayon bo'lib, u insondan eng avvalo fiziologik jihatdan barkamollikni, ya'ni 5 asosiy sezgi organlarini bus-butun bo'lishini, hamda bilim olish uchun tinimsiz mashq qilishni, qunt bilan mehnat qilishni talab qiladi.

Dunyoning va butun borliqning ko'rki insondir. Inson o'z go'zalligi va murakkabligi bilan yer yuzidagi barcha mavjudotlardan afzaldir. Insonning tafakkuri, aqli bor. U shu aql yordamida ilm egallaydi. Ilm tufayli dunyoni biladi va uni boshqaradi. Hayvonlar tabiatga u qanday bo'lsa, shundayligicha mostashib yashayveradilar. Inson esa tabiatni o'ziga moslashtiradi, o'zgartiradi.

Ilmiy dunyoqarashni hamma vaqt bir zaylda, o'zgar olmay turaveradigan bilimlar deb qaramay, bilimlar to'la bo'lmagan bilimlardan to'la bilimlarga qarab borishligini unutmashlik zarur. Masalan, qayta qurish munosabati bilan dunyo o'zgardi, oldingi tushunchalar ham o'zgardi. Yangi tarkib topayotgan jamiyatdagi hamma yangiliklar ham, qabul qilinayotgan qaror va farmonlar ham o'zgar mas emas. Shu bois ilmiy dunyoqarash bu hodisa va voqealarning hammasiga kishilar oddiy tomoshabin bo'lib turaverishi kerak emasligini, bu o'zgarishlarning faol ishtirokchilari bo'lishlik, tahlil yo'li bilan umumlashtira bilishni talab qiladi.

Madomiki, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish ikki yo'l: tajriba va mantiq (aql) yo'li bilan bo'lar ekan. Demak, kishi hayot to'g'risidagi, o'tmishdagi mutafakkirlarning dono fikrlariga va o'zi to'plagan shaxsiy hayot tajribasiga, bilimiga tayanmog'i kerak. Kishilarning ongi ularning borligini emas, aksincha moddiy hayot sharoitlari, ya'ni borligi ularning ongini belgilashligi, Shundan dalolat beradi. Shu bois ilmiy dunyoqarash hammaga ham nasib qilaveradigan oddiy hodisa bo'lmay, kishining nazariy va amaliy bilim darajasiga bog'liqdir.

Biroq, aqliy jihatdan sog'lom odam agar kam bilsa ham ko'p o'qishi, o'rganishi natijasida o'z bilimini oshirishi, bilimlilarga etib olishi va ma'lum darajada ilmiy dunyoqarashni shakllantira olishi mumkin. Aql va bilim tajriba orqali qo'lga kiradi. Demak, bilimli odam aqli, mulohazali ham bo'ladi.

Biroq, ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda gen (zot) ning ham juda ahamiyati katta. Oldingi yevropalashtirilgan ta'lim va tarbiya uslubimizda qilingan xatolardan eng buyugi, bizningcha, zotga e'tibor bermaslik bo'lib, biz ta'lim oluvchining qobiliyatiga, uning zotiga e'tibor berib o'tirmay, agar yetarli bilimni bersak kutilgan shaxs shakllanaveradi, deb o'ylashimiz kerak edi.

Tabiat, jamiyat va tafakkur sohasidagi fanning barcha jabhalarida insoniyat tomonidan ming yillar davomida yaratilgan va to'plangan bilimlardan hech bo'lmaganda boshlang'ich ma'lumotlarga ega bo'lmay turib, chinakam ilmiy dunyoqarash to'g'risida gap bo'lishi mumkin emas. Kishi dunyoni qay darajadagi bilim asosida bilsa, dunyoqarashining chuqur va sayozligi ham shu darajada bo'ladi.

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda badiiy adabiyotning, xalq og'zaki ijodining, ertaklarning, hikoya va qissalarning ahamiyati katta:

Masalan: "Hadis"larda, "Kalila va Dimna", "Qobusnoma", "Ming bir kecha" va boshqalarda hissiy va mantiqiy bilishga tegishli matallar, ertaklar, hikoyalar, baytlar ko'p bo'lib, yoshlarni ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Dunyoqarash insonda ma'lum mas'uliyat hissi bo'lishini ham talab qiladi. Masalan, qo'zini yeb qo'ygani uchun bo'rini qora kursiga o'tkazib, sud qilib o'tirilmaydi, to'g'ridan to'g'ri otib tashlanaveradi, chunki uning ongi yo'qligi tufayli mas'uliyati ham yo'q, u qilishi mumkin bo'lgan ishni qilgan. N'yurinberg jarayonida

jahon jamoatchiligi gitlerchi fashistlarni sud qilganlarida tamomila haqli edi. Chunki, ular mas'uliyatni o'ylamay insoniyat boshiga katta kulfat soldilar.

Bozor iqtisodiga o'tish mamlakat ertami-kechmi bosib o'tishi shart bo'lgan yo'l ekanligini, unga 10-15 yildan tortib, xatto 100 yillar davomida o'tilganligini, hozirgi rivojlangan kapitalistik mamlakatlar Angliya, Fransiya, Germaniya va hatto AQSH dan ham xalq uchun zarur bo'lgan keng iste'mol mollari belgilangan narxda, qat'iy ravishda davlat do'konlarida sotilishligini bilish bu bilan chayqovchilik qilganlar qattiq jazolanishi ham dunyoqarash darajasini ko'rsatuvchi omillardandir.

Kelajagi buyuk davlatni barpo qiluvchi mamlakatning butun aholisi faqat tijorat, din, qiroat, oldi-sotdi bilangina shug'ullanavermasdan eng avvalo ishlab chiqarishni, ilm-fanni rivojlantirishi, dunyo tillarini bilishi, umuman ma'rifatga birinchi darajali e'tibor berish tufayligina ko'tarilish mumkinligini tushunish ham dunyoqarashni shakllantirishga kiradi.

O'zbekiston Prezidenti I. Karimovning bozor iqtisodiga o'tishda O'zbekistonning o'z taraqqiyot yo'li borligi haqidagi 5 tamoyilini bilish ilmiy dunyoqarashni muhim elementidir. Bular: 1) iqtisodning siyosatdan ustun bo'lishligi; 2) Iqtisodni boshqarishda davlat asosiy isloxotchi bo'lishi; 3) qonunga hammaning itoat qilishligi; 4) kuchli ijtimoiy siyosat yurguzib, aholini kam ta'minlangan qismini ijtimoiy muhofaza qilish; 5) Bozor iqtisodiga o'tishda shoshma-shosharlikka yo'l qo'ymay bosqichma-bosqich o'tish kabilardir.

Ilmiy dunyoqarashni amalga oshirishda kishi narsa va buyumlarning, voqea va hodisalarning ko'rinib turgan ifodasiga, shakliga qarab emas, balki ularning ichki mohiyatiga, mazmuniga qarab baho berish kerak.

Shunday qilib, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish bir, ikki, uch kishi yoki bir necha guruh tomonidan bo'lmay, balki ko'pchilik, ijtimoiy fikr tomonidan bajariladigan ijtimoiy-tarixiy harakterdagi hodisadir. Demak, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish kishidan ko'p mehnat, malaka talab qiladigan murakkab, sermashaqqat faoliyat sohasidir.

15-MAVZU: IJTIMOY SIYOSIY TARBIYA VA O'QUVCHILARNI IJTIMOY FAOLLIGINI SHAKLLANTIRISH

Insoniyat tarixi - g'oyalar tarixidir. g'oya - inson tafakkuri mahsulidir, milliy g'oya esa millat tafakkurining mahsulidir.

Milliy g'oya - inson va jamiyat hayotiga ma'no - mazmun baxsh etadigan, uni ezgu maqsad sari yetaklaydigan fikrlar majmuidir. Mafkura esa muayyan ijtimoiy guruh, ijtimoiy qatlam, millat, davlat, xalq va jamiyatning ehtiyojlari, maqsad-muddolari, manfaatleri, orzu - intilishlari hamda ularni amalga oshirish tamoyillarini o'zida mujassam etadigan g'oyalar tizimidir.

Har qanday tushuncha, fikr va qarash ham milliy g'oya bo'la olmaydi. Chunki shaxsiy fikr o'ziga xos bir qarashdir, ijtimoiy fikr esa voqelikka nisbatano'zgarishyoki harakatni taqozo etadigan faol munosabatni ifodalaydi. G'oya

ana shu munosabatni harakatga, jarayonga zarurat tutilganda esa, butun bir davr tarixiga aylantiradi.

Milliy istiqloq mafkurasining mazmun – mohiyati

O'zbekiston jamiyatining milliy istiqloq mafkurasini, o'z mohiyatiga ko'ra, xalqimizning asosiy maqsad-muddaolarini ifodalaydigan, uning o'tmishi va kelajagini bir - biri bilan baholaydigan, asriy orzu - istaklarini amalga oshirishga xizmat qiladigan g'oyalar tizimidir.

Milliy istiqloq mafkurasini:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, demokratiya tamoyillariga asoslanadi;
- xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma'naviyati, an'ana va udumlari, ulug' bobokalonlarimizning o'lmas me'rosidan oziqlanadi;
- adolat va haqiqat, erkinlik va mustaqillik g'oyalari hamda xalqimizning ishonch va e'tiqodini aks ettiradi;
- yurt tinchligi, Vatan ravnaqi va xalq farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi;
- jamiyat a'zolarini, aholining, barcha qatlamlarini O'zbekistonning buyuk kelajagini yaratishga safarbar etadi;
- millati, tili va dinidan qat'iy nazar, mamlakatimizning har bir fuqarosi qalbida ona Vatanga muhabbat, mustaqillik g'oyalari sadoqat va o'zaro hurmat tuyg'usini qaror toptiradi;

Milliy mafkura faqat bugun emas, balki hamma zamonlarda ham eng dolzarb siyosiy - ijtimoiy masala, jamiyatni sog'lom, ezgu maqsadlar sari birlashtirib, uning o'z muddaolariga erishishi uchun ma'naviy - ruhiy kuch - quvvat beradigan poydevor bo'lib kelgan.

Milliy mafkuramizning bosh g'oyasi

O'zbekiston xalqining milliy taraqqiyot yo'lidagi bosh g'oyasi ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etishdir. Bu g'oya xalqimizning azaliy ezgu intilishlari, bunyodkorlik faoliyatining ma'no - mazmunini belgilaydi. Har bir inson uchun muqaddas bo'lgan yuksak gumanistik qadriyatlarni o'zida mujassam etadi.

Milliy istiqloq mafkurasining bosh g'oyasida ozodlik tushunchasining ustuvor va yetakchi o'rinda turishi Vatan mustaqilligi barcha orzu-intilishlarimiz, amaliy faoliyatimiz va yorug' kelajagimizning asosi ekanidan dalolat beradi.

Milliy istiqloq mafkurasining asosiy g'oyalari

Milliy istiqloq mafkurasining asosiy g'oyalari xalqimizning mustaqil taraqqiyot yo'lidagi bosh g'oyasidan kelib chiqadi va o'zining ma'no-mohiyatini, falsafasi, jozibasi bilan uni xalqimizning qalbi va ongiga yanada chuqurroq singdirishga xizmat qiladi.

Vatan ravnaqi. Vatan insonning kindik qoni to'kilgan tuproq, uni kamol toptiradigan, hayotga ma'no – mazmun baxsh etadigan tabarruk maskandir.

Vatanning ravnaqi, avvalo, uning farzandlariga va ularning ahvoriga bog'liq. Bu esa har bir yurtdoshimizni o'zining ma'naviy kamoloti uchun yuksak mas'uliyatni his etishga, o'z manfaatlarini shu yurt, shu xalq manfaatlari bilan uyg'unlashtirib yashashga da'vat etadi.

Milliy g'oya hech qachon Vatandan tashqarida ildiz otmaydi va rivojlanmaydi. Vatanning ravnaqiga xizmat qilmaydigan g'oya hech qachon milliy g'oya bo'lmaydi. Bugungi kunda jamiyatimizda tadbirkorlik, erkin iqtisodiy faoliyat keng rivojlanayotgani, davlatimizning iqtisodiy qudrati ortayotgani, xalqimizning ma'naviyati boyib, ilm - ziyo salohiyati yuksalayotgani Vatanning ravnaqining asosi bo'ladi. Yurt tinchligi - bebaho ne'mat, ulug' saodatdir. Yurt tinchligi - barqaror taraqqiyot garovidir.

O'zbek xalqi tinchlikni yuksak qadrlaydi, uni o'z orzu intilishlarini, maqsad - muddaolari ro'yobga chiqishning kafolati deb biladi.

Yurt tinchligi Vatanning ozodligi va mustaqilligi bilan chambarchas bogliqdir. Birovga qaram bo'lgan xalq hech qachon erkin va farovon yashay olmaydi. Shuning uchun ham mustaqillik va tinchlikni asrash, mamlakatimizni tajovuzkor kuchlardan himoya qilishga doimo tayyor turishi lozim. Yuksak ma'naviyat, siyosiy madaniyat, millatning g'oyaviy va mafkuraviy yetukligi yurt tinchligini saqlashning muhim omilidir.

Xalq farovonligi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning oliy maqsadi - xalqimizga munosib turmush sharoiti yaratishdan iborat. Ya'ni islohot uchun emas, inson uchun, uning farovon hayoti uchun xizmat qilishi kerak. Jamiyatimizdagi har qanday yangilanishda, har qanday o'zgarishda ana shu ezgu maqsad mujassamdir. Milliy istiqlol mafkurasi mohiyati bilan fuqarolarimizda har qaysi inson va oila badavlat bo'lsa, jamiyat va davlat ham kuchli va qudratli bo'ladi, degan tushunchani tarbiyalashga xizmat qilmog'i lozim.

Komil inson. Erkin fuqarolik jamiyatini ma'naviy barkamol, ezgu g'oyalarni hayotiy insonlargina bunyod eta oladi. Shuning uchun yangilanayotgan jamiyatimizda sog'lom avlodni tarbiyalash, erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yuksak darajaga ko'tarish orqali barkamol insonlarni voyaga yetkazishga muhim e'tibor berilmoqda.

Millatlararo totuvlik. Bugungi kunda mamlakatimizda 130 dan ziyod millat va elat vakillari istiqomat qiladi. Millatlararo totuvlik g'oyasi - umuminsoniy qadriyat bo'lib, turli xil xalqlar birgalikda istiqomat qiladigan mintaq va davlatlar milliy taraqqiyotini belgilaydi. Shu joydagi tinchlik va barqarorlikning kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Bu g'oya bir jamiyatda yashab, yagona maqsad yo'lida mehnat qilayotgan turli millat va elatlarga mansub kishilar o'rtasidagi o'zaro hurmat, do'stlik va hamjamiyatlikning ma'naviy asosidir. Bugungi kunda mamlakatimizda yashab kelayotgan millatlarni o'zaro ahillik ruhida tarbiyalash istiqlol mafkurasining asosiy maqsadlaridan biridir.

Demak, milliy istiqlol mafkurasi xalqning, jamiyatning o'z oldiga qo'ygan ezgu maqsad - muddaolari amalga osha bog'liq, taraqqiyot tajribalari ortgani sari boyib, takomillashaveradi.

Bu mafkura erkin fuqarolik jamiyati, farovon hayot barpo etishga qaror qilgan, bu yo`lda sobitqadamlik bilan olg'a borayotgan xalq mafkurasidir.

Mafkura - inson ruhiyati, tafakkuri va dunyoqarashini o'zgartiradigan kuchli vositadir.

Fuqarolik tarbiyasi

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida shakllanayotgan milliy istiqlol g'oyalari fuqarolarni Respublika Konstitutsiyasida e'tirof etilgan insonparvarlik, demokratik, huquqiy davlat va huquqiy jamiyatni barpo etishdek ezgu maqsad atrofida birlashtirishga xizmat qiladi. Har bir fuqaroning ijtimoiy - siyosiy, huquqiy faolligini yuzaga keltirish, fuqarolik (huquqiy) madaniyatini qaror toptirish - fuqarolik (huquqiy) jamiyatning asosan talabi sanaladi.

Davrning ushbu o'ta dolzarb talabi mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan qabul qilingan qator qonun va qarorlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov asarlari mazmunida o'zining yorqin ifodasini topdi. Aholi o'rtasida milliy istiqlol mafkurasida g'oyalarini targ'ib etdi, ijtimoiy tarbiyaning samarali, izchil tizimini yaratish, jamiyatda fuqarolik (huquqiy) madaniyatni shakllantirish muammolarining ijobiy hal etilishi jamiyat ijtimoiy hayoti uchun muhim ahamiyatga egadir.

Ijtimoiy hayotda fuqarolik madaniyatining shakllanishi uchun zarur shart - sharoitlarni vujudga keltirish: bir tomondan, jamiyat manfaatlarini uchun; ikkinchi tomondan; shaxs (fuqaro) manfaatlarini, shuningdek, jamiyat hamda fuqaroning birgalikdagi manfaatlariga to'la mos keladi. Shu sababli Respublika mustaqilligi sharoitida ijtimoiy ta'lim-tarbiyani tashkil etish mazmunini tubdan yangilash zaruriyati yuzaga keldi. Ijtimoiy tarbiyani keng ko'lamda (kompleks) tarzda tashkil etish bugungi kunning da'vati va talabi bo'lib qolmoqda. Mazkur talabni ijobiy hal etish oila > ta'lim muassasalari > jamoatchilik > davlat > jamiyat belgiligini yaratish asosida amadga oshiriladi.

O'z fuqarolariga ega bo'lish har bir davlatning zarur va muhim belgisi sanaladi. Fuqarolarning mavjudligi sababli davlat mavhum tushuncha bo'lmay, muayyan mexanizmga, jonli sifatida maydoniga chiqadi. Huquqiy o'rni qonun yo'li bilan kafolatlangan shaxsning davlat ichkarisida yoki tashqarısında bo'lishidan qat'iy nazar, ma'lum bir davlatga qarashliligi holatiga fuqarolik deyiladi. Shunday huquqqa ega shaxs fuqaro deb ataladi. O'zbekiston fuqarosi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Respublikasi Oliy Majlisi qabul qilgan tegishli qoidalarga belgilangan huquqlardan foydalana oladi, qonunlarda ko'rsatib o'tilgan burchlarni bajaradi.

Demak, "fuqarolik o'z davlatiga nisbatan huquq va burchlar bilan bog'langan, huquqiy va ahloqiy me'yorlarga ongli rioya etishni, mehnat va jamoada faollikni, ma'naviy yetuklikni nazarda tutadi".

Fuqarolikning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilar:

- muayyan davlat jamiyat a'zosi ekanligini his etish, shaxs taqdiri davlat va jamiyat hayoti bilan uzviy chambarchas bog'liq ekanligini tushunib yetish;
- xalq, davlat oldidagi fuqarolik huquq va burchlarini qonunchilik asosida bilish,

- ularga soʻzsiz, qatʻiy amal qilish;
- oʻz xalqi, davlati oʻtmishiga hurmat tuygʻusini qaror toptirish, shaxsiy manfaatlardan Respublika manfaatlarini ustun qoʻya bilish, xalq vatan ravnaqi, istiqboli uchun kurashishga tayyorlik, yurt tinchligaini himoya qilish, asrab avaylash;
- davlat ramzlariga cheksiz muhabbatni qaror toptirish, ular muhofazasi uchun tayyorlik, davlat ramzlarining millat, xalq or-nomusi, shaʼni, qadr-qimmatini ekanligini anglash;
- ijtimoiy-siyosiy onglik, ijtimoiy faollik, davlatning ichki va xalqaro siyosati qoidalarini tushunish va idrok qilish;
- milliy va umuminsoniy ahloq hamda huquq meʼyorlarining buzilishiga nisbatan murosasiz kurash.

Jamiyat tomonidan qonunchilik yoʻli bilan belgilangan talab fuqaro xulqini baholash, xatti-harakatlar mohiyatini tahlil qilish uchun mezon boʻlib xizmat qiladi. Ana shu talablarga muvofiq fuqaroning xulq-atvoridagi ayrim koʻrinishlar, harakatlar, odatlar maʼqullanadi yoki qoralanadi.

Oʻzbekiston Respublikasi fuqarolarining maqsadi erkin, demokratik, insonparvar, huhuqiy davlat va jamiyat qurishdir.

Bu jamiyatni bunyod etish jarayoni yangi ijtimoiy fuqarolik tarbiyasining vazifalarini murakkablashtiradi. Chunki demokratik huquqiy jamiyat barpo etilishining muvaffaqiyati fuqaroning ijtimoiy-siyosiy onglik darajasiga, fuqarolik fazilatlarining qaror topganligiga, ijtimoiy faollik koʻrsatkichlariga bogʻliq.

Fuqarolikning ijtimoiy asosi yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar boʻlib, unda fuqarolarning shaxsiy manfaati jamiyat manfaati bilan qoʻshilib, uygʻunlashib ketadi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar gʻoyalari, demokratik talablar hamda ahloqiy-huquqiy meʼyorlarga muvofiq faoliyat yuritish ijtimoiy fuqarolik munosabatlarining muhim qoidasiga aylanadi.

Fuqarolik tarbiyasining maqsadi-fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglash orqali oʻquvchilarga yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, vatan jamiyat uchun fidoiy insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir.

Fuqarolik tarbiyasining vazifalari tizimini quyidagilar tashkil etadi:

- 1) yosh avlodni doimiy ravishda jamiyatda ustuvor mavqega ega boʻlgan ahloqiy va huquqiy meʼyorlarga rioya etishga oʻrgatib borish;
- 2) oʻquvchilarga fuqarolik huquq va burchlari toʻgʻrisida maʼlumotlar berib borish, ularda fuqarolik faoliyatini tashkil etish borasida koʻnikma va malakalar hosil qilish;
- 3) oʻquvchilarda davlat ramzlariga hurmat va muhabbatni qaror toptirish, Respublika Prezidenti shaʼni, or-nomusini himoya qilishga tayyorlik hissini shakllantirish;
- 4) oʻquvchilarda xalq oʻtmishi, milliy qadriyatlarga nisbatan muhabbat tuygʻusini uygʻotish, ulardan gʻururlanish, faxrlanish va iftixor hislarini oshirish;
- 5) Vatan, xalq va millat ishiga sodiqlik, oʻz manfaatlarini yurt manfaatlari bilan uygʻunlashtira olishga erishish, fidoiy fuqaroni tarbiyalab voyaga etkazish;

6) Vatan, yurt ozodligi va mustaqilligini e'zozlovchi, ardoqlovchi, uni himoya qilishga tayyor fuqaroni tarbiyalash ishiga keng jamoatchilik e'tiborini jalb etish.

2. O'quvchilar fuqarolik tarbiyasini tashkil etishda shaxsning davlat Konstitutsiyasida ko'rsatilgan huquqlaridan foydalanish hamda burchlarini bajarilishi xususida ma'lumotlar berish, ularda ijtimoiy faoliyatni tashkil etishda huquqlardan foydalanish va burchlarini bajarish bo'yicha ko'nikma va malakalarni hosil qilish maqsadga muvofiqdir.

Uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish, saylash va saylanish, mulkdor bo'lish, mehnat qilish, erkin kasb tanlash, dam olish, qariganda yoki mehnat layoqatini yo'qotganda, shuningdek, boquvchisidan mahrum bo'lganda ijtimoiy ta'minot olish, tibbiy xizmatdan foydalanish, bilim olish, ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, o'quvchilarga huquqlari borasidagi bilimlarni berish bilan birga fuqarolarning burchlari nimalardan iborat ekanligi haqida ma'lumot berish, bu borada o'quvchilarda nazariy va amaliy ko'nikmalarni hosil qilish ko'zlangan maqsadga erishishda muvaffiqiyat omili bo'ladi. Fuqarolarni burchlari quyidagilardan iboratdir:

- fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni, qadr-qimmatini xurmat qilishga majburdir.

- fuqaro O'zbekiston xalqining tarixiy ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga majburdir;

- fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar;

- fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'inlarni to'lashga majburdirlar;

O'zbekiston Respublikasini himoya qilish O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir.

3. Davlat ramzlari muayyan millat, elat etnopsixologik hususiyatlari, qarashlari, orzu-umidlari, intilishlari hamda maqsadini, hududiy, siyosiy, ijtimoiy birlik mohiyatini ajratishga xizmat qiluvchi tasviriy belgilar majburiydir.

Muayyan Davlatning bayrog'i, Gerb (tamg'asi) hamda madhiyasi davlat ramzlari majmuini ifodalaydi.

Davlat ramzlari o'zlarida chuqur siyosiy va ijtimoiy mazmuni ifoda etadi. Davlat ramzlarida (bayroq, gerbda) tasvirlangan ranglar, tasvirlar shu xalq, millat o'tmishi, qadim an'analari, xalqning turmush tarzi, orzu-umidlari, maqsadi, g'oyalarini ifodalashga xizmat etadi. Davlat madhiyasi esa xalq, millat, davlat va jamiyatning yagona maqsadi, birligi, g'oyalarini tarannum etiladi.

Davlat ramzlari davlat mavjudligini ko'rsatuvchi belgilardan sanaladi. Ramzlar bu shartli belgilar bo'lib ular qadim davrlardayoq turli xalqlarda u yoki bu hodisa, olam, mavjudot, odamlar tasvirini, ularning qarashlarini ifodalagan.

Respublikamizda davlat mustaqilligining e'lon qilinishi mustaqillikni aks ettiruchi ramzlarni ishlab chiqishni taqozo etdi. Shu munosabat bilan 1990 yil 30 martda "O'zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi to'g'risida"gi qaror qabul qilindi va bu borada ishlar boshlab yuborildi.

O'zbekiston Oliy Majlisining 1992 yil 8 dekabrda bo'lib o'tgan XI-sessiyasida O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasi qabul qilindi. Ta'lim muassasalarida

fuqarolik tarbiyasini tashkil etish jarayonida o'quvchilarga davlat ramzlari ularning mohiyati orasidagi ma'lumotlarni berish, ularning ongiga davlat ramzlarining xalq, millat or-nomusi, sha'ni, qadr-qimmatini timsoli ekanligi to'g'risidagi g'oyalarni singdirish orqali o'quvchilarda ularga nisbatan hurmat tuygusini qaror toptirishi kabi vazifalarni ijobiy hal etish maqsadga muvofiq sanaladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasining quyidagi matni o'quvchilar tomonidan nafaqat yod olinishi, balki madhiyada ifoda etilgan fikrlar mazmunini chuqur tahlil eta olish layoqatining namoyon etilishi borasida shart-sharoitlarni yaratib berish ta'lim muassasalari jamoasi, ularning rahbariyati oldidagi asosiy vazifalardan biridir.

Davlat madhiyasi kabi uning bayrog'i, gerbi (tamg'asi) ham jahon miqyosida mavjud bo'lgan muayyan davlatning o'z xalqi, millati nomidan faoliyat yuritish imkoniyatiga ega ekanligini anglatadi.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasining bayrog'i to'rt xil rangda bo'lib, ko'k, oq, qizil yashil ranglardir. Oq rang qizil rang bilan hoshiyalangan. Respublika bayrog'ida yurt tarixi, o'zbek xalqining milliy ruhi va yurt tabiati jamoli aks ettirilgan. Bayroqning chap tomoni yuqori qismidan yarim oy va 12 yulduz tasviri tushirilgan. Ko'k rang va yulduzlar tasviri tiniq, moviy osmon belgisidir. O'rtadagi oq rang esa yorug' kun va pokiza, oq ko'ngilli xalqimizning tilagi, qizil hoshiyalar esa tomirlarda urayotgan qon kabi tiriklik va hayot ramzidir. Yashil rang esa qadim-qadimdan tabiat belgisi, oy (yangi oy) tasvirining berilishi mustaqillik sharoitida hayot kechirish xalqimiz uchun o'ziga xos yangi davr ekanligi ifodasidir. Yulduzlar sonining 12 taligi yil oylariga muchal hisobiga isbotdir.

Milliy bayrog'imizning huquqiy maqomi, "O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i to'g'risida"gi ma'lumotlarni o'quvchilarga etkazish sinf soatlarida, shuningdek, tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazish chog'ida amalga oshiriladi.

Bayroq davlat mustaqilligining belgisigina bo'lmay, u Respublikamiz nomini xalqaro maydonda ramziy ifoda etish uchun ham xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet ellik mehmonlar Respublika bayrog'ini hurmat qilishlari shart.

Davlat ramzlarining yana biri - bu davlat gerbidir. O'zbekiston Respublikasi davlat gerbining qabul qilinishi O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi to'g'risida"gi qonun g'oyalari hamda xalqimizning ming yillik boy tajribasiga asosan amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi davlat gerbida tog'lar, daryolar, bug'doy boshloqlari (chap tomonda), ochilgan g'ozaxo'rlarining (o'ng omonda) gulchambar holiday tasviri aks ettirilgan. Gerb o'rtasida serquyosh yurt ramzi bo'lgan quyosh o'zining zarrin nurlarini sochib turibdi. Gerbning yuqorigi qismida Respublika mustaqilligining ramzi sifatida sakkiz burchak tasvirlangan bo'lib, uning ichida yarim oy (yangi oy-yangi tuzum) va yulduzlar (adabiyot timsoli) joylashtirilgandir. Gerbning markazida baxt va erksevarlik ramzi bo'lgan kumush rangli Humo qushi qanotlarini yozib turgan holda tasvirlangan. Humo qushi insonga baxt keltiruvchi, uni turli ofatlardan himoya qiluvchi, mehribon jonzot sifatida o'zbek xalq og'zaki ijodida keng talqin etib kelingan. Gerbning pastki markaziy qismida Davlat bayrog'i

ranglaridagi chambar lenta o'zagida " O'zbekiston" so'zi yozilgan. Gerbda ifoda etilgan sakkiz qirrali burchak mujassamdir. Ushbu belgi ijtimoiy hayotning barcha jihatlarini ma'lum bir g'oya, kuch birlashtiradi degan ma'noni anglatishga xizmat qiladi. Paxta va bug'doy boshloqlarining tasviri rizqu - ro'zimiz nishonasidir.

Davlat gerbining huquqiy maqomi ham maxsus qonun bilan qo'riqlanadi. Davlat Gerbidan foydalanish huquqi maxsus davlat hokimiyati va boshqaruvi idoralariga berilgan bo'lib, ularga O'zbekiston Prezidenti Devoni, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, davlat hokimiyati va boshqaruvining mahalliy idoralari, vazirliklar, davlat qo'mitalari, barcha toifadagi sudlar, prokratura, diplomatik va konsullik vakolatxonalari kiradi.

Davlat gerbi tasviri tushirilgan muhirlar, hujjatlarning blankalari ulardan foydalanish va saqlash, yo'qotish tartibi Respublika Vazirlar Mahkamasining maxsus hujjati asosida tartibga solingan.

Davlat gerbi, shuningdek, fuqarolik pasportida, korxon, tashkilot muassasalarining ish qog'ozlar muhrlarida, Respublikada shaxs sifatida o'z sha'ni ornomusini qanchalik muqaddas bilsa, fuqaro sifatiga davlat ramzlarini shu qadar muqaddas bilishi, uni asrash, muhofaza qilish uchun o'zida mas'ullik tuyg'usini qaror toptirishi lozim. Fuqarolik tarbiyasini yo'lga qo'yish jarayonida davlat ramzlaridan noqonuniy hamda ahloqsiz ravishda foydalanayotgan kimsalarga nisbatan murosasiz bo'lish lozimligining uqtirib borish maqsadga muvofiqdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov "O'zbekistonning o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li" nomli asarida shunday yozadi:

"O'zbekistonning yangilanish va rivojlanish yo'li to'rtta asosiy negizga asoslanadi". Bu negizlar:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;
- xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish;
- insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik.

Fuqaro tarbiyasining asoslaridan biri millat, xalq ular mazmunini o'rganish orqali, milliy o'zlikni anglashni qaror toptirish ishi sanaladi.

Shaxs ham, jamiyat ham o'tmishni o'rganish, uning har bir bosqichini tahlil qilish asosida kelgusi hayot rejasini ishlab chiqadi. «O'tmishsiz kelajak bo'lmaydi» - mazkur shior erkin, mustaqil ravishda taraqqiyot yo'lidan borayotgan Respublika hayotining bosh shioriga aylanishi lozim. O'tmish mutafakkirlarining qarashlari, boy ma'naviy meros g'oyalari bugungi avlod uchun dasturi amal bo'lishi lozim.

Allomalar xalq qahramonlari hayotini o'rganish, millat va shaxsga inson sifatida kim ekanligini anglab etishga yordam beradi.

Milliy qadriyatlar g'oyalarini o'rganish, asrlar davomida ardoqlanib kelgan an'ana, urf-odat, marosimlar nima uchun millatni bu qadar jipslashtirib qo'rganligi siridan voqif etadi. Fuqarolik tarbiyasi negizida xalq o'tmishi, tarixini o'rganish milliy qadriyatlar mohiyatini anglashga yo'naltirilgan faoliyatga o'quvchilarni jalb etish pedagogika fani, tarbiyada ko'zlangan maqsadga eltuvchi yo'l sanaladi.

O'quvchilarni haqiqiy fuqaro etib tarbiyalash ularda fuqarolik tuyg'usini qaror toptirish, fidoiy fuqaro sifatida shakllantirish bilan ta'minlanadi.

O'quvchilarda fuqarolik hissi va e'tiqodini tarbiyalamay turib, ularda ahloqiy, xulqiy odatlarni, malakalarni hosil qilib bo'lmaydi.

Fuqarolik tuyg'usini qaror toptirish murakkab jarayon. Bunda dastlab bolalarga fuqarolik mohiyati va qoidalari mazmuniga oid bilimlar beriladi. Avvalo o'quvchiga fuqarolik odobi va madaniyati haqida tushuncha beriladi, bu xildagi xulqda, xatti-harakatlarga oid namunalar keltiriladi, so'ngra faoliyat uyushtiriladi. Ana shu asosida fuqarolik tushunchalari vujudga keladi va fuqarolik xulqiy odatlar hosil qilinadi.

O'quvchiga fuqarolik tushunchalari badiiy va ilmiy adabiyotlar, matbuot yangiliklari, kino fil'm, spektakl g'oyalari, turli suhbatlar mazmunini tushuntirish, targ'ib etib borishi orqali singdiriladi. Fuqarolik tuyg'usini bolalarda maktabgacha tarbiya yoshidan boshlash maqsadga muvofiqdir. Buning uchun "Respublika bayrog'ida nimalar aks ettirilgan?", "Respublika gerbidagi Humo qushi nimaning ramzi?", "men davlat madhiyasini bilamanmi?" kabi mavzularda suhbatlashishi g'oyat muhimdir.

O'quvchiga fuqaro sifatida o'z xulq - atvori mazmunini tahlil etish imkonini berish lozim. Ya'ni, "Bugun xalq farovonligi vatan taraqqiyoti uchun nima qilgan oldim?", zimmamdagi burchni qanday ado etdim?" tarzidagi savollarga javol topishga o'rgatish kerak.

O'quvchilarga o'qish, a'lo baholarga o'zlashtirish, o'z tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirish bolada fuqarolik burchini ado etish imkonini ekanligini tushuntirib borish zarur. Fidoiylik, intiluvchanlik, tashabbuskorlik, qat'iyat, matonat, uyushqoqlik kabi xislatlar fuqarolik tarbiyasini olib borish jarayonida yuzaga keladi.

Fuqarolik tarbiyasini tashkil etish uchun ma'lum shart sharoitlar taqozo etiladi. Bular;

- 1) maktabdagi ta'lim - tarbiya jarayoni yuksak darajada uyushtirilishi kerak;
- 2) fuqarolik tarbiyasi jarayonining muvaffaqiyati o'quvchilar va o'qituvchilar jamoasining saviyasiga bog'liq;
- 3) tarbiyaviy ishning rejali, uzluksiz, tizimli bo'lishiga erishish;
- 4) oila maktab va mahallalarda o'zaro hamkorlik va hamjihatlilikning yuzaga kelishi fuqarolik tarbiyasi muvaffaqiyatini ta'minlaydi;
- 5) o'quvchilarning axloqiy va huquqiy me'yorlar, umumiy tartibga rioya qilishga o'rgatish.

Fuqarolik tarbiyasini tashkil etishda suhbat, munozara, ma'ruza, baxslardan foydalanish, mashq, test, anketa savollariga javob olish kabilar yuksak natijaga olib keladi.

Fuqarolik tarbiyasida uning natijasini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Bunda bolaning tarbiyalanganlik darajasi asos qilib olinadi. Ushbu maqsadga diagnostika (tashxis qo'yish), statistik, qiyosiy tahlilini o'tkazish lozim.

Ijtimoiy - fuqarolik tarbiyasining tashkil etilishi natijasida kamol topgan fuqaro o'zida quyidagi sifatlarni namoyon eta olishi lozim:

- fuqarolik burchini bajara olishi (o'z vatani, xalqi, ota-onasi oldidagi qarzni xis eta olishi) qobiliyatiga egalik;
- milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usiga ega bo'lish;
- davlat Konstitutsiyasi, davlat hokimiyati organlari, mamlakat Prezidenti hamda davlat ramzlari (gerb, bayroq va madhiya) ga nisbatan hurmatda bo'lish;
- mamlakat taqdiri va istiqboli uchun javobgarlik, mas'ullik;
- ijtimoiy-huquqiy hamda ahloqiy me'yorlarga nisbatan hurmat va itoatda bo'lish;
- mamlakat milliy boylklari;
- milliy davlat-tili, madaniyati va an'analariga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, ularni asrash;
- ijtimoiy faollik;
- demokratik tamoyillarga amal qilish;
- tabiatga nisbatan ehtiyotkorona va ma'suliyatli munosabatda bo'lishi; fuqarolarni huquq va burchlarini hurmat qilish- huquqiy ong va fuqarolik madaniyatga ega bo'lish;
- to'g'riso'z, adolatli, muruvvatli, mehribon bo'lish;
- o'z faoliyati va xatti-harakatiga nisbatan mas'uliyatli bo'lish;
- baynalminallik, o'zga mamlakatlar, xalqlarga nisbatan hurmatda bo'lish va boshqalar.

16-mavzu: BARKAMOL SHAXSNING MA'NAVIY-AHLOQIY TARBIYASI

Axloqiy tarbiya nima va u o'z oldiga qanday maqsadni qo'ydi?

Axloq birinchidan, ijtimoiy ong shakllaridan biri, ijtimoiy tartib qoida bo'lib, bu tartib qoidalarining xatti-harakatini tartibga solish vazifasini bajaradi. («Filosofiya», «O'zb», 76. 45-bet). Jumladan, axloq, adolat, saxovat, xalovat, xalollik, rostgo'ylik kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. U bizning kundalik ishlarimizga va ongimizga aktiv ta'sir ko'rsatib, jamiyat nomidan yaxshilik bilan yomonlik, zulm, adolat bilan adolatsizlik o'rtasidagi va insoniy munosabatlardagi maqbul va nomaqbul, man etilmaydigan va man etiladigan ishlarni, xatti-harakatlarni belgilab beradi.

Ikkinchidan, axloq ijtimoiy fikr, ong bilan jamiyatda belgilab qo'yilgan odamlarning xulq atvor qoidalarining yig'indisi bo'lib, ularning bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini, majburiyatlarni belgilab beradi. Axloq odamlarni jamiyatdagi axloqiy yetuk, yetuk xulq atvorining namunasi bo'lib xizmat qiladi. Odamlar o'rtasidagi munosabatlarning to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. Axloq me'yorlari xulq atvorining boshqaruvchisi sifatida odob me'yorlariga yaqin turadi. Huquqga zid xatti-harakat axloqsiz harakat deb qaraladi. Axloqiy tarbiya odamlarni nomusli, vijdonli bo'lishga o'rgatish bilan profilaktika ishlarini ham olib boradi.

Uchinchidan, ahloq falsafiy kategoriya bo'lib, har bir shaxs uchun zarur bo'lgan rostgo'ylik, kamtarlik, halollik, oliyanoblik, mehnatsevarlik, xushyorlik, odoblilik, insonparvarlik, kollektivizm singari fazilatlarini shakllantiradi.

To'rtinchidan, axloq, ijtimoiy qatlarning, xalqning ma'naviy qiyofasi, g'oyasi, ruhiyatining karakterli hususiyati sifatida maydonga chiqadi.

Axloqning eng asosiy vazifasi fuqarolikni shakllantirishdan iboratdir. «Eng muhimi,-deb yozgan edi V.A.Suxomlenskiy fuqarolikni tarbiyalashdir, chunki bu butun tarbiyaviy ishlarning mag'zi, o'zagi hisoblanadi».

Har bir jamiyat o'z fuqorolari oldiga ma'lum talablar tizimini qo'yadi. Bu avvalo, insonning axloqiy fazilatlariga, uning xulqiga qo'yilgan talablardir. Kishilar mehnat va muomala jarayonida bir-birlari bilan turli tuman munosabatda bo'ladilar. Bu munosabat jamiyat va har bir fuqaro oldiga quyidagi talablarni ta'riflab beradigan qonunlar, qoidalar bilan tartibga solib turiladi. Bu majburiyatlar ahloq talablariga ko'ra belgilanadi. Bu talablarda har bir katta yoshli kishining, umuman, jamiyatga, atrofidagi kishilarga, o'z oilasiga munosabati belgilanadi, inson ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanishga, davlat mulkini ehtiyot qilishga, o'z oilasining mehnatga layoqatsiz a'zolari to'g'risida g'amxo'rlik qilish va ularni moddiy jihatdan qo'llab quvvatlashga, belgilangan yoshi etgan farzandni maktabga yuborishga va shu kabilarga majburligi ta'kidlanadi. Jamiyat tomonidan belgilanadigan talablar shaxs hulqini baholash uchun nizom bo'lib xizmat qiladi. Ana shu talablarga muvofiq shaxsning hulqidagi ayrim harakat va odatlar ma'qullanadi yoki qoralanadi.

Axloq ijtimoiy taraqqiyotning natijasidir. U sinfiy harekterga ega. U yangi ijtimoiy munosabatlar bo'lib, vatanga, xalqqa sodiqdir.

Axloqiy tarbiyaning vazifasi

O'zbek maktabida o'quvchilarni axloqiy tarbiyalash, sadoqatga asoslangan eng insonparvar, adolatli va oliyjanob, ahloqining ijobiy tomoni tobora to'laroq nomoyon bo'ladi. Bizning axloqimiz umuminsoniy, ma'naviy boyliklarni ham, kishilarning axloqiy me'yorlari va ular o'rtasida eksplutatsiyaga qarshi, ozodlik va ijtimoiy tenglik, baxt-sodat va tinchlik uchun ko'p asrlik kurash jarayonida xalq ommasi yaratgan munosabatlarni ham o'z ichiga oladi.

-Jamoatchilik axloqi. Uning asossiy tamoyili. "bir kishi hamma uchun, hamma bir kishi uchun", degan g'oyadan iboratdir. U xudbinlik, o'zini va o'z manfaatini ko'zlashni rad etadi, umumxalq jamoa va shaxsiy manfaatlarni o'zida uyg'unlashtiradi.

-Insonparvarlik axloqi. U mehnatkash insonni ulug'laydi. U kishilar o'rtasida chinakam insoniy munosabatni o'rtoqlarcha hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlarini, shaxsiy va ijtimoiy hayotda hayrixohlik, xalollik, sofdillik va kamtarlikni qaror toptiradi.

-Faol ta'sirchan axloq. U insonni yangi mehnat va ijodiy zafarlarga, tadbirkorlikka, jamoa va butun mamlakat hayotida sidqidildan ishtirok etishga, yangi turmush tarziga zid bo'lgan barcha narsalarga faol qarshi chiqishga, milliy istiqlol mafkurasi uchun qat'iyat bilan kurashishga undaydi.

Vatanparvarlik va baynalminallik ruhida tarbiyalash

O'zi tug'ilib o'sgan zaminga mehr-muhabbat, jahonda birinchi davlatning tarixiy g'alabalaridan faxrlanish tuyg'ularini baynalminallik-qardosh mamlakatlarning

mehnatkashlari bilan taraqqiyot va tinchlik uchun kurash olib borayotgan barcha kishilar bilan birdamlik tuyg'ulari o'yg'un namoyon bo'lishi borasida bundan buyon ham tinmay ish olib boraveradi.

Bizning davlatimiz har bir kishisiga barcha millatlar va elatlarni birlashtiruvchi do'stlik va qardoshlik tuyg'usi, millatlararo yuksak aloqa madaniyati singdirilishidan, millatchilik va shovinizm, milliy maxdudlik va milliy xudbinlik ko'rinishlariga, turmushga, yangilanishga xalaqit berayotgan urf-odatlar va fe'l-atvorlarga nisbatan murosasizlik his-tuyg'ulari singdirilishidan manfaatdordirlar.

Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi, vatanni himoya qilishga, uning uchun butun o'zining kuch g'ayratini, agar lozim bo'lsa, hayotini ham bag'ishlashga shaylik tuyg'usini xosil qilish g'oyaviy tarbiyaviy ishning muhim vazifasi bo'lib qolaveradi.

Ana shu vazifalardan kelib chiqib, maktabning axloqiy tarbiya sohasidagi asosiy vazifalari quyidagilardan iboratdir:

1. Yosh avlodni muntazam suratda jamiyatda qabul qilingan ahloqiy me'yorlarga rioya qilishga o'rgatib borish;
2. Bolalarning xulqida ijobiy axloqiy odatlarni shakllantirish, uning axloqiy tajribalar asosida tarbiyalash;
3. O'quvchilarni axloq tamoyillarini egallab olish va ularga amal qilishga safarbar qilish;
4. Mustaqil yurtimizni har tomonlama kamol topgan quruvchilarini voyaga etkazish.

Har bir jamiyat o'zining axloqiy me'yorlar va talablar tizimiga ega bo'ladi.

Jamiyatimiz shaxsning ona vatanga sodiq bo'lish va uning dushmanlariga nisbatan murosasizlik, tekinxorlikka sira toqat qilmaslik, mehnatsevarlik va barcha mamlakatlarning mehnatkashlari bilan qardoshlaricha birdamlik singari sifatlarini hamma narsadan yuqori qilib qo'yadi. O'quvchilarda vatanga muhabbat xislari, xalqqa xizmat qilish, mustaqil g'alabalarni mustahkamlash, himoya qilish, mehnatkashlarni baxt-saodati uchun kurash tuyg'usi o'stiriladi.

O'qitish o'quvchilarni axloqiy mukammallashtirish bilan bog'lab olib boriladi. Ularda ong bilan xulq birligi tarbiyalanadi. U yana amaliy faoliyat bilan bog'lab olib boriladi.

Shaxsning jamiyat va vatanga, mehnatga, kishilarga, o'z xulqiga munosabtlarini ko'rib chiqamiz:

- Jamiyatga, vatanga muhabbat va sadoqatni tarbiyalash. Bu xildagi munosabatlar shaxsning vatanparvarligi, fuqaroviy yetukligi, baynalminallik fazilatlarida aks etadi. Uning maqsadlarida vatan boyliglarini ko'paytirish, mustaxkamlash va ximoya qilishga qaratilgan ishlarda namoyon bo'ladi.

Vatanparvarlik va baynalminallik axloqiy tarbiyada alohida o'rin tutadi. Diniy adabiyotlarda "Vatanni sevmoq iymondandir",- deb bejiz aytilmagan. Tarbiyachi va o'qituvchi bolalarda vatanga muhabbat, faxrlanish, xalq va mamlakat yutuqlaridan quvonish, uning dushmanlariga nafrat tuyg'ularini tarbiyalaydi. Vatan ravnaqi yo'lida xalol va fidokorona mehnat qilishga tayyorlaydi. Shaxsning ijtimoiy faolligi ortadi.

Baynalminallik axloq tamoyili sifatida vatanparvarlikni boyitadi, o'z milliy qobig'iga o'ralib qolishga yo'l bermaydi. Barcha xalqlar bilan do'st bo'lib, tinchlik va taraqqiyot uchun kurashadi.

Demak, axloqiy tarbiyada yaxshi xulqni takomillashtirish uchun kurashiladi.

Axloq falsafiy tushunchadir. U har bir shaxs uchun zarur bo'lgan rostgo'ylik, kamtarlik, xalollik oliyjanoblik, mehnatsevarlik xushyorlik, odoblilik, insonparvarlik, jamoatchilik, qahramonlik, do'stga sadoqatlilik, saxovatlik, intizomlik, diyonatlik, xudojo'y fazilatlarini shakllantiradi.

Axloq millatning ijtimoiy qatlamining ma'naviy, milliy, mafkuraviy va ruxiy hususiyati sifatida maydonga chiqadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil bo'lishi munosabati bilan axloq masalalariga yangicha yondashish boshlandi. Axloqiy tarbiyada ham milliylikka e'tibor kuchaydi. O'zbek xalqining ma'naviy merosi, milliy qadriyatlari, o'tmish an'analardan foydalanish, o'zbekona urf-odatlarining ustivorligiga amal qilish kun tartibiga quyildi.

Darhaqiqat, axloqiy tarbiyada milliy qadriyatlar va an'analar, din pedagogikasi muhim o'rin tutadi. Shuni ham aytib o'tish kerakki, sovet davrida ana shularga e'tibor berilmas edi. Xatto, "din xalq uchun afyundir" shiori ostida din va dindorlarga olib boriladi. Maktab dindan ajratildi. Hozir esa, ahvol butunlay boshqacha. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ko'p fikrlik, vijdon erkinligi berildi. Dinning xalqimiz ma'naviyatiga ruxiyatiga, tarbiyasiga hayotbaxsh ta'sirini xalqimiz ko'rmoqda. Birgina misol - Muhammad payg'ambarning so'zi Hadisda shunday deyiladi: "kishilarning yaxshisi, xalqa foydalirog'idir". Yoki, "Mo'minlarning afzali go'zal xulqli kishilardir". Bu kishilarni ezgulikka chaqiruvchi nasihatning qanday zarari bor. Hech qanday. Islom dinining muqaddas kitobi - qur'oni Karim va Hadis bashariyatga yaxshilik yo'lini ko'rsatadi. Sharq pedagogikasi, xalq pedagogikasi ana shu kitoblarga asoslangan. Axloqiy tarbiyada diniy adabiyotlardan o'rinni foydalanish lozim.

Axloq va fuqaro yetukligi bu g'oyaviylikning, ijtimoiy faollikning negizidir. Hozir mustaqil Respublikamiz fuqarolarini shakllantirish, ularni axloqiy va huquqiy jihatdan tarbiyalash, huquq-tartibotni buzish hollariga murosasizligini kuchaytirish, jamiyat va davlat manfaatlariga g'amxo'rlikni oshirish, Respublikamizning siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy mustaqilligini mustaxkamlash borasida faolligini rivojlantirish muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Vatanimizning har bir fuqarosi Respublikamiz Prezidenti tomonidan olg'a surilgan istiqbol va taraqqiyot besh yo'lini amalga oshirish uchun kurashish dardkor.

17-MAVZU: BARKAMOL SHAXSNING ESTETIK TARBIIYASI

Har bir oila o'z bolalarining tarbiyasi, nafosatli, aqlli, baquvvat va mard bo'lishini istaydi. Tarbiya san'atining shunday hususiyati borki, ko'p kishilar uni o'zlariga tanish va tushunarli bir ish deb ba'zi birovlar xatto yengil ish deb hisoblaydilar. Estetik tarbiya ana shunday osonroq ishga o'xshaydi. Aslida, estetik

ruhda tarbiyalash, insonning butun qiyofasiga – uning xis – tuyg'ulariga, irodasiga samarali ta'sir qiladi. Ilmiy dunyoqarashni ma'naviy qiyofasini shakllantiradi, xayotni bilib borish imkoniyatini tug'diradi. Estetik ruhda tarbiyalash g'oyat murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, nafosatni tushinibgina qolmay, balki uni barpo etishga qodir bo'lgan barkamol avlodni kamolga etkazish maqsadni ham ko'zda tutadi.

Bizning mamlakatimizda bolalarni estetik ruhda tarbiyalashga kerakli hamma shart-sharoitlar mavjuddir. Muzey va teatrlar, kutubxona va klublar, kinoteatr va galeriyalari, takrorlanmas o'tmish obidalari, xullas butun xayot tarzimiz haqiqatan ham - barkamol avlodjni estetik ruhda tarbiyalash va kamol toptirishga yordam beradigan asosiy vositalardir.

O'zbekistonda demokratik qoidalar asosida rivojlanayotgan xalq ta'limi, o'quvchilarga badiiy ta'lim va estetik tarbiya berishni, go'zallikni xis qilishni tarbiyalash, yuksak estetik did, san'at asarlari, tarix, me'morchilik yodgorliklari, jonajon tabiat va boyligini tushunish hamda qadrlay bilishga o'rgatishni nazarda tutadi. Shu bilan bir qatorda yosh avlodni vatanimiz va jahon badiiy madaniyatining eng yaxshi namunalaridan zavq olib, estetik tarbiyalashni amalga oshirishi zarur. Estetik zavqlanish kishida mehnat ilhomini yanada jo'sh urdiradi, insonni ulug'laydi va uning turmush sharoitini bezaydi. Umuman estetik tarbiya yosh avlodning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish vazifalariga qaratilgan bo'lishi lozim.

Estetik tarbiyaning mohiyati

Estetik tarbiya - o'quvchilarni voqelikdagi, san'atdagi, tabiatdagi, kishilarning ijtimoiy va mehnat munosabatlaridagi, turmushdagi go'zallikni idrok qilish hamda to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, go'zallikka muhabbat uyg'otish va xayotiga go'zallikni olib kirish qobiliyatlarini tarbiyalashdir. Taprbiya nazariyasida ikki xil tushuncha mavjud: estetika va badiiy tarbiya tushunchalari.

Estetik tarbiya ancha keng ma'noga ega bo'lib, tabiat va jamiyat, mehnatdagi go'zalliklarni ideal nuqtai nazardan idrok etishga, shuningdek estetik faoliyatga, voqelikni go'zallik qonun-qoidalari asosida o'zgartirishga qodir shaxsni tarbiyalashga qaratilgandir.

Estetik rivojlantirish- bu shaxsning estetik ongi, munosabatlari va estetik faoliyatining vujudga kelishi hamda takomillaShuvidan iborat uzoq davom etadigan jarayondir. Bu jarayon yosh va ijtimoiy omillar bilan belgilanadigan turli darajalariga egadir. U shaxsning jamiyat estetik madaniyatini egallab olishga bog'liq bo'lib, turli yo'llar va shakllar yordamida amalga oshiriladi.

U jamiyat estetik madaniyatini turli ma'naviy va moddiy ko'rinishlarda tushunib olishni ta'minlaydi.

Jamiyat va ayrim shaxsning estetik madaniyati tushunchalari mavjud.

Jamiyatning estetik madaniyati deganda insoniyat butun rivojlanish tarixi jarayonida to'plangan moddiy va ma'naviy qadriyatlar majmui tushuniladi. O'quvchi shaxsning estetik madaniyati uning madaniy merosini faol, ijodiy o'zlashtirishi

natijasida hosil bo`ladi. Shaxs estetik madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari estetik ong, ehtiyojlar, munosabatlar va estetik faoliyatlardir.

Estetik ong, estetik idrok, bilim, mulohaza, baxs, estetik idealni qamrab oladi.

Estetik ehtiyojlar va munosabatlar esa, eng avvalo shaxsning estetik qiziqishlari, didi, estetik xissiyotlarida ifodalanadi.

Estetik faoliyat ko`nikma, malaka, ijodiy qobiliyatlar mavjudligi bilan tasvirlanadi.

Estetik ong ijtimoiy voqelik, tabiat, san`at bilan bevosita muloqot jarayonida shakllanadigan g`oyalar, nazariyalar, qarashlar, badiiy ta`lim va tarbiya natijasida shakllanadi, estetik onging asosini estetik idrok tashkil qiladi.

Estetik idrok bu atrof voqelikdagi buyumlar, hodisalarning estetik mohiyatini butun tarkibiy qismlari bilan birgalikda aks ettirish, idrok etilgan narsalarni shaxsda mavjud bo`lgan xissiy va aqliy narsalarning o`zaro aloqasi bilan ifodalanadigan estetik mezonlar bilan qiyoslash jarayonidir.

Estetik idrok go`zallik bilan uchrashganda yuzaga keladi va aniq maqsadga qaratilganligi bilan izohlanadi. To`laqonli estetik idrok estetik tushunchalar va estetik mulohazalarni shakllantirish bilan birgalikda sodir bo`ladi.

Estetik mulohaza-shaxsning aniq bir estetik hodisaga munosabatini bildiruvchi aqliy harakatida ifodalanadi. Shaxsning estetik mulohazasi chuqurligi takomillashganligi, murakkabligi, yuqori yoki pastligi bilan ajralib turadi. Estetik mulohaza darajasi shaxsning xulq atvori va bilim saviyasiga, estetik tajribasiga bog`likdir.

Estetik baho deganda bu shaxsning muayyan hodisa yoki obrazga insoniyat butun tarixiy rivojlanishi jarayonida hosil qilgan va estetik mulohazalarida ifodalangan estetik qoidalar, g`oyalar bilan qiyoslash asosida baho berish tushuniladi. Estetik baho tevarak-atrof, voqea-hodisalarga, san`at asarlaridagi go`zallik yoki qabixlik, daxshatlilik yoki hazil -mutoyibaga moyillik, hazilkashlik kabi kategoriyalarga tayanib, ularning estetik qimmatini obrazli aks ettirishning chuqurligi va yaxlitligi, muallif ijodiy usulining yorqinligi va ifodali ekanligi haqidagi fikrlarni qamrab oladi. Estetik baho berishda shaxsning ijtimoiy yashash tuzumi, ijtimoiy kelib chiqishi yaqol ko`zga tashlanadi, chunki go`zallik va xunuklik yoki badbaxshalik kabi turli ijtimoiy tuzumda turlicha baholanib kelingan. Masalan, yuqori sinflarda adabiyot o`qituvchisi tomonidan o`tkazilgan "bahr" kechasida o`quvchilar taniqli yozuvchi A.Qodiriyning asarlarini muhokama qilib, yozuvchining roman yozish qobiliyatini baholaydilar. Unda roman yozishning qoidalariga amal qilinganligini qiyoslash orqali ajratib ko`rsatadilar.

Estetik ideal bu shaxsning tabiat, jamiyat va san`atdagi maqsad tarzida idrok etadigan takomillashgan go`zallik haqidagi ijtimoiy bahosining aks etishidir. Shunga ko`ra, estetik idealning muhim belgisi shaxsning dunyoqarash hususiyatiga ko`ra aniqlanadi. Estetik ideal uchun estetik madaniyat hodisasi sifatida faqat uning o`lchovi tarzida emas, balki undovchi tarzidagi ham muhim hususiyat bo`lib qoladi.

Estetik ehtiyoj deb, shaxsning voqelikni estetik jihatdan bilib olishga badiiy faoliyatning aniq bir turiga yoki uning xilma-xil turlariga undovchi sub`ektiv omillariga aytiladi. Estetik ehtiyojlar estetik axborotga ehtiyojni, go`zallik haqidagi

fanning rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq bilishga, estetik zavq bergan narsani ko'prok idrok etishga intilishda beo'xshovlikka murosasiz bo'lish va uni butkul yo'qotishga harakat qilishda, aniq bir san'at asari, uning muallifi haqidagi yangiliklarni bilishga intilishda ifodalanadi.

Estetik qiziqish-shaxsni estetik faoliyatiga, voqelik va san'at asarlarini estetik jihatdan ifodalashda ko'rinadi. Estetik qiziqishning asosiy belgilari o'quvchida estetik faoliyatga intilishi, o'zi yoqtirgan san'at asarlarini yig'ib, to'plab borishi, ularni takror-takror o'qib, idrok etishi, ular haqida fikr bildirishga intilishi, boshqalarning shu masalaga doir fikrini bilishga qiziqish, muayyan san'atkor, janr, yunalish kabilarni afzal ko'rishda namoyon bo'luvchi, tanlash hususiyatining mavjudligi bilan ifodalanadi. Masalan: o'quvchilar o'zlarini qiziqtirgan san'at ustasining rasmlarini, asarlarini to'playdilar, qayta-qayta o'qib chiqadilar.

O'quvchilar estetik qiziqishlarining kengligi, chuqurligi, barqaror yoki beqarorligi bilan ajralib turadilar. Bu ularning faolligi darajalarini va atrof hayotga estetik hamda amaliy munosabatlarida namoyon bo'ladi. O'quvchidagi estetik qiziqish darajasi pedagogik ta'sir natijasida yuqoriga ko'tarilishi yoki susayishi ham mumkin. Estetik qiziqishlar o'quvchida estetik ehtiyojni tug'ilishiga sabab bo'ladi.

Estetik did shaxsda uning shaxsiy va ijtimoiy hususiyatlarining qo'shilishi natijasida hosil bo'ladigan murakkab hodisadir. Did o'z tabiatiga ko'ra faqat shaxsga oid ammo shaxs ijtimoiy munosabatlar majmui bo'lganligi uchun, u estetik baholash mezonini bo'lib xizmat qiluvchi ham sub'ektiv, ham ob'ektiv me'yorlarni o'zida birlashtiradi. Estetik did ob'ektiv estetik o'lchovdir, go'zallik va xunuklikka, ko'tarinkilik va tubanlikka baho berishni sub'ektiv egallaganlikda ifodalanadi. Baho, buyum yoki hodisaning estetik mohiyatini egallash jarayoniga taalluqli bo'lib, did esa shaxsning buyum yoki hodisaga nisbatan estetik munosabat bildirish turida ifodalanadi. Estetik did estetik axborotlar oqimi, estetik va ahloqiy normalar yig'indisi orqali shakllanadi va shaxsning buyum, hodisalarga estetik baho berishda yaqqol namoyon bo'ladi.

Estetik tuyg'u bu shaxsning buyum yoki hodisaga estetik baho berish munosabatini sub'ektiv boshdan kechirishdir. Estetik tuyg'u o'quvchining mazkur buyumning shakli, rangi va mazmunidan ma'naviy lazzatlanishda yoki aksincha nafratlanishda ifodalanadi. estetik xis-tuyg'u inson aql-zakovatiga ko'ra mazmunli, murakkab, chuqur va xilma-xil bo'ladi. Estetik xis-tuyg'u, chuqur va barqaror estetik qiziqishlarni hosil qilishi mumkin.

O'quvchida estetik idrok, bilim, mulohazalar, baho, ideal, xis-tuyg'u, qiziqish, ehtiyoj va estetik faoliyatga kirishadi, estetik did birligi, uni estetik faol bo'lishga, o'z faoliyatini namoyon qilishga tayyorlaydi. U asta-sekin tevarak-atrofnini go'zallik qonunlari asosida o'zgartirishga, go'zallik yaratishga harakat qiladi, chunki inson go'zallikni nafaqat mushohada etadi, balki uni yaratadi ham. Estetik jihatdan tarbiyalangan odam hayotni go'zal qilishga intiladi, estetik tomondan faol bo'ladi. Uning estetik faolligi hayotda go'zallik yaratishda egallangan estetik ko'nikmalarida: chiroyli, bejirim kiyinishda, madaniy muomalasida, o'zini tuta bilishida, oila va ishda estetik muhitni yaratishda namoyon bo'ladi.

"Estetik tarbiya" bilan bir qatorda "badiiy tarbiya tushunchasi" ham mavjud.

Badiiy tarbiya deb shaxsni san`at vositalari yordamida ya`ni san`at asarlarining mazmuni va shaklini estetik idrok etishni rivojlantirishga, san`atning ma`lum turida qatnashish va ijodiy faoliyat uchun zarur bo`lgan badiiy did, hamda qobiliyatlarni shakllantirishga aytiladi. San`at turli estetik shaxsning barcha tomonlariga xissiy-estetik ta`sir etadi va uni badiiy faoliyatning har xil turlari bilan tanishtiradi.

O`quvchilarda voqelikka, estetik munosabat hamda badiiy did qanday mazmunda shakllanishi rivojlanayotgan mustaqil O`zbekiston uchun alohida ahamiyatga ega. Shu tufayli pedagoglar o`quvchilar uchun O`zbekiston hayotining muhim hodisalarini aks ettiradigan, ularni g`oyaviy tarbiyalaydigan hamda ularga estetik ta`sir ko`rsatadigan san`at asarlarini tanlab olishlari va bolalarning estetik faoliyatini jamiyat taraqqiyoti, hayoti bilan bog`lashlari lozim.

Estetik tarbiya vazifalari

Pedagogikada estetik tarbiya vazifalarini belgilashda umumiy tarbiya maqsadlari va o`quvchilarning yosh xususiyatlari alohida hisobga olinadi. Estetik tarbiya vazifalarini yo`nalishiga ko`ra shartli ravishda to`rt guruhga birlashtiriladi:

1. O`quvchilarda estetik moyillik: estetik hayajon, estetik munosabat va qiziqishni tarkib toptirish, ularda estetik moyillik atrof-voqelik va san`at asarlarining estetik obrazlari yig`indisining to`plashni, ularga xissiy hozirjavob bo`lishni rivojlantirish; estetik xis-tuyg`ular, ehtiyoj, did va munosabatlarni rivojlantirish kiradi.

2. Estetik ongni shakllantirish esa estetik ong qirralari(tasavvur va bilimlar hajmi, estetik mulohaza va baholash)ni tarkib toptirishdan iboratdir.

Estetik ong tarkib topishi orqali o`quvchilar voqelik va san`atdagi go`zallik yoki xunuklik, kulguli yoki fojialilikni to`g`ri aniqlashning xilma-xil mezonlarini aniqlash, ya`ni buyumlarning xususiyati va sifatlarini: shakli, rangi, tovushlari; hissiy aniqlash: shodlik, qayg`u, xafalik, ajablanish, alam; san`atshunoslik mezonni ya`ni ayrim musavvir, bastakorlarning ismlari va hayoti, faoliyatini bilish; estetik mezon-chiroyli, xunuk, kulguli, qahramonlik kabilarni ajrata bilishni o`rganadilar. Ularda tevarak-atrofga nisbatan to`g`ri munosabat va go`zallikni tushunish shakllanadi.

3.Estetik faoliyatga o`rgatish bu guruh vazifalarini amalga oshirilishi jarayonida pedagog o`quvchilarni faol estetik va badiiy faoliyatga jalb qiladi, ularda estetik va badiiy idrokni rivojlantiradi, badiiy ijrochilik faoliyatining ko`nikma va malakalarini shakllantiradi, go`zallikni turmushga, tabiatga, o`z qiyofasiga kiritish ko`nikma va malakalarini tarbiyalaydi.

4.Estetik va badiiy- ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish vazifasini bajarish natijasida o`qituvchi har bir bolada umumiy va maxsus badiiy- ijodiy qobiliyatlarining rivojlanishini, hissiy hozirjavoblik qobiliyatini hamda ijodiy hayolni rivojlantiradi.

Estetik tarbiya vazifalarini to`la-to`kis bajarilishi o`quvchilarda qator ijobiy sifatlarni: tashabbuskorlik, ijodkorlik, oldindan ko`ra bilish, intiluvchanlik, orzu qila bilishlik kabilarni shakllantiradi.

18-MAVZU: BARKAMOL SHAXSNING MEHNAT TARBIYASI

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish umumta'lim maktabi ishining tarkibiy qismidir. Ma'lumki, agar kasb to'g'ri tanlangan bo'lsa, inson uchun mehnat quvonch, ijodiy ilxom manbaiga aylanadi, bu esa inson uchun ham, jamiyat uchun ham foydalidir.

Jamiyatning intellektual, ma'naviy imkoniyatlari rivojlangan hozirgi sharoitda mamlakatimizning barcha bo'lg'usi mutaxassislarini tayyorlab beruvchi maktab oldida muhim vazifalar turadi.

Jahon pedagogik hamjamiyati ishlab chiqarish va o'quvchilarni kasbga yo'naltirishni o'rta umumta'limni yangilashning muhim omili sifatida tan oldi. Ta'lim masalalari bo'yicha YUNESKO xalqaro konferentsiyasining tavsiyalarida ishlab chiqarish mehnati xalq xo'jaligining asosiy sohalarida qo'llanadigan asosiy ilmiy qoidalarini tushunishga yordam berishi, o'quvchilarning jismoniy va aqliy qobiliyatlarini hamoxang kamol toptirishga xizmat qilishi, ish sharoitida qurilma (stanok) va boshqa jihozlar bilan ishlab bilimlari, ko'nikmalari, metodlarini egallashlariga yordam berishi ta'kidlab o'tilgan.

Yoshlarni kasbga yo'naltirishda o'quvchilarning alohida qobiliyatlari va mehnat resurslarini jamiyat manfaatlariga mos tarzda taqsimlanishini hisobga olish lozim.

Kasbga yo'naltirish-har bir shaxsning alohida hususiyatlarini mamlakat xalq xo'jaligining iqtisodiy manfaatlaridan kelib chiqib, mehnat bozorini to'laqonli ta'minlash zaruratini hisobga olib erkin va mustaqil kasb tanlashga tayyorlashga asoslangan tizimidir.

Kasbga yo'naltirish tizimi-individga kasbni va uning shaxsiy sifatlarini o'rganishda yordam beruvchi maqsadlar, mohiyat va qoidalar, uslublar va vositalar birligidir.

Kasbga yo'naltirish barcha o'quv tarbiya ishlari bilan ko'nikib olib boriladi. Ongli kasb tanlash yetarli darajadagi umumiy tayyorgarlikka ega bo'lgan taqdirdagina mumkin bo'ladi.

O'quvchini u yoki bu kasbga maqsadli yo'naltirishdan avval uning shaxsini o'rganish lozim. Buning uchun uni kuzatish (bevosita, bilvosita) o'quvchining maktabdagi, jamoat joylaridagi, oila va mehnatdagi amaliy harakatlarning tahlil qilish, so'rovnoma o'tkazish, suhbat, test, interv'yu olish mumkin.

Kasbga yo'naltirishda turli kasblar, ularga qo'yiladigan talablar, bu kasbni qayerda egallashlari mumkinligi to'g'risida o'quvchilarga ma'lumot berish katta ahamiyatga ega. Bu esa o'quvchilarni aniq kasbni tanlashga ongli munosabatda bo'lishga tayyorlaydi. O'quvchilar kasblar to'g'risidagi ma'lumotlarni-bilimlarni faqat maktabda emas, balki ommaviy axborot vositalaridan, tanishlari, qarindoshlaridan ham oladilar.

Yoshlar o'z oldilarida haqiqiy, keng hayot yo'li ochilishi uchun ko'p kuch-g'ayrat sarflashlari kerak va eng asosiysi-o'z ko'ngillariga yoqqan, jamiyatga zarur va foydali ishni tanlashlari lozim.

Shu boisdan ham o'rta maktabni bitirayotgan yigit va qizlarning ko'pchiligi qanday kasb egasi bo'lish to'g'risida ko'p o'ylaydilar. Mamlakatimizda turli kasblarni egallash uchun barcha sharoit yaratilgan. Ayniqsa, ishchi kasblarni

o'rganishning juda keng imkoniyatlari mavjud, jumladan, Respublikamizda ishchi kadrlar tayyorlashga jiddiy e'tibor berilmoqda, kasb-hunar kollejlari yoshlar turli kasblarga o'rgatilmoqda.

Yoshlarga maktabdoyoq, mazkur rejaning xalq xo'jaligini rivojlantirish uchun eng kerakli bo'lgan aniq ixtisos bo'yicha kasbiy tayorgarlik berish lozim.

Kasb tanlash-jiddiy va ma'suliyatli ishdir. O'z hayot yo'lini jiddiy suratda belgilab olish-oson ish emas. Buning uchun uzoq vaqt maxsus tayorgarlik ko'rish talab etiladi.

O'quvchilarning bunday tayorgarlik ko'rishlarini ta'minlash, o'quvchilarning o'z hayot yo'llarini jamiyat manfaatlarini bilan shaxsiy manfaatlarini birga qo'yish asosida to'g'ri belgilab olishlariga, o'zlarining haqiqiy iste'dodlarini aniqlab olishlariga va adashmasdan kasb tanlashlariga yordam berish- umumiy ta'lim maktablarining muhim vazifasidir.

O'quvchilarning diqqatini kasb tanlash masalasiga jalb qilish, bu masalaning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini o'quvchilarga tushuntirish, o'quvchilarni o'z hayotiy yo'llarini tanlash to'g'risida jiddiy va ongli ravishda o'ylashga, ularning bu yo'ldagi mustaqil harakatlarini rag'batlantirish, ularda kasbni to'g'ri tanlashning shartlari hayotida dastlabki zaruriy tasavvur hosil qilish, ularni kasb tanlashda uchraydigan xatolardan ogohlantirish va bu xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun yo'l-yo'riqlar ko'rsatish lozim.

Shundan keyin, o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi va qiziqishini aniqlash va hisobga olgan holda bu yo'lda olib boriladigan ishlarni belgilab olish kerak.

Kasblarni egallash yo'llari bilan atroflicha tanishtirish juda muhim.

Maktab tizimida to'garaklar muhim o'rin tutadi, fan to'garaklari, elektrotexnika, radiotexnika, avtomobil, traktor, pillachilik, o'simlikshunoslik to'garaklarida bolalar bilimlarini kengaytirish bilan, kasb tanlashga amaliy tayyorlanadi.

O'quvchilar diqqatini kasb tanlash masalalariga jalb etish va ularga kasblar haqida tushuncha berish uchun maktablarda kasbga yo'naltirish kabineti, burchak tashkil etadi. Unda quyidagilar bo'lishi lozim: adabiyotlar ro'yxati, spravochniklar, kasb ob'ektlari, fotosuratlar, rasmlar, plakatlar, sxemalar, shu maktabni bitirgan va hozirgi kunda xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida faol ishlayotgan o'quvchilar haqida ma'lumot.

O'quvchilarni kasblar bilan tanishtirish uchun kasb va uning vakillari haqida ma'lumot beradigan adabiyotlarni, fan, texnika, san'at ishlab chiqarish kishilari haqida hikoya va ocherklardan foydalanish kerak.

O'quvchilarni kasblar bilan tanishtirish maqsadida ular uchun turli kasb va ixtisos vakillari bilan uchrashuv va suhbatlar o'tkazish lozim.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda ota-onalar ham manfaatdordirlar. Shuning uchun ham o'quvchilarning ota-onalari bilan aloqa o'rnatish zarur.

Ota-onalarga o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda maslahat berish, konsul'tatsiyalar uyushtirish kerak.

Ota-onalar ham maktabga yordam berishlari, maktabda o'z kasblari bo'yicha suhbat, ma'ruza, konsul'tatsiya, uchraShuvlar uyushtirishlari mumkin.

Maktabda "Kim bo'lsam ekan?" klubini tashkil etish ma'qul bo'ladi.

Maktab sharoitida iqtisodiy tarbiyaning xilma-xil vazifalari bir necha fan bo'yicha darslarda amalga oshiriladi. Masalan, tabiiy fanlar, matematika, fizika, kimyo, biologiya o'quvchilarga iqtisodiy rivojlanish ichki kuchlarga e'tibor berishni o'rgatadilar.

19 -MAVZU: BARKAMOL SHAXSNING JISMONIY TARBIYASI

Jismoniy tarbiyaning asosiy maqsadi – o'quvchilar tanasidagi barcha a'zolari tabiiy sog'lom o'sishini ta'minlash, ularni aqliy va jismoniy mehnatga shuningdek, vatan mudofaasiga tayyorlashdir.

Bizning ota-bobolarimiz kishilar bilan uchrashganda yoki xayrlashganda avvalo, chin yurakdan mustahkam sog'lik-salomatlik tilashgan. Sihat-salomat bo'lishning qadrini oila qadri bilan sharafli bir o'ringa qo'yib kelishgan. Respublikamizda bahodirlar, polvonlar va botirlarga boy vatanimiz ular bilan g'ururlangan. Bugun ham Respublikamizning barcha shahar va qishloqlarida jismoniy madaniyat va sport turlarini milliy asosda qayta tiklash jarayoni sodir bo'lmoqda.

Sharq Aristoteli nomini olgan Abu Ali ibn Sino ham inson fazilatlaridan quyidagilarni sanab ko'rsatgan, chunonchi, jasurlik-biror ishni bajarishda kishining jasurligi, chidamliligi, inson boshiga tushgan yomonlikni to'xtatib turuvchi quvvat. Aqllilik-biror ishni bajarishda shoshma-shosharlik qilishdan saqlovchi quvvat.

Ziyraklik- sezgi bergan narsalarning haqiqiy ma'nosini tezlik bilan tushunishga yordam beruvchi quvvat.

She'riyat mukning sultoni Alisher Navoiy o'zining «Farhod va Shirin» dostonida Farhodning ijobiy xislatlari ichida, uning jismoniy chiniqanligiga alohida e'tibor beradi va iftixor bilan uning jismoniy qobiliyatlarini maqtaydi.

Abdulla Avloniyning fikricha, sog'lom fikr yaxshi ahloq, ilm-ma'rifatga ega bo'lish uchun badanni tarbiya qilish zarur. «Badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qimoq, o'qitmoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchlik, kasalsiz jasad lozimdir. Sog' badanga ega bo'lmagan insonlar amallarida, ishlarida kamchilikka yo'l qo'yurlar....Bunday tarbiyaning fikr tarbiyasiga ham yordami bordir. Jism ila rux ikkisi bir choponning o'ng ili terisi kbidur. Agar jism tozalik ila ziynatlanmasa, yomon xulqlardan saqlanmasa, choponni ustini qo'yib, astarini yuvib ovora bo'lmak kbidurki, har vaqt ustidagi kiri ichiga uradur. Fikr tarbiyasi uchun mehnat va sog'lom vujud kerakdur».

Sport tufayli o'z kuchi va mahoratini quvonch bilan his etish, tabiat bilan muloqotda bo'lish azaldan kishilar dilini xushnud etgan. Demak, yuqoridagi misollardan ko'rinib turibdiki, insonning aqliy, ahloqiy va jismoniy kamoloti kishilik tarixi taraqqiyotining barcha jabhalarida ulug'langan, qadrlangan.

Jismoniy tarbiya kishilarga qulay ta'sir ko'rsatib, ularning salomatligini mustahkamlaydi, ishlash qobiliyatini oshiradi, uzoq umr ko'rishga yordam beradi. Sport- har qanday yoshda ham qaddi-qomatni tarbiya qilish, kuch-quvvatni saqlab turishning ajoyib vositasidir. U dam olish bilan mehnatni almashtirib turishga yordam beradi, ijodiy his-tuyg'u manbai bo'lib xizmat qiladi.

Qisqasi, jismoniy madaniyat va sport sog'lom, kuchli, chaqqon, topqir, to'siqlarni yenga oladigan, ona Vatanni ko'z qorachig'iday e'zozlovchi vatanparvar, kelajakka ishonch bilan qaraydigan yoshlarni vujudga keltiruvchi ijtimoiy omillardan biri hisoblanadi.

Shu sababli kishilik jamiyatining eng ibtidoiy holatidan hozirgi kunimizga qadar har qanday jismoniy kamolot va to'qlikni avlodlarning kamolotini ta'minlovchi zanjir deb hisoblab kelishgan.

Demak, o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy barkamolligini ta'minlash faqat ota-ona, maktabning ishigina bo'lib qolmasdan, balki u davlat ahamiyatiga molik ish hamdir.

Jismoniy madaniyat tarbiyaning tarkibiy qismidir. Jismoniy madaniyat mazmuniga quyidagilar kiradi:

1. Inson a'zolarining tuzilishi va ularning funksional kamoloti- ichki a'zolar, nerv va harakat, suyak-muskul tizimi, badanning uyg'unligi va ularning funksional faoliyatini boshqarish.
2. O'quvchilarning sog'lig'ini mustahkamlash.
3. Gigiyena qoidalariga ko'nikish.
4. O'quvchilarning har tomonlama mohirligini o'stirish.
5. Bo'lajak ishchi-mehnatkashlarning jismoniy va fiziologik sifatlarini kash ahamiyati jihatidan shakllantirish, uning ish qobiliyatini oshirish.
6. O'quvchilarning jismoniy va yosh hususiyatlari uchun sharoit yaratish.
7. Iroda, chidamlilik, qat'iy intizom, do'stlik va o'rtoqlik hiss. kamol topish va o'z-o'zini rivojlantirish uchun harakat qilishni tarbiyalash.
8. Shaxsiy jismoniy qobiliyatlarini kamol toptirish.

Ko'rinib turibdiki, jismoniy tarbiya mazmuni yetarli darajada kengdir. Ularni amalga oshirish yoshlarimizning turmush tarzini, jismoniy madaniyat va sport asosida mazmunli shakllanishini ta'minlaydi.

20 -MAVZU: BARKAMOL SHAXSGA EKOLOGIK TARBIYA BERISH

«Ekologiya» - yunoncha so'z bo'lib, tirik mavjudotlarning yashash sharoiti va tevarak-atrofdagi muhit bilan o'zaro munosabatlari hamda shu asosda yuzaga keladigan qonuniyatlarni o'rganadigan fandir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasida yer va yer osti boyliklarini, suv manbalini, o'simlik va hayvonot dunyosini qo'riqlash, bu boyliklardan ilmiy asosda, oqilona foydalanish, havo va suvni toza saqlash, tabiiy boyliklarni uzluksiz ko'paytirib borishni ta'minlash, insonning atrof-muhitni yaxshilash uchun chora va tadbirlar ko'rishi zarurligi ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 9 dekabrda qabul qilgan «Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida»gi qonuni, «Sog'lom avlod uchun» ordenining ta'sis etilishi, shu nomda Davlat dasturi, «Ekologik ta'lim tarbiya kontseptsiyasi»ning ishlab chiqilishi, «Ekosan» jamg'armasining tuzilishi mamlakatda ekologik muammolarni bartaraf etishga kirishilganidan dalolatdir.

Ayniqsa, umumta'lim maktablarida ham ekologik yo'nalishdagi sinflarning tashkil etilishi, bu asosda litsey maktablarining shakllanishi yosh avlodga maktab partasidanoq tabiatga muhabbat ruhida tarbiya berishga astoydil kirishilganini ko'rsatadi. Maktabni bitirib, mustaqil hayotga qadam qo'ygan har bir yosh, qanday ixtisos egasi bo'lishidan qat'i nazar, ekologiya va tabiatni muhofaza qilishga oid nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Jamiyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning tabiatga ta'sir etish darajasi ham shunchalik ko'p bo'lar ekan. Aholi sonining tez o'sib borishi natijasida ekologik muammolar ham ko'payib bormoqda. Ayniqsa, er, suv, energetika, oziq-ovqat bilan ta'minlash haqidagi muammolar butun dunyo (global) muammolariga aylanib bormoqda. Yer bag'ridan har yili 120 mlrd. tonnadan ortiq turli xildagi xom ashyo, qurilish materiallari, yoqilg'ining qazib olinishi va sarf qilinishi tabiiy boyliklar miqdorining kamayib borishiga sabab bo'lmoqda. Ko'pgina zararli korxonalar, zavodlarning ham oqar suvga yaqin joylashganigi sababli suv havzalarini toza saqlash muammo bo'lib borayotir. Markaziy Osiyoda yashayotgan fuqarolarning salomatligi yomonlashib, kasalliklar ko'paymoqda. Yer kurrasida insonning yashab qolish-qolmasligi masalasi endi ekologik muammolarni yechishga bog'liq bo'lib qoldi.

Ekologik tarbiya – tarbiya nazariyasining yangi shakli

Ekologik muammolarning ilmiy, iqtisodiy, texnik, gigiyenik, yuridik, estetik, pedagogik kabi yo'nalishlari mavjud. Bu yo'nalishlar ichidan pedagogik yo'nalish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ekologik muammolar inson faoliyati natijasida kelib chiqadi.

Pedagogik yo'nalishda ekologik ta'lim va tarbiya berish ko'zda tutiladi.

Ekologik ta'lim deganda o'quvchilarga berilishi lozim bo'lgan tabiat bilan inson orasidagi munosabatlarni ifodalovchi bilimlar tizimi tushuniladi.

Ekologik tarbiya esa insonning atrof-muhitga nisbatan munosabatini tarbiyalashdir.

Ekologik ta'lim-tarbiya umumiy ta'lim-tarbiyaning yangi shakli va tarkibiy qismi bo'lib, maktabda barcha fanlarni o'qitishda amalga oshirilishi ko'zda tutiladi. Ekologik ta'lim-tarbiyadan bosh maqsad ham yosh avlodga atrof-muhit va uning muammolariga ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir.

Ekologik tarbiyalash jarayonida yoshlarni yashab turgan tabiatimiz boyliklarini tejab-tergashga, uni muhofaza qilishga o'rgata boriladi. Atoqli pedagog V.A.Suxomlinskiy «Bolalarga jonim fido» asarida «Men bolalar «Alifbe» ni ochib, birinchi so'zini xijjalab o'qishlariga qadar avval dunyodagi eng ajoyib kitob-tabiat kitobini mutolaa etishlarini istardim» deb ta'kidlaganidek, bu boradagi barcha ishlarni bolaning kichiklagidanoq boshlash maqsadga muvofiqdir.

Ekologik tarbiyada o'quvchilarni o'z maktabini; yashaydigan muhiti-shahar va qishloq ko'chalarini ko'kalamzorlashtirish, mevalli va manzarali daraxt ko'chatlari ekish, xiyobonlarni, suv havzalarini ozoda saqlash, uy hayvonlariga qarash kabi ishlarda kuchi etganча qatnashishga jalb etish katta ahamiyatga ega.

Ekologik savodxonlik va madaniyat, avvalo, oiladan boshlanadi. ekologik duyonqarashni shakllantirishning negizi oiladagi tarbiyaga bevosita bog'liqdir. Agar bu masala oilada to'g'ri yo'lga qo'yilmagan bo'lsa, uni maktablarda, keyingi ta'lim bosqichlarida hamda mehnat jarayonlarida qaror toptirish qiyin bo'ladi.

Ajdodlarimiz bola tarbiyasi masalasiga alohida e'tibor bilan qaraganlar va bu borada ibratli an'analarni vujudga keltirganlar. Bolalar go'daklik chog'laridanoq ahloqiy va mehnat tarbiyasini oilada boshlaganlar. Ularda mehnatga muhabbat, atrof-muhitga hurmat, obodonchilik va ko'kalamzorlashtirish xissi sabot bilan singdirilgan. Masalan, atrofni ifloslantirmaslik uchun axlatlarni alohida chuqurchalarga tashlash; xo'jatxonalarni ariq, soy, buloq suvlaridan uzoqroq joyda kovlash; yong'in chiqmasligi chorasini ko'rish; turli ehtiyojlar uchun yashnab turgan daraxtda emas, balki ko'rib qolganlaridan foydalanish; nihollarni sindirib, payxon qilmaslik; qushlarni uyasini buzmaslik kabi xatti-harakatlar shakllantirilgan. Oila davrasida farzandlarga «Suvga tuflama, uini iflos qilma, Chunki barcha jonivorlar uni ichib baxra oladi», "Gullab turgan mevali daraxtning shoxini sindirma, u meva beradi, uni o'zing iste'mol qilasan", "Pishib etilmagan uzumni uzma, agar uzsang katta gunoh ish bo'ladi, Chunki unda ahli mo'minning nasibasi bor" deb pandu-nasixatlar qilganlar.

Islomdan avval zardushtiylik dinida tabiatni, xususan, suvni iflos yoki isrof qilgan kishi 400 darraga maxkum etilgan. Suvga xurmat islom dinimizda ham saqlanib qolgan. Mana shu hurmat ta'sirida xalqda ko'plab maqollar, rivoyatlar, ibratli hikoyatlar, ertaklar vujudga kelgan.

Ekologik ta'lim va tarbiyalash tizimi bolalar bog'chalarida, umumiy ta'lim maktablarida, keyingi ta'lim bosqichlarida hamda mehnat jamoalarida davon ettiriladi. Bu o'rinda hayotiy misollar orqali hozirgi paytda oilalarda ekologik savodxonlikning pastligi uqtiriladi. Masalan, hozir ko'plab odamlar mollarini ekinzorlarda, bog'larda xatto mevali va manzarali daraxtlarga bog'lab boqadigan bo'lib qolishmoqda. Axir o'tmishda xalqimiz qaramog'idagi hayvonlariga maxsus podachi saqlagan-ku. Buning ustiga hozirgidek hayvonlarni duch kelgan erda emas, alohida ajratib qo'yilgan yaylovlarda o'tlatgan yoki oilaviy dam olishga chiqilganda o't-o'lanlar payxon qilinmagan, qir-adirlarda shisha siniqlari, ovqat qoldiqlari tashlab ketilmagan. Daraxtlarga, o'simliklar olamiga, hayvonlarga zarar keltirilmagan. Ma'lumki, inson aqli uning umumiy rivojlanishning dastlabki 3-4 yilida 50 foizni, 4-8 yilida 30 foizini, 8-17 yilda esa 20 foizni tashqil qiladi. Shuni hisobga olib, ekologik ta'lim-tarbiyani; asosan, bog'cha va maktablarda amalga oshirish zarur.

Bog'cha bolalarida avval ekologik ta'lim tushunchalari shakllantiriladi. 1-5 sinflarda esa, asosan, tabiatshunoslik darslarida o'qituvchilarga ekologik ta'lim-tarbiya beriladi.

O'lkamizning tabiiy o'simliklar dunyosi, ularning foydasi, bu boyliklarni muhofaza qilish kerakligi haqidagi masalalar bilan yoshlarni maktab partasidan keng tanishtirib borish o'zining samarasini beradi. Bunda ekologiyadan ilmiy tushunchalar maktablarda o'qitiladigan barcha fanlarda, ayniqsa, tabiatshunoslik, fizika, ekologiya, matematika, geografiya, tarix kabi fanlarni o'qitishda umumlashtiriladi. Shu bilan birga fakul'tetiv mashg'ulotlarda, darsdan tashqari to'garak yig'ilishlarida,

ekskursiya davrida hamda o'zlarini kundalik faoliyatlari davomida ekologik muammolarni o'rgana boradilar.

Fanlarni o'qitishda o'quvchilarga tabiatni muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalanishga oid beriladigan bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish o'qitishda qo'yilgan maqsad va vazifalarga mos ravishda hamda tanlangan ekologik materiallar mazmuni mavzu mazmuniga mos holda tanlab olinishiga e'tibor qilinadi.

Hozirgi zamon ekologiyasining qonun va qoidalarini, dastlabki ekologiya ma'lumotni hamda madaniyatni shakllantirish 3 yo'l bilan -dars mashg'ulotlarida, sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarda va ekskursiyalar vaqtida amalga oshiriladi. Bunda tabiat o'quvchilarga ekologiya haqida ekologiya qonuniyatlari va tushunchalar to'g'risida bilim beriladi.

Ekologik tarbiya berishga tayyorlashning mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-Atrof muhit va uning shaxs ma'naviy dunyosiga ta'siri;

-Tabiat va uning ahamiyatini aniqlash;

-Tabiatga muhabbatni rivojlantirishda maktab va oilani hamkorligi;

-O'z tumanini, shaharini, qishloq va maktab xovlisini, ko'kalamzorlashtirishda, xatto, sinf xonasidagi o'simliklarni ham parvarishlashga qiziqishlarini oshirish;

-Atrof-muhit muhofazasi, bunda bolalarning vazifalari;

-Tabiatni muhofaza qilishda ota-onalarini namunalari;

-Oiladagi, maktabdagi tabiatni, o'simliklar va hayvonot dunyosini e'zozlashga o'rgatish, jonivor va qushlarni parvarish qilish;

-Tabiatga ongli munosabat jarayonida o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish;

-Yoshlarning ekologiya tarbiyalashda milliy an'ana va udumlarni qayta tiklash, ularga e'tiborni kuchaytirish;

Bolalarda ekologiya xususidagi tasavvurlarni kengaytirishda tarix fanining imkoniyati katta. Bundan besh yuz yil, ming yil avval o'lkamiz tabiati qanday bo'lmagan, o'simliklar va hayvonot olamini, uning ekologiya si-chi kabi savollarga tarix fanidan javob topish mumkin.

Maktabda o'quvchilarga tabiatni muhofaza qilishga doir bilim tarbiyani geografiya darslarida har bir mavzuga bog'lab berib borish mumkin.

Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish darslarida joy nomlaridan foydalanish ona tili bo'yicha mashg'ulotlarni yanada qiziqarli qiladi. Ona tili darslaridagi ko'plab mashqlar o'quvchilarda tabiatga mehr uyg'otishda qo'l keladi. Mashqlardagi suv va havo, o'simlik va hayvonot olamiga taalluqli fikrlar ifodalangan matnlarni tahlil qilish orqali ham tabiatga mehr uyg'otish mumkin.

Adabiyot fani ham ekologiya bilan chambarchas bog'langan. Bunda har bir asarni o'qib tahlil qilish vaqtida va o'quvchiga tushuntirayotganda faqat bezash nuqtai nazaridan emas, ya'ni tabiatni muhofaza qilish nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Mana shu usul bilan adabiyot darslarida ham o'quvchilar ongiga ekologik tarbiyani singdirib boriladi. Shuningdek, 5-11 sinflarda "Tabiatni asrash-Vatanni asrash", "Tabiatni e'zozlaylik" kabi mavzularda turli baxs va she'rxonlik kechalari uyushtirish orqali ham ekologik tarbiyani amalga oshirish mumkin. Adabiyot fanida o'qitilayotgan xalq og'zaki ijodi misolida esa o'quvchilar ajdodlarimizning ekologiya

xatolari nimadan iboratligini hamda bu sohada ularning qanday ibratli ishlari borligini o'rganadilar. O'quvchilarga aytiladigan ertaklarda hayvonlar va o'simliklarning hususiyatlari, ularning tabiatdagi 3 o'rni ochib beriladi. O'qilgan badiiy asarlar misolida, o'tkazilgan suhbatlarda tabiatga yaxshi munosabatda bo'lish va toshbag'irlik bilan qarash dalillari muhokama qilinadi.

Ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishda sinfdan tashqari darslarni ahamiyati kattadir. Xususan, tabiat qo'yniga sayohatlar, ekologik yunalishdagi to'garaklar, shu mazmundagi kechalar o'tkazish o'quvchilar xotirasida uzoq saqlanadi. Sayohatlar mazmuni asosan tevarak-atrofni kuzatishga qaratiladi. Sayohatlarda o'quvchilar tabiatdan inson qanday foydalanayotganligini ko'radilar, kattalarning tabiatga to'g'ri yoki noto'g'ri munosabatda bo'layotganligini guvohi bo'ladilar. Tabiat qo'ynida bo'lish, o'quvchilarda estetik kechinmalarni paydo qiladi. O'quvchilar qushlarni sayrashini eshitib, o'simliklarni yashnashini ko'rib quvonadilar. Bu holatdan ular ham estetik, ham ekologik tarbiya oladilar.

Obodonchilik va orastalik, pokizalik va tejamkorlik, xushxulqlik va xushmuomalalik har bir inson uchun, xususan, pedagoglar va o'qituvchilar uchun ham ekologik ma'naviy mezonidir, o'quvchilar ekologik tarbiya ishlari jarayonida quyidagilarni bilishlari zarur:

-Tabiat haqida tushuncha, tabiiy muhit, tabiiy omillar va ular orasidagi bog'lanish;

-Tabiat boyliklaridan tejab-tergab foydalanish va ularni muhofaza qilish;

-Atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash;

-Tabiatni kelajak avlodlar uchun tabiiy holda qoldirishga intilish. Yuqoridagi omillar asosida ekologik tarbiyalash o'quvchilarda tabiatni muntazam kuzatib borishga qiziqishni uyg'otadi, tabiatni himoya qilish uchun kurashishga, uning go'zalligini asrab-avaylashga olib keladi. Tabiatga muhabbatni va unga ehtiyotkorlik hissini tarbiyalash shaxsda axloqiy belgilarni rivojlantirishga yordam beradi.

21 -MAVZU: BARKAMOL SHAXSGA IQTISODIY TARBIYA BERISH

Bolalarga maktab va oila sharoitida iqtisodiy tarbiya berish muammosi ko'pdan buyon pedagogikaning asosiy muammolaridan biri bo'lib kelmoqda. Bozor iqtisodiyotiga o'tilayotgan bir paytda yoshlarda iqtisodiy tafakkurni tarbiyalash ayniqsa muhimdir.

Avvalo, iqtisodiy tarbiya haqida mukammal tushunchaga ega bo'lmoq darkor. Iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda tejamkorlik, mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, ishbilamonlik, iqtisodiy hisob-kitob va ayni shu kabilar haqida fikrlay olish qobiliyatini kamol toptirishdir.

Iqtisodiy tarbiya mazmuni Sharq mutafakkirlari tomonidan muntazam boyitib kelindi. Chunonchi, Muhammad Ibn Muso al-Xorazmiy matematika fani inson hayotida asosiy o'rin tutishini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, kishi hisob ilmini

bilishi va o'z ishiga pishiq bo'lishi kerak. Shunda u o'z mehnatining natijalarini o'lchovlar orqali aniqlay olishi mumkin.

Abu Nasr al-Farobiy insonga yashash uchun juda ko'p narsalar kerakligi va ularni vujudga keltirish yo'lida boshqa shaxslarga murojaat qilishni e'tirof etadi. Bu o'rinda olim iqtisodiy aloqa zaruriyatini ko'rsatib o'tgan edi.

Darhaqiqat, iqtisodiy aloqa o'rnatish uchun odamlar, davlatlar, jamiyatlar integratsiya yo'lida harakat qiladilar. Hozirgi paytda bu fikr nechog'lik to'g'ri ekanligini Ovro'pa amaliyoti misolida ko'rib turibmiz. Iqtisodiy integratsiya davlatlarga faqat boylik keltirayapti. Al-Farobiy "Baxt-saodatga erishuv haqida" asarida shunday yozadi: inson o'z mablag'ini sarflashni bilishi kerak. Pul sarflashda qizg'anchilik qilish xasislikka olib keladi. Pullarni rejasiz ishlatish esa insonni beboshlikka yetaklaydi".

Ko'rinib turibdiki, o'tmish mutafakkirlari maktab va oila sharoitlarida bolalarni iqtisodiy tafakkurini kengaytirish, ularni hamkorlikka, ishbilarmonlikka, iqtisodiy hisob-kitobga o'rgatishni hayotiy tajriba asosida amalga oshirish lozimligiga e'tibor qaratganlar. Bolaga iqtisodiy tarbiya berish oiladan boshlanadi. Har bir kishi bug'doy, gurunch, mevalarni saqlash yo'llarini bilishi kerak. Ehtiyojni yaroqli narsalarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishi lozim. Ota-ona uvul qilish gunohligini farzandiga yoshligidanoq nasihat yo'li bilan o'rgatadi.

Ibn Sino bolalarni hayotga tayyorlash uchun ularga hunar o'rgatish lozim deb ko'rsatadi. Inson hunarni puxta o'rganishi shart. Chunki hunar unga kelajakda ro'zg'or tebratish uchun kerak. Bu shunday olib borilishi kerakki, u o'z mehnatining natijalarini ko'ra bilsin. Shundagina bola o'z imkoniyatidan to'g'ri yoki noto'g'ri foydalanayotganini anglashi lozim.

Hunar egallash yoshlarni mustaqillikka o'rgatadi. Bu jarayonda bola hisob-kitob qilishni ham o'rganadi, ishbilarmonlik va tashabbuskorlik hususiyatlariga ega bo'ladi.

Farzand oilada ota-ona tajribalari ta'sirida tarbiya ko'radi. Ota-ona har qadam, har nafasda bolaga saboq beradi:

-Asbobni ishlatgach, darhol o'rninga, yopiq joyga olib, qo'y. U yomg'ir emas, shudring tegsa ham zanglaydi, o'tmaslashib qoladi

-Tovoningni to'g'ri bos, poyafzalning poshnasi yeyilmasin...

-Suvning bir tomchisi ham aziz. Uni qadrla...

-Nonning uvoli turmushga, qog'ozning uvoli obro'ga putur etkazadi.

Uvoqni ko'rdingmi, ko'zingga surt, qog'oz parchasini chetga olib qo'y....

-Ro'zg'oringda hech bo'lmasa, o'tin yoki un, yog' ortib turishi kerak.

-Ikki kishi uchun tayyorlanayotgan mastavaga ikki dona kartoshka, bir dona piyoz, yarim piyola gurunch yetadi. Ertaga ichaveramiz deganing xato, qolgan ovqat soviydi, quyulib qoladi, achiydi. Ovqatni har kuni yangidan hozirlash kerak.

Mazmuni olamcha bo'lgan bu o'gitlar ota-onalar tomonidan farzandlar ongiga singdirilayotgani xasislik alomatlarini emas, balki turmush tajribasining durdona xulosasi, tejamkorlikka undashdir. Tejamkorlik tarbiyasiga axloqiy tarbiyaning hisob-kitob bilan yashashga o'rgatadigan muhim sohasi sanaladi.

Ishlab chiqarish korxonasidami, ro'zg'ordami, tabiat bag'ridami, qayerda bo'lmasin, tejalgan ne'mat katta ijtimoiy ahamiyatga ega.

Agar biz o'zimizga berilgan rizqu ro'zimizni tejankorlik bilan iste'mol qilsak, jamiyatimiz boyligini tejagan bo'lamiz. Jamiyat mulkini, boyligini tejab borsak, uning navfi har bir kishiga tegishi muqarrar. Demak, jamiyat mulkini tejash orqali o'zimizdan tashqari jamiyatga ma'lum darajada foyda keltirgan bo'lamiz. Ham shaxsiy, ham ijtimoiy mulkni barobar tejash esa bizdai dunyoqarashimiz va axloqimiz, turmush tarzimiz darajasini namoyon etadi.

Tejankorlik jarayoni oila yoki davlatning moddiy qudratini mustahkamlashdan tashqari, odamlarni turmush kechirish me'yoriga amal qilishni ham vujudga keltiradi.

Non, tuz, qog'oz, yoqilg'i, elektr quvvati, gaz, neft', ruda, mato, qo'yingki, barcha ne'matlar-aziz. Ammo inson o'zi yaratuvchi, o'zi iste'molchi, o'zi nazoratchi bo'lganligi uchun ham, ularning hammasidan arzonroqdir. Shu sababli, avvalo, insonning o'zini uning umri, kuchi, aql-zakovati, iste'dodi, kayfiyatini, mehnatga qobiliyatini asrash umrining uzaytirish temkorlikning eng hususiyatli tomoni hisoblanadi.

Vaqt- inson ixtiyoridagi bebaho xazina. Uni faqat dunyoni o'rganish va o'zgartirishga, shaxsiy manfaati va el-yurt xizmatiga, mehnat samadorligini oshirish va mahsulot tannarxini arzonlashtirishga sarf etish hususiyati har bir kishida shakllanishi zarur bo'lgan ulug'vor fazilatdir.

Tejankorlik hususiyatlari kishilarda ularning majoziy xislatlariga muvofiq ravishda shakllanadi va xasislik, pishqlik, sahiylik, xalollik tarzida ko'zga tashlanadi.

Xasis kishilar o'z imkoniyatlarini tejashga doimo intiladilar, ammo o'zgalaming va jamiyat manfaatini himoya qilishga moyil o'lmaydilar, undaylar shaxsiy manfaat, boyligini ko'paytirish jazavasi bilan yonib, insof, muruvvat va odamiylikni unutib yashaydilar. Bunday kishilar sarxil mevamiz bozoriga, sutimizning qaymog'i haridorga, nonimizning mazalisi, ko'rpa-to'shakning yangisi, xonamizning chiroylisi mehmonga, o'zimiz sifatsiz ne'matlarni tozalab yeb, labi uchgan idishlar ishlatsak ham, yashasak ham bo'laveradi, deb tushunadilar. Bu bilan obro' orttirishga intiladilar. Ular "Topganingdan yetarlisini yeb-ichib, kiy, salomat, tetik, beamon yasha», degan g'oyaga qarshi ish tutib, farvonligimizning asl mazmuniga putur etkazadilar: yashash va daromad qilishning vijdonga, tarbiyaga xilof usullarini qo'llab, ba'zan ko'pchilikning nafratiga duchor bo'ladilar, o'z xasisliklari, yasama xushomadlari, yolg'on mulozamatlari bilan turmush kechirish, mehmon kuzatish va farzand tarbiyalash madaniyatiga dog' tushiradilar.

Pishqlik daromad va harajatni to'g'ri rejalashtirish, isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik, xo'jasizlikning oldini olish manbaidir.

Ro'zg'orda yoki xo'jalikda bor narsani qizg'anmaslik, inson qadriini moddiy jihatdan rag'batlantirib borish saxiylik alomatidir. Saxiylik kishilarda kamtarlik, soddalik, ko'ngilchanlik, raxmdillik, samimiylik, mehmondo'stlik, muhtojni qo'llash, berilgan yordamni ta'na qilmaslik hususiyatlari ustun bo'ladi.

Saxiylik yuksak darajadagi insonparvarlikdir. Shu bilan birga saxiylik, tejankorlik ruhi bilan sug'orilmog'i kerak. Yoshlarga daromad hajmini belgilash va harajatning me'yorini barqarorlashtirish, boshqacha aytganda, ne'mat yaratish va uni

tasarruf etish rejasini ishlab chiqish va unga qat'iy amal qilish ko'nikmasi singdirilishi davor.

Qiymati qay darajada bo'lishidan qat'iy nazar, narsani egasidan so'rab yoki rozi qilib olish, omonatni ehtiyotlab ishlatish va qaytarish xalollik belgisidir.

Yoshlarga nimani, qachon, nima uchun va qay darajada asrash lozimligi, tejjashning mohiyati va usullarini to'g'ri anglatish tejjamkorlik tarbiyasining maqsadi hisoblanadi. Bu maqsadning to'laqonli amalga oshishi ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, rahbarlar, jamoatchilikning faolligiga bog'liq.

Har qanday ota-ona o'z farzandini voyaga etkazib, uylab-joylagunga qadar, xatto undan keyin ham o'tdan, suvdan, shamol va ofatdan, sinish, chiqish, zaharlanish, g'aflat va hayosizlikdan, sayoqlik va beg'amlikdan, moddiy tanglik va jinoyat qilishdan, xijolatlik va g'animlar nazaridan qudrati yetguncha ehtiyotlaydi, asraydi.

Demak, tejjamkorlik tarbiyasining mazmuni, ta'sirchanligi va samarasi bilan bolalar dastlab o'z oilalarida tanishadilar. Ota-onaning hal qiluvchi roli ana shu tanishuvdan boshlab yuzaga chiqadi va sekin-asta kuchaya boradi. Namuna ko'rsatish, ishontrish, nasihat qilish, maslahat berish yo'li bilan farzandlarni tejjamkor bo'lishga safarbar etish, ular faoliyatini doimo nazorat qilib borish, lozim bo'lsa, isrofgarchilik qilganlari uchun jazolash va ota-onalarning tarbiyalay olish mahoratlariga bog'liq.

Tarbiyaviy ta'sir tarbiyalanuvchi shaxsida qisqa muddatli, uzoq muddatli, beqaror yoki turg'un asorat hosil qilishi mumkin. Ta'sir qanchalik to'g'ri, asosli va kuchli bo'lsa, farzandlarda tejjamkorlikka moyillik, ishqibozlik shu qadar mustahkam shakllanadi.

Ota-onalar hovli va xonadonlarni tartibga solish, ovqat pishirish, kir yuvish va kiyim-kechakni yamash, ro'zg'or asboblari va uydagi jihozlarni ta'mirlash sohasida bolalar mehnatini tashkil etadilar. Bunda ota-ona yumushlarni bolalarga ularning jismoniy, aqliy, ruhiy imkoniyatlarini hisobga olgan xolda topshirishlari kerak.

Ishni topshirish bilan cheklanmay, bola uni qanday bajarayotganini nazorat qilib turish, lozim bo'lsa, maslahat, ko'mak berishi, g'ayratbaxsh so'zlar aytib ruhlantirib turishi maqsadga muvofiqdir. Bola mustaqil topshiriqni bajarish jarayonida rejadagi ishni uddalash uchun sarf etiladigan xom ashyo, mablag', vaqt, kuch, kayfiyat, hajmini aniqlash, kerakli uskunalarni tayyorlash, sozlash malakalari takomillashadi.

Matbuot, radio, televideniya xabarlari, o'qituvchilar, tarbiyachilar tomonidan berilgan tejjamkorlikka oid ma'lumotlar, ota-onalar hamda keksalarning bu to'g'ridagi maslahatlari, tanbehleri ham bolada mazkur tushunchaning kengayishiga ijobiy ta'sir etadi.

Darhaqiqat, tarbiyaning samaradorligini oshirish ko'p jihatdan oila, maktab, jamoatchilik va mehnat jamoalarining bahamjihat kuch-g'ayrat sarflariga va o'quvchilarga nisbatan qo'yiladigan talablari bir xil bo'lishiga bog'liq.

Maktab sharoitida iqtisodiy tarbiyaning xilma-xil vazifalari bir necha fan bo'yicha darslarda amalga oshiriladi. Masalan, tabiiy fanlar, matematika, fizika, kimyo, biologiya o'quvchilarga iqtisodiy rivojlanish ichki kuchlarga e'tibor berishni o'rgatadilar.

O'zbekiston davlatining moddiy va ma'naviy o'sish iqtisodiy qonuniyati bilan o'quvchilar shu tabiiy fanlar mazmunida tanishadilar.

22 -MAVZU: TARBIYA TARKIBIDA BOLALAR VA YOSHLAR TASHKILOTLARI

Kamolot yoshlar ijtimoiy harakatining asosiy vazifalari. O'zbekiston Respublikasi "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati Boshlang'ich tashkiloti ko'rsatib o'tiladigan me'yoriy hujjatlar va yo'riqnoma asosida quyidagi vazifalarning amalga oshiradi;

Boshlang'ich tashkilot ish tartibi «Reglament» .

1. Umumiy Qoidalar. Mazkur ish tartibi (reglament) Harakatning ta'sis hujjatlari (Nizom, Qoidalar va b.) asosida ishlab chiqilgan. Ish tartibi Qoidalariga amal qilish Harakatning Boshlang'ich tashkilotlari uchun majburiydir. Ish tartibi talablariga rioya etilishiga Boshlang'ich tashkilot yyetakchisi mas'uldir. Boshlang'ich tashkilotlar ta'sis yig'ilishi qarori bilan tuziladi hamda O'zbekiston Resublikasi Konstitutsiyasi, qonun hujjatlari, Harakat Dasturi, Nizomi va ushbu yo'riqnoma asosida faoliyat yuritadilar. Boshlang'ich tashkilotlar uchun Harakatning yuqori organlari qarorlari talablarini bajarish majburiydir. Boshlang'ich tashkilotlar Harakatning tuman (shahar) bo'limlariga bo'ysunadi va ularga xisobot beradi.

2. Harakat Boshlang'ich tashkilotining rahbar, ijroiya organlari va ularning ish tartibi

2.1. Boshlang'ich tashkilotda muvofiqda turgan Harakat A'zolarining bir yilda kamida bir marta o'tkaziladigan umumiy xisobot-saylov yig'ilishi uning rahbar organidir. Nizom talablariga asosan umumiy xisobot-saylov yig'ilishida Boshlang'ich tashkilot yetakchisi (Kengash saylangan Boshlang'ich tashkilotlarda Kengash)ning yillik faoliyati yuzasidan xisoboti eshitiladi va muzokara qilinadi, yetakchi qayta saylanadi. Boshlang'ich tashkilot yig'ilishi zaruratga qarab chaqirilib, unda dasturiy vazifalarni bajarish yuzasidan masalalar muxokama qilinadi.

Zarur hollarda rahbar organing navbatdan tashqari majlislari o'tkazilishi mumkin. Navbatdan tashqari umumiy yig'ilish Harakatning tuman (shahar) Kengashi Ijroiya Ko'mitasi, Boshlang'ich tashkilot Kengashi tashabbusi bilan yoki Harakat A'zolarining uchdan ikki qismi talabiga ko'ra chaqiriladi.

2.2. Harakatning 100 (yuz) nafardan ortiq a'zosini birlashtirgan Boshlang'ich tashkilotlarda to'qqiz kishigacha bo'lgan tarkibda Harakat A'zolaridan iborat Kengash saylanib olinadi. Kengashga Boshlang'ich tashkilot yetakchisi rahbarlik

qiladi. Kengash Boshlang'ich tashkilotning ijroiya organi muvofiqlanib, tashkilot oldida turgan vazifalar, tasdiqlangan reja tadbirlarining amalga oshirilishini ta'minlaydi. Harakatning yuqori tashkilotlari qarorlarini hayotga tadbir qiladi. Boshlang'ich tashkilotning kundalik ftoiyatini boshqaradi. Kengash yig'ilishlari zaruratga qarab, lekin har 2 oyda kamida bir marta chaqiriladi. Kengash umumiy yig'ilishga bo'ysunadi. Kengash saylanmagan Boshlang'ich tashkilotlarda ijroiya organ vazifasini yetakchi bajaradi.

2.3. Boshlang'ich tashkilot umumiy yig'ilishi. Kengash o'z ishida jami qatnashchilarining uchdan ikki qismi ishtirok etgan taqdirdagina vakolatli hisoblanadi. Ushbu organlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar qatnashchilarning yarmidan ko'pi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi.

2.4 Umumiy yig'lishda ko'rib chiqiladigan masalalar Harakatning tuman (shahar) Kengashi Ijroiya Qo'mitasi, boshlang'ich tashkilot Kengashi (Kengash saylanmagan xollarda Boshlang'ich tashkilot yetakchisi) va Harakat A'zolari tomonidan kiritiladi. Umumiy yig'lish qatnashchilari majlis o'tkazilishidan kamida bir kun oldin xabardor qilinadi.

2.5 Boshlang'ich tashkilot Kengashi majlisida ko'rib chiqiladigan masalalar yetakchi, Harakat A'zolari tomonidan kiritiladi.

2.6. Boshlang'ich tashkilot o'z ilmiy yig'lishda tasdiqlangan ish rejasi asosida yo'lga qo'yadi. Ish reja Boshlang'ich tashkilot Kengashi, Kengash tashkil kilinmagan tashkilotlarda yetakchi tomonidan ishlab chiqiladi.

Kasb-xunar kollej i o'quvchilari hayotida Kamolot yoshlar ijtimoiy harakati faoliyati.

Kasb-xunar kollejlarda Kamolot yetakchilarining vazifasi

Resublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng ma'naviy-ma'rifiy soxada amalga oshirilgan islohotlar samarasi o'larok XX1- asrning dastlabki yillarida mamlakatimiz yoshlari ijtimoiy jixatdan faollashdi. Yoshlar o'rtasida ularning nomidan va xoxish-irodasi asosida ish yuritib, yoshlar manfaatlarini har tomonlama ximoya qiladigan, yoshlarni sog'lom turmush talablari asosida Harakatga keltiradigan tashkilot saflarida birlashish tashabbusi yuzaga keldi.

2001 yil 25 aprel kuni o'zining Ta'sis Qurultoyi qarori bilan «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati tashkil topdi. YOshlar harakatining faoliyati birinchi kundanoq Muxtaram Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan qo'llab-quvvatlanib, «Kamolot» yoshlarning chinakam suyanchi va tayanchi bo'lsin», deya tilak bildirgan edilar.

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati bugungi kunda Respublika miqyosidagi yirik jamoat tashkilot sifatida shakllanib, o'zining atrofida millionlab sog'lom fikrli yoshlarni birlashtirdi va ularning hayotida muhim akamiyat kasb etmokda.

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakatiga a'zo bo'lish yoshlarga kandy imkoniyatlar yaratishi yoki boshqacha kilib aytganda, ular «Kamolot»ga kirishdan qanday manfaat topish mumkmligini tushuntirishda quyidagi misollarni keltirish tavsiya etamiz:

- «Kamolot» ga a'zo bo'lib kirish orqali o'z tenqurlari bilan yirik yoshlar tashkiloti atrofida birlashishi mumkinligi;
- Harakatning huquqi, imkoniyat va vakolatlaridan foydalangan xolda o'zining va yoshlarning xak-huquqlarini ximoya qilishi mumkinligi;
- o'zida tashkilotchilik, yetakchilik, hujjatlar bilan ishlash. turli xolatlarda ju'ziy qaror qabul qilish jamoani shakllantirish kabi hayotda zarur bo'ladigan qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkinligi;
- ta'lim olish, kasb-kunar egallash va mexnat qilishda o'zining «tayanchi va suyanchi bo'lgan tashkilotga ega bo'lishi mumkinligi;
- Vatanimizdagi turli soxalarda (iqtisodiy, ijtimoiy. ma'naviy-ma'rifiy vak.k.) amalga oshirilayotgan isloxotlarda uyushgan xolda ishtirok etish, isloxotlarni jadallashtirish, samarasini oshirishga o'z xisasini qo'shishi mumkinligi;
- yoshlar uchun belgilanayotgan turli soxalardagi loyixalarning yaratilishida, hayotga tatbik etilshida bevosita ishtirok etishi mumkinligi;
- yoshlarning turli ommaviy tadbirlarida ishtirok etish. halkaro yoshlar tashkilotlari bilan aloqalar o'rnatishi mumkinligi.

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakatining a'zosi a'zolik badallarini to'lamaydi chunki, Harakat Nizomida a'zolar a'zolik badallari to'lashlari belgilanmagan, ijtimoiy narakati a'zoliciga qabul qilish va a'zolicidan chiqarish to'g'risidagi qarorni faqat Boshlang'ich tashkilot umumiy yig'ilishi yoki Boshlang'ich tashkilot Kengashi yig'ilishi qabul qiladi.

Harakatning negizi - Boshlang'ich tashkilotlar bo'lib, ular maralakatdagi barcha o'quv muassasalari, mexnat jamoalari. shuningdek, Qurolli kuchlar, huquqi-tartibot organlari tizimlarida yoshlarning xoxish - irodasiga asosan tuziladi. Harakat Nizomining VII boiim, 25 bandiga asosan Harakatning Boshlang'ich tashkilotlari yoshlarning o'qish, ish va xizmat joylarida tashkil etiladi. YOshlarning yashash joylari bo'yicha Boshlang'ich tashkilotlar tashkil etilmaydi.

«Kamolot»ning Boshlang'ich tashkiloti deb - o'quv muassasasi, korxon, tashkilot yoki mexnat jamoalaridagi 10 nafardan ortiq «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati A'zolarining tuzgan tashkilotiga aytiladi.

Boshlang'ich tashkilotlar Harakatning tuman (shahar) bo'limlariga bo'ysunadi va ularga xisobot beradi. Boshlang'ich tashkilotlar Harakatning tuman (shahar) bo'limlariga Boshlang'ich tashkilotda yig'ilishlarning o'tishi (yig'lishlar bayonlari nusxasini toshirish orqali), Boshlang'ich tashkilotdagi Harakat A'zolari soni, Boshlang'ich tashkilot ish rejalari va ularning bajarilishi bo'yicha amalga oshirilgan ishlar to'g'risidagi hisobotlarni topshiradilar.

"Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati - O'zbekiston yoshlarining ixtiyoriylik asosida tashkil etiladigan, o'zini-o'zi boshqaradigan nodavlat notijorat tashkilotidir. «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati tashkiliy jixatdan jamoat tashkiloti bo'lib, a'zolicikka asoslangan, oddiy tilda aytganda Harakat kuchilikning tashkilotidir. Harakatning har bir tuzilmasi yoki organi o'z faoliyatida a'zolarining manfaatlarini ifoda etishi va har bir a'zoning xoxish-istagini inobatga olishi lozim. Nizom

talablariga asosan Harakat, uning har kanday tuzilmasi hayotiga oid qarorlar bevosita a'zolarining umumiy yig'lishlari ular tomonidan saylangan vakillik(kolegial) organlari yig'lishlari tomonidan ko'pchilikovozi bilan qabul qilinishi shart.Harakat a'zolari o'z Boshlang'ich tashkilotlari faoliyatida bevosita qatnashib, uning faoliyatiga oid qarorlarni qabul qilinishida umumiy yig'lishda ovoz berish orqali ishtirok etadilar.

Boshlang'ich tashkilotning oliyorgani umumiy xisobot- saylov yig'lishidir.Nizomining 6-bo'lim 26-bandiga asosan xisobot-saylov yig'lishi bir yilda kamida bir marta o'tkaziladi.

Umumiy xisobot-saylov yig'lishlarida tegishli Boshlang'ich tashkilot Kengashi yoki yetakchi tomonidan o'tgan xisobot davri davomida amalga oshirilgan ishlar yuzasidan xisobotlari eshutilib, kelgusi xisobot davri uchun ish rejalari belgilab olinadi, yetakchilar qayta saylanadi.

Harakatning 100nafardan ortiq a'zolarini birlashtirgan Boshlang'ich tashkilotlarda umumiy xisobot-saylov yig'ilishi o'miga Konfrenssiya o'tkazilishiga ruxsat etiladi. Boshlang'ich tashkilotlarda sharoitlar umumiy xisobot-saylov yig'ilishini o'tkazishga yo'l qo'ymaydigan boshqa xollarda xam Boshlang'ich tashkilotlarda Konferensiya o'tkazilishi mumkin. Konferensiyani o'tkazish haqidagi qaror Boshlang'ich tashkiloningsaylanma organi - Kengash tomonidan Harakatning tuman (shahar) bo'limi Kengashi bilan kelishilgan xolda qabul qilinishi mumkin. Yuqoridagi xollarda Harakatning Boshlang'ich tashkiloti uchun yuqori saylanma organ Konferensiya xisoblanadi (saylanma organlarni shakllantirish tartibiga qarang)

Boshlang'ich tashkilotning Kengashi – a'zolarining sonidan kelib chiqqan xolda kishigacha tarkibda saylanadi. Kengash - Boshlang'ich tashkilot ishlariga rahbarlik qilish ishlarni muvofiqlashtirish. Boshlang'ich tashkilot yig'lishlari orasida tegishliQaror qabul qilish va ularni amalga oshrish maqsadida tuziladigan organdir. Amaldagi tartibga asosan 100 tadan ortiq a'zoni birlashtirgan Boshlang'ich tashkilotlarda saylanma organ - Kengash ishi yo'lga qo'yishga ruxsat etiladi, ya'ni tuziladi. Kengash tarkibi Boshlang'ich tashkilotning umumiy xisobot-saylov yig'ilishida 1 yil muddatga saylanadi (Boshlang'ich tashkilot ish tartibiga qarang)

Boshlang'ich tashkilotning Etkachisi tashkilotning rahbari bo'lib, u Boshlang'ich tashkilotning 1 yil kamida bir marta bo'ladigan umumiy xisobot-saylov yig'ilishida saylanadi. Yetakchi boshlang'ich tashkilotning xisobot-saylov yig'ilishida 1yil muddatga saylanadi. Boshlang'ich tashkilotlar yetakchilari saylovini muqobillik asosida tashkil etish tavsiya etiladi.

Kengash tuzish ruxsat etilgan Boshlang'ich tashkilotlardagi saylov jarayonidan oldin Kengash tarkibini saylab olish va ushbu saylangan Kengash a'zolari ichidan Yetakchini saylash tavsiya etiladi.

Boshlang'ich tashkilot umumiy yig'ilishining asosiy vakolatlari quyidagilardan iborat;

- Harakat a'zoliciga yoshlarni qabul qilish;

Harakat a'zolidan a'zolarni yoshi o'tganligi. Harakat Dasturi va Nizomi talablariga zid xatti-Harakatlarga yo'l qo'ygani, salbiy xulqi, tartib bo'zganligi yoki jinoyatchilik sodir etganligi va boshqa salbiy xolatlar sababli a'zolikdan chiqarish;

Harakatning tuman (shahar) bo'limi Konferensiyasiga o'zining vakolatli vakillari (delegat)ni saylash, ular orqali ko'rilayotgan masalalar muxoka-masida ishtirok etish, takliflar kiritish:

Harakat faoliyatida faol ishtirok etgan a'zolarni ma'naviy va moddiy rag'batlantirish;

- Harakat A'zolarining manfaatlarini har tomonlama ximoya qilish muammolarini echilishida ko'maklashish:

Harakat A'zolarining manfaatlarini ximoya qilish. muammolarini echish to'g'risida Boshlang'ich tashkilot nomidan o'quv muassasasi, tashkilot yoki korxonada rahbariyatiga rasmiy murojaat etish;

o'quv muassasasi. tashkilot yoki korxonaning rahbar organlariga o'z vakillik a'zo sifatida kiritish, yoshlar masalalariga oid masalalar ko'rilayotganda o'z vakili orqali yoshlarning fikrini, pozitsiyasini ximoya qilish va qaror qabul qilinishida ishtirok etish;

yosh kadrlarning kasb-kori, lavozimi bo'yicha o'sishida o'z taklif va tavsiyalarini rahbariyatga taqdim etish;

o'quv muassasasi, tashkilot yoki korxonaning rahbariyatiga yoshlar hayotiga oid turli takliflar berish;

o'quv muassasasi, tashkilot yoki korxonaning rahbariyati tomonidan xodimlarni ma'naviy-moddiy rag'batlantirish masalasi ko'rilayotganda o'z vakili orqali takliflar va tavsiyalar bilan ishtirok etish;

yoshlardan (a'zoldan) Harakatning Dasturi doirasidagi faoliyat yo'nalishlari va ularning qiziqishlari bo'yicha tashabbus va g'oyalarni qabul qilish, ularni birgalikda loyixaga aylantirish va amalga oshirish va k.k

Boshlang'ich tashkilot Kengashi Boshlang'ich tashkilotga berilgan vakolatlarining ko'pchiligini umumiy yig'ish qaroriga asosan olishi mumkin. Boshlang'ich tashkilotlar o'zlarining Kengash yig'ishlarida quyidagi masalalarni ko'rib chikishlari maqsadga muvofiq:

1. Boshlang'ich tashkilotdagi ishni Kengash A'zolari o'rtasida faoliyat yo'nalishlari bo'yicha taqsimlash to'g'risida;

2. A'zolarining manfaatlarini ximoya qilishga doir mavjud muayyan muammolarni yoki taklifni yechish to'g'risida;

a'zolarining faolligini oshirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar axvoli to'g'risida; azolarining o'qishga, mexnatga, jamoat ishlariga bo'lgan munosabati to'g'risida;

- o'quv muassasasi, tashkilot yoki korxonada yoshlar uchun yaratilgan sharoitlar to'g'risida;

Harakat faoliyatida faol ishtirok etgan bir gurux a'zolarni, muayyan yutuqqa erishgan yoshlarni ma'naviy (moddiy) rag'batlantirish to'g'risida;

Harakat yoki o'quv muassasasi. tashkilot yoki korxonada faoliyatida o'qishga, mehnatga, jamoat ishlariga bo'lgan salbiy munosabati uchun jamoatchilik ichida muxokama etish va boshqa choralarni ko'rish to'g'risida;

Boshlang'ich tashkilot (o'quv muassasasi. tashkilot yoki korxonada) tizimi bo'linmalari o'rtasida (turli soxalar bo'yicha) musobaqalar tashkil etish (yoki musobaqa yakunlari) to'g'risida:

o'quv muassasasi, tashkilot yoki korxonada joylashgan xududdagi qariyalarni otaliqqa olish (Ikkinchi jaxon urushi qatnashchilari. mehnat faxriylari va xurmatli keksalar ishtirokida turli xil tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy. madaniy tadbirlar o'tkazish) to'g'risida;

-o'quv muassasasi. tashkilot yoki korxonada joylashgan xududdagi profilaktik muvofiqda turgan voyaga yetmagan usmirlarni qayta tarbiyalash uchun otaliqqa olish (turli xil tarbiyaviy. ma'naviy-ma'rifiy. madaniy sort-sog'lomlashtirish tadbirlariga jalb etish) to'g'risida;

-o'quv muassasasi, tashkilot yoki korxonada ma'naviy-ma'rifiy, madaniy. sport va boshqa soxalardagi tadbirlar. o'quvlar. seminari konferensiyalar, aksiyalar tashkil etilishi to'g'risida;

-o'quv muassasasi, tashkilot yoki korxonada xududini obodonlashtirish masalalari to'g'risida;

Harakat Dasturining muayyan faoliyat yonalishi bo'yicha yoshlarning ehtiyojlarini qondirish bo'yicha muayyan loyixani amalga oshirish to'g'risida va k.k.

Boshlang'ich tashkilotlardagi ishni faollar yoki Kengash a'zolari o'rtasida faoliyat yo'nalishlari bo'yicha taqsimlab (ularning qiziqishlarini xisobga olgan xolda) tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, Boshlang'ich tashkilotdagi ishni azolarining qiziqishlarini xisobga olgan xolda tashkil etish lozim. Yoshlardan (a'zolaridan) Harakatning Dasturi doirasidagi faoliyat yo'nalishlari bo'yicha tashabbus va g'oyalar qabul qilish, ularni birgalikda loyixaga aylantirish va amalga oshirish ko'prok samara beradi (Boshlang'ich tashkilotda ish taqsimoti va ishlash modeli chizmalariga qarang).

Boshlang'ich tashkilotning ish rejasining xam yoshlarning qiziqishlarini xisobga olgan xolda tuzish maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich tashkilotning ish rejasida 1 yillik yoki 1 oylik amalga oshirishga mo'ljallangan ma'naviy-ma'rifiy, madaniy-sport va boshqa soxalardagi tadbirlar o'quvlar, seminarlar, konferensiyalar, aksiyalar, yig'inishlar belgilanadi.

Ish rejasida Harakatning Dasturida belgilangan barcha yo'nalishlar o'z aksini topgan bo'lishi tavsiya etiladi. Ish rejasida belgilangan tadbirlar, amalga oshirilgan ishlarning muntazamligi, ta'sirchanligi, samaradorligi, nazorati va xisobot berilishi ta'minlangan bo'lishi lozim.

Harakat Boshlang'ich tashkilotida quyidagi hujjatlar yig'ma jildlari yuritilishi lozim (Boshlang'ich tashkilotda ish yuritish bo'yicha yo'riqnomaga qarang):

O'zbekiston Respublikasi «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati Dasturi va Nizomi:

Boshlang'ich tashkilot umumiy yig'ilishi bayon va qarorlari

Boshlang'ich tashkilot Kengashi bayon va qarorlari;

hujjatlarni ro'yxatga olish kitobi:

yuqori organlar, Harakat A'zolari tomonidan Boshlang'ich tashkilotga yuborilgan hujjatlar;

Boshlang'ich tashkilot ish tartibi va ularning faoliyatiga oid ish yuritish, hujjatlar bilan ishlash bo'yicha yo'riqnoma,

Boshlang'ich tashkilotda Harakat A'zolarini ro'yxatga olish kitobi;

Boshlang'ich tashkilot muvofiqida turgan Harakat a'zolariga oid anketalar;

Boshlang'ich tashkilot muvofiqidan chikarilgan Harakat a'zolariga oid anketalar,

Boshlang'ich tashkilot ish rejaları (yillik);

ish rejalarining bajarilishi yuzasidan xisobotlar,

yig'ma jildlarni topshirish bo'yicha dalolatnomalar;

Boshlang'ich tashkilot ro'yxatga olinganligi to'g'risidagi guvoxnoma

Boshlang'ich tashkilot xonasida quyidagi hujjatlar va ma'lumotlar bo'lishi kerak:

1. Boshlang'ich tashkilot faoliyatiga tegishli 13 nomdagi yig'majiltlar (Boshlang'ich tashkilotda ish yuritish bo'yicha yo'riqnomaga qarang);

2. Devoriy ma'lumotlar:

- Boshlang'ich tashkilotning tashkiliy tuzilishi (tizimi);

- Boshlang'ich tashkilot Kengashi A'zolari to'g'risida batafsil ma'lumot beruvchi ma'lumotlar (fotosuratları bilan taqdim etilishi maqsadga muvofiq);

- Boshlang'ich tashkilot faollari to'g'risida batafsil ma'lumot beruvchi ma'lumotlar (fotosuratları bilan taqdim etilishi maqsadga muvofiq);

- Boshlang'ich tashkilot Kengashi A'zolari o'rtasida vazifalar taqsimoti;

- Boshlang'ich tashkilotning e'lonlari, yangiliklari, ma'lumotlari;

- Boshlang'ich tashkilotning joriy o'ya va joriy yilga mo'ljallangan ish rejasi,

- Boshlang'ich tashkilot Kengashining yig'lishlarini o'tkazish jadvali (kun tartibi ko'rsatilgan bo'lishi maqsadga muvofiq) va k.k.

Maxalliy sharoitdan kelib chiqib, devoriy ma'lumotlarni ramkaga yoki devoriy taxtalarga joylashtirgan xolda Boshlang'ich tashkilotlariga ajratilgan xonalar, xonalar joylashgan yo'laklarning yaxshi yoritilgan joyiga osib qo'yish tavsiya etiladi

Boshlang'ich tashkilotning faolligi quyidagi faktorlarga bog'liq Boshlang'ich tashkilot Kengashining, yetakchisining Harakat Dasturi va Nizomini hayotga qanday tatbiq etish kerakligi to'g'risidagi tasavvurlariga;

-Boshlang'ich Tashkilot yetakchisining tajribasi, tashkilotchiligi va jamoadagi xurmatiga;

- Boshlang'ich tashkilot faoliyat yuritadigan o'quv muassasasi, korxonalar yoki tashkilot rahbariyatining e'tibori va qo'llab-quvvatlashiga;

-Boshlang'ich tashkilot Kengashi A'zolarining faolligiga,

-Boshlang'ich tashkilot A'zolarining Faolligiga.

Prezident I.Karimov Harakatni «... davlat va yoshlar o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajarishi lozim deb o'ylayman» degan edilar. Demak, Boshlang'ich tashkilotlar ushbu masalalarda o'z takliflarini chuqur taxlillar asosida, aksariyat yoshlarning fikrlarini inobatga olgan xolda tegishli o'quv yurti, korxon, tashkilot rahbariyatiga yoki ma'muriyatga muntazam ravishda taqdim etib turishi lozimdir.

Harakat A'zolari va faollarining o'quv yurti, korxon. tashkilot hamda maxalliy xokimiyat idoralari rahbarlari bilan bevosita uchrashuvlari tashkil etib borish bugungi kun talabidir. Bu uchrashuvlar orqali Harakat yetakchilari, A'zolari va faollari rahbarlarga yoshlarning murojaat. shikoyat va xoxish-istaklarining yetkazilishiga imkoniyat yaratiladi. Uchrashuvlar yakuni bo'yicha tegishli mas'ul shaxslar tomonidan mavjud muammolarni echish yuzasidan amaliy choralar ko'rilishini tashkil etish lozim.

Boshlang'ich tashkilotlar va yoshlar yetakchilarining o'quv yurtlari, tashkilot, korxon, muassasalar hayotidagi rolini oshirishga aloxida e'tibor haratish lozim. Boshlang'ich tashkilot yetakchilari va yoshlar vakillarini o'quvyurtlari tashkilot, korxon, muassasalardagi turli jamoatchilik kamissiyalari va kollegial organlar a'zoligiga kiritish orqali ularga yoshlar hayotiga tegishli masalalar muxokamasida bevosita ishtirok etib, yoshlarning fikri, xoxish-istaklarini bilishlariga imkoniyat yaratib berish mumkin. Bu ishlarni amalga oshirishda muayyan rahbarning usha joydagi «Kamolot»ga bo'lgan e'tibori xam muxim urin tutadi.

Har yili barcha Boshlang'ich tashkilotlarda xisobot-saylov yig'lishlarining o'tkazilishi, Boshlang'ich tashkilot Kengashi unda o'z faoliyati yuzasidan xisobot berib borishi, Boshlang'ich tashkilotlar Yetakchilari saylovi mukobillik asosida tashkil etilishi, Harakatning Boshlang'ich tashkilotlaridagi xisobot-saylovlar Harakat Nizomi talablariga muvofiq ravishda, oshkoralik sharoitida. yoshlarning yuksak faolliigi ostida o'tishi, ijtimoiy adolat tamoyillarining xukm surishi Harakat tizimlari uchun muxim akamiyat kasb etadi.

23-MAVZU: SHAXSNI KAMOL TOPISH TIZIMIDA SINFDAN VA MAKTABDAN TASHQARI ISHLAR

O'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish maktabda o'quvchilar o'rtasida turli mavzularda anjumanlar, kechalar, o'tkir zexnlilar mushoirasi va ekskursiyalar o'tkazish, kino va teatrlarga jamoa bo'lib borish, zavod va fabrikalarda ishlab chiqarish veteranlari bilan uchrashuvlar tashkil qilish, devoriy gazetalar chiqarishni yo'lga qo'yish kabi ishlar belgilanadi.

O'ra umumiy ta'lim maktablari hayotidagi bu kichik bo'limchanning eng muhim vazifasi umummaktab tarbiyaviy ishlar jamoasini tashkil etish sistemasini ochib berishdan iboratdir. Umummaktab jamoasi sinflarning shunchaki yig'indisidan iborat bo'lmay, balki bu jamoa bir necha o'quv yillari davomida butun pedagogik

jamoaning katta kuch-gayrat ishlatishi tufayli yuzaga keladi. Maktabning ish rejasidagi ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar, o'qituvchilarning ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning turli shakllari: ota-onalar majlisi, ota-onalar bilan guruppa va individual tarzda suhbat va konsul'tatsiyalar, mahalla va aholi yashaydigan qishloqlarda, zavod fabrika va kurilish tashkilotlarida olib boriladigan turli tarbiyaviy mavzulardagi pedagogik tashviqot va targ'ibot ishlari hamda jamoatchilik va ota-onalarning maktabga qachon va qanday yordamini tashkil qilish kabi masalalar ko'rsatiladi.

Maktabning otaliq tashkiloti bilan hamkorlikda olib boradigan ishlari bo'limida maktab binosini remont qilish, o'quv kabinetlarini jihozlash ishiga otaliq tashkilotining e'tiborini jalb etish, otaliq tashkilotidagi ishchi va xizmatchilar uchun turli tarbiyaviy temalarda suhbatlar olib borish kabi ishlarni o'z ichiga oladi.

Shu joyning o'zida kengash yig'ilishlarining o'tkazish muddati va kun tartibi, kengashning maktabdagi metodik birlashmalar va boshqa tashkilotlar bilan aloqasi, bu birlashmalarga rahbarlik qilish shakllarini ko'rsatish o'rinli bo'ladi. Huddi shuningdek, direktor qoshidagi yig'ilishlarning mavzusi, yig'ilish shakli, uni o'tkazish kuni kabi masalalarni ham maktab direktori maktab ish rejasining shu bo'limida ko'rsatishi maqsadga muvofiq.

Ish rejasining-pedagogik jarayoni boshqarish va nazorat qilish deb nomlangan bo'limida maktab ishlarini boshqarish va pedagogik jarayonda rahbarlik qilishning asosiy yetakchi prinsipi N-demokratiashtirish va insonparvarlashtirish aqidasida rahbarlik qilish tadbirlari belgilanadi. Maktab ichki nazorotini to'g'ri (aniq mavzu va maqsad asosida) amalga oshirishga qaratilgan ishlar, maktab ichki nazoratining shakl va metodlari, xususan: o'quvchilar bilimining sifati va o'quvchilar tomonidan o'quv dasturlarining bajarilishini (darslarga kirish va tahlil qilish, laboratoriya va amaliy ishlar, ekskursiyalar: kontrol' va yozma ishlar, ishlab chiqarish mehnati, maktab uchastkasidagi tajriba ishlari natijalarini tahlil qilish: o'quvchilar bilan individual ishlashning ahvolini aniqlash, daftar tutish, sinf jurnallarida o'quvchilar bilan qayd etish va baholash: o'quv fanlari bo'yicha o'quvchilar bilimi, ularning ko'nikma va malakalar darajasi: maktab ma'muriyatining nazorat ishlari: darslik o'quv jihozlari va boshqalarning qanday holatda ekanligini (tekshirish).

Fakul'tativlar ishini nazorat qilish. Metodik birlashmalar, o'qituvchilarning o'z ustida mustaqil ishlashlari, sinf rahbari, kutubxonachilar, laborantlar faoliyatini kuzatish. Maktab hujjatlarining qay tartibda yoritilayotganligini nazorat qilib borish kabi qator masalalarni belgilash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, pedagogik jarayonni boshqarishning muhim ob'ekti ulgurmovchi va ikki yil bir sinfda qoluvchi o'quvchilar bilan sistemali, aniq maqsadga qaratilgan ish olib borishdir.

Rejaning mazkur bo'limida quyidagi masalalarni ham ko'rsatish mumkin:

a) ulgurmovchi, yordam talab o'quvchilarni o'z vaqtida aniqlab olish:

b) ana shunday o'quvchilarning tayyorgarliklaridagi kamchilik yoki etishmovchiliklarning harakteri va sabablarini o'rganish.

v) bo'sh o'zlashtiruvchi va o'zlashtirmaydigan o'quvchilarning barcha yozma ishlarini, fanlar bo'yicha berilgan topshiriqlarni bajarilishi va mazkur o'quvchilarning og'zaki javoblarini tekshirib borishni ta'minlash:

g) ulgurmovchi va ikki yil bir sinfda qoluvchi o'quvchilar bilan guruh yoki yakkama-yakka shaklda uzluksiz ravishda ishlashni ta'minlash:

d) ana shunday o'quvchilarni o'zlashtiruvchi o'quvchilar qatoriga qo'shib olib borish borasida ota-onalar va ular ishlab turgan korxonalar bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlarning samarali shakli va metodlarini qidirib topish kabi qator masalalarni belgilash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ish rejasining-maktabning moliya-xo'jalik ishlari deb atalgan bo'limida maktabni shu o'quv yilida va undan keyingi davrda o'quv moddiy bazasini yanada mustahkamlash, davlat tomonidan va otalik tashkiloti tomonidan ajratilgan mablag'larni to'g'ri, maqsadga muvofiq holda sarflash, moliyaviy hisob-kitoblarni tartibga solish tadbirlarini belgilanadi.

Hulosa qilib shuni aytish kerakki, maktabning ish rejalarida o'quvchilar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishini takomillashtirish, kadrlar malakasini oshirish, maktabning o'quv-moddiy bazasini mustahkamlash, ta'lim-tarbiya ishlarining dolzarb masalalariga qaratilgan turli mavzularda seminarlar, anjumanlar o'tkazish, maktab o'qituvchilarining pedagogik o'qishlarini tashkil etish kabi masalalarni rejalashtirish hozirgi kunning muhim talablaridan biridir.

24-MAVZU: BOLA TARBIIYASIDA MAKTAB, OILA VA JAMOATCHILIKNING O'RNI

"Kelajak bugundan boshlanadi. Hozir tarbiya masalasiga e'tibor berilmasa, kelajak boy beriladi..."

I. A. Karimov

O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab xamkorligi

Tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa'y-harakatlarini birlashtirish maqsadida 1993 yilda ishlab chiqilgan "Oila, mahalla, maktab hamkorligi" konsepsiyasi yoshlarni istiqloq g'oyalariga sadoqatli, ma'naviy barkamol, vatanparvar etib tarbiyalashda keng jamoatchilik faoliyatini muvofiqlashtirish borasida ma'lum dasturilamal bo'ldi.

Mamlakatimizda keyingi yillarda qabul qilingan ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qator me'yoriy hujjatlar, jumladan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" bozor iqtisodiyoti sharoitlarida muvaffaqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlovchi kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va maktab nufuzini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishni taqozo etadi.

Zero, ta'lim-tarbiyani takomillashtirishda ham davlat bosh islohotchidir. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, birinchidan, yosh avlodga o'zligimizni, muqaddas an'analarni anglash tuyg'ularini, xalqimizning ko'p asrlar davomida shakllangan ezgu orzularini, jamiyatimiz oldiga bugun qo'yilgan oliy maqsad va vazifalarni singdirish;

Ikkinchidan, jamiyatimizda bugun mavjud bo'lgan hurfikrlikdan qat'iy nazar yoshlarni jiplashtiradigan, xalqimiz va davlatimiz daxtsizligini asraydigan, el-yurtimizni eng yuksak maqsadlar sari chorlaydigan yagona g'oya — milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;

Uchinchidan, yoshlarni baynalmilal jahon hamjamiyatida, xalqaro maydonda O'zbekistonga munosib hurmat tug'dirish uchun intilish ruhida tarbiyalash;

To'rtinchidan, yosh avlodni vatanparvarlik, el-yurtga sadoqat, yuksak odamiylik va insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash;

Beshinchidan, yosh avlodni ulug' ajdodlarimizning munosib vorislari ekanliklari, ayni vaqtda jahon va zamonning umumbashariy yutuqlarini egallash ruhida tarbiyalash O'zbekistonda o'quvchi-yoshlarni tarbiyalashning eng dolzarb masalasidir.

Davlatimiz rahbari ko'rsatib berganidek, ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlar:

birinchidan, ijtimoiy-siyosiy iqlimga ijobiy ta'sir ko'rsatishga, umuman mamlakatdagi mavjud muhitni butunlay o'zgartirishga;

ikkinchidan, insonning hayotda o'z o'mini topishni tezlashtirishga;

uchinchidan, jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsni shakllantirishga;

to'rtinchidan, insondagi mavjud salohiyatni to'la ro'yobga chiqarishga;

beshinchidan, umumiy va maxsus bilimlarga ega, ongli, tafakkuri ozod, zamonaviy dunyoqarash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga voris bo'lgan, kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etadigan komil insonlarni tarbiyalashga qaratilgan.

Mazkur konsepsiyada taraqqiyotimizning ma'naviy-axloqiy negizi milliy v: umuman insoniy qadriyatlar uyg'unligi ekanligi e'tirof etildi, milliy va umuminsoniy tarbiyaning quyidagi o'zaro aloqalari, uyg'un yo'nalishlari belgilab olindi.

Milliy tarbiya yo'nalishi orqali yoshlarda o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy ongllilik, milliy odob, fidoyilik fazilatlarini shakllantiriladi.

Umuminsoniy yo'nalishda huquqiy, iqtisodiy, jismoniy, aqliy, estetik, ekologik, gigiyenik va boshqa tarbiya yo'nalishlari amalga oshiriladi. Bu konsepsiya milliy davlatchilik va jamiyat qurilishi talablari asosligini ta'minlaydi.

Konsepsiyada oilaga alohida e'tibor qaratildi. O'zbekistonda 1998-yil "Oila yili" deb e'lon qilinishi oilaning tarbiyaviy rolini yanada kuchaytiradi. Qayd etilgan masalalar jamiyatimiz, xalqimiz, davlatimiz taqdiri va uning dunyo miqyosidagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy salohiyatini shakllantirishda g'oyat katta ahamiyatga ega ekanligiga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 1998- yil 26 martda qabul qilingan "Ijtimoiy-ma'naviy muhitni yanada sog'lomlashtirish, diniy aqidaparastlikning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 130-sonli qarori misol bo'la oladi.

O'zbekistonda ro'y berayotgan o'zgarishlar "Oila, mahalla, maktab hamkorligi" yo'nalishidagi bola tarbiyasida oila, ota-ona, mahalla, maktabning asosiy vazifalarini mazmunan yangilab hayotga tatbiq etishni taqozo qiladi.

"O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi" Kontsepsiyasini amalga oshirish jarayonida oilaning vazifalari: "

- oilada sog'lom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, farzandlar uchun ota-ona har tomonlama o'rmaq bo'lishi, farzandlarning ota-onasiga, Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish, o'zaro g'amxo'r bo'lishni ta'minlash;
 - oilada huquqiy tarbiyani yaxshilash, oila a'zolarining o'z huquq va burchlarini anglab etishlarini va ularga rioya qilishlarini ta'minlash;
 - farzandlariga chuqur dunyoviy bilim asoslarini berish, ma'rifatli va ma'naviyatli kishilar bo'lib yetishish;
 - bozor munosabatlariga mos bo'lgan kasb-hunar o'rgatish, iqtisodiy tushunchalarni farzandlar ongiga singdirish;
 - bolalarning ma'naviy barkamol va jismonan sog'lom bo'lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;
 - bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqloq g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
 - bolalarning bo'sh vaqtlarini pedagogik nuqtai nazardan kelib chiqib unumli tashkil qilish, ularga qo'shimcha ta'lim berish;
 - farzandlarida mavjud bo'lgan iste'dod kurtaklarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratish;
 - o'z farzandlarining maktab, mahalla, davlat va jamiyat oldidagi burchlarini to'la ado etishlari uchun oilada mas'uliyatli bo'lish;
 - ota-onalar o'zlarining pedagogik va psixologik bilim saviyalarini doimo oshirib borishi;
 - bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning ma'naviy axloqiy tomonlarini shakllantirish;
 - oilada milliy va umuminsoniy tarbiyaning barcha yo'nalishlarini uyg'un holda bosqichma-bosqich amalga oshirishga mas'ullikni ta'minlash;
 - sanitariya-gigiyenik, ekologik ko'nikmalarni singdirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi tarbiyani amalga oshirish;
 - oila, maktab va mahalla oldida o'z farzandlarining barcha xatti-harakatlari uchun javobgardir;
 - sog'ligida va aqlida nuqsonlari bo'lgan farzandlariga hayot talablariga mos ravishda bilim va kasbkor o'rgatishdan iborat.
- Ota-onaning farzand oddidagi burchi, o'zbekona ta'bir bilan aytganda, farzandga yaxshi nom qo'yish, yaxshi muallim qo'lga topshirib savodini chiqarish, ilmi, kasb-hunarli qilish, oilali va uyli-joyli qilishdan iboratdir.
- O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi jarayonida mahallaning vazifalari:
- "Bir bolaga etti mahalla ota-ona" degan naqldan kelib chiqib, kelajak avlodni tarbiyalash va unga ta'lim berish jarayonini amalga oshirish borasida kichik Vatan bo'lmish mahallaning oldida quyidagi vazifalar turadi:
- mahalla faollari tomonidan tarbiya muassasalari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi kerak bo'lgan masalalarni muhokama qilishda qatnashishi va oqilona yechimlarini topishda faollik ko'rsatilishi;

- mahalla o'z hududidagi ijtimoiy va iqtisodiy yordamga muhtoj oilalarni aniqlab, ularni qo'llab-quvvatlab va farzandlarining bilim hamda tarbiya olishlariga bosh-qosh bo'lishi;

- ma'nan nosog'lom oilalarni mahalla yig'inlarida muhokama qilish, ularga nisbatan jamoatchilik choralarini ko'rish;

- mahalla hududidagi o'quv-tarbiya muassasalariga iqtisodiy va ijtimoiy yordam ko'rsatilishini qo'llab-quvvatlash;

-ota-onalar orqali bolalarni tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, milliy odob, baynalmilallik kabi xislatlarini singdirishni har tomonlama rag'batlantirish;

- yoshlar diniy mazhablar va sektalar, aqidaparastlikning mohiyatini to'g'ri anglab etishiga ota-onalar orqali ta'sir ko'rsatish, ulug' ajdodlarimizning tarbiyaviy o'g'itlarini singdirib borishga jamoatchilikni safarbar qilish;

- mahalla yig'inlarida milliy davlatchilik va milliy mafkura g'oyalari, Respublikamizda iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida erishilgan yutuqlar targ'ibotini amalga oshirish borasida turli tadbirlar tashkil qilish;

- "Ma'naviyat va ma'rifat", "Sog'lom avlod uchun", "Mahalla", "Ekosan", "Umid", "Ulug'bek", "Nuroni", "Kamolot" jamg'armalari, xotin-qizlar qo'mitalari, turli jamiyatlar, birlashmalar va ijodiy uyushmalarni yosh avlodni milliy istiqloq g'oyalari asosida tarbiyalash ishiga, muammoli masalalarning yechimini topishga faol jalb qilish;

- mahalla hududidagi ishlab chiqarish korxonalari va tashkilotlarining imkoniyatlarini o'quv-tarbiya muassasalari moddiy negizini mustahkamlashga jalb qilish;

- mahalla hududida o'quv-tarbiya muassasalari bilan birgalikda turli ko'rik-tanlovlar, sport musobaqalari, anjumanlar, bayram va bellashuvlar tashkil qilish-turli yo'nalishda iqtidorli bo'lgan o'quvchi bolalarni maktablar tavsiyasiga ko'ra ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

- ilg'or pedagogik xodimlar, tarbiyachilarga mahalla imkoniyatlaridan kelib chiqib, har tomonlama yordam ko'rsatish;

- farzandlariga ta'lim va tarbiya berishda ijobiy natijalarga erishayotgan, namunali oilalar hayot tajribasini ommalashtirib, mahalla hududida "Oila saboqlari" mashg'ulotlarini tashkil qilish;

- mahallada istiqomat qilayotgan xalq ustalari, san'atkorlar, ziyolilar va barcha ijod axlining imkoniyatlaridan foydalanib, turli to'garak va "Usta-shogird" rusumida bilim va kasb berish faoliyatini tashkil qilish;

- mahalla hududidagi ishlab chiqarish korxonalari tomonidan mahallada istiqomat qilayotgan va moddiy qiynalgan yoshlar uchun ish joylari kvotasining ajratilishiga erishish;

- har bir yosh fuqaro O'zbekistonga, uning tabiatiga muhabbat, tarixiga qiziqish, mahalla obodonchiligi, ahilligi uchun javobgarlik ruhini shakllantirish.

O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi jarayonida maktabning vazifalari:

Bolalarga ta'lim-tarbiya berishda maktab va pedagoglarning asosiy vazifalari O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va Respublika rahbariyatining dasturiy fikrlari mazmunidan kelib chiqqan bo'lishi kerak, ya'ni:

- maktabda bolaga biron-bir kasb-korni egallashi uchun mustahkam poydevor yaratish;

- o'quvchi-yoshlarning sport turlari bilan shug'ullanishlariga yordam berish, ularning bo'sh vaqtlarini tashkil qilish;

- bolalarga ta'lim berishni ilg'or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o'quv-uslubiy dasturlar asosida tashkil etish, o'quv-tarbiya jarayonlarini jahon andozalariga mos ravishda ta'minlash;

- o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlari tahlilidan, iqtisodiy va ijtimoiy muhitdan kelib chiqib, ularni turli soha bo'yicha kasb asoslariga yo'naltirish va ta'limda tabaqalastirilgan yondashuvni joriy etish;

- yosh oilalar bilan ishlash, tibbiy tarbiyaviy, huquqiy, ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy tushunchalar berish uchun maxsus tadbirlarni amalga oshirish;

- o'z hududidagi mahalla jamoalarining faoliyatini tarbiyaviy maqsad yo'lida muvofiqlashtirish;

- tarbiyasi "og'ir", qarovsiz qolgan bolalarning ota-onalari bilan ishlash, oilalarga pedagogik yordam berish;

- bola tarbiyasi yaxshi yo'lga qo'yilgan oilalami tegishli idoralar hamkorligida o'rganib, tajribalarini ommalashtirish;

- o'qishni va ishlashni xohlamaydigan, bezorilik yo'lga kirib ketgan o'smirlarni hisobga olib, ularga tegishli tashkilotlar bilan birgalikda zarur choralar ko'rib, ota-onalar yig'inlarida muhokama qilish;

- tarbiya sub'ektlari bo'lmish huquqiy, tibbiy, ijodiy uyushmalar, yoshlar, tabiatni muhofaza qilish va "Ekosan", "Qizil yarim oy", barcha jamg'arma va jamoatchilik markazlari, ommaviy axborot vositalari, inson huquqlari bo'yicha milliy markazlar, kasaba uyushmalari, nodavlat tashkilotlari, ishlab chiqarish korxonalari, mahalliy boshqaruv idoralarning bola tarbiyasiga bo'lgan mas'uliyat va javobgarligini muvofiqlashtirish;

- turar joyda va mahallada olib borilayotgan barcha tarbiyaviy, ma'naviy, ma'rifiy, madaniy-ommaviy va sport tadbirlari markazi - maktab bo'lishiga erishish;

- o'quvchi-yoshlar, ota-onalar, jamoatchilik bilan huquqiy tarbiyani amalga oshirish, tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari orasida milliy mafkurani targ'ib qilish, aqidaparastlik va milliy taraqqiyotimizga zararli g'oyalarning kirib kelishiga qarshi murossasiz kurashishni tashkil etish;

- ta'lim muassasalari nizomlari asosida o'quvchilarning maktabda joriy qilingan tartibga amal qilishlarini va nizomda belgilangan o'quvchilar libosida ta'lim va tarbiya jarayoniga qatnashishlarini ta'minlash;

- mahallada, xotin-qizlar orasida zamonaviy bilimlarni targ'ib qilish, o'smir yoshlarning dunyoviy bilimlarga bo'lgan intilishlarini rag'batlantirish;

- maktab negizida pedagogik, huquqiy, psixologik, ma'naviy va ma'rifiy bilimlar beruvchi "Ota-onalar universitetlari" faoliyatini tashkil qilish.

O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligini amalga oshirish bosqichlari

-Yosh avlodni yaxshi xulqli, davlat ramzlariga sadoqatli qilib tarbiyalashda ularning yosh jihatlariga, harakteriga alohida ahamiyat berish lozim, chunki bularsiz tarbiyada ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi.

- Oila, mahalla, maktab hamkorligida quyidagi tamoyillarga va bosqichlarga amal qilinganda samaradorlik yanada yuqori bo'ladi:

- ta'lim va tarbiya sohasida hamkorlik jarayoni ishtirokchilari harakatlarining ish birligi;

- tarbiyalanuvchiga hurmat va talabning uyg'unligi;

- hamkorlik jarayoni sub'ektlarining teng huquqliligi va yuksak mas'uliyati;

- faoliyat jarayonida millat va davlat manfaatlarini ustuvorligi;

- hamkorlikning ilmiy asoslanganligi;

Birinchi bosqich. Yosh oilalar bilan ishlash. Yosh ota-onalarga farzand va uning tarbiyasi haqida falsafiy, tibbiy tushunchalarni berish va bu masalalarga tibbiyot xodimlari, obro'li xotin-qizlarni, ota-onalarni jalb qilib, "Yosh onalar va otalar maktablari" faoliyatini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi bosqich. Farzandning maktabgacha bo'lgan davridagi jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlash borasida ularga rasm chizish, voqealarni bayon qilish, o'ziga-o'zi xizmat qilish, harf tanish, qo'shiq aytish va raqs tushish, turl' o'yinlarda ongli qatnashish tushunchalarini singdirish va mustaqil ravishda bilir olish ko'nikmalarini shakllantirish yuzasidan maktabga tayyorlash guruhlar "Yakshanbalik maktablar" ishini tashkil qilish.

Uchinchi bosqich. Kichik yoshdagi (6-11 yosh) maktab davrida bolalarning jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy shakllanishini ta'minlash, uning ilk iqtidori, qiziqishi va aqliy imkoniyatlarini aniqlash, o'z xatti-harakatlariga javobgarlik hissini tarbiyalash, bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil qilishni o'rgatish, atrof-muhitga ongdi munosabatda bo'lib, do'stlik, baynalmilallik, vatanparvarlik xislatlarini, shakllantirish,

To'rtinchi bosqich. O'smirlarning (11-16 yosh) qiziqishini, bilimga chanqoqlik va aql zakovatini hisobga olgan holda ijtimoiy faoliyatga tortish, jismonan baquvvat bo'lishini ta'minlash, maishiy mehnat faoliyati orqali turli kasblarga yo'naltirish, o'smirlar guruhlari va jamoatchilik orasida o'z o'rnini topa olishiga ko'maklashish, o'z xatti-harakatlari uchun jamiyat, qonun va ota-onalari oldida javobgarlik tuyg'usini faolligi va mustaqil dunyoqarashini yuzaga keltirish.

Beshinchi bosqich. Yoshlarni (16 yosh va undan yuqori) dunyo andozalariga mos bilim olishlari, kasb tanlashlari, mustaqil hayotga tayyorgarliklarini ta'minlash. Ularning imkoniyatlari darajasida ta'lim olishlariga, tanlagan kasblari bo'yicha ish bilan ta'minlanishlariga, iqtisodiy mustaqil bo'lishlariga shart-sharoit yaratish. Vatan, davlat va jamiyat oldidagi fuqarolik burchlarini ado etishga javobgarlik hissini to'la shakllantirish, mustaqil oila qurishga tayyorlash.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning 4-bo'lim 6-bandida "Muassis tashkilotlarning, mahalliy hokimiyat organlarining, savdo-sanoat doiralarning,

jamoat tashkilotlarining, fondlarning va homiylarning vakillarini o'z ichiga oluvchi vasiylik va kuzatuv jamoat boshqaruvi tizimi joriy etiladi" deb belgilab berilgan.

O'zaro hamkorlik ishlarini boshqarish uchun joylarda o'z tarkibiga mahallalar faollari, obro'li ota-onalardan, o'quv-tarbiya muassasalarining tajribali xodimlaridan, mahalla hududida joylashgan turli tashkilotlarning xodimlaridan iborat muvofiqlashtiruvchi jamoatchilik kengashlari tuzilishi kerak. Jamoatchilik kengashi o'z zimmasiga olgan vazifalardan kelib chiqib, o'z tarkibida turli yo'nalishlarda faoliyat ko'rsatadigan kichik tashabbuskor guruhlarni tuzishi mumkin. Jamoatchilik kengashi ma'lum bir muddatga mo'ljallangan ish dasturini tuzish va uni mahalla yig'inida tasdiqlab olib, amalga oshirishi zarur bo'ladi.

Qayd etilgan tadbirlar davra suhbatlaridan, biron bir mavzuga yoki muammoga qaratilgan kengash va majlislardan, anjumanlardan, mahalla ahlini birlashtiruvchi, ularni sog'lom turmush tarziga yetaklovchi ko'rik-tanlovlar, musobaqalar, bellashuvlar, uchrashuvlar va turli sanalarga bag'ishlangan anjuman va tantanalardan iborat bo'lishi mumkin.

Kengash mahalla hududida istiqomat qilayotgan, o'z farzandlari tarbiyasiga befarq ota-onalarga nisbatan davlat boshqaruv idoralari, huquqni himoya qilish tashkilotlari bilan hamkorlikda turli ma'muriy choralarni qo'llashi mumkin.

Kengash tashabbusi bilan biron-bir dolzarb mavzuda favqulodda mahalla yig'inlari, o'quv-tarbiya muassasalarining pedagogik kengashlari yoki boshqa zarur tadbirlar tashkil qilib o'tkazilishi mumkin. Kengash mahalla hududida o'zbek milliy tarbiya an'alarini tiklash, turli madaniy tadbirlar o'tkazish, bolalar va kattalarning bo'sh vaqtlarini tashkil etish borasida maktablar, o'yingohlar, madaniyat muassasalari, sport inshootlari, o'smirlar klublari, maktabgacha va maktabdan tashqari muassasalar ishini muvofiqlashtiradi.

Kengash o'tkazilgan tadbirlarni tahlil qiladi, bu borada uslubiy maslahatlar tayyorlaydi va bu tadbirlarni ommaviy axborot vositalarida yoritadi. Kengash yosh avlodni tarbiyalashda mahalla, maktab va oila hamkorligi tasarrufiga kirgan masala va muammolarni mahalla hududidagi o'quv-tarbiya muassasalari, tashkilot va idoralari ishi rejalashtirilishi va amaliyot dasturlariga kiritilishida ularning bahamjihatligini ta'minlaydi. Ushbu kengashlar maktab, tuman, shahar va viloyat miqyosida tashkil qilinishi va kengash a'zolarining barcha davlat va nodavlat tashkilotlariga, jamg'armalarga, jamoatchilik markazlariga va turli tashkilotlarga o'z vakolatlari doirasida murojaat qilishlariga imkoniyat yaratilishi kengash vazifalarini tezkorlik bilan amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Ta'lim va tarbiya sohasiga e'tiborni kuchaytirish, bu borada hukumatimiz tomonidan qabul qilingan qonun va hujjatlarini, didektiv ko'rsatmalarni samarali bajarish uchun oila, mahalla, maktab hamkorligi faoliyati o'ziga xos pedagogik tizim, uslub va shakllarga ega bo'lishi zarur.

O'tkazilgan tadbirlar har tomonlama puxta, shuning bilan qatnashchilarning yoshlariga mos pedagogik va psixologik mujassamlashgan, mantiqan teran, qiziqarli va ko'rgazmali, ta'sirchan, ommabop, amaliy jihatdan qisqa va lo'nda, estetik jihatdan keng ko'lamli bo'lishi kerak olishi hamda ularning qiziqish va intilishlariga mos bo'lishi lozim. "Sog'lom avlod uchun", "Ota-onangga hurmat", "Odobingga

balli", "Sog' tanda sog'lom aql", "Mehr chashmasi", "Qizlar ibosi", "Bir yigitga qirq hunar oz", "O'g'liposbonim", "Hayot-ustoz, xalq - muallim", "O'zbekiston Vatanim manim!", "Milliy burch va mas'uliyat", "Oila sabokdari", "Oila etikasi", "Oila tinch - mahalla tinch", "Mustaqil hayot bo'sag'asida", "Askarlik - yigitlik maktabi", "Oila baxti- Vatan baxti", "Sportchi oila", "Oilamiz ohanglari", "Vatan ostonadan boshlanadi", "Biz kimmiz" kabi tadbirlardan iborat bo'lishi mumkin.

IV BO'LIM.

TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISH

25-MAVZU: O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISH

Jamiyatimizning muvaffaqiyat bilan rivojlanishi uchun u yuksak salohiyatga ega bo'lishi kerak. Shu sababli jamiyatimiz a'zolarining ongi, ma'naviy madaniyati, qanchalik yuqori bo'lsa, Respublikamizda qayta qurish ishlari Shunchalik muvaffaqiyat bilan amalga oshiriladi. Ijtimoiy tarbiyani, ilm va ma'rifat berishni, aholiga madaniy, maishiy xizmat ko'rsatishni ilmiy asosda boshqarish zarurati ana Shundan kelib chikadi.

Jamiyatning ma'naviy hayotini boshqarish oldiga qo'yilgan maqsad esa ilm-ma'rifatni, madaniyatni, har tomonlama kamol topgan yuksak intellektual, yuksak darajadagi pok va axloqli kishini tarbiyalab etishtirishdan iboratdir.

Har qanday miqyosidagi bevosita ijtimoiy yoki birgalikda qilinadigan mehnat-idora qiluvchiga ma'lum darajada muxtojdir. Bu ibora qiluvchi individual ishlarni bir-biriga muvofiqlashtiradi va ishlab chiqarish organizmining mustaqil organlari harakatidan farq qilib, butun organizm harakatidan kelib chikadigan umumiy vazifalarni bajaradi. Yakka skripkachi o'zini-o'zi idora qiladi. Lekin, orkestr esa - dirijyorga muxtojdir. Demak, to'g'ri boshqaruvning muhim sharti - boshqaruvchi - rahbarning bo'lishidir.

Ijtimoiy-siyosiy hayotni boshqarish oldiga qo'yilgan maqsad ijtimoiy tafovutlarni bartaraf etish, jamiyatning ijtimoiy o'z-o'zini idora qilishga aylantirishdir.

Ijtimoiy tarbiyani, ilm va ma'rifat berishni, aholida maishiy-madaniy xizmat ko'rsatishni ilmiy asosda boshqarish zarurati ana shundan kelib chiqadi. Eng yangi ilmiy texnika inkilobi asarida ma'naviy ishlab chiqarishning fan kabi sohasini boshqarish g'oyat katta ahamiyat kasb etadi.

Jamiyatning va uning har bir ayrim a'zosining ma'naviy rivojlanishini boshqarish - umumiy ta'lim maktablari, maktabgacha, maktabdan tashqari bolalar muassasalari, xalq ta'limi organlari, hunar-texnika bilim yurtlari, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari, pedagogik qadrlar malakasini oshirish institutlarini boshqarishni, fan adabiyot, san'at, madaniyat, sog'likni saqlash kabi sohalarni boshqarishni o'z ichiga oladi. Shunga ko'ra xalq ta'limi tizimini boshqarish, jumladan, umumiy ta'lim maktabini boshqarish ijtimoiy boshqaruvning ajralmas qismidir.

Boshqarish omillari

Ishlab chiqarishni boshqarish omillari deganda - boshqaruv mehnatining maxsus turlarini, boshqariluvchi ob'ektlarga ta'sir ko'rsatishning u yoki bu yo'nalishlarini tushunmoq kerak. Boshqaruv omillariga: rejalashtirish, tashkil qilish, sozlash (kordinatsiya qilish), nazorat qilish, hisob-kitob qilish kiradi.

Rejalashtirish - boshqariluvchi ob'ektlarni rivojlantirish va modellashtirishni, prognoz qilishni ham o'z ichiga oladi.

Tashkil qilish - ishlab chiqarish ob'ektining tuzilishini va boshqaruv tuzilishini tanlab olish hamda shakllantirishdir. Tizimning tuzilishi elementlari o'rtasidagi munosabatlarini va ularning o'zaro harakatini belgilashdir.

Nazorat qilish - ishlab chiqarishning amaldagi jarayonini va taraqqiyotini rejaga qanchalik muvofiqligini kuzatib va tekshirib turishdan iboratdir.

Nihoyat, hisob-kitob qilish esa rejani yoki uni amalga oshirishdagi muayyan bosqichlarning qanday bajarilayotganligiga yakun yasashdir. Hisobga olish, axborotlarni yakunlashga, uni tizimga solishga imkon beradi. Shuningdek, u mazkur tizimning keyingi davrga mo'ljallangan ish dasturini ishlab chiqish uchun axborot bazasidan to'liq foydalanishga imkon beradi.

Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, yuqorida sanab o'tilgan boshqarish omillarini xalq xo'jaligimizning hohlagan sohasiga, jumladan, maktab-maorif sohasiga ham to'liq ma'noda tadbiiq qilish mumkin. Lekin, mazkur omillarning konkret mazmuni turli boshqaruvchi tizimlarga bog'liq bo'ladi.

Demak, biz fikr yuritayotgan funksiyalar ijtimoiy boshqaruvning mazmunini tashkil qiladi. Modomiki, shunday ekan, maktab-maorif sohasidagi har bir rahbar xodim o'zining boshqaruv ish tuzimini mazkur boshqaruv omillari asosida tashkil qilsa, bu borada so'zsiz yaxshi natijalarga erishishi mumkin. Buning uchun esa, mazkur boshqaruv omillari va ularning mohiyatiga to'liq tushunib olmoq lozim.

Maktabda boshqaruv mehnati bilan shug'ullanuvchi kishilar (maktab direktori, direktorning o'quv tarbiya va xo'jalik ishlari bo'yicha o'rinbosarlari, ma'naviya bo'yicha o'rinbosari, metod birlashma rahbarlari, kasaba uyushmasi tashkilotining raisi) boshqaruv apparatlarini tashkil etadi. Boshqarishning barcha bo'g'in va bosqichlaridagi xodimlar ham shu apparatga mansubdir. Boshqaruv apparatining bir qismini kishilarni boshqaruvchi shaxslar (maktabdagi rahbarlar) tashkil etsa, ikkinchi qismini ijrochilar (o'qituvchi, tarbiyachi, yoshlar tashkilotchisi, sinf rahbarlari, metod birlashmalarning a'zolari, texnik xodimlar) tashkil etadi.

Boshqarish sohasidagi ijrochi xodimlarni ikkita asosiy guruhlariga:

a) mutaxassislariga (o'qituvchi va tarbiyachilarga):

b) texnik xodimlarga (laborant, farrosh, elektrchi-montyor, maktab korovuli kabilarga) bo'lish mumkin.

Maktabga o'qituvchi, tarbiyachi va texnik xodimlarni to'g'ri tanlash va ularni to'g'ri joyiga qo'yish, maktab ichki boshqaruvdagi muhim masalalardan biridir. Maktab xodimlarini tanlash bobida quyidagi qoidaga rioya qilish bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab xodimlarini tanlashda ularning:

a) siyosiy bilimi jihatidan:

b) xalolligi nuqtai nazaridan:

v) ish bilishi jihatidan:

g) ma'muriy qobiliyati jihatidan yondoshishi o'rinli bo'ladi. Bizningcha, idora qilish uchun ishni bilish kerak, hamma narsadan xabardor bo'lmasdan turib, to'la-to'kis bilimga ega bo'lmasdan turib, idora qilish ilmini bilmasdan turib boshqarish mumkin emas.

Ishning ko'zini bilish, uyushqoqlikni boshqaruv apparati ishidagi asosiy narsa deb hisoblaymiz.

Boshqarish qoidalari

Maktab ma'orifni boshqarish shakllari va metodlari Respublikamiz iqtisodiy taraqqiyotining har bir bosqichida jamiyat xal qilishi lozim bo'lgan vazifalarga muvofiq o'zgarib va takomillashib boradi.

Maktab ichki boshqaruvini boshqarish qoidalari asosida tashkil qilish hozirgi davrning muhim talablaridan biridir. Biz quyida mana shu boshqarish qoidalariga alohida to'xtalib o'tishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

1. Demokratizm qoidasi.

Bu qoida hozirgi davrda jamiyatimiz yanada demokratlashtirish, xalqning o'z-o'zini boshqarishni chuqurlashtirish bobida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Demokratizmni asossiz ravishda mustaqillashtirish oddiy xodimlar tashabbusining cheklanishiga, sub'ektivizmga olib borishi mumkin. Demokratizm uchun ilmiy asoslangan pishiq-puxta tashkiliy tuzilish yaratib qo'yilgan bo'lmasa, mehnatkashlarni jamoat ishlarini boshqarish ko'nikmalari ruhida tarbiyalash sohasidagi ish zaif bo'lsa, demokratizmga zid bo'lgan anarxiya tomonga "og'ish" sodir bo'lishi mumkin. Mana shu sabablarga ko'ra demokratizm bobida jamiyat erishgan rivojlanish darajasiga mos keluvchi to'g'ri nisbatni belgilash va davom ettirish hozirgi bozor iqtisodiyoti davridagi muhim vazifalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Demokratik qoida vazifalarni xal etishdagi andozachilikka ham, shuningdek, ko'pchilikning xohish-irodasini mensimaslikka ham, mahalliy organlarni, mehnat jamoalarini manfaatlariga qarama-qarshi qo'yishga ham toqat qila olmaydi.

Demokratik qoidani amalga oshirilishi tashabbus va izlanishning jamiyat qonunlari va normalariga bekami-ko'st rioya etishga asoslangan juda ham mustahkam intizomlilik, namunali uyushqoqlik bilan uzviy birligini taqozo etadi. Intizomsiz demokratiya, ayrim xodimlarning hisobot bermaydigan "cheksiz kollegialchiligi" muqarrar ravishda tartibsizlik va boshboshdoqlikni keltirib chiqaradi. Shablonlashtirish kam, yuqoridan turib bir xil andoza bichib berish ham, demokratiyaga butunlay yot narsadir.

Bizningcha demokratik qoidaning muhimligini uqtirish bilan birga, uning harakteri yakka boshchilikni kollegiallik bilan qo'shib olib borishda namoyon bo'lishini alohida ta'kidlash lozim.

Boshqarishning jamoatchilik va shaxsan mas'ullik qoidasi

Jamoa va jamoa maslahati to'g'ri rahbarlikning garovidir. Jamoa yo'li bilan xo'jalikni boshqarish va unga rahbarlik qilish, eng muhim qarorlarni birgalikda, maslahatlashib ishlab chiqish to'g'ri boshqaruvni tashkil qilishning muhim shartidir. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, umumiy ta'lim maktablarida barcha boshqarish masalalarini o'zaro muhokama qilish va xal etish, maktabdagi har bir shaxsning muayyan, aniq va qat'iy belgilangan topshiriq hamda amaliy ishlarni bajarish uchun javobgar ekanligini qat'iy belgilash ishi bilan qo'shib olib borish, bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, bu qoidani yakkaboshchilik bilan qo'shib olib borish, nihoyatda muhim vazifalarni jamoa bo'lib xal qilishni ta'minlaydi.

Yakkaboshchilikni mustahkamlash xodimlarni topshirilgan ish uchun javobgarlik hissini oshiradi, rahbarlik qilishda qat'iy tartib bo'lishini va mustahkam mehnat intizomini ta'minlaydi. Maktabning tajribasi shu narsani yaqqol ko'rsatmoqdaki: yakka boshchilik jamoa bo'lib rahbarlik bilan birga qo'shib olib borilgandagina o'quvchilarimizga fan asoslaridan chuqur bilim berish va ularni o'zbek milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdek qiyin hamda sharaflı ishda yaxshi natijalarga erisha olamiz.

Boshqarishda ijroni tekshirish qoidasi

Ijroni tekshirishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad (tekshirishning asosiy vazifasi)- belgilangan ish rejasi va tadbirlarni amalga oshirishni barbot etish extimolining oldini olishdan, kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etishdan, qabul qilingan qarorlarning bajarilishini ta'minlashdan, ishni amaliy tashkil qilishdan iboratdir. Ijroni tekshirish yuqori tashkilotlar ko'rsatmalarining va o'z hujjatlarining qat'iy va so'zsiz bajarilishini ta'minlaydi. Bu esa, u yoki bu qarorga zarur tuzatishlar kiritish, bundan buyongi vazifalarni aniqlash, maqsadga erishishning shakli va yangi metodlarini belgilash imkonini beradi.

To'g'ri yo'lga qo'yilgan ijroni tekshirish-xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida, xususan, xalq ta'limi tizimini maktab sohasidagi barcha vazifalarni muvaffaqiyatli xal qilishning zarur shartidir. qaror bilan ijroning birligi, to'g'ri rahbarlik uslubining negizini tashkil etadi. Ishning ko'zini bilib tashkil etilgan ijroni tekshirish ana shunday birlikni shubxasiz ta'minlaydi. U xodimlarda, o'qituvchi va tarbiyachilarda o'ziga hamda boshqalarga nisbatan yuksak talabchanlik va printsiptlilikni tarbiyalaydi, topshirilgan ish uchun ma'suliyat hissini kuchaytiradi, intizomni mustahkamlaydi. Kishilarda qiyinchiliklarni yengishda, sabot matonat, tashabbuskorlikni, muvaffaqiyatga erishish uchun uzluksiz sobit qadamlik bilan ishlashga intilish hislarini tarbiyalaydi.

Boshqarishning rejalik qoidasi

Maktab ichidagi boshqaruv apparati faoliyatida muayyan tizimning bo'lishi muhimdir. Buning ma'nosi avvalo shundan iboratki, bu ish tasodifiy bir-biriga aloqasi bo'lmagan tadbirlar yig'indisidan iborat bo'lmay, balki konkret sharoitni, vaziyatning hususiyatlarini hamda butun pedagoglar jamoasi oldidida, shuningdek, uning ayrim zvenolari oldida turgan vazifalarning hususiyatini qat'iy sur'atda tartibga solingan, bir-biri bilan bog'langan va chuqur o'ylab ko'rilgan tadbirlar yig'indisidan iborat bo'lishi kerak.

Boshqarishning rejalilik qoidasi, xalq ta'limiga, jumladan, maktabga rahbarlik qilish va uni boshqarish sohasidagi rejalarini xukumatomuzning maorif sohasidagi siyosatini va hisobga olgan holda tuzilishi lozim. Rivojlantirishda ishning mohiyatini bilish, maqsadni maxorat bilan hal etishning asosiy bo'g'ini bo'lishi lozim. Shuningdek, xalq ta'limi organlarining, jumladan, maktabning ham rejasini aniq tadbirlar mavzusi asosida maqsadga qaratilganlik, aniq, muntazam va izchil ish olib

borish kabi hususiyatlarga ega bo'lishi, shuningdek, unda u yoki bu tadbimi bajarish uchun javobgar shaxslarni aniq ko'rsatilgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Boshqarishning samaradorlik va tejamkorlik qoidasi.

Mazkur qoida asosida boshqarish va rahbarlikning asosiy maqsadi hamda vazifasi xom-ashyo materiallari, mashina va stanoklar, qattiq va yumshoq inventarlar, o'qituvchilar, texnik xodim va ishchilar, moliya resurslari hamda vaqt byudjetidan to'g'ri va o'rinli foydalanishni ta'min etishdan iboratdir.

Vaqtni tejash qonunining mohiyati jamiyatdagi o'sib borayotgan ijtimoiy talablarni qondirish uchun ketadigan sarfni kamayib borishida va butun jamiyat va butun uning har bir a'zosining har tomonlama taraqqiy etishi uchun zarur bo'lgan bush vaqtni ortib borishida ko'rinadi.

Vaqtni tejash va mehnat unumdorligini oshirish bobidagi mazkur qoida to'liq ma'noda maktabning ichki boshqaruv sistemasiga ham taalluqlidir. Maktab rahbarlari o'zlarining boshqarish ish sistemalarida o'qituvchi, tarbiyachi va o'quvchilarning vaqtini tejash masalasiga alohida e'tibor bilan qarashlari lozim.

Shuning uchun ham maktab ichki boshqaruvini tashkil qilish va uni amalga oshirishda mazkur masalaga e'tiborni kuchaytirishning pedagogik ahamiyati juda ham kattadir.

Maktab ishini rejalashtirish

Maktabda tuzilgan ish reja mazkur maktab pedagoglar jamoasi har bir a'zosining faoliyatini tartibga soluvchi qonun, ko'rsatkichlar tizimida ifodalangan davlat topshirig'idir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, har qanday vazifani muvaffaqiyatli ravishda bajarish, tashkiliy tadbirlarni, shu jumladan, xalq ta'lim va maktab ishiga oid bo'lgan tadbirlarni amalga oshirish - to'g'ri rejalashtirish mahoratiga bog'liq bo'ladi. Xalq maorifi bo'limining ishini, jumladan, maktab ishini rejalashtirish-avvalo uning vazifalarini, faoliyat mazmuni va metodlarini aniqlashdan iboratdir.

To'g'ri tuzilgan ish rejasi - xatoga yo'l qo'ishdan asrash bilan birga, ilgari yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni tugatishni ham ta'minlaydi. To'g'ri tuzilgan reja rahbarlari uchungina emas, ayni vaqtda muallimlar jamoasining har bir a'zosi uchun ham yo'l ko'rsatuvchidir. Shuning uchun ham maktab ishini rejalashtirish maktab ichki boshqaruv tizimida muhim o'rinni egallaydi va muhim pedagogik ahamiyatga molik bo'lgan masaladir.

Maktabning metodik ishlari

Maktab ish rejasining tashkiliy pedagogik ishlar qismida umumiy ta'lim maktabida yangi o'quv yilini uyushqoqlik bilan boshlash, hamda uni tugallash imkonini beruvchi tadbirlar, bu boradagi maktabning boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikdagi ishlari belgilanadi. Ko'pincha bu o'rinda ish uchastkalari taqsimoti ham aniq ko'rsatiladi. Xuddi shuningdek, o'qituvchi qadrlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish, maktab rahbarlari, xodimlari va o'qituvchilar o'rtasidagi vazifalar va topshiriqlarni taqsimlash (masalan: kim sinf rahbari bo'ladi, mazkur maktabning mikrouchastkasiga kimlar birlashtiriladi, kim to'garak rahbari bo'ladi, kim o'quv-

tarbiya va sinfdan, maktabdan tashqari ishlarni boshqaradi va h.k.) sinflarni butlash kabi masalalar ko`rsatiladi. Xuddi shu o`rinda maktab ma`muriyati bilan jamoatchilik tashkilotlari orasida bo`ladigan ish taqsimoti ham ko`rsatiladi.

Shundan keyin muayyan bir ish uchun (uslubiy birlashmalarning yig`ilish kunlari, maktab kengashi majlislarini, kasaba uyushmasi tashkiloti majlislari va shu kabilar uchun) haftaning kunlarini aniq ko`rsatish ham maqsadga muvofiqdir.

Ish rejasining - "maktabni o`quv-moddiy va texnikaviy bazasini mustahkamlash" deb atalgan qismida:

a) maktab uchun ajratilgan byudjet va boshqa mablag`lardan to`la, o`z vaqtida unumli foydalanish;

b) o`quv qurollari va boshqa o`quv-xo`jalik jihozlari hamda inventarlarni, kutubxona va uslubiy xonalari uchun mo`ljallangan adabiyotlarni sotib olish; mebellar, darsliklar, o`quv xo`jalik ashyolarini remont qilish va saqlanishini ta`minlash; o`qituvchilar, o`quvchilar, ota-onalar kuchi bilan ayrim o`quv ko`rgazmalarini tayyorlash;

v) sanitariya-gigiena rejimi texnika xafsizligi va yonginga qarshi kurash tadbirlari, o`quvchilarning bu borada o`z-o`ziga xizmat ko`rsatishi;

g) maktabning o`quv xonalari, texnika vositalari bilan ta`min etish kabi masalalar belgilanadi.

Maktab ish rejasining maktabni pedagogik kadrlar bilan ta`minlash va ular bilan ishlash deb atalgan qismida maktabni hozirgi kunning talablari darajasida o`qituvchi va tarbiyachi kadrlar bilan ta`min etishga qaratilgan tadbirlarni belgilash bilan birga, maktab o`qituvchisining ilmiy metodik, umumiy pedagogik hamda umumiy psixologik saviyasini oshirishga qaratilgan qator tadbirlar belgilanadi.

Bundan tashqari maktab ish rejasini mazkur qismida pedagogik kadrlar bilan ishlash va ularning malakasini oshirish hamda qayta tayyorlashga qaratilgan ishlar ham aniq belgilanadi.

Bunda ayniqsa: a) maktab o`qituvchilarining malakasini oshirishning reja-grafigini tuzatish; b) o`qituvchilarni o`z ustida mustaqil ishlab o`zlarining ilmiy metodi jaroxatlarini oshirish. Bunda o`z ustida mustaqil ishlab o`zlarining ilmiy konsultsiyalarni, ochik darslarni o`tkazish va ularga qatnashish; v) malaka oshirish va metodik ishlar. Bugungi kun talablari asosida o`qituvchilarni yangi dastur bo`yicha qisqa muddatli kurslarni tashkil etish, ularni o`qituvchilar malakasini oshirish shahar, viloyat, Respublika institutlaridagi kurs mashg`ulotlariga qatnashtirish;

Kengash sinf rahbarlarining hamda fanlar bo`yicha metodik birlashmalari ishlarini tashkil etish. Maktab kabinetini jihozlash va uni ilmiy-metodiy adabiyotlar bilan ta`minlash. O`qituvchilar shug`ullanayotgan pedagogik mavzular asosida maktabda muammoli seminarlarni, ilmiy yo`nalishdagi anjumanlarni tashkil etish;

g) o`qituvchilar attestatsiyasi. Attestatsiya o`tkazuvchi guruh va uning tadbirining muddatini belgilash, o`qituvchilar haqida attestatsiyaga doir hujjatlarni tayyorlash. Bu tadbirlarni amalga oshirish bilan bog`liq tajribalarni aks ettirish. Attestatsiyani o`tkazish davomida, o`qituvchilarning darslariga qatnashish va boshqa ishlari bilan tanishish:

d) ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, umumlashtirish va ommalashtirish. Ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, umumlashtirish va ommalashtirish bo'yicha a'zolarini belgilash, muddati va mavzusini aniqlash, javobgar kishilarni ko'rsatish. Tajribalarni umumlashtirish va ommalashtirishga doir ko'rgazma va stendlarni tashkil etish. Shahar, noxiya va maktabdagi eng yaxshi o'qituvchilar darslariga qatnashish hamda ularning ibratli ishlarini o'rganish. Ilg'or tajribalarni o'rganish, umumlashtirish va yoyish bo'yicha seminar-praktikum o'tkazish; e) maktab doirasida pedagogik o'qishlar o'tkazish kabi masalalarga alohida e'tibor beriladi.

Maktab ish rejasini o'quv tarbiya ishlarini yo'lga qo'yish-deb nomlangan qismidan o'quv rejasini va dasturlarining o'z vaqtida, yuqori saviyada, sifatli qilib bajarilishini ta'minlovchi tadbirlar, maktabdagi ta'limning asosini tashkil qiluvchi darsning samaradorligini oshirish, maktabdagi ta'limni kabinet sistemasida olib borish, ta'lim-tarbiya jarayonida texnika vositalari va EXT dan foydalanishni yo'lga qo'yish kabi masalalar ko'rsatiladi. Bundan tashqari, rejaning mazkur qismida fanlar bo'yicha ta'limiy va tarbiyaviy ishlar:

a) o'quvchilarni fan asoslaridan chuqur va mustahkam bilim berish; ularni mustaqil ishlashga, mustaqil fikrlashga o'rgatish yo'li bilan ularning ilmiy dunyoqarashini takomillashtirib borish. Og'zaki va yozma nutq madaniyatini o'stirib borish.

b) o'quvchilarda bilimga, fanga, ta'lim jarayoniga qiziqishni oshirish bo'yicha tarbiyaviy ishlar. Ularni bilimlar, mustahkam ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish. Maktabda va uyda o'quv mehnatini unumli tashkil etish.

v) kitob bilan ishlash masalasini hozirgi kun talablari darajasida tashkil etish.

g) qobiliyatli va bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan yakka tartibda ishlash.

Imtixonlarga hozirlik ko'rish va ularni o'tkazish, yozda o'qish uchun topshiriqlar olgan o'quvchilar bilan ishlashni tashkil etish, kuzgi imtixonlarni o'tkazib, bilimlarni o'zlashtirgan o'quvchilarni sinfdan-sinfga ko'chirish.

Maktabda kitob jamgarmasini yaratish va tuldirish, o'quvchilarni darsliklar bilan ta'minlash.

O'qituvchilar tomonidan o'quvchilar bilan olib boriladigan o'quv ishlarining tematik va har bir darsga planlar tuzish va ularni o'rganish, kontrol' ijodiy, laboratoriya va amaliy ishlar, o'quv ekskursiyalarini o'tkazish hamda mashg'ulotlarda texnika vositalaridan foydalanishga doir rejalarni ishlab chiqish.

II-QISM

AMALIY MASHG'ULOTLAR UCHUN ISHLANMALAR.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. Pedagoglik kasbining jamiyatda tutgan o'ri. (2 soat)

Maqsad: “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” to'g'risida ma'lumot berish. Pedagoglik kasbining jamiyatda tutgan o'ri xaqida suhbatlashish. Pedagog kadrlar tayyorlash dasturi va uning bajarilishi haqida ma'lumot berish. Talabalarda pedagoglik kasbiga nisbatan mehr muhabbatni tarbiyalash.

Dars davomida hal etilishi lozim bo'lgan vazifalar.

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi

2. O'zbekistonda pedagog kadrlarni tayyorlashning maqsadi va vazifalari

3. Pedagog kadrlarni tayyorlashga qo'yilgan talablar

4. Pedagog kadrlar tayyorlashning dasturi

Metod va usullar: tushuntirish, munozara, “SWOT” texnologiyasi

Kerakli jihozlar: plakatlar, adabiyotlar, guruhlar bo'lish uchun shakllar

Darsning borishi

1. Tashkiliy qism

2. Mavzuga oid topshiriqlar

a) guruh. O'zbekistonda pedagog kadrlarni tayyorlashning maqsad va vazifalari

b) guruh. Pedagog kadrlarni tayyorlashga qo'yilgan talablar

v) guruh. Pedagog kadrlarni tayyorlashning dasturi

3. Topshiriqni bajarishga doir kursatma

S – zarurligi, ichki manbalari	W – noqulayligi (ichki)
O – imkoniyatlari	T – ziddiyatlar (tashki)

4. Taqdimot

Guruhlar o'zi bajargan ishlarini taqdim etadilar va dalillarni izohlaydilar

Darsni yakunlash. **Mavzu yuzasidan savollar**

1. Pedagogika kollejlari uchun pedagog kadrlarni tayyorlashga qo'yilgan talablar nimalar?

2. Pedagog kadrlarni tayyorlash muammolari bormi?

3. O'qituvchining jamiyatda qanday o'ri bor deb o'ylaysiz?

Mavzu: Pedagogika fan sifatida.

Maqsad: Pedagogika predmeti. Pedagogikaning asosiy tushunchalari, tarbiya, ta'lim, ma'lumot. Tarbiyaning ijtimoiy voqea ekanligi. Pedagogik jarayonlar, voqealarning qonuniyatlari. Pedagogika – insonni tarbiyalash haqidagi fandır.

Pedagogikaning fanlar sistemasidagi o'zining falsafa, sotsiologiya, fiziologiya, psixologiya bilan aloqasi.

Pedagogikaning ilmiy – tadqiqot metodlari va uning turlari.

Dars jarayonida hal etilishi zarur bo'lgan vazifalar

1. Pedagogika fani predmeti.
2. Pedagogikaning asosiy tushunchalari, tarbiya, ta'lim, ma'lumot.
3. Pedagogika fani tarmoqlari.
4. Pedagogika fanining metodologik asosi.
5. Pedagogikaning ilmiy – tadqiqot metodlari va uning turlari.
6. Pedagogikaning fanlar sistemasidagi o'zining falsafa, sotsiologiya, fiziologiya, psixologiya bilan aloqasi.

Metodlar. O'quv manbalari bilan ishlash, tushuntirish, muammoli vaziyatlardan foydalanish. "Nima uchun" metodi.

Kerakli jihozlar: O'quv qo'llanmalari, guruh bilan ishlash uchun vatman qog'ozlar, markerlar, guruhlarga bo'lish uchun materiallar.

Darsning borishi

1. Tashkiliy qism

- a) salomlashish
- b) davomatni aniqlash
- v) hona tozaligini tekshirish

2. Talabalarni guruhlarga bo'lish

3. Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar berish

"Nima uchun" strategiyasini qo'llash

1-guruh. Pedagogika fani predmeti.

1-guruh.-guruh. Pedagogikaning asosiy tushunchalari, tarbiya, ta'lim, ma'lumot.

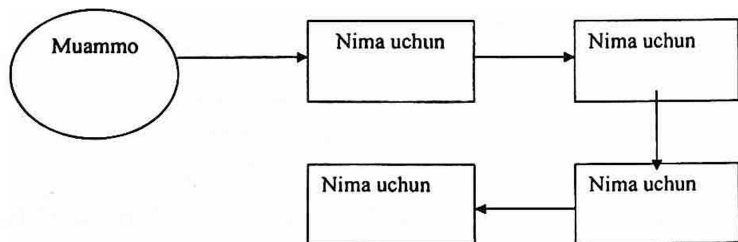
3-guruh. Pedagogika fani tarmoqlari.

1-guruh. Pedagogikaning ilmiy – tadqiqot metodlari va uning turlari.

2-guruh. Pedagogikaning fanlar sistemasidagi o'zining falsafa, sotsiologiya, fiziologiya, psixologiya bilan aloqasi.

3-guruh. Pedagogika fanining metodologik asosi

4. Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma

5. Taqdimot

Guruhlar o'zi bajaragan ishlarini taqdim etadilar va dalillarni izohlaydilar.

6. Yakka tartibda topshiriq. "Kubik" metodi. O'qituvchi tushunchasini

1.ta'riflang

2.taqqoslang

3.hayolingizga nima keldi

4.tahlil qiling

5.qo'llanishi

6.kerakmi?

7.Talabalar 10 daqiqa davomida yozma topshiriqqa yozma javob beradilar va tahlil qiladilar.

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar

1.Pedagogikani puxta o'rganishning o'quvchilarni ta'lim-tarbiyalashda qanday afzakkigi bor deb o'ylaysiz?

2.O'qituvchida pedagogik mahorat qanday shakllanadi?

3.Pedagogika fanini o'qitishning hozirgi kunda qanday muammolari mavjud?

Mavzu:Shaxsning rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va tarbiyasi.

Mashg'ulotning maqsadi: Shaxsning ijtimoiy mohiyati haqida tushuncha.

Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.Shaxs kamoloti jarayoni. Shaxs tarbiyaning ob'yekti va sub'yekti sifatida. Shaxs kamolotida yosh davrlar.

Mashg'ulot jihozlari: mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda o'quv ko'rgazmali qurollari, o'quv rejalari.

Mashg'ulotning borishi

1.Tashkiliy qism

a) salomlashish

b) O'quv honasi tozaligini, talabalarni darsga tayyorgarligini tekshirish

v) davomatni aniqlash

Mashg'ulot rejasi

1. Shaxsning ijtimoiy mohiyati haqida tushuncha.

2. Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.

3. Shaxs kamoloti jarayoni.

4. Shaxs tarbiyaning ob'yekti va sub'yekti sifatida.

5. Shaxs kamolotida yosh davrlar.

Mavzuga oid tushunchalar Shaxs, ta'lim, tarbiya, irsiyat, kamolot, yosh davrlar.

4.Mavzu yuzasidan talabalar orasida savol javob bahsi o'tkaziladi

1. Shaxs deb nimaga aytiladi?

2. Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar?

3 Shaxs kamoloti jarayoni ?

4. Shaxs tarbiyaning ob'yekti va sub'yekti sifatida?

5. Shaxs kamolotida yosh davrlaing ahaniyati?

5.Talabalar bilimini baholash

Talabalar mavzuga tayyorgarlik ko'rib kelganligi, mavzuga oid savollarga bergan javoblariga ko'ra baholaniladi.

6.Mavzuni yakunlash.

Talabalar fikrlarini umumlashtirib, mavzuni izohlab yakunlash.

7.Uyga vazifa berish

G'arb mutafakkirlarining pedagogik fikrlaridan yozib kelish.

Mavzu: Didaktika pedagogik ta'lim nazariyasi sifatida.

Mashg'ulotning maqsadi: Didaktika xaqida tushunchalarni mustahkamlash. Didaktika pedagogik ta'lim nazariyasi sifatida. Didaktika to'g'risida sharq va g'arb allomalarinig qarashlari. Didaktikaning asosiy tushunchalari bilan tanishtirish.

Mashg'ulot jihozlari: mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda o'quv ko'rgazmali qurollari, o'quv rejalari.

Mashg'ulotda foydalaniladigan texnologiya: an'anaviy ta'lim texnologiyasi

Mashg'ulotning borishi

1.Tashkiliy qism

a) salomlashish

b) O'quv honasi tozaligini, talabalarni darsga tayyorgarligini tekshirish
v) davomatni aniqlash

2.Mashg'ulot rejasi

1. Didaktika xaqida tushuncha.

2. Didaktikani vujudga kelishi va rivojlanishi

3. Didaktika pedagogik ta'lim nazariyasi sifatida

4. Didaktikaning asosiy tushunchalari.

5. Didaktika to'g'risida sharq va g'arb allomalarinig qarashlari.

6. Didaktika turlari.

3.Mavzuga oid tushunchalar

4.Mavzu yuzasidan talabalar orasida savol javob bahsi o'tkaziladi

1. Didaktika deb nimaga aytiladi?

2. Didaktikani vujudga kelishi va rivojlanishi?

3. Didaktikaning asosiy tushunchalari?

4. Didaktika to'g'risida sharq va g'arb allomalarinig qarashlari?

5. Didaktika turlari.?

5.Talabalar bilimini baholash

Talabalar mavzuga tayyorgarlik ko'rib kelganligi, mavzuga oid savollarga bergan javoblariga ko'ra baholaniladi.

6.Mavzuni yakunlash.

Talabalar fikrlarini umumlashtirib, mavzuni izohlab yakunlash

7.Uyga vazifa berish

Sharq mutafakkirlarining pedagogik fikrlaridan yozib kelish.

Mavzu: Ta'lim mazmuni

Mashg'ulotning maqsadi: Ta'lim mazmuni xaqida tushuncha. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", O'quv reja, darslik, DTS, dastur tushunchalari bilan talabalarni tanishtirish.

Mashg'ulot jihozlari: mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda o'quv ko'rgazmali qurollari, o'quv rejalari.

Mashg'ulotda foydalaniladigan texnologiya: an'anaviy ta'lim texnologiyasi

Mashg'ulotning borishi

1. Tashkiliy qism

a) salomlashish

b) O'quv honasi tozaligini, talabalarni darsga tayyorgarligini tekshirish

v) davomatni aniqlash

2. Mashg'ulot rejasi

1. Ta'lim mazmuni xaqida tushuncha.

2. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"

3. O'quv reja, darslik.

4. DTS, o'quv fan dasturlari.

3. Mavzu yuzasidan talabalar o'rtasida savol javob bahsi o'tkaziladi

1. Ta'lim mazmuni xaqida tushuncha bering?.

2. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'lim mazmuni va sifatiga berilgan e'tibor?

3. O'quv reja, darsliklarga qo'yilgan talablar?

4. DTS – standart tushunchasi

5. O'quv fan dasturlari xaqida gapiring?

5. Talabalar bilimni baholash

Talabalar mavzuga tayyorgarlik ko'rib kelganligi, mavzuga oid savollarga bergan javoblariga ko'ra baholaniladi.

6. Mavzuni yakunlash.

Talabalar fikrlarini umumlashtirib, mavzuni izohlab yakunlash.

Mavzu: Ta'lim metodlari va mazmuni.

Maqsad: Dars jarayonida qo'llaniladigan asosiy metodlari haqida. Metodlarning mazmuni, ulardan foydalanish yo'llari va usullari haqidagi bilimlardan foydalanishga o'rgatish o'qitish jarayonida an'anaviy noan'anaviy ta'lim texnologiyalaridan o'zaro farqlari haqida bilimlarni mustahkamlash. Kasbga nisbatan mehr muhabbatni tarbiyalash.

Dars jarayonida hal etilishi zarur bo'lgan masalalar.

1. Ta'lim jarayonida o'qitish metodlaridan foydalanish.

2. O'qitish metodlari va ularning mazmuni

3. O'qitishda an'anaviy ta'lim usullardan foydalanish

4. O'qitishda noan'anaviy ta'lim usullaridan foydalanish

5. O'qitish metodlaridan foydalanishning ahamiyati

Metodlar: tushuntirish, o'quv manbalari bilan ishlash, muammoli vaziyatlardan foydalanish. "Taqqoslash" usuli

Kerakli jihozlar: O'quv qo'llanmalari, guruh bilan ishlash uchun vatman qog'ozlar, markerlar, guruhlariga bo'lish uchun materiallar.

Darsni borishi:

1. Tashkiliy qism
2. Talabalarni guruhlarga bo'lish
3. Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar berish

Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar berish.

"Taqqoslash" usulini qo'llash

1-guruh. Ta'lim jarayonida o'qitish metodlaridan foydalanish.

2-guruh. O'qitish metodlari va ularning mazmuni

3-guruh. O'qitishda an'anaviy ta'lim usullardan foydalanish

4-guruh. O'qitishda noan'anaviy ta'lim usullaridan foydalanish

4. Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma. "Taqqoslash" usuli.

Ijoiy	Salbiy

5. Taqdimot

Guruhlar o'zlari bajargan ishlarini namoyish etadilar va dalillarni izohlaydilar

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar

1. O'qitish metodlari necha turga bo'linadi?
2. O'qitishda an'anaviy usullardan qanday foydalaniladi?
3. O'qitishda noan'anaviy usullardan qanday foydalaniladi?

Mavzu: Ta'limni tashkil etish shakllari va turlari. (2 soat)

Maqsad: dars o'qitishning asosiy shakli ekanligi, darsga qo'yilgan talablar, dars tipi, uning elementlari, darsning texnikaviy ta'minoti haqidagi bilimlarni mustahkamlash. Dars o'qitishga tayyorgarlik ko'rishga o'rgatish. Pedagoglik kasbiga nisbatan mehr muhabbatni tarbiyalash

Dars jarayonida hal etilishi lozim bo'lgan masalalar

1. Dars o'qitishning asosiy shakli ekanligi
2. Dars tiplari va ularning mazmuni
3. Darsning texnikaviy ta'minoti
4. Dars o'qitish uchun matn yozishga o'rgatish

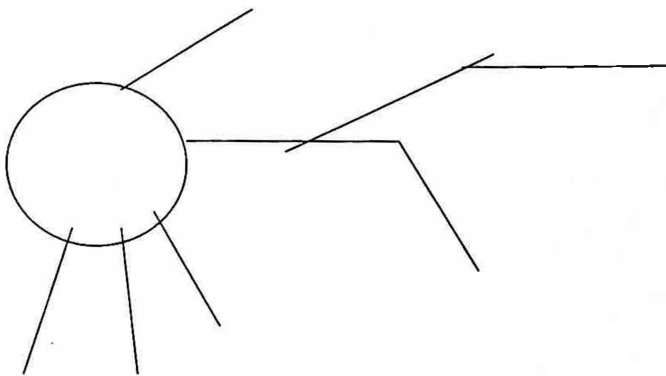
Metodlar: tushuntirish, o'quv manbalari bilan ishlash, muammoli vaziyatlardan foydalanish, markerlar, guruhlarga bo'lish uchun materiallar

Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar berish

- 1-guruh. Dars o'qitishning asosiy shakli ekanligi

- 2-guruh. Dars tiplari v ularning mazmuni
- 3-guruh. Darsning texnikaviy ta'minoti
- 4-guruh. Dars o'tish uchun matn yozishga o'rgatish

Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma

Taqdimot.

Guruhlar o'zi bajargan ishlarini namoyish etadilar va dalillarni izohlaydilar

Yakka tartibda topshiriq. "Kubik" metodi. "Dars" tushunchasini

- 1.ta'riflang
- 2.taqqoslang
- 3.hayolingizga nima keldi
- 4.tahlil kiling
- 5.qo'llanishi
- 6.kerakmi?

Talabalar 10 daqiqa ichida yozma topshiriqqa yozma javob yozadilar va tahlil etadilar.

Darsni yakunlash uchun savollar

- 1.Dars deb nimaga aytiladi?
- 2.Dars tiplari necha turga bo'linadi?
- 3.Darsga 2 soatlik reja yozishga qanday tayyorgarlik ko'riladi?

Mavzu: Ta'lim jarayoni qonuniyatlari va tamoyillari. (4 soat)

Mashg'ulotning maqsadi: O'quv darslari va unga qo'yilgan talablar. Pedagogika kollejarida ta'lim tarbiyaviy ishlarni uyushtirishda o'quv rejalarining ahamiyati, o'quv rejalarining tuzilishi, o'quv rejalariga qo'yilgan talablar. Na'munaviy o'quv reja, ishchi o'quv rejalar haqida bilimlarni mustahkamlash. O'quv reja bilan ishlashga o'rgatish. Pedagogik kasbiga nisbatan mehr muhabbatni tarbiyalash.

Mashg'ulot jihozlari: mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda o'quv ko'rgazmali qurollari, o'quv rejalar.

Mashg'ulotda foydalaniladigan texnologiya: an'anaviy ta'lim texnologiyasi

Mashg'ulotning borishi

1. Tashkiliy qism

a) salomlashish

b) O'quv honasi tozaligini, talabalarni darsga tayyorgarligini tekshirish

v) davomatni aniqlash

2. Mashg'ulot rejasi

1. O'quv darslari va unga qo'yilgan talablar.

2. O'quv dasturlari haqida tushuncha

3. O'quv dasturlarini tuzishga qo'yilgan talablar

4. Namunaviy o'quv dasturlari tuzish

5. Ishchi o'quv dasturlari va yangilanish

3. Mavzuga oid tushunchalar

4. Mavzu yuzasidan talabalar orasida savol-javob bahsi o'tkaziladi

1. O'quv dasturlari deb nimaga aytiladi?

2. O'quv dasturlari tuzishga qanday talablar qo'yiladi?

3. O'quv dasturlari necha turga bo'linadi?

4. Namunaviy o'quv dasturlari qanday tuziladi?

5. Ishchi o'quv dasturlari kim tomonidan tuziladi?

6. Dastur tuzishda o'qituvchining amaliy malakalariga qanday tayaniladi?

5. Talabalar bilimni baholash

Talabalar mavzuga tayyorgarlik ko'rib kelganligi, mavzuga oid savollarga bergan javoblariga ko'ra baholaniladi.

6. Mavzuni yakunlash.

Talabalar fikrlarini umumlashtirib, mavzuni izohlab yakunlash.

7. Uyga vazifa berish

O'quv rejasiga ko'ra dars taqsimotini o'rganish

Mavzu: Tarbiyaning umumiy metodlari.

Maqsad: Dars jarayonida va darsdan tashqari vaqtlarda qo'llaniladigan asosiy tarbiya metodlari haqida tushuncha hosil qilish. Metodlarning mazmuni, ulardan foydalanish yo'llari va usullari haqidagi bilimlardan foydalanishga o'rgatish. Xalq

pedagogikasining tarbiya metodlarini tahlil eta olishga o'rgatish. Kasbga nisbatan mehr muhabbatni tarbiyalash.

Dars jarayonida hal etilishi zarur bo'lgan masalalar.

1. Tarbiya metodlari haqida tushuncha.
2. Xalq pedagogikasining tarbiya metodlari
3. Ijtimoiy ongini shakllantiruvchi metodlar
4. Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish metodlari.
5. Mashq va o'rgatish meodlari.
6. O'z-o'zini tarbiyalash metodlari.
7. Rag'batlantirish va jazolash metodlari.

Metodlar: tushuntirish, o'quv manbalari bilan ishlash, muammoli vaziyatlardan foydalanish. "Taqqoslash" usuli

Kerakli jihozlar: O'quv qo'llanmalari, guruh bilan ishlash uchun vatman qog'ozlar, markerlar, guruhlarga bo'lish uchun materiallar.

Darsni borishi:

1. Tashkiliy qism
2. Talabalarni guruhlarga bo'lish
3. Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar berish

Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar berish.

"Taqqoslash" usulini qo'llash

- 1-guruh. Tarbiya metodlari haqida tushuncha.
- 2-guruh. Xalq pedagogikasining tarbiya metodlari
- 3-guruh. Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish metodlari.
- 4-guruh. Ijtimoiy ongini shakllantiruvchi metodlar
- 1- guruh Mashq va o'rgatish meodlari.
- 2-guruh O'z-o'zini tarbiyalash metodlari.
- 3-guruh Rag'batlantirish va jazolash metodlari.

4. Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma. "Taqqoslash" usuli.

Ijobiy	Salbiy

5. Taqdimot

Guruhlar o'zlari bajargan ishlarini namoyish etadilar va dalillarni izohlaydilar

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar

1. Tarbiya metodlari haqida tushuncha.

- 2 Xalq pedagogikasining tarbiya metodlari
- 3 Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish metodlari.
- 4 Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar
- 5 Mashq va o'rgatish meodlari.
- 6 O'z-o'zini tarbiyalash metodlari.
- 7 Rag'batlantirish va jazolash metodlari.

Mavzu: O'zbekistonda xalq ta'limi tizimi

Maqsad: O'zbekistonda xalq ta'limi tizimi va uning na'lim-tarbiya muassasalari to'g'risida talabalarni bilim va tushunchalarini mustahkamlash. Pedagoglik kasbiga mehr muhabbatni tarbiyalash.

Dars jarayonida hal etilishi lozim bo'lgan vazifalar

1. Xalq ta'limi tizimi haqida tushuncha.
2. Xalq ta'limi tizimi qoidalari.
3. Xalq ta'limi tizimi tarkibidagi ta'lim-tarbiya muassasalari.

Metodlar: Tushuntirish, O'quv adabiyotlari bilan ishlash, muammoli vaziyatlardan foydalanish. Toifali sharh metodini qo'llash.

Darsni jihozlash: O'quv qo'llanmalari, guruhlar bilan ishlash uchun vatman qog'ozlar, markerlar, guruhlarga bo'lish uchun jihozlar.

Darsning borishi

1. Tashkiliy qism
2. Talabalarni guruhlariga bo'lish
3. Mavzu bo'yicha guruhlariga topshiriqlar berish
"Toifali sharh" strategiyasini qo'llash
- 1-guruh. Xalq ta'limi tizimi haqida tushuncha.
- 2-guruh. Xalq ta'limi tizimi qoidalari.
- 3-guruh. Xalq ta'limi tizimi tarkibidagi ta'lim-tarbiya muassasalari.
4. Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma

Ijobiy	Salbiy

Talabalar 4-5 tadan guruhlariga bo'linib topshiriqlarni bajaradilar.

5. Taqdimot

Guruhlar o'z ishlarini taqdimotini o'tkazadilar

Yakuniy munozara uchun savollar

1. Xalq ta'limi tizimida xizmat qilayotgan o'qituvchi va murabbiylar burch va majburiyatlari to'g'risida gapiring?
2. Xalq ta'limi tizimi qoidalarning ta'lim muassasalarida amalga oshirilishining bugungi kundagi axvoli.

3.Xalq ta'limi tizimining bosh bo'g'ini maktabgach ta'limning bola xayotidagi ahamiyati.

Mavzu: Ta'lim olganlikni tashhis etish

Maqsad: O'quvchilar bilimlarini tekshirishning ta'lim tarbiyaviy ahamiyati. Tekshirish turlari, O'quvchilar javoblariga qo'yilgan talablar, bilimlarni tekshirish va baholashga adolatli yondoshishga o'rgatish. Pedagoglik kasbiga mehr muhabbatni tarbiyalash.

Dars jarayonida hal etilishi lozim bo'lgan vazifalar

1.O'quvchilar bilimini tekshirish va baholashning ahamiyati

2.Tekshirish turlari va mazmuni

3.O'quvchilar bilimlarini tekshirish va baholashga qo'yilgan talablar

4.O'quvchilar bilimlarini tekshirish va baholashga adolatli yondoshish

Metodlar: tushuntirish, O'quv adabiyotlari bilan ishlash, muammoli vaziyatlardan foydalanish. Toifali sharh metodini qo'llash.

Darsni jihozlash: O'quv qo'llanmalari, guruhlar bilan ishlash uchun vatman qog'ozlar, markerlar, guruhlarga bo'lish uchun jihozlar.

Darsning borishi

1.Tashkiliy qism

2.Talabalarni guruhlarga bo'lish

3.Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar berish

“Toifali sharh” strategiyasini qo'llash

1-guruh. O'quvchilar bilimlarini tekshirish va baholashning ahamiyati

2-guruh. Tekshirish turlari va mazmuni

3-guruh. O'quvchilar bilimlarini tekshirish va baholashga qo'yilgan talablar

4-guruh. O'quvchilar bilimlarini tekshirish va baholashga adolatli yondoshish

4.Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma

Ijobiy	Salbiy

Talabalar 4-5 tadan guruhlarga bo'linib topshiriqlarni bajaradilar.

5.Taqdimot

Guruhlar o'z ishlarini taqdimotini o'tkazadilar

Yakuniy munozara uchun savollar

1.O'quvchilar bilimlarini tekshirish va baholash darsga qiziqtirishga ta'sir etadimi?

2.O'quvchilar bilimlarini tekshirish va baholashga qanday usullar yordamida yondashiladi?

3.Reyting tizimi asosida baholashning afzalliklari qaysilar?

**Mavzu: Shahs madaniyatini shakllantirish tizimida fuqarolik tarbiyasi.
Huquqiy madaniyatni shakllantirish**

№	Texnologik boskichlar	O'qituvchining faoliyati	Talabaning foliyati
1	1-bosqich. Tashkiliy qism (5 daqiqa)	Talabalar bilan darsning tashkiliy qismini tashkil etib, "Atamalar" o'yinini tashkil etdik. Mavzu: Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning mazmuni va formalari. Maqsad: Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning mazmuni va metodlari haqidagi bilimlarni mustahkamlash. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar rejasini tuzishga, shu reja asosida ishlashga o'rgatish. Pedagoglik kasbiga nisbatan mehr muhabbatni tarbiyalash	Mashg'ulot mavzusi maqsadi va unda bajariladigan topshiriqlarni anglaydi.
2	2-bosqich. Talabalarni bilim faoliyatini tashkil etish	Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil etishga o'rgatish.	Bajariladigan o'quv topshiriqlari yuzasidan ko'rsatmalar oladilar
3	3-bosqich. Yangi mavzuni o'rganish	Talabalarni sanash yordamida 4 guruhga bo'linadi. Har bir guruh uchun topshiriqlar beriladi. 1-guruh sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning mazmuni. 2-guruh O'quvchilarni kasbga qiziqtirish uchun turli kechalar tashkil etish. 3-guruh guruhning umumiy yig'ilishini o'tkazish 4-guruh sinfdan tashqari tarbiyaviy ish rejasini tuzishga o'rgatish har bir guruh topshiriq yuzasidan ma'ruzalar tayyorlaydilar va taqdimotda faol ishtirok etadilar. Har bir ma'ruza yakunida savol javobda faol qatnashishda undaydi	Talabalar o'qituvchi tavsiyasi asosida guruhlariga bo'linadi. 1-guruh sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar mazmunini, 2-guruh o'quvchilarni kasbga qiziqtiruvchi turli kechalar uyushtirishni, 3-guruh guruhning umumiy yig'ilishini o'tkazishni, 4-guruh sinfdan tashqari tarbiyaviy ish rejasini tuzish ma'ruza matnini tayyorlaydilar. Talabalar bilan o'tkazilgan savol javob o'quv bahsida faol ishtirok etadi.
4	4-bosqich. Erishilgan	Har bir guruh faoliyati tahlil etiladi. Erishilgan yutuqlar, yo'l qo'yilgan	O'z o'quv faoliyati erishgan natijasi tahlil

natijani tahlil etish va yakun yasash	hatolar aytib o'tiladi. Eng yahshi taqdimot qilgan guruh rag'batlantiriladi. Navbatdagi mashg'ulot topshiriqlari tushuntiriladi.	etiladi. O'rtoqlari fikrlari bilan taqqoslanadi va baholanadi. Har bir talaba bugungi darsda olgan bilimi uchun o'ziga ball qo'yadi. Navbatdagi mashg'ulot topshiriqlarini oladilar.
---------------------------------------	--	--

Mavzu: Oila o'ziga hos pedagogik tizim sifatida

Maqsad: Oilalarda komil insonni tarbiyalashda ota-onaning o'rni haqida, burch va majburiyatlarini unutgan ota-onalar haqida bilimlar berish
Mashg'ulotda hal etilishi lozim bo'lgan masalalar haqida

1. Oilalarda komil insonni tarbiyalashda ota-onalarning burch va majburiyatlari ilmiy adabiyotlarni tahlil etish
2. Burch va majburiyalarni unutgan ota-onalar haqida materiallar tayyorlash
3. Burch va majburiyatlarini unutgan ota-onalar uchun tavsiya ishlab chiqish
4. Topshiriqni bajarish uchun tavsiyalar

SWOT – tahlil

S – zarurligi, ichki manbalari	W – noqulayligi (ichki)
O – imkoniyatlari	T – ziddiyatlar (tashqi)

5. Taqdimot

Guruhlar o'zi bajargan ishlarini namoyish etadilar va dalillarni izohlaydilar

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar

1. Oilalarda bolalarni sog'lom qilib tarbiyalashda ota-onalarning qanday vazifalari bor deb o'ylaysiz?
2. O'z burch va majburiyatlarini unutgan ota-onalar haqida qanday fikr bildirasizlar?
3. O'z burch va majburiyatlarini unutgan ota-onalarga qanday maslahat berasiz?

Nosog'lom oilalarni kelib chiqish sabablari va oldini olish yo'llari.

Maqsad: Namangan viloyatida nosog'lom oilalarni kelib chiqish sabablari haqida bilimlar berish. Nosog'lom oilalar oldini olish yo'llarini izlab topishga o'rgatish.

Dars jarayonida hal etish zarur bo'lgan vazifalar

1. Nosog'lom oilalarni kelib chiqish sabablarini ilmiy jihatdan adabiyotlardan tahlil etish.
2. Mahalla fuqarolar yig'inida nosog'lom oilalarni o'rganish va paydo bo'lish sabablarini aniqlash.
3. Ilmiy adabiyotlar, faktlar bilan amaliyotdagi axvolni tahlil qilish.
4. Nosog'lom oilalarni oldini olish tadbir rejasini taqdim etish.

Metodlar: O'quv manbalari bilan ishlash.

Amaliy, tushuntirish, muammoli vaziyatlardan foydalanish. "Nima uchun" metodi
Kerakli jihozlar: O'quv qo'llanmalari, guruh bilan ishlash uchun vatman qog'oz,
markerlar, guruhlarga bo'lish uchun materiallar

Darsning borishi

1. Tashkiliy qism
2. Talabalarni guruhlarga bo'lish
3. Mavzu bo'yicha guruhlarga topshiriqlar

"Nima uchun" strategiyasini ko'llash

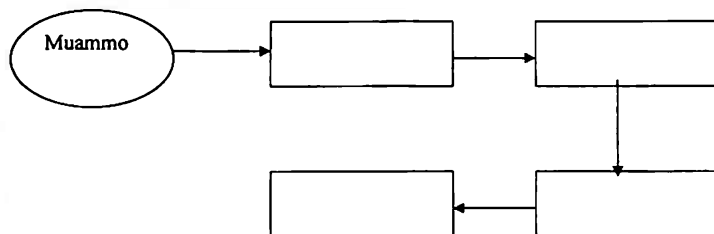
1-guruh. Nosog'lom oilalarni kelib chiqish sabablarini ilmiy jihatdan adabiyotlardan tahlil etadilar.

2-guruh. MFY da nosog'lom oilalarni o'rganib kelganlarini taqdim etadilar va paydo bo'lish sabablarini aniqlaydilar.

3-guruh. Ilmiy adabiyotlar faktlari bilan amaliyotdagi ahvolini tahlil etadilar.

4-guruh. Nosog'lom oilalarni oldini olish tadbir rejasini taqdim etadilar.

1. Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma.

1. Taqdimot.

Guruhlar o'zleri bajargan ishni namoyish etadilar va dalillarni izohlaydilar.

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar.

1. Mamlakatimizda nosog'lom oilalarni oldini olish bo'yicha qanday ishlar amalga oshirilmoqda?
2. Nosog'lom oilalarni kelib chiqish sabablari nima deb o'ylaysiz?
3. Oilani mustahkamlash uchun nimalar qilish zarur?

Foydalanish uchun adabiyotlar

1. O.Hasanboeva "Oila pedagogikasi" Toshkent 2008 yil

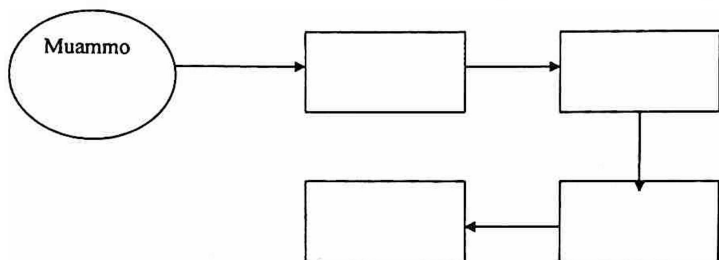
Oiladagi kelishmovchiliklar va ularning oldini olish yo'llari

Maqsad: Oilada kelishmovchiliklarning kelib chiqish sabablari, uning mazmuni, oldini olish yo'llari haqida. Oiladagi kelishmovchiliklar, er va hotin o'rtasidagi munosabatlarning keskinlashuvi haqida bilimlar berish

Mashg'ulotda hal etish lozim bo'lgan masalalar haqida

1. Oiladagi kelishmovchiliklar haqida masalalarni ilmiy adabiyotlardan tahlil etish
2. Kelishmovchilik turlari va ularning mazmuni
3. Hozirgi kunda kelishmovchiliklarni ko'payishi sabablarini aniqlash

- Oiladagi kelishmovchiliklarni kelib chiqish sabablarini MFY dan tahlil etish
- Topshiriqni bajarish uchun tavsiyalar “Nima uchun” sxemasi

5. Taqdimot

Guruhlar o'zi bajargan ishlarini namoyish etadilar va dalillarni izohlaydilar

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar

- Oilada kelishmovchiliklar sabablarini aniqlang?
- Kelishmovchilik turlari necha turga bo'linadi?
- Kelishmovchiliklarni oldini olish uchun nimalar qilish kerak?

Foydalanilgan adabiyotlar

“Oila kodeksi”ni amaliyotga tadbiq etish

Maqsad: Talabalarga “Oila kodeksi”ning mazmuni, mohiyati va ahamiyati haqida, “Oila kodeksi” oilani mustahkamlovchi omil ekanligi haqida chuqur bilimlar berish, “Oila kodeksi” amaliyotga qay darajada tadbiq etilayotganligini tahlil etishga o'rgatish.

Dars jarayonida hal etilishi zarur bo'lgan vazifalar.

- “Oila kodeksi”ni qabul qilinishi va mazmun mohiyati haqida
- “Oila kodeksi” amaliyotga qay darajada tadbiq etilishi haqida
- “Oila kodeksi”ni shariat qoidalari bilan taqqoslash
- “Oila kodeksi”ni keng ommaga oilalarga tadbiq etishning chora tadbirlari to'g'risid

Metodlar: O'quv manbalari bilan ishlash. Amaliy, tushuntirish, muammoli vaziyatlardan foydalanish “BBB” usulini qo'llash.

Kerakli jihozlar: “O'quv qo'llanmalari”, “Oila kodeksi” guruh bilan ishlash uchun vatman qog'oz, markerlar, guruhlariga bo'lish uchun materiallar

Darsning borishi

- Tashkiliy qism
- Talabalarni guruhlariga bo'lish
- Mavzu bo'yicha guruhlariga topshiriqlar
- “BBB” (bilaman, bilishni hohlayman, bilib oldim) usulini qo'llash
 - 1-guruh. “Oila kodeksi”ni qabul qilinishi, mazmun mohiyati haqida
 - 2-guruh. “Oila kodeksi”ni amaliyotga qay darajada tadbiq etilishi haqida
 - 3-guruh. “Oila kodeksi”ni shariat qoidalari bilan taqqoslaydi

4-guruh. "Oila kodeksi"ni oilalarga tadbiiq etishning chora tadbirlarini ishlab chiqadilar

4. Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

5. Taqdimot

Guruhlar o'zi bajargan ishlarini namoyish etadilar va dalillarni izohlaydilar.

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar

1. "Oila kodeksi"ni qabul qilinishi sabablarini aniqlang
2. "Oila kodeksi"dan hozirgi kunda amaliyotga tadbiiq etilayapti deb o'ylaysizmi?
3. "Oila kodeksi"ni shariat qoidalari bilan bog'liq tomonlari bor deb o'ylaysizmi?

Foydalanish uchun adabiyotlar

1. O.Hasanboeva "Oila pedagogikasi" Toshkent 2008 yil
2. M.Inomova "Oilada bolalarni ma'naviy-ahlokiiy tarbiyalash" Toshkent 1999 yil

**Mavzu: Ta'lim metodlari va vositalari. Ta'limni tashxis qilish
Texnologik pasport (Seminar)**

Seminarga ajratilgan vaqt – 4 soat	Talab alar soni – 30 nafar
O'quv mashg'ulotining shakli va turi	Seminar
O'quv mashg'ulotining tarkibiy tuzilmasi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mashg'ulotni b oshlash va tashkiliy masalalarni hal qilish. 2. "Savol-javob " asosida talab alarning mavzuga oid tayanch tushunchalarni o'zlashtirishlari, ta'lim metodlari, ularning turlari, funkuiyasi va tavsifi, ta'lim vositalari, ta'lim usullari va ta'limni tashxis etishga oid b ilimlarga egaliklarini b aholash. 3. "Ven diagrammasi"dan foy dalanish asosida kichik guruhlar tomonidan ta'lim metodlari turlarining yo rutilishini ta'minlash. 4. Kichik guruhlar tomonidan "Slay d" texnologiyasini qo'llanilishi asosida talab alarning ta'lim metodlarining mohiyatini tavsiflash ko'nikmalariga egaliklari darajasini b aholash. 5. "Ajurli arra" metodi yo rdamida ta'lim vositalarining didaktik imkoniyatlarini o'rganish. 6. Talab alarning "Kichik esse" texnologiyasi yo rdamida ta'lim olganlikni tashxis qilish layo qatlariga egaliklarini aniqlash. 7. Talab alar o'rtasida test so'rovini tashkil etish. 8. Mashg'ulotni yakunlash.

O'quv mashg'ulotning maqsadi	Talab alar tomonidan mavzu mohiyatining o'rganilish holatini tahlil qilish, ularning ta'lim metodlari, ularning turlari, funkuiyasi va tavsifi, ta'lim vositalari, ta'lim usullari va ta'limni tashxis etish b orasidagi b ilimlarga egaliklarini b aholash	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyati natijalari:	
1. <i>Talab alarning mavzu b ilimlarni o'zlashtirishlarini b aholay di.</i>	1) talab alarning b ilimlari mustahkamlanadi;	
2. <i>Talab alar tomonidan ta'lim metodlari hamda ta'lim vositalari turlarining yo ritilishini ta'minlay di.</i>	2) talab alarning ta'lim metodlari hamda ta'lim vositalari turlari b orasidagi b ilimlari b oy iy di;	
3. <i>Talab alarning ta'lim metodlarining mohiyatini tavsiflovchi slay dlarni yaratish ko'nikmalariga egaliklari darajasini b aholay di.</i>	3) slay dlarni yaratish orqali ta'lim metodlarining mohiyati b orasidagi tasavvurlari kengayadi;	
4. <i>"Ajurli arra" metodi yo rdamida talab alarning ta'lim vositalariga oid b ilimlarini b aholay di.</i>	4) ta'lim vositalariga oid b ilimlari namoy ish etadilar;	
5. <i>"Kichik esse" texnologiyasi yo rdamida talab alarning ta'lim olganlikni tashxis qilish layo qatlariga egaliklarini aniqlay di.</i>	5) "Kichik esse" texnologiyasi yo rdamida ta'lim olganlikni tashxis qilish jarayo nining mohiyatini yo rita olish layo qatlariga egaliklarini namoy ish qiladilar;	
6. <i>Test so'rovi asosida talab alarning b ilimlarini b aholay di</i>	6) test so'rovi asosida mavzu yuzasidan o'zlashtirilgan b ilimlarni umumiy tarzda namoy ish etadilar	
Ta'lim metodlari	"Savol-javob ", "Ven diagrammasi", "Ajurli arra", "Slay d" t, "Kichik esse" va "Test" texnologiyasi	
Ta'limni tashkil etish shakli	seminar, guruhli	
Didaktik vositalar	Mavzuga doir adab iyo tlar, plakatlar, talab alarning ijodiy ishlari	
Ta'limni tashkil etish sharoiti	Maxsus texnik vositalar b ilan jihozlangan xona	
Nazorat	Joriy nazorat, savol-javob , b ahs-munozara, kichik test	

5-6-mavzular: Ta'lim metodlari va vositalari. Ta'limni tashxis qilish Texnologik karta

Ish bosqich lari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talab a
1-b osqich. O'quv	1. Seminar mashg'ulotining maqsadi va kutilayo tgan natijalarni b ayo n etadi. 2. Talab alarni faollikka unday di.	1. O'qituvchi nutqni tinglay dilar. 2. "Savol-javob ", "Ven diagrammasi", "Slay d", "Ajurli arra" va "Kichik esse"

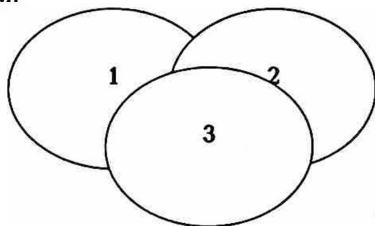
<p>mashg'ulotini tashkilot tayyorgalik bosqichi (15 daqiqa)</p>	<p>3. Talab alarni "Savol-javob", "Ven diagrammasi", "Slay d", "Ajurli arra" va "Kichik esse" texnologiyalarining mohiyati bilan tanishtiradi.</p> <p>4. Kichik guruhlarini shakllantiradi.</p> <p>5. Talab alarni kichik guruhlarda ishlash shartlari bilan tanishtiradi.</p> <p>5. Talab alar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib b oradi.</p> <p>6. Mashg'ulotni tashkil etishdan kutilgan natijaga erishilganlik darajasini b aholay di.</p> <p>7. Mashg'ulotni yakunlay di</p>	<p>texnologiyalarining mohiyati bilan tanishadilar va ular asosida ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar.</p> <p>3. Kichik guruhlar tarkibi faollik ko'rsatadilar.</p> <p>4. Tengdoshlarining ijodiy ishlari bilan tanishadilar.</p> <p>5. Tengdoshlari bilan b ahsga kirishadilar.</p> <p>6. Mavzu b o'y icha o'zlashtirgan bilimlarni yanada b oy itadilar</p>
<p>2-bosqich. Asosiy qism – bilimlarni mustahkamlash bosqichi (55 daqiqa)</p>	<p><i>1. Talab alarning mavzuga oid bilimlarga egaliklarini b aholay di.</i></p> <p><i>2. Kichik guruhlar tomonidan ta'lim metodlari va ta'lim vositalari, turlarining yo ritilishini ta'minlay di.</i></p> <p><i>3. Talab alarning ta'lim metodlari mohiyatini tavsiflash ko'nikmalariga egaliklari darajasini b aholay di.</i></p> <p><i>4. "Kichik esse" texnologiyasi yordamida talab alarning ta'lim olganlikni tashxis qilish jarayonining mohiyatini yo rita olish layo qatlariga egaliklarini aniqlay di.</i></p> <p>5) Talab alar o'rtasida test so'rovini tashkil etadi</p>	<p>1. O'qituvchining savollariga javob beradilar, mavzu bo' orasidagi bilimlarga egaliklarini namoyish etadilar.</p> <p><i>2. Ta'lim metodlari mohiyatini tavsiflash ko'nikmalariga egaliklari ko'rsatadilar.</i></p> <p>4. "Kichik esse" texnologiyasi yordamida ta'lim olganlikni tashxis qilish layo qatlariga egaliklarini amalda isbotlaydilar.</p> <p>5. Test so'rovi savollariga javob berish orqali mavzuni qanday o'zlashtirganliklarini ko'rsatadilar</p>
<p>3-bosqich. YAKuniy qism (10 daqiqa)</p>	<p>1. Talab alarning mashg'ulotlardagi ishtiroklarini tahlil qiladi va b aholay di.</p> <p>2. Mashg'ulot maqsadi va kutilgan natijalarga qay darajada erishilganlikni xulosalay di.</p> <p>3. Talab alarning mashg'ulot yuzasidan fikrlari bilan tanishadi.</p>	<p>1. Mashg'ulotdagi ishtiroklari darajasidan xabar berib o'ladilar.</p> <p>2. Mashg'ulot maqsadi va kutilgan natijalarga erishishdagi shaxsiy ishtiroklarini b aholaydilar..</p> <p>3. Mashg'ulotning tashkil etilishi yuzasidan fikr ber</p>

	4. Navb atdagi seminar mashg'uloti mavzusini e'lon qiladi, talab alarga mustaqil ishlash uchun topshiriq b eradi, ularni topshiriqni b aholashga oid mezonlari b ilan tanishtiradi	ildiradilar.. 4. Navb atdagi seminar mavzusidan xab ardor b o'ladilar va o'qituvchi tomonidan b erilgan topshiriqni yo zib oladilar
--	--	--

Mashg'ulotda qo'llaniladigan metod va texnologiyalar

1. "Ven diagrammasi" strategiyasi talab alarda mavzuga nisb atan tahliliy yo ndoshuv, ay rim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish (sintezlash) ko'nikmalarini hosil qilishga y o'naltiriladi. Strategiya kichik guruhlarini shakllantirish asosida sxema b o'y icha amalga oshiriladi.

YO zuv taxtasi o'zaro teng to'rt b o'lakka ajratiladi va har b ir b o'lakka quy idagi sxema chiziladi:

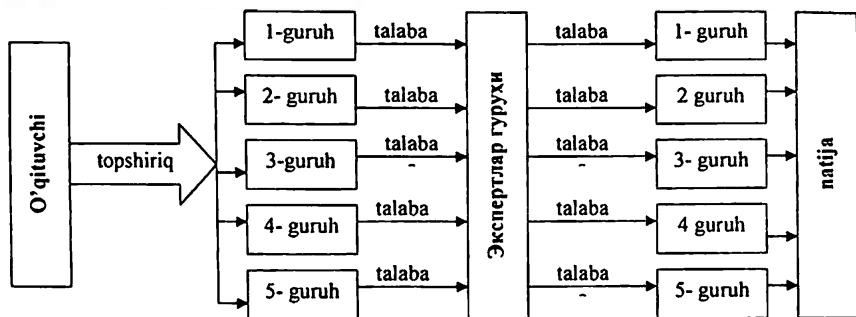

Strategiya o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin nazariy b ilimlar, ma'lumotlar yo ki dalillarni qiyo siy tahlil etishga yo rdam b eradi. Ushb u strategiyadan muay yan b o'lim yo ki b ob lar b o'y icha yakuniy darslarni tashkil etishda foy dalanish yanada samaralidir.

"Ven diagrammasi" strategiyani qo'llash b osqichlari quy idagilardan ib orat:
1) sinf o'quvchilari to'rt guruhga b o'linadi; 2) yo zuv taxtasiga topshiriqni b ajarish mohiyatini aks ettiruvchi sxema chiziladi; 3) har b ir guruhga o'zlashtirilayo tgan mavzu (b o'lim, b ob) yuzasidan alohida topshiriqlar b eriladi; 4) topshiriqlar b ajarilgach, guruh a'zolari orasidan liderlar tanlanadi; 5) liderlar guruh a'zolari tomonidan b ildirilgan fikrlarni umumlashtirib , yo zuv taxtasida aks etgan diagrammani to'ldiradilar

Metodni qo'llashda talab alarning mavzuni puxta o'zlashtira olganliklari, o'zlari ega b o'lgan b ilimlarni b oshqalarga etkazib b erish layo qatiga ega b o'lishlari muhim sanaladi.

“Ajurli arra” metodining texnologik modeli quyidagichadir:

Mavzu: Ta'lim metodlari va vositalari. Ta'limni tashxis etish Mashg'ulot uchun materiallar

I. Talab alar uchun topshiriq.

Mavzuga oid savollarga javob b ering.

Talab alarning e'tib orlariga quy idagi savollar tavsiya etiladi:

1. "Metod" hamda "ta'lim metodi" tushunchalari qanday ma'noni anglatadi?

2. Ta'lim metodlari qanday funkuiyalarni b ajaradi?

3. "Ta'lim usullari" nima?

4. Ta'lim metodlari qanday turlarga b o'linadi?

5. Og'zaki b ayo n qilish metodlari nimalardan ib orat?

6. Qanday metodlar ko'rgazmali metodlar sanaladi?

7. Amaliy metodlar o'z ichiga qanday metodlarni oladi?

8. Ta'lim metodlarini tanlashda o'qituvchi nimalarni inob atga olishi lozim?

9. "Interfaol metodlar" deganda nimani tushunasiz?

II. Talab alar uchun topshiriq.

Ta'lim metodlarining turlarini ko'rsating va ularning mohiyatini yo riting.

B u o'rinda talab alr "Ven diagrammasi" texnologiyasi asosida quy idagi topshiriqlarni b ajaradilar:

1. Ta'lim metodlarining turlarini yo ritish.

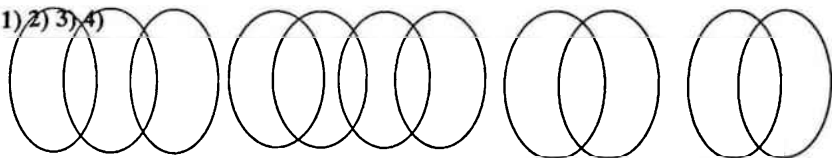
2. Og'zaki b ayo n qilish metodi turlarining mohiyatini ochib b erish.

3. Ko'rgazmali metodlarning o'ziga xos jihatlarni b elgilash.

4. Amaliy metodlarning mohiyati va ahamiyatini ko'rsatib b erish.

Guruhlarga topshiriqlarni b ajarishlari uchun "Ven diagrammasi"ning quy idagi sxemalari tavsiya etiladi:

1) 2) 3) 4)

III. Talab alar uchun topshiriq. Ta'lim metodlarining mohiyatini tavsiflang.

B u o'rinda talab alar "Slay d" texnologiyasi asosida ta'lim metodlarining mohiyatini tavsiflay dilar. Talab alarga slay dlarni yaratishga oid quy idagi namuna taqdim etiladi:

1.

Pedagogika fanining predmeti, maqsadi, ilmiy tadqiqot metodlari

4.

Tarbiya nazariyasi tarbiya jarayoni mazmuni, shakl, meod va vositalari, uni tashkil etish yo'llarini o'rganadi

2.

*Pedagogika ikki muhim Tarkibiy qismidan iborat:
1. Didaktika (ta'lim nazariyasi).
2. Tarbiya nazariyasi*

*Jimoiy tarbiya nazariyasi:
1. Ibtidoiy nazariya. 2. Quldorlik tuzumi tarbiyasi 3. Feodal tuzum tarbiyasi. 4. toltar tuzum tarbiyasi. 5. mustaqillik davri tarbiyasi*

3.

Didaktik ta'limning Nazariy jihatlari, ta'lim jarayoni tashkil etishning umumiy mohiyatini o'rganadi

6.

ilmiy-pedagogik metodlar: pedagogik tahlil. Suhbat . anket. intervyu. Hujjatlarni o'rganish. test. pedagogik kuzatish. Pedagogik tajriba. Matematik statistika.

IV. Topshiriq.

Ta'lim vositalarining didaktik imkoniyatlarini ko'rsatib b ering.

B u o'rinda talab alar "Ajurli arra" metodi yo rdamida ta'lim vositalarining didaktik imkoniyatlarini ochib beradilar.

1. "Ta'lim vositalari" tushunchasining mohiyatini yo riting.
2. Ta'lim vositalarining turlarini sanab o'ting.
3. Ta'lim vositalarining didaktik imkoniyatlarini ochib b ering.
4. Ta'lim jarayo nida komp'yuterdan foy dalanishning afzalliklarini shaxsiy mulohazalaringiz yo rdamida asoslab b ering.
5. O'quv diafilmlarining b ilimlarni o'zlashtirishdagi afzalliklarini b aholang.

V. Topshiriq.

Ta'lim olganlikni tashxis qilish jarayo nining mohiyatiga b ayo n eting.

Talab alar ushb u texnologiya yo rdamida ta'lim olganlikni tashxis qilish jarayo nining mohiyatini yo rita olish layo qatlariga egaliklarini namoy ish qiladilar. Texnologiya mohiyati quy idagicha: yo zma topshiriqning ushb u turida talab alardan

quy idagi ikki topshiriqni b ajarish: mazkur mavzu b o'y icha ular nimalarni o'rganganliklarini mustaqil b ayo n etish va ular b arib ir javob ini ololmagan b itta savol b erish so'raladi.

VI. Topshiriq.

Mavzuga oid quy idagi test savollariga javob qay taring:

1. Ta'lim metodlarining turlari qay si javob da to'g'ri ko'rsatilgan?

- A) b ilish faoliyatini kuzatish, nazorat va o'quv faoliyatini tuzatish metodlari;
- B) og'zaki b ayo n qilish, ko'rgazmali va amaliy metodlar;
- C) o'qishga qiziqishni rag'b atlantiruvchi, o'z-o'zini nazorat metodlari, mehnatga va muay yan kasb ga qiziqishni rag'b atlantirish metodlari;
- D) to'g'ri javob y o'q.

2. Ta'limning amaliy metodlariga nimalar kirishini ko'rsating?

- A) mashq kilish, lab oratoriya va amaliy ishlar;
- B) illyustrauiya, namoy ish qilib ko'rsatilishi;
- C) hikoya, tushuntirish, suhb at, ma'ruza;
- D) test, algoritmlash, qisman izlanish, indukuiya.

3. Ko'rsatmalilik metodining asosiy tarkib ini tashkil etuvchi metodlarini ko'rsating.

- A) mashq qilish, lab oratoriya va grafik ishlar;
- B) kuzatish, namoy ish qilib ko'rsatilishi;
- C) namoy ish etish, tasvirlash, ekskursiya;
- D) Sxema va chizmalar tay yo rlash, grafiklar.

4. Ta'limning og'zaki metodlariga nimalar kirishini ko'rsating:

- A) mashq kilish, lab oratoriya va amaliy ishlar;
- B) Illyustrauiya, namoy ish qilish;
- C) test, algoritmlash, qisman izlanish
- D) hikoya, tushuntirish, suhb at, ma'ruza.

5. Evristik suhb at metodi dasylab kim tomonidan qo'llanilgan?

- A) Platon (Ptolamey); B) Sokrat (Suqrot);
- C) Arastotel (Arastu); D) Demokrit.

6. O'qituvchining suhb ati ta'limning qay si metodiga kiritiladi?

- A) og'zaki; B) amaliy ; C) ko'rgazmali; D) to'g'ri javob y o'q.

7. O'quvchilarning b ilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish quy idagi funkuiyalarni b ajaradi:

- A) b ilim b erish, tarb iyalash, rivojlantirish;
- V) o'qitish, tashkil etish, tizimlash;
- S) nazorat qilish, o'qitish, tarb iyalash;
- D) umuminsoniy , gumanistik, demokratik.

8. O'quvchilarning b ilim, ko'nikma va malakalarining yakuniy nazorati nima?
 A) o'quvchilardan so'rash;
 B) yangi b ilimlarni mustahkamlash vaqtida so'rash;
 C) b o'lim yakuni, yarim y il yo ki o'quv y ili oxirida so'rash;
 D) dars yakunida so'rash.

Mavzu: O'zb ekiston Respub likasi ta'lim tizimi (ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy tamoy illari. Ta'lim muassasasi menejmenti)
Texnologik pasport

Lab oratoriya mashg'ulotiga ajratilgan vaqt - 2 soat	Talab alar soni – 30
O'quv mashg'ulotining shakli va turi	Lab oratoriya
O'quv mashg'u lotining tarkibiy tuzilmasi	<p>1. Mashg'ulotni b oshlash va tashkiliy masalalarni hal qilish. 2. Talab alarda O'zb ekiston Respub likasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mazmuniga oid b ilimlar shakllanganligini aniqlash. 3. Talab alarning ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy prinuipalaridan xab ardorlik darajasini b aholash. 4. Talab alarda uzluksiz ta'lim turlari b orasidagi b ilimlar shakllanganligini o'rganish. 5. Talab alar tomonidan jahon ta'lim tizimi mohiyatini yo rituvchi jadvalning yaratilishini ta'minlash. 6. Talab alarda "menejment" hamda "ta'lim menejmenti" tushunchasi mohiyatining anglanganlik darajasini b aholash. 7. Talab alarning O'zR uzluksiz ta'lim tizimini b oshqaruv organlari to'g'risidagi ma'lumotga egaliklarini aniqlash. 8. Talab alarda ta'lim muassasasining ichki b oshqaruvini y o'lga qo'y ishga oid tushunchalar mavjudligini o'rganish. 9. Talab alarda ta'lim muassasalari pedagogik kengashi faoliyatiga doir b ilimlarni amaliyo tga tatb iq eta olish ko'nikmalarini shakllantirish. 10. Talab alar tomonidan ta'lim muassasasining metodik b irlashmasi faoliyatiga oid b ilimlarning o'zlashtirilishini b aholash. 11. Mashg'ulotni yakunlash.</p>
Mashg'u lot maqsadi	Talab alarning O'zb ekiston Respub likasi ta'lim tizimi (ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy tamoy illari. Ta'lim muassasasi menejmenti) to'g'risidagi b ilimlarga egaliklari darajasini b aholash
Pedagogik vazifalar: 1. Talab alarning O'zRning "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mazmuniga oid b ilimlarini b oy	O'quv faoliyati natijalari: 1) talab alar sxema yaratish asosida O'zR "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining tarkib iy tuzilmasi va har b ir b o'lim

<p><i>itish.</i></p> <p>2. Talab alar tomonidan ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy prinuipolari b orasidagi b ilimlarini mustahkamlash.</p> <p>3. Talab alarning uzluksiz ta'lim turlariga oid b ilimlari darajasini o'rganish.</p> <p>4. Talab alarda jahon ta'lim tizimi b orasidagi b ilimlarni mustahkamlash.</p> <p>5. Talab alarning "menejment" va "ta'lim menejmenti" tushunchasi mohiyatini o'zlashtirganlik darajasini b aholash.</p> <p>6. Talab alarning O'zR uzluksiz ta'lim tizimini b oshqaruv organlariga oid tushunchalarini b oy itish.</p> <p>7. Talab alarni ta'lim muassasasining ichki b oshqaruviga b ilan yaqindan tanishtirish.</p> <p>8. Talab alarning ta'lim muassasalari pedagogik kengashi faoliyatiga doir b ilimlarini amaliyo tga tatb iq etish ko'nikmalariga ega b o'lishlarini ta'minlash.</p> <p>9. Talab alarning ta'lim muassasasining metodik b irlashmasi faoliyatiga oid b ilimlarini mustahkamlash</p>	<p>mazmunini ochib b eradilar;</p> <p>2) talab alar sxema yo rdamida ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy prinuipolari b orasidagi b ilimlarini namoy ish etadilar;</p> <p>3) talab alar slay dlar vositasida uzluksiz ta'lim turlari va ularning faoliyatiga oid b ilimlarini mustahkamlay dilar</p> <p>4) talab alar komp'yuter yo rdamida jahon ta'lim tizimiga doir qiyo siy tahlil natijalari b o'y icha sharh tay yo rlash ko'nikmasini o'zlashtiralar;</p> <p>5) talab alar "menejment" hamda "ta'lim menejmenti" tushunchasi mohiyatini yo rituvchi izohli lug'atni tay yo rlay dilar;</p> <p>6) talab alar O'zR uzluksiz ta'lim tizimini b oshqaruv organlari hamda ularning faoliyatiga oid klasterni yaratish ko'nikmasini o'zlashtiradilar;</p> <p>7) talab alar ta'lim muassasasining ichki b oshqaruviga doir ko'rgazmali qurolni tay yo rlash ko'nikmasiga ega b o'ladilar;</p> <p>8) talab alarning ta'lim muassasalari pedagogik kengashi faoliyatiga doir b ilimlari mustahkamlanadi;</p> <p>9) talab alar ta'lim muassasasining metodik b irlashmasi faoliyatiga oid b ilimlarini namoy ish etadilar</p>
<p>Ta'lim metodlari</p>	<p>Tushuntirish, amalda namoy ish etish, y o'l-y o'riq ko'rsatish, "Jadval", "Sxema", "Slay d" va "Klaster" texnologiyalari</p>
<p>Ta'limni tashkil etish shakli</p>	<p>Lab oratoriya, guruhli</p>
<p>Didaktik vositalar</p>	<p>Tarqatma materiallar, komp'yuter, sxema va slayd</p>
<p>Ta'limni tashkil etish sharoiti</p>	<p>Maxsus texnik vositalar b ilan jihozlangan xona</p>
<p>Nazorat</p>	<p>Joriy nazorat, amaliy mashq</p>

**4-mavzu: O'zb ekiston Respub likasi ta'lim tizimi (ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy tamoy illari. Ta'lim muassasasi menejmenti)
Texnologik karta**

Ishb osqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talab a
1-b osqich. O'quv mashg'ulotini tashkiliy - tay yo rgarlik b osqichi (15 daqiqqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lab oratoriya mashg'ulotining maqsadi va kutilayo tgan natijalarni b ayo n etadi. 2. Talab alarni faollikka unday di. 3. Talab alarni tarqatma materiallar va komp'yuter b ilan ishlash shartlari b ilan tanishtiradi. 4. Juftliklar va kichik guruhlarni shakllantiradi. 5. Talab alarni juftlik va kichik guruhlarda ishlash shartlari b ilan tanishtiradi. 5. Talab alarning individual, juftlik kichik guruhlarda ishlash faoliyatlarini nazorat qilib b oradi. 6. Mashg'ulotni tashkil etishdan kutilgan natijaga erishilganlik darajasini b aholay di. 7. Mashg'ulotni yakunlay di 	<ol style="list-style-type: none"> 1. O'qituvchi nutqni tinglay dilar. 2. Tarqatma materiallar va komp'yuter b ilan ishlash shartlari b ilan tanishadilar. 3. Tarqatma materiallar va komp'yuter b ilan ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 4. Juftliklar va kichik guruhlar tarkib ida faollik ko'rsatadilar. 5. Topshiriqlarni b ajarishda tengdoshlariga ko'maklashadilar. 6. Mavzu b o'y icha o'zlashtirgan nazariy b ilim va amaliy ko'nikmalarini yanada b oy itadilar
2-b osqich. Asosiy qism – bilimlarni mustahkam lash bosqichi (55 daqiqqa)	<p>Pedagogik vazifalar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Talab alarning O'zRning "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mazmuniga oid b ilimlarini b oy itadi.</i> 2. <i>Talab alarning ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy prinuipilari b orasidagi b ilimlarini mustahkamlay di.</i> 3. <i>Talabalarning uzluksiz ta'lim turlariga oid bilimlari darajasini o'rganadi.</i> 4. <i>Talabalarning jahon ta'lim tizimiga oid bilimlarini mustahkamlaydi.</i> 	<p>O'quv faoliyati natijalari:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) talab alar sxema yaratish asosida O'zR "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining tarkib iy tuzilmasi va har b ir b o'lim mazmunini ochib b eradilar; 2) talab alar sxema yo rdamida ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy prinuipilari borasidagi b ilimlarini namoy ish etadilar; 3) talab alar slay dlar vositasida uzluksiz ta'lim turlari va ularning faoliyatiga

	<p>5. Talabalarining "menejment" va "ta'lim menejmenti" tushunchalari mohiyatini o'zlashtirganlik darajasini baholaydi.</p> <p>6. Talabalarining O'zR uzluksiz ta'lim tizimini boshqaruv organlariga oid tushunchalarini b oy itadi.</p> <p>7. Talabalarni ta'lim muassasasining ichki boshqaruvi bilan yaqindan tanishtiradi.</p> <p>8. Talab alarning ta'lim muassasalari pedagogik kengashi faoliyatiga doir bilimlarini amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalariga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.</p> <p>9. Talab alarni ta'lim muassasasining metodik birlashmasi faoliyatiga oid bilimlarini mustahkamlaydi</p>	<p>oid b ilimlarini mustahkamlay dilar</p> <p>4) talabalar kompyuter yordamida jahon ta'lim tizimiga doir qiyosiy tahlil natijalari bo'yicha sharh tayyorlash ko'nikmasini o'zlashtiradilar;</p> <p>5) talab alar "menejment" hamda "ta'lim menejmenti" tushunchasi mohiyatini yorituvchi izohli lug'atni tayyorlaydilar;</p> <p>6) talab alar O'zR uzluksiz ta'lim tizimini boshqaruv organlari hamda ularning faoliyatiga oid klasterni yaratish ko'nikmasini o'zlashtiradilar;</p> <p>7) talab alar ta'lim muassasasining ichki boshqaruviga doir ko'rgazmali qurolni tayyorlash ko'nikmasiga ega bo'ladilar;</p> <p>8) talab alarning ta'lim muassasalari pedagogik kengashi faoliyatiga doir bilimlari mustahkamlanadi;</p> <p>9) talab alar ta'lim muassasasining metodik birlashmasi faoliyatiga oid bilimlarini namoyish etadilar</p>
<p>3-b osqich. YAKuniy qism (10 daqiq)</p>	<p>1. Talab alarning mashg'ulotlardagi ishtiroklarini tahlil qiladi va baholaydi.</p> <p>2. Mashg'ulot maqsadi va kutilgan natijalarga qay darajada erishilganlikni xulosalaydi.</p> <p>3. Talab alarning mashg'ulot yuzasidan fikrlari bilan tanishadi.</p> <p>4. Navbatdagi seminar mashg'uloti mavzusini e'lon qiladi, talab alarga mustaqil ishlash uchun topshiriq eradi,</p>	<p>1. Mashg'ulotdagi ishtiroklari darajasidan xabar bo'ladilar.</p> <p>2. Mashg'ulot maqsadi va kutilgan natijalarga erishishdagi shaxsiy ishtiroklarini baholay dilar..</p> <p>3. Mashg'ulotning tashkil etilishi yuzasidan fikr bildiradilar.</p> <p>4. Navbatdagi seminar mavzusidan xabardor</p>

	ularni topshiriqni baholashga oid mezonlari b ilan tanishtiradi	bo'ladilar va o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar
--	---	--

Mavzu: O'zb ekiston Respub likasi ta'lim tizimi (ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy tamoy illari. Ta'lim muassasasi menejmenti)
Mashg'ulot uchun materiallar

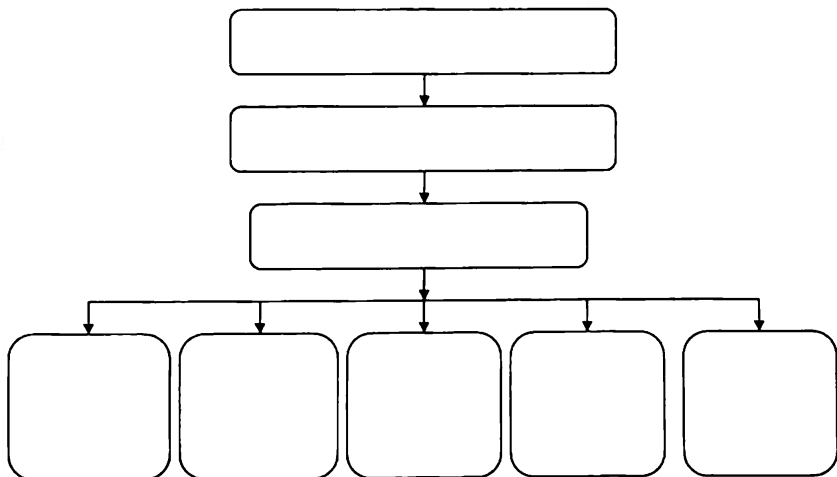
1. Talab alarga b eriladigan topshiriq:

O'zb ekiston Respub likasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mazmunini modul ko'rinishida yo riting.

B u o'rinda talab alarga quy idagi tushunchalar taqdim etiladi:

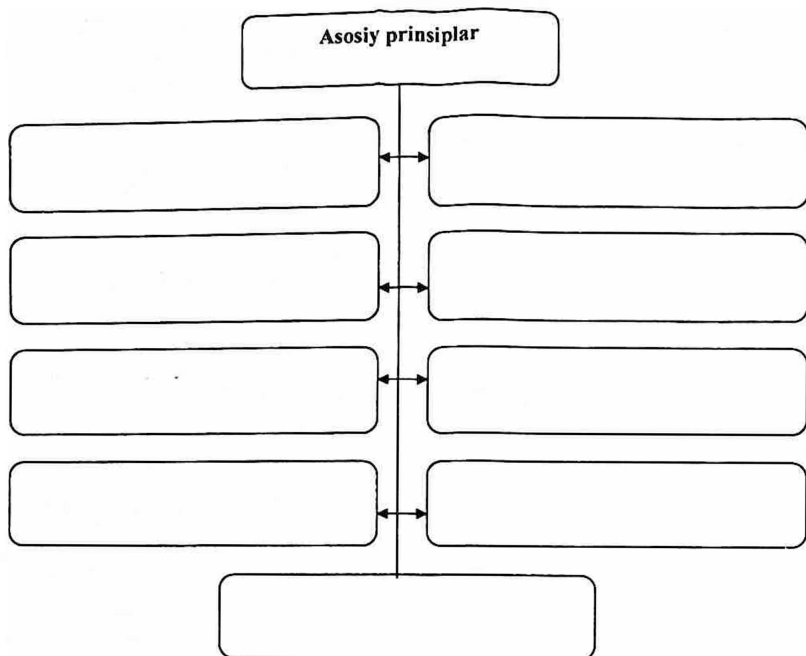
- 1. O'zb ekiston Respub likasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.*
- 2. Umumiy qoidalar (8 ta modda; 1-8-moddalar).*
- 3. Ta'lim tizimi va turlari (11 ta modda; 9-19-moddalar).*
- 4. Ta'lim jarayo ni qatnashchilarini ijtimoiy himoya qilish (5 ta modda; 20-24-moddalar).*
- 5. Ta'lim tizimini b oshqarish (5 ta modda; 25-29-moddalar).*
- 6. YAkunlovchi qoidalar (5 ta modda; 30-34-moddalar).*
- 7. Tarkib iy tuzilishi (5 ta b o'lim, 34 ta modda).*
- 8. Qab ul qilingan vaqti.*

Mazkur topshiriqni b ajarish uchun talabalar e'tib origa quy idagi sxema havola etiladi

II. Talab alarga b eriladigan topshiriq:

Ta'lim sohasidagi davlat siyo satining asosiy prinuipklarini quy idagi sxemalarda ifodalang:

III. Talab alarga b eriladigan topshiriq:

Slay dlar yo rdamida uzluksiz ta'lim turlari va ularning faoliyatim mazmunini yo riting.

1-slayd

2-slayd

3-slayd

4-slayd

5--slayd

6--slayd

7--slayd

8--slayd

IV. Talab alarga beriladigan topshiriq:

Kompyuter yo rdamida rivojlangan xorijiy mamlakatlar misolida jahon ta'lim tizimi to'g'risida sharh tay yo rlang.

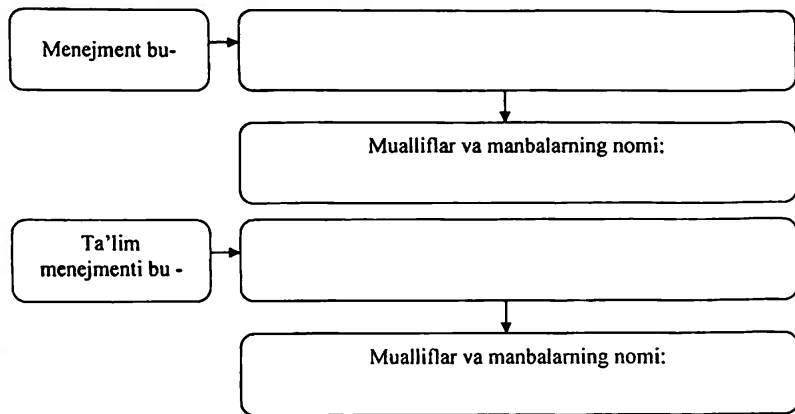
B u o'rinda talab alarning e'tib orlariga quy idagi jadval taqdim etiladi:

Jahon ta'lim tizimi			
№	Mamlakatlar	Ta'lim turlari	Ta'lim tizimiga oid asosiy xususiyatlar
1.	AQSH		
2.	YAponiya		
3.	Franuiya		
4.	Germaniya		
5.	B uyuk B ritaniya		
6.	Janub iy Koreya		
7.	Rossiya		
8.	Misr		

V. Talab alarga b eriladigan topshiriq:

"Menejment" hamda "ta'lim menejmenti" tushunchasi mohiyatini yo rituvchi izohli lug'at tay yo rlang.

B unda talab alar quy idagi sxema asosida ishlari mumkin:

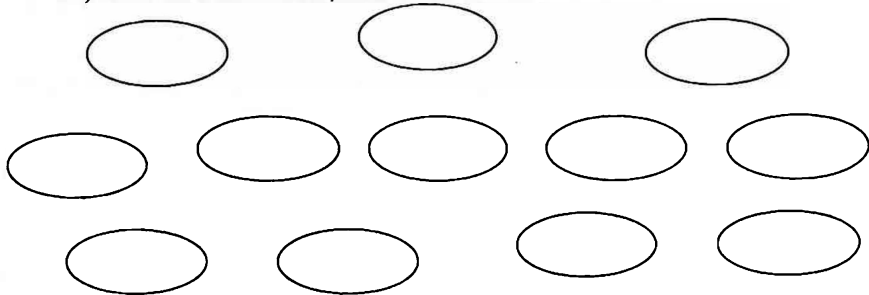

VI. Talab alarga b eriladigan topshiriq:

O'zR uzluksiz ta'lim tizimini b oshqaruv organlari hamda ularning faoliyatiga oid klasterni yaratng.

Klasterni yaratish uchun talab alarning e'tib orlariga quy idagi tayanch tushunchalar havola etiladi:

- 1) O'zR Vazirlar Mahkamasi;
- 2) O'zR Xalq ta'limi vazirligi;
- 3) O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi;
- 4) Respub lika davlat test markazi;
- 5) Respub lika Ta'lim markazi;
- 6) Respub lika o'rta maxsus, kasb -hunar ta'limini rivojlantirish markazi;
- 7) viloyatlar xalq ta'limi b oshqarmalari;
- 8) viloyatlar o'rta maxsus, kasb -hunar ta'limi b oshqarmalari;
- 9) shaharlar xalq ta'limi b o'limlari;
- 10) shaharlar o'rta maxsus, kasb -hunar ta'limi b o'limlari;
- 11) tumanlar xalq ta'limi b o'limlari;
- 12) tumanlar o'rta maxsus, kasb -hunar ta'limi b o'limlari.

VI. Talab alarga b eriladigan topshiriq:

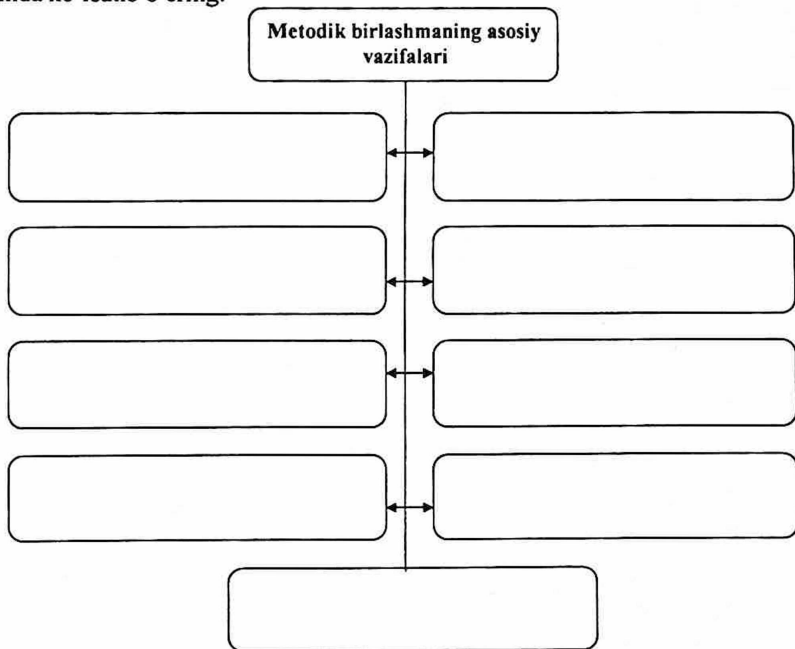
Ta'lim muassasasining ichki b oshqaruviga doir ko'rgazmali qurol tay yo rlang. Ko'rgazmali qurolni tay yo rlashda quy idagi tayanch tushunchalardan foy dalanish mumkin: ta'lim-tarb iya jarayo nini pedagogik tahlil qilish; maqsadni qo'y ish va rejalashtirish; tashkil qilish; maktab ichki b oshqaruvini nazorat qilish; tartib ga solish; kundalik tahlil; tizimli tahlil; yakuniy tahlil; muddatli b oshqarish; y illik b oshqarish; yakuniy b oshqarish; muddatli rejalashtirish; y illik rejalashtirish; yakuniy rejalashtirish; tizimlilik; ob 'ektivlik; doimiy lik; to'ldiruvchanlik..

VII. Talab ularga b eriladigan topshiriq:

Ta'lim muassasalari pedagogik kengashi faoliyatining ahamiyatini yo rituvchi sharh tay yo rlang. SHarhni tay yo rlashda quy idagi masalalarga e'tib or qaratilishi lozim: pedagogik kengashning ichki b oshqaruv organi sifatida ta'lim muassasasida tutgan o'rmi; pedagogik kengashning asosiy vazifalari; huquqlari; pedagogik kengash faoliyatini yo rituvchi hujjatlar hamda ularning saqlanishi.

VIII. Talab alarga b eriladigan topshiriq:

Ta'lim muassasasining metodik b irlashma vazifalarini quy idagi sxema yo rdamida ko'rsatib b ering:

O'qituvchining pedagogik qob iliyatlari

Magsad: O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rmi, o'qituvchining kasb iy qob iliyatlari uni shakllantirish y o'llari xaqida b ilimlar b erish. Kasb ga nisb atan qiziqishlari va xurmatini tarb iyalash.

Dars jarayo nida xal etilishi lozim b o'lgan masalalar

1. O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rmini ilmiy adb iyo tlardan taxlil etish.
2. SHarq mutafakkirlari olimlar va donolarning o'qituvchi va murab b iy lar xaqidagi fikrini taxlili
3. O'qituvchining kasb iy qob iliyatlari
4. O'qituvchi kadrlarni tay yo rlashga qo'y ilayo tgan talab lar

Metodlar: tushuntirish, o'quv manb alari b ilan ishlash, muammoli vaziyatlardan foy dalanish

Kerakli jixozlar: O'quv qo'llanmalari, gurux b ilan ishlash uchun vatman qog'oz, markerlar, guruxlarga b o'lish uchun materiallar

Darsning b orishi

1. Tashkiliy qism
2. Talab alarni guruxlarga b o'lish
3. Mavzu b o'y icha guruxlarga topshiriqlar b erish

Taqqoslash usulini qo'llash

1-gurux. O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rmini ilmiy adab iyo tlardan taxlil etish

2-gurux. SHarq mutafakkirlari olimlari va donolarning o'qituvchi va murab b iy lari xaqida fikrlarini taxlili

3-gurux. O'qituvchining kasb iy qob iliyatlari

4-gurux. O'qituvchi kadrlarni tay yo rlash va unga qo'y ilayo tgan talab lar

1. Topshiriqni b ajarishga doir ko'rsatma

Ijob iy	Salb iy

2. Taqdimot

Guruxlar o'zlari b ajargan ishlarini namoy ish etadilar va dalillarni izoxlay dilar

3. YAKka tartib da topshiriq "O'qituvchi" tushunchasini Kub ik metodi asosida b ajarish.

1. tariflang
2. taqqoslang
3. taxlil qiling
4. qo'llang

5. kerakmi?
6. xayo lingizga nima keldi?
7. Talab alar 10 daqiqa ichida topshiriqqa yo zma javob yo zadilar, tay yo rlay dilar, o'qib b eradilar

Darsni yakunlash. Mavzu yuzasidan savollar.

1. O'qituvchining jamiyatda tutgan o'rni qanday deb o'y lay siz?
2. O'qituvchining kasb iy qob iliyatlariga ta'rif b ering
3. O'qituvchi kadrlar tay yo rlash muammolari mavjudmi?

Foydalangan adabiyotlar ro'y xati.

1. Islom Karimov. «Yuksak malakali mutaxassislar – taraqiyot omili». T. «O'zbekiston» 1995 yil.
2. Islom Karimov. «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori». T. Sharq, 1997.
3. Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. «O'zbekiston», 2000 yil.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». «Ma'rifat» gazetasi. 15 sentyabr' 1997 yil.
6. Z.Mirtursunov. «Xalq pedagogikasi». T.1994 yil.
7. A.Q. Munavvarov. «Pedagogika». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1996 y.
- 8.K.Xoshimov, Safo Ochil. «O'zbek pedagogikasi antologiyasi». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 2000 yil

Mavzu: O'quvchilar b ilimlarini tekshirish va b axolash

Maqsad: O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashga o'rgatishning axamiyati. Tekshirish usullari va undan foy dalanishga o'rgatish. B ilimlarni tekshirish va b axolashga adolatli yo ndashishga o'rgatish. Pedagogik kasb ga nisb atan mexr muxab b atni tarb iyalash.

Dars jarayo nida xal etilishi zarur b o'lgan masalalar.

1. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashning axamiyati
2. B axolash turlari va mazmuni
3. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashga qo'y ilgan talab lar
4. O'quvchilar b ilimlarini tekshirish va b axolashga adolatli yo ndashish

Metodlar: tushuntirish, o'quv manb alari b ilan ishlash, muammoli vaziyatlardan foy dalanish. “B B B ” metodini qo'llash

Darsni jixozlash: tarqatma materiallar, matnlar

Darsni b orishi:

1. Tashkiliy qism
2. Talab alarni guruxlarga b o'lish
3. Mavzu b o'y icha guruxlarga b o'lish

“B B B ” usulini qo'llash

1. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashning axamiyati
2. B axolash turlari va mazmuni
3. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashga qo'y ilgan talab lar
4. O'quvchilar b ilimlarini tekshirish va b axolashga adolatli yo ndashish

1. Topshiriqni b ajarishga doir ko'rsatma.

B ilaman	B ilishni xoxlay man	B ilib oldim

1-gurux. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashning axamiyati

2-gurux. B axolash turlari va mazmuni

3-gurux. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashga qo'y ilgan talab lar

4-gurux. O'quvchilar b ilimlarini tekshirish va b axolashga adolatli yo ndashish

Talab alar 4-5 tadan guruxlarga b o'linib topshiriqlarni b ajaradilar.

2. Taqdimot. Guruxlar o'z ishlarini taqdimotini o'tkazadilar.

YAkuniy munozara uchun savol.

1. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolash darsga qiziqtirishga ta'sir etadimi?

2. O'quvchilar b ilimini tekshirish va b axolashga qanday yo ndashish zarur?

Foy dalanilgan adab iyo tlar

1. Islom Karimov. «Yuksak malakali mutaxassislar – taraqiyot omili». T. «O'zbekiston» 1995 yil.
2. Islom Karimov. «O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida». – T.: «O'zbekiston» 1995 yil.
3. Islom Karimov. «O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqlolining asosiy tamoyillari». – T.: «O'zbekiston».
4. Islom Karimov. «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori». T. Sharq, 1997.
5. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. «O'zbekiston», 2000 yil.
6. Z.Mirtursunov. «Xalq pedagogikasi». T.1994 yil.

Mavzu: Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ishlar

Maqsad: Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ishlarni mazmuni va tashkil etish metodlari xaqida b ilimlarini mustaxkamlash. Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ishlar rejasini tuzishga va shu reja asosida ishlashga o'rgatish. Pedagoglik kasb iga nisb atan mexr muxab b atlarini tarb iyalash.

Darsda foydalaniladigan metod va usullar: suxb at metodi, tushuntirish, guruxlar bilan ishlash

Darsning b orishi:

I. Tashkiliy qism

II. Asosiy qism

1. Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ishlarning mazmuni qanday bo'ladi? Suxb at o'tkazish
2. Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ishlar rejasini tuzishga qo'yilgan talablar qanday?
3. Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ishlar rejasini tuzing. (mustaqil)

Variantlar

a) o'qituvchi va o'quvchi savol-javoblari

b) o'quv topshiriqlari

v) bilimga doir masalalar

4. Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ish rejasini tayyorlash.

Darsni yakunlash. Topshiriq yuzasidan suxb at.

Sinfdan va maktab dan tashqari tarb iyaviy ishlar o'quvchi shaxsiga qanday ta'sir qiladi?

Foydalanish uchun adabiyotlar

1. Islom Karimov. «Yuksak malakali mutaxassislar – taraqqiyot omili». T. «O'zbekiston» 1995 yil.
2. Islom Karimov. «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori». T. Sharq, 1997.
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi qonuni.
4. Z. Mirtursunov. «Xalq pedagogikasi». T. 1994 yil.
5. A. q. Munavvarov. «Pedagogika». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1996 y.

ADABIYOTLAR

1. Islom Karimov. «O'zbekistonnig o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li». T.: «O'zbekiston», 1994 yil.
2. Islom Karimov. «Ijobiy ishlarimizni oxiriga yetkazaylik». T.: «O'zbekiston» 1994 yil.
3. Islom Karimov. «Halollik va fidoyilik – faoliyatimizning asosiy mezon bo'lsin». –T.: «O'zbekiston» 1994 yil.
4. Islom Karimov. «Istiqloq va ma'naviyat». – T.: «O'zbekiston».
5. Islom Karimov. «Yuksak malakali mutaxassislar – taraqqiyot omili». T. «O'zbekiston» 1995 yil.
6. Islom Karimov. «O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida». – T.: «O'zbekiston» 1995 yil.
7. Islom Karimov. «O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqloqlining asosiy tamoyillari». – T.: «O'zbekiston».
8. Islom Karimov. «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori». T. Sharq, 1997.
9. Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. «O'zbekiston», 2000 yil.
10. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi qonuni.
11. O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». «Ma'rifab» gazetasi. 15 sentyabr' 1997 yil.
12. Yusuf Xos Xojib. «qutadg'u bilig» (so'z boshi muallifi B.Tuxliev). T. Yulduzcha. 1990 yil.
13. A. Avloniy. «Turkiy Guliston yohud axloq», «O'qituvchi» nashriyoti., T. 1993 yil.
14. Abu Nasr Forobiy. «Fozil odamlar shahri» «A.Qodiriy» nashriyoti. T. 1993 yil.
15. A. Navoiy. «Mahbub ul-qulub». Asarlar. O'n besh tomlik. 13-tom. T. Adabiyot va san'at nashriyoti 1996 yil.
16. O. Musulmonova. «Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1996 yil.
17. Safo Ochil. «Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari» «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1995 yil.
18. Z. Mirtursunov. «Xalq pedagogikasi». T. 1994 yil.
19. A. Q. Munavvarov. «Pedagogika». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1996 y.
20. K. Xoshimov, Safo Ochil. «O'zbek pedagogikasi antologiyasi». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 2000 yil.
21. O. Xasanboyeva. «Pedagogika tarixidan xrestomatiya». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1993 yil.
22. B. Ziyomammedova, Sh. Abdullaeva. «Pedagogika» «O'zbekiston milliy entsiklopediyasi» nashriyoti. T. 2000 yil.
23. S. Tursunov, B. Nishonaliev «Pedagogka». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1996 yil.

24. M. Abdurasulov. «O'zbek ma'rifatparvar shoirlari ilm ma'rifat haqida». T. «O'qituvchi» 1981 yil.
25. O'.Aliqulov, R.Omonboev. Jomiy va davoniy ta'lim tarbiya haqida. T. «O'qituvchi» 1981 yil.
26. Imom Ismoil al-Buxoriy. «Al-adab, al-mufral». Odob durdonalari. T. «O'zbekiston». 1990 yil.
27. R.Mavlonova va boshqalar. «Pedagogika» T. «O'qituvchi» 2001 yil.
28. Podlasiy I.P. «Pedagogika». I-II t. –M.: Vlados, 1999 yil.
29. N.Saidahmedov «Yangi pedagogik texnologiyalar». T. Moliya 2003 yil.
30. Farberman B. «Ilg'or pedagogik texnologiyalar». T. Fan. 2000 yil.
31. K.Xoshimov, S.Nishonov va boshqalar. «Pedagogika tarixi». T. «O'qituvchi» 1996 yil.
32. J.G'. Yo'ldoshev. «Xorijda ta'lim». Sharq – Matba konsemi. 1995 yil.
33. M.Inamova. «Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi». Birinchi Toshkent bosmaxonasi. 1999 yil.
34. S.S.G'ulomov. «Oliy ta'lim lug'at ma'lumotnomasi». T. Moliya 2003 yil.
35. Yu.N. Abdullaev. «Jahon oliy maktabi: qiyosiy tahlil». G'.G'ulom nomidagi «Adabiyot va san'at» 2001 yil.
36. J.G'.Yo'ldoshev. «O'quvchi ma'naviyatini shakllantirish». T. «Ma'rifat-madadkor» 2001 yil.
37. M. Ochilov. «Muallim qalb me'mori» T. «O'qituvchi» 2001 yil.
38. Betti Readon. «Bag'rikenglik: tinchlik sari olg'a qadam». «YUNESKO» 2002 yil.
39. T.T. Rizqiev umumiy tahriri ostida «Uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi». T. «Sharq» 2002 yil.
40. A.Zunnunov, A.U.Mahkamov. «Didaktika». T. «Sharq» 2006 yil.
41. O'.Asqarova. «Milliy g'urur». T. «O'qituvchi» 2003 yil.
42. O'.Asqarova. «Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar». T. «Istiqlob» 2005 yil.

MUNDARIJA

So'zboshi.....	3
I bo'lim. Pedagogikaning umumiy asoslari.	
Pedagoglik kasbining ijtimoiy mohiyati.....	4
Pedagogika fani va uning metodlari.....	10
O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi.....	19
Shaxsning o'sishi, shakllanishi va tarbiyasi.....	24
II bo'lim. Difaktika. Ta'lim nazariyasi.....	28
Ta'lim nazariyasi maqsad va vazifalari.....	30
Ta'lim jarayoni mazmuni.....	35
Ta'lim jarayonining metodlari.....	45
Ta'limni tashkil etish shakllari.....	47
O'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini hisobga olish va baxolash tizimi.....	54
III bo'lim. Tarbiya nazariyasi.....	56
Tarbiya metodlari.....	62
O'quvchilar jamoasi va uning o'quvchiga ta'siri.....	69
O'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish.....	74
Ijtimoiy-siyosiy tarbiya va o'quvchilarning ijtimoiy faolligini shakllantirish	79
Barkamol shaxsning ma'naviy-ahloqiy tarbiyasi.....	88
Barkamol shaxsning estetik tarbiyasi.....	91
Barkamol shaxsning mehnat tarbiyasi	96
Barkamol shaxsning jismoniy tarbiyasi	98
Barkamol shaxsga ekologik tarbiya berish.....	99
Barkamol shaxsga iqtisodiy tarbiya berish	103
Tarbiya tarkibida bolalar va yoshlar tashkilotlari.....	107
Shaxsning kamol topish tizimida sinfdan va maktabdan tashqari ishlar.....	114
Bola tarbiyasida maktab, oila va jamoatchilikning o'ri.....	116
IV bo'lim. Ta'lim tizimini boshqarish.....	124
II qism. Amaliy ishlanmalar.....	131

